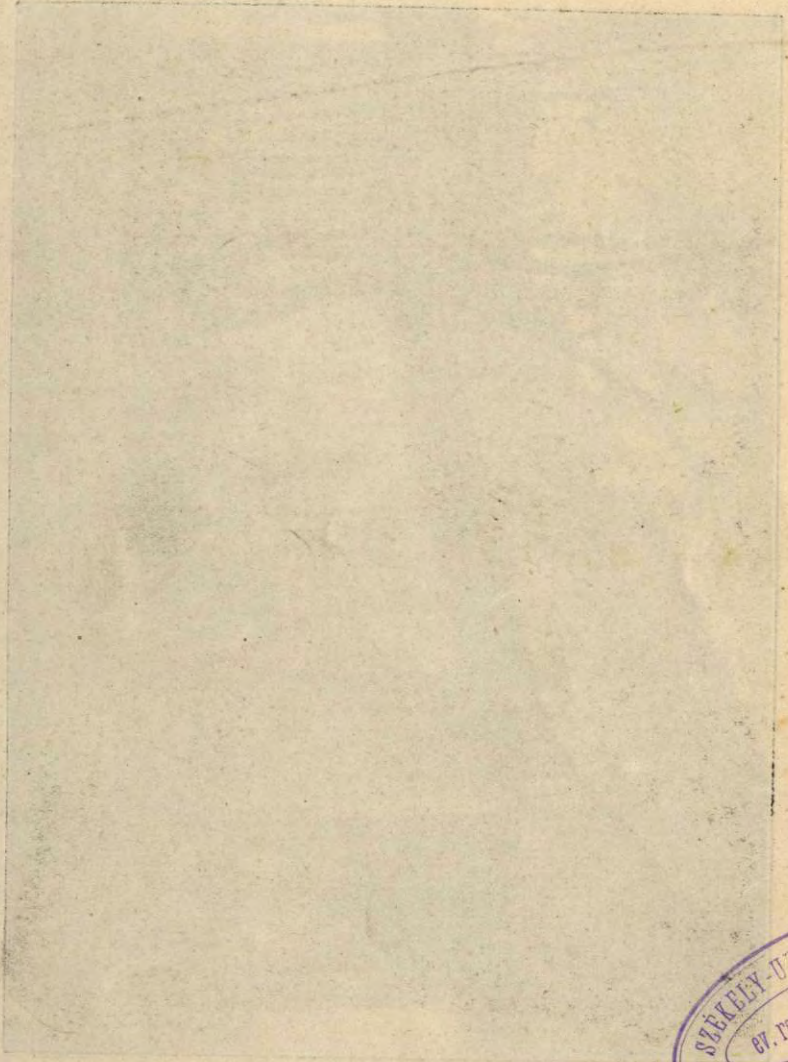

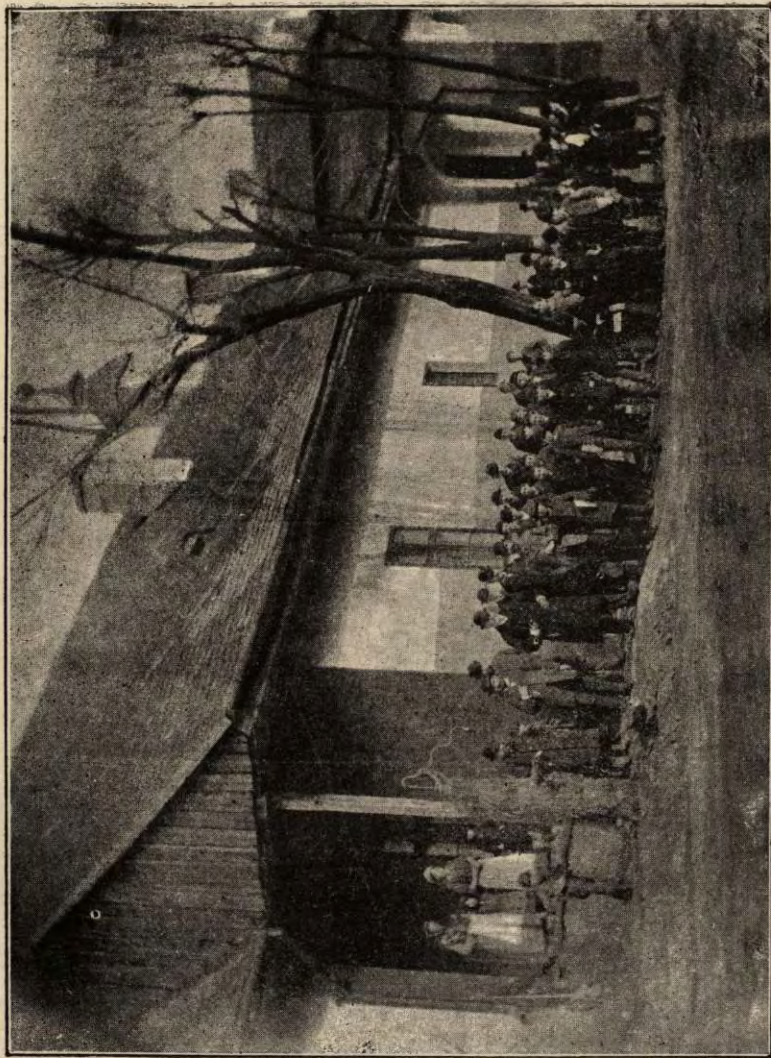
6358.

F. 48. 11.

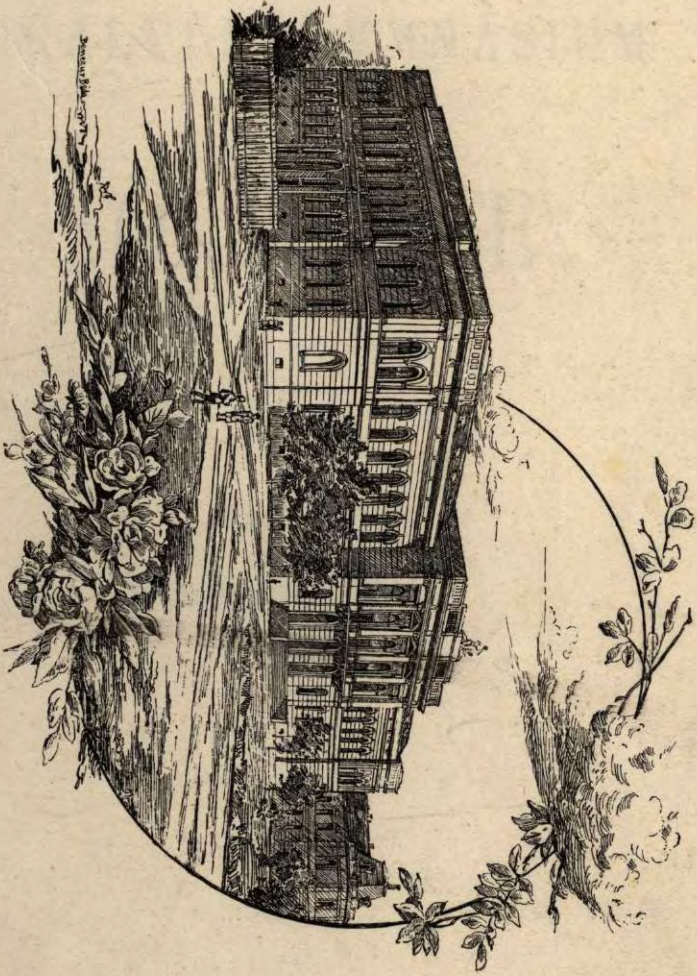

ferrete B. G. mel

Márki S. „Arad története“ ez. művéből.

AZ ARADI GYMNASIUM ÉPÜLETE
1800 - 1873.

Varga O. „Az aradi vértanúk albuma” cz. művészi.

AZ ARADI LYCEUM ÉPÜLETE.

SZÉKELY-UDVARHELY
ev. Ref. Kollegium
* KÖZ-KÖNYVT

AZ ARADI
KIRÁLYI FŐGYMNASIUM
TÖRTÉNETE

KÖZZÉTESZI

HIMPFNER BÉLA

IGAZGATÓ

ARAD
GYULAI ISTVÁN KÖNYVNYOMDÁJA
1896

ANNA VA

KIRALYI EGYMÁSIAI

TÖRTÉNETE

25137

ANNA VA
KIRALYI EGYMÁSIAI
TÖRTÉNETE

ELŐSZÓ.

Az aradi kir. főgymnasium története, melynek főmozzanatait a következőkben foglaltam össze, szükségképen kiterjed azon korra is, melyben ezen intézet más czímen illetőleg más vezetés alatt egy év századnál tovább működött a hazai és városi közművelődés szolgálatában. Szerény bölcsője az aradi minorita rendház és körülbelül 40 évi félbeszakítástól eltekintve, a minorita-rend adta az intézet igazgatóit és tanárait, míg az a Bibics-alapból újjászervezve bevonult lyceumi palotájába. Mintegy 150 évről szólnak az eleinte csekély adatok; a mikor azok érdemlegesek lenni kezdenek, az intézetet beillesztve találjuk az országos tanrendszerbe, melynek minden változásában azontúl hűségesen részt vesz. E szempontból tekintve története nem különbözik mindazon intézetekétől, melyek egy központból kormányoztatva tankerületenkint is csaknem egyformán teljesítik a tanítás és nevelés feladatait; nem tűntet fel különös, mintegy egyéni vonásokat, melyeket régibb keletű vagy nagyobb felekezeti önállósággal működő intézetek mutatnak, hol nagyobb az egyesek érdeme és tekintélye. Átment a lassú fejlődés máshol is található mindennemű viszontagságain és midőn alkotmányos korszakunk kezdetén egy hatalmas áramlat valami különössé kívánta fejleszteni, a viszonyok visszaszorították a többi egyenrangú intézetek sorába. — A Bibics-alapítvány történetét, melyhez az intézet újjászületése fűződik, külön szakasz tárgyalja.

Az intézet történetének előadásában oekonomiai okokból is csak főbb mozzanatokra és az intézetet közelebbről érdeklő részekre szorítokozom; egyéb dolgokat csak jelezve érintek, valamint mellőzhetőnek tartom pld. a Ratio educationis, Entwurf sat. bővebb ismertetését és egyéb hasonló fejtegetéseket, melyenek a millennium alkalmából írt isk. történetekben gyakran ismétlődnek.

HIMPFNER BÉLA.

I.

Az intézet minoritarendi igazgatók alatt.

(1789-től világi tanárokkal).

A múlt század elején, a karloviczi béke után, a Maros és Tisza mentén rácz határőrvidéket szerveztek, melynek egyik főhelye Arad volt, és ugyanakkor Arad kamarai mezőváros magistratust és pecsétet nyert. Ekkor Herdegen János, szegedi és aradi kamarai praefectus támogatásával a bajor származású *Höfflich Kamill*,¹⁾ minorita szerzetes és akkori tábori lelkész, lemondván ezen állásáról, hozzáfogott az aradi katolikusok vallásos életének szervezéséhez és saját pénzén, valamint a csekélyszámú hívek adományából kápolnát és kis rendházat: *a minoriták aradi konventjét* alapította meg; a rend azután a városi tanács és a polgárság buzdítására az udvari kamara és a csanádi püspök jóváhagyásával a plebaniát vezette.²⁾ Az azóta kétszer megújított templom az akkori német-város közepén épült, melyet az u. n. rácz-várostól a kis Maros választott el; ez utóbbiban volt a vár. Az 1715. évi kamarai összeírás szerint volt a német-városban 102 házbirtokos és 10 zsellér, összesen 112 családfő; az 1720. évi általános összeírás szerint, mely a rácz-városban lakó rácz katonaságot is számba vette, a német-városi lakosság 166 családból állott, a rácz-katonaság száma pedig 412; az összes polgárok birtoka 123 hold, a zselléréké 9, a katonák birtoka pedig 1774 hold.³⁾

A minoriták azonban nemcsak a lelkipásztorkodás terén szereztek kiváló érdemeket, hanem az oktatás és nevelés terén is ők voltak a kezdeményezők. A fentemlített Höfflich Kamil 1707 táján a ko-

¹⁾ Az erre vonatkozó okmányokat I. *Lakatos Ottó* Arad története, II. 260—264. Márki, II. 730. l.

²⁾ L. A magyarországi minorita-rend névtára az 1882-3. évre. Arad, 1883. 9. és 159. l.

³⁾ Aradváros történetét nagy részletességgel tárgyalják: *Lakatos Ottó* „Arad története“ cz. művében, 3 köt. Arad, 1831. és *Márki Sándor* nagyszabású műve „Aradvármegye és Arad sz. kir. város története“ a Jancsó Benedek-től szerkesztett hasonló című Monographiában, 2. köt. Arad, 1895. Kiadja a monographia-bizottság.

lostor épületében elemi iskolát alapított, melyben a rend tagjai II József koráig működtek.)

Miután a tanulók száma egyre növekedett, a minoriták 1745-ben elemi iskolájukat rendszeresítették és fölkérték a rend kormányzóját, hogy küldjön tanárt a latin nyelv tanítására is. Ezt a kérelmet a rend kormányzója teljesítette és elküldötte a belgrádi származású Utz Imrét.²⁾ Az erről értesült csanádi püspöki helynök helyteleníti ugyan a minoriták eljárását, a mennyiben elmulasztották a püspök jóváhagyását kérni, de minthogy ezen mulasztásuk inkább tájékozatlanságnak tulajdonítható, az új iskola megnyitásához az engedélyt megadja és annak sikert kíván azzal, hogy jövőre minden újabb tanár alkalmazásához a püspöki jóváhagyást kérjék. (Lásd függelék I.)

Ezek után a minoriták 1745. nov. 18-án saját épületükben megnyitották a latin iskola I. osztályát és azután fokozatosan a második és harmadik osztályt,³⁾ sőt *Hallinger Bonifác*⁴⁾ plébános-helyettes igazgatósága alatt 1753-ban a poesis és rhetorica osztályait is. Ezen állapotban maradt az intézet, mint püspöki gymnasium, 1776-ig.

Néhány évvel az aradi latin iskola megnyitása után a szomszéd Szt. Annán is megnyílt egy gymnasium *Bibics* Jakab alispán alapítványából a kegyesrendiek vezetése alatt, kik részére a Bibics-család rendházat és templomot emelt. A piaristák 1751-ben vonultak be Szt. Annára, az első isk. évre bejegyzett tanulók száma húsz volt három

¹⁾ Ezen elemi iskola igazgatóit és tanítóit l. *Lakatos*, II. 106–107. l.

Azonban ez a minorita elemi iskola, legalább a negyvenes évektől kezdve, inkább magánteremtésű lehetett és nem volt városi iskola. Az évszám nélkül (csak summariter 1745–81-ig) felsorolt minorita igazgatók és tanítók nagyrészt ugyanazok, mint a latin iskola igazgatói és tanárai. Ismerjük pedig a városi tanítók (Schulmeister und Organist) neveit és fizetését 1741-től kezdve. Az első *Baumann József* († 1742), ki lakbért is kapott; azután *Hüllmandl Frigyes János* († 1748), a ki mellett 1746-ban rácz tanító is működött; az elhalt *Hüllmandl* az új tanító és organista megérkeztéig a choronon megfelelő fizetés mellett a pater lector helyettesítette. Következett *Stoybar József György*, majd *Schubert József*, *Finger Antal* (1759-től), mellette 1766-ban már egy magyar és két gör. keleti tanító, továbbá *Schirmer Ferencz* stb. Az előcsoroltakat mind a város díjazta, mely némelykor iskolai szükségletekre (zur Kinderlehr nöthige Sachen) adott kisebb összegeket. A minorita tanítók idézett névjegyzékében ezek egyike sem fordul elő. E szerint inkább teltehető, hogy a minoriták vallástant tanítottak és az igazgatóság csak cím volt. — 1750-ben a város új elemi iskolát építtetett. (Márki, II. 763.)

²⁾ 1760-ban még Aradon volt; ebben az évben a városnál levő 225 frtja után felveszi a 13 frt 30 kr. kamatot (Stadtrechnung.) Meghalt 1765-ben a csupaki missióban. L. Min. névt. 173. l.

³⁾ Ara. m. jk. 1750., 113. „Ubi R. R. Patres syntaxim docere inceperint, ex ratione publici boni iudicem titulo adjuncta f. 100 ex cassa comitatus domestica resolvi.“

⁴⁾ Min. névt. 166. l.

osztályban; ez a szám lassankint növekszik, 1764-ben a tanulók száma már negyvenöt és 1784-ben százkilencz tanulóval maximumát éri el. Az intézet felvirágzását előmozdította *Bibics* Jakabné újabb, 15000 frtos adománya a *humaniora* (IV. és V. oszt.) felállítására 1772-ben, majd ugvancsak fejedelmi bőkezűséget tanúsító *convictus*-alapítványa, melyvel férje († 1754) végső akaratát teljesítette. Galanthai Fekete György gróffal,¹⁾ a szent-annai uradalom örökösével, történt megbeszélés után 1774. végén kiállította végrendeletileg a *convictus* alapítványi oklevelet, melynek főpontjai a következők. Szt.-Annán e czélra építendő házban a piaristák vezetése alatt neveltessék annyi nemes ifjú, a mennvit az alapítványi tőke kamataiból mindenkor el lehet tartani és pedig teljes ellátással.²⁾ A tanulókat az alapítónő halála után Aradmegye közönsége³⁾ válassza ki a nemes családok fiai közül, a piarista igazgató, esetleg a provinciális meghallgatásával; elsőbbségben részesüljenek a bolgár nemzetiségű fiúk és ezek közt a Tomján és Kacsamav-családokból származók, továbbá az alapítónő mostoha leányainak utódai s ezek után Arad-, Csanád-, Csongrád és Békésmegyében született tanulók; esetleg felvehetők fizető-ifjak is. Az egész alapítvány az épülettel együtt 223,635 frtot tett ki. Az első 40 ifjút maga *Bibicsné*(szül. Tomján Margit) nevezte ki 1778-ban, míg 1780-tól kezdve a fölvétel jogát Aradmegye gyakorolta. A szent-annai iskola jó hírnevét tanúsítja az is, hogy az aradi fiúkat is oda küldötték, míg az aradi iskola felső osztályait 1772-ig csakis idegen tanulók látogatták. A szent-annai piaristáknak úgy a saját házukban levő *convictorok*, mint a „*convictus nobilium*“ növendékei közt ismételten találkozunk a Bohus, Kászonyi, Lovász, Edelspacher, Vásárhelyi, Návay, Dániel, Verzár stb. nevekkal. Az intézet virágzásának II. József a *convictusok* általános feloszlásával vetett véget. Így megszűnt a szent-annai *convictus* is 1784-ben és azóta a tanulók száma is évről-évre csökkent 1789-ig a mikor a Temesvárra áthelyezett piaristák már ott folytatták a Szt.-Annán abbahagyott munkát.⁴⁾

Temesvárott 1727-ben — tehát Aradot megelőzőleg — a jezsuiták nyitottak volt három osztályú latin iskolát és azt 1744-ben a negyedik, 1763-ban pedig az ötödik osztálylyal egészítették ki; a rend feloszlása után az egész iskola megszűnt 1778-ban.

¹⁾ A tanulmányi és iskola-bizottság elnöke Pozsonyban 1774-ben.

²⁾ Az ellátás bőséges volt: a fiúk délben 5 tál ételt és csemegét, vacsora 3 tál ételt kaptak, mely életmód már összehasonlítható a budapesti Ferencz József-nevelő intézetével.

³⁾ A Vásárhelyi Jonathán-féle 2000 frtos alapítványt szintén Aradmegye kezelte, csak aradmegyei fiúk részére.

⁴⁾ Pfeiffer Antal, A temesvári r. k. főgymn. értesítője. Temesvár, 1891. Márki, II. 725. 769 s köv.

Minthogy a Bibics-alapítványt külön szakasz bővebben tárgyalja, a szomszéd iskoláknak szentelt ezen kitérés után visszatérek az aradi latin iskolához.

Az iskola első húsz évről a névkönyvek hiányának, a legrégebb kimutatások 1765-ről szólnak.¹⁾ Ezekből láthatni, mely csoportokban — osztályokban — voltak a deákok beírva: I. Rhetores absoluti. II. Rhetores (in annum VI. V. IV. III. II. I.) III. Poetae (in annum I. et II.) IV. Syntaxistae (in annum I. et II.) V. Grammatistae (in annum I. et II.) VI. Principistae. VII. Majores parvistae. VIII. Minores parvistae. IX. Conjugistae. X. Comparatistae. XI. Declinistae. XII. Legistae.

Ez az osztályrendszer számos fokozatával nem egyéb, mint az akkor általánosan uralkodó, de már módosított jezsuita-tanterv, mely alapjában véve a gymnasiumnak megfelelő tanulmányokat — studia inferiora — öt osztályban tanítja: infima (rudimenta), secunda vagy media classis grammaticae (vagy egyszerűen grammatica), tertia vagy suprema classis gram. (vagy egyszerűen syntaxis); ezek együttesen a tres classes gram. Következik a classis quarta poetica vagy humanitas és a quinta rhetorica, e két utóbbi együttesen classes humanitatis. A legalsóbb osztály két fokosztályból — ordo — állhat, melyek közül az első mintegy előkészítő osztály; a principistae még az első — infima — osztályhoz tartoznak;²⁾ később is a latin nyelv elemeit a fiúk már az elemi iskolában tanulhatták.³⁾ A fentemlített osztályjegyzék szerint Aradon valamennyi osztály két tanfolyamból állott;⁴⁾ feltehető, hogy itt is volt osztályösszevonás, úgy, hogy egy tanár két osztályt — ordo — tanított p. II. és III., IV. és V. A poesis osztályát (humanitas) a máshonnan jött tanulóknak itt ismételnük kellett; a rhetoricára sok helyről jöttek a tanulók és gyakran ismételték is, mint ezt ily kitételek „saepius absolutus, III. anni rhe-

¹⁾ Habent sua fata —. Az intézet irattárában a névkönyveknek csak az 1797. évvel kezdődő sorozata van és így a fentebbiekben követnem kell *Szólósy Károlynak* Márkitól is felhasznált érdekes ismertetését: Az aradi deákok száz év előtt. Az aradi gymnasium egykoru évkönyvei után. Aradon, 1883 — 16. r. 25. l. — melyet az akkor, úgy látszik, a minoriták könyvtárában még létezett évkönyvek alapján írt; jelenleg nem található.

²⁾ Ratio atque institutio studiorum S. J.

³⁾ A külön előkészítő osztályokat (classes ad gram. scholas praeparandorum, Kandidaten zur Grammatikalschule) Aradon és Szt.-Annán, mint szabályzat ellenesen fennállókat II. József 1787-ben szünteti be, meghagyván, hogy a mindkét helyen levő rendezett 2 osztálya nemzeti iskola második osztályában tanítsák a latin nyelv elemeit. Harmadik elemi osztályt Aradon 1788-ban állítottak fel.

⁴⁾ Így az aradi lat. iskola hat osztályu volt, a mi megegyezik III. Károly és különösen Mária Terézia 1752. és 1764. instructióival pro scholis humanioribus.

tor absolutus, plurium annorum absolutus“ mutatják. Minthogy az év bármely szakában lehetett beiratkozni, a felvételnél csak valamely csoportból való készütség igazolása kívántatott. Nagyon szokásos volt a deákok vándorlása, főképen a felsőbb osztályokban; leginkább Szegedről és Nagyváradról jöttek, azután Nyitrából, Pozsonyból és Szepesből, találkozhatnak külföldiek is p. Svájczból, továbbá Cseh- és Morvaországból. Ez utóbbiak gyakran beléptek a minoritarendbe. Az idegen deákok mint instructorok működtek a kisebb tanulók mellett, neveiket az anyakönyvekbe emezek nevei mellé jegyezték. A rhetorica osztályától (itt VI. oszt.) lefelé alig volt tanuló instruktor nélkül. Az instructorok havi fizetése rendszeren 1 frt volt, ritkább esetben 2 frt, de némelyek beérték havi 30 krral is. Sokan kaptak ingyen ételmezt jószívű családoknál vagy apróbb szolgálatok fejében a gör. kel. püspöknél, a minoritáknál, a várbeli ferenczrendieknél stb. Ilyen kedvező megélhetési viszonyok nagy számmal csődítették ide az idegen deákokat; volt átlag harmincz a rhetorica és tizenhat a poesis osztályában.¹⁾ A kosztos tanulók fizettek 40—70 frtot évenként, természetesen akadtt olcsóbb kosztadó is; hiány azokban nem volt.

¹⁾ A felsőbb osztályiak annyira megszerették a várost és a megyét, hogy az anyakönyvek tanúsága szerint az iskolából kimaradtak és hivatalnokká lettek; legtöbben megyei szolgálatba léptek. Az aradi jobb iparosok mindnyájan iskolázott emberek voltak; különösen szerettek az aradi ifjak tí márok, ácsok és kőmivesek lenni. 1784-ig egyetlen egy ágostai és helv. hitvallású fiú sem járt a gymnasiumba. Az első (ötvenes) magyar jobbágy-fiút 1773-ban vették fel, az első román (mácsai) jobbágy-fiút 1783-ban. Az izraeliták nem voltak az anyakönyvekbe névszerint bevezetve; rendszeren így fordulnak elő: az ifjúság száma 213 és 5 zsidó. Az első névszerint említett izraelita tanuló 1785-ben fordul elő mint II. oszt. tanuló; neve után megjegyezték: a többi zsidó csak egy hónapig tanult. (Az 1797. után járt izraelita tanulók már annak rendje szerint vannak beírva.) A fiúk nevei mellett gyakran találhatók jellemző megjegyzések. Itt jártak Bibics Ignác, Mihály, József és György (a két utóbbi 1780—82-ig a szent-annai convictusban), Bohus Imre, 1769—70-ig poeta és rhetor, Bohus János, később Szt.-Annán, Tököli Péter, Tököli Sebő (1772—77.), Vársárhelyi János (1777—80.), azután Szt.-Annán. (*Szöllősy K. i. m. Pfeiffer, i. m. 30—31*; a családokról Márki, II. 663, 665, 712, 716.) — A fegyelmi állapotról is találunk feljegyzéseket *Szöllősynél*. A külfegyelem akkor és még jó sokáig általában gyenge lábón állott, megeléglőleg a csekélyebb műveltségnek; országszerte gyakori a deákok közt a duházkodás, részegeskedés, erőszakoskodás, bizonyítványhamisítás, lopás stb., hiszen mindenféle elem járta az akkor egyetlen és egységes középiskolát. Így p. Aradon 1762-ben nagypénteken a deákok megverték egy Ábrahám nevű izraelitát, kinek azután a város a seles dominális ítélete szerint 17 frt 36 krt fizetett „vor seine Schläg und Schmerzen.“ (Stadtrechnung 1762) — Nagy rendetlenkedés lehetett 1766-ban, mely még nagyobb költséget okozott a városnak; így találjuk a városi számadásban a következőket: Den 13. Sept. 1766 ist der, statt denen durch einige Studenten beschädigt gewesenem Stadtpanduren zur Sicherheit bestellt gewesen Millitärwache vor Sechzen und ein Halb Tag, 6 Gemeine und 1 Corporal, bezahlt worden 24

Az iskolai év (novembertől szeptemberig) három időszakra volt felosztva: karácsonig, husvétig és végig; minden időszakban volt osztályozás és esetleg áthelyezés.

A főtantárgy valamennyi osztályon át természetesen a latin nyelv, nagyrészt az oktatás nyelve is, a többi tárgy inkább csak mellékes volt. Aradon a második osztályban a latin mellett hittant, nyelvtant (anyanyelv¹⁾ és számtant tanultak és rajzoltak is. A klaszszikusok magyarázatával járt az u. n. eruditio, igen különböző dolgokat (modice tamen) felölelő ismeretanyaga; erről és egyéb tantárgyakról azonban feljegyzéseink nincsenek. A tanítás általában olyan lehetett, mint a piaristák szent-annai intézetében, fővonásaiban a mindenütt elterjedt jezsuita tanrendszert követték.²⁾

A tanulók számának növekedésével azok elhelyezése a rendházban évről-évre nagyobb nehézséggel járt. A rend már 1747-ben kérte a megye közbejárását, hogy temploma bővítése és iskolája felépítése céljából egy szomszédos telket vehessen.³⁾ A megye egy kis házat bocsátott az iskola rendelkezésére,⁴⁾ míg nemsokára a rend saját pénzén (1400 frt) csakugyan megvette Gallus de Porth szomszédos telkét és házat, melynek átalakítása után ott folytatták a tanítást és 1753-ban Hallinger igazgatósága alatt a fiatal Murin Krizolog tanárral a poesis és rhetorica osztályát nyitották meg.

A minoriták az iskolát saját erejükből tartották fenn (lásd függelék II.); tanúsítja ezt a megye ajánló levele, melyben gr. Engl csanádi püspök egy átiratára válaszolva arra kéri, hogy a minoritáknak

frt 45 kr. — Vor Reparatur deren Pandurenflinten, so in dem Tumult die Studenten zerschlagen, ist vorausgabet worden 8 fl. — Item dem Stadtwirth Anton Kallinger vor Verabfolgung ein so anderer Requisiten zur Heilung der beschädigten Stadtpanduren ist bezahlet worden 12 fl. 50 kr. (Ezek a „Requisiten“ számla szerint: 26 itcze pálinka, 25 itcze bor és egyéb ápolási díj); továbbá: denen Chirurgis Joanni Köhler und Francisco Fritsch seynd vor Curirung deren durch die Studenten beschädigten (3) Stadtpanduren bezahlet worden (a számla felsorolja a patikából vett gyógyszereket is) 40 frt. (Stadtrechnung 1763). — Eltérőleg említi az esetet *Lakatos*, II. 22. l.

¹⁾ 1774-ben a csanádi püspök elrendelte a német nyelv kötelező tanítását.

²⁾ Schmid, Encyclopaedie „Jesuitenschulen“ alatt, Baumeister, Handbuch I, 1. 109 s. köv. Pfeiffer i. m.

³⁾ Pro scholastico studio humaniori, quod pro solatio et commoditate in his partibus degentium christianorum anno proxime praeterito inchoarunt aequae intra septa monasterii, quod alioquin pro sua competentia nimium exiguum fundum haberet. (Megy. jk. 1747. 33.) Ott volt a gazdag Gallus de Porth telke és háza, melyekért azonban 3000 frtot követelt.

⁴⁾ Ezen kis ház átengedésével és hozzá 6300 frt összegben megvette a megye özv. Bibics Ferenczné (szül. Edelspacher Erzsébet) aradi házát. (Megy. jk. 1748. 85., 1749. 42.)

mint a kik minden erre szánt külön alap nélkül az ifjúság nevelésére három tanárt tartanak, a többi kolduló barátokénál nagyobb koldulási területet jelöljön ki.¹⁾ A város csak alkalmilag juttatott némi támogatást.²⁾

A helyiséghiányon tehát egyelőre segítve volt, de idővel az iskolai ház állapota vált aggodalmassá és így 1775-ben Hoffner Menyhért házfőnök és igazgató, belátván a roskadozó épület helyreállításának szükségét, a megye útján engedélyt kért a helytartóságtól, hogy az épületet kijavíthassa és emeletre építhesse. Akkor már fenyegette a várost az az eshetőség, hogy az új vár miatt Zimándra helyezik át; az összes házakat a katonai kincstár már 1766-ban felbecsültette az annak idején adandó kárpótlás megállapítása végett, addig pedig nem volt szabad építési helyreállításokat eszközölni.³⁾

A minoriták kérelmét a helytartóság visszaútasította: „claustrum ac scholarum erectio iuxta productam delineationem ob praesidii aedificium non admittitur;“ utóvégre azonban sok kérésre 1778-ban megengedte a katonai hatóság, hogy a gymnasium számára külön, de csak földszintes szárny-épületet emelhessenek. Támadtak ugyan újabb nehézségek, de azokat megszüntette egy vegyes bizottság (megye és város), mely abban állapodott meg, hogy az iskola az utczáig szög alatt építtessék ki; szeptember havában az iskola falai már tető alatt voltak.⁴⁾

¹⁾ . . . motivo ex eo: quod conventus tres professores (tehát osztály-összevonással) pro erudienda iuventute cum summo publici commodo sine aliquo speciali fundo ad id designato intertenere debeat. (Megy. jk. 1770. 190.)

²⁾ Így adott a városi tanács 1754-ben 50 frtot a 4., 5. és 6. osztály tanárainak fenntartására, elengedvén 30 kazal széna (à 1 frt) és 500C téglá (20 frt) árát; adott egyúttal 50 frtot a megrepedt óraharang átöntésére. (Szmolnik házfőnök nyugtatványa az 1754-5. Stadtrechnung mellett.) Egyéb kisebb adományok voltak pld. 1755-ben „Dem Pater professor der 4. Schul auf die Expensen der Haupt-Comoedie 8 fl., — den Minoriten zur Reparirung der 5. und 6. Schul 10 fl., — dem ehrwürdigen patri lectori von hier auf doppelte theses resolvirt 80 fl., item da die defension geschehen pro merenda 2 fl.“ (Stadtrechnung 1755-6.) — „Dem pater professor von der 6. Schul (professori rhetorices) titulo discretionis zu seiner haltenden Hauptcomoediam 6 fl. (u. ott 1758-9). Némelykor a városi sörfőzdeből kaptak titulo discretionis egy hordó sört (ára 3 frt). — 3000 frtnyi kölcsöne fejében a város sok éven át 6% kamatot fizetett a rendháznak.

³⁾ Már az új várépítés megkezdése előtt megtiltotta volt a helytartóság új házak építését a (régi) vár felé. (Vár. levéltár, 1751. fasc. 14.) Ily értelemben szólt még egy 1781-ben kelt helytartósági rendelet, mely a helyreállításokat megengedi ugyan, de minden kárpótlás kizárásával. Az egész dolognak véget vetett II. József parancsa (1783-ban), hogy a város áthelyezéséről többé szó se legyen.

⁴⁾ Az épület ott szögelt ki, hol jelenleg a Scherhag-féle díszműhimzés-kereskedés van. (Lakatos, II. 92.) — Ugyanazon évben kapott az intézet a ta-

Ezalatt az ország tanügyi szervezetében nagy változás állott be: az államilag szervezett köznevelés, a *Ratio educationis* életbe léptetése. 1776. aug. 12-én adta ki a magyar kir. helytartótanács a középiskolák szervezését megállapító rendeletét, melynek értelmében az ország nyolcz (a zágrábival 9) tankerületre osztatott és azok élére főigazgatók nevezettek ki. Az aradi, most már királyi gymnasium a nagyvárad tankerületbe osztatott be, melyben (valamint az ungváriiban is) gr. *Károlyi Antal* lett az első főigazgató. (Az ország tanügyi felosztását és egyszersmind a közoktatás költségét l. függ. III. Az akkori viszonyok közt az egész berendezés természetesen csak a katólikus intézetek körében érvényesülhetett.)

A *Ratio educationis* szerint a középiskola három tanfolyamból áll: schola latina seu grammatica három osztálylyal, gymnasium (humaniorák) 2 osztálylyal és cursus biennii philosophici (lyceum) két osztálylyal. A tantárgyak¹⁾ a három grammaticai osztályban: vallástan, latin, földrajz, számtan, természetrajz, szép- és helyesírás és valamely hazai vagy a német-nyelv; rendkívüli tárgyak lehetnek a görög nyelv és a mértan a II. osztálytól kezdve, észjog és hazai szokásjog a III. osztályban azok számára, kik iskolázásukat ezzel az osztálylyal befejezik. E három osztályban a heti órák száma 20 volt. A humaniorák két osztályában tanítottatott a latin nyelv mellett logika, német vagy más hazai nyelv, földrajz, mathesis, physika, történelem, archaeologia és természetrajz; rendkívüli tárgyak: görög nyelv, kísérleti physika, napisajtó (collegium novorum publicorum) és költészet. A heti órák száma 25. Vallástani különórák nincsenek, az exhortator kötelessége gondosan kidolgozott szent beszédeivel megfelelő vallás-erkölcsi nevelést adni az ifjúságnak.

A *Ratio educationis* hazai tanügyünk alapvető műve,²⁾ — magá-

mulmányi alapból 100 frtot könyvekre vagy egyéb taneszközökre (semel pro semper et absque ullo ad dictum fundum amplius faciundo recurso). — 1779-ben itt járt Ürményi József, megfigyelendő a *ratio educationis* foganatosítását.

¹⁾ A tantárgyak közt nem találjuk a testgyakorlatot, annak ideje még máshol sem érkezett meg; de legmodernebb hangzású az, a mit a 221–228. §§. a játékról és játszóterekről mondanak.

²⁾ *Ratio educationis totiusque rei literariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas. Tomus I. Vindobonae, 1777.* A második kötet, melyet a mű conclusioja említ, nem adatott ki. Általános szempontokból igen találóan jellemzi *Marczali*, Magyarország története II. József korában, II. és III. k. ill. h. — Tanügyi szempontból *Schmid*, Encycl. s. v. Oesterreich. — *Klamarik*, A magyarországi középiskolák újabb szervezete, Budapest. 1893. I. 118 s. k. I. — *Csáka K.*, Középiskoláink szervezése Mária Terézia királynő által 1776-ban és azok további fejlődése. (A zsolnai k. k. gymnasium értesítőiben, 1888–92. — Ismerteti egyszersmind az összes tanügyi re deketeket 1850-ig. Úgy ezek, valamint összefoglaló cikkei elismerésre méltó gondosságról tanúskodnak. Saj-

ban foglalja a tantervet az utasításokkal, a rendtartást a fegyelmi szabályokkal, még az órarendet is, — mely az 1786. és 1806. évi módosításokkal az absolutismus koráig érvényben volt.

A helytartóság 1776. évi rendelete szerint a tanárok nyilvános pályázat útján nyertek alkalmazást, u. n. concursus (vizsgálat) alapján; pályázhattak egyháziak és világiak egyaránt. A szerzetesek iskoláiban az igazgatók a rendfőnök kijelölésére királyi jóváhagyással erősítettnek meg, azért ők is kir. igazgatók; a tanárokat pedig a rendfőnök maga nevezi ki. A szerzetes tanárok a szerzettől nyújtott kedvezményeken kívül évi 25 frtot kapnak, ha három évig „cum laude“ tanítottak, 10 év után évi 50, 15 év után pedig évi 100 frt jutalmat a tanulmányi alaphól. Az igazgató jutalomdíjban részesül. (V. ö. függ. III.) Aradon az első királyi igazgató (rendes czime „localis director“) a már említett *Hoffner Menyhért* volt.¹⁾

Nagy számmal érkeznek a helytartó tanács rendeletei és a főigazgatóság leiratai az új rendszer minél pontosabb betartása és az azzal járó irodai teendők rendezése ügyében. (Egy ilyen, több tekintetben érdekes főigazgatói leiratot l. függ. IV.)

Következik II. József kora. Hoffner helyébe lép *Knaisz Mihály*²⁾ (1780-ban), gróf Károlyi főigazgató pedig 1782. tavaszán ékes szavakkal búcsúzik³⁾ az intézettől és a főigazgatói hivatalt *Haller József* gróf veszi át.

Az iskolaépület ismét elégtelennek mutatkozik, új és alkalmasabb helyiségről kell gondoskodni. Ezen „punctum saliens“ az iskolák történetében most éveken át foglalkoztatja a helyi igazgatóságot, a várost, a megyét, kincstárt, főigazgatóságot és helytartóságot. Új épületről van szó; helye közel legyen a régi várhoz és Új-Aradhoz, de ne legyen távolfekvő a tanító szerzetesektől sem, az építési anyagot a lebontandó régi várból lehetne nyerni, a faanyagot a kamara szolgáltatná. Felbecsülik a harminczad-házat is, követelnek tervrajzokat és költségvetéseket. Már 1781-ben úgy a német, mint a magyar tanító (Tóth András) az elemi iskola épületében levő lakásaikat (összesen

nálni lehet, hogy ilyen szorgalmas munka, melynek fárasztó voltáról csak az győződhetik meg, ki az eredeti akták tömegén át ugyanazt az utat megtette, külön kiadásban nem adatott ki.)

¹⁾ Mint igazgató egyszersmind könyv-censzor volt. A censurára vonatkozó tömérdek ügyi atokkal valamint a tiltott könyvek összeállításával ez alkalommal nem foglalkozhatunk.

²⁾ Min. névtár, 211. l.

³⁾ „Quia gravescente sensim aetate, itineribus statui valetudinis meae nimium adversis atque aliis, iisque publicis rationum momentis plura obstacula praeviderim, quae me rei literariae ac ejus curam habentium commoda, ut cuperem promovere, non sinerent stb.

3 szobát) a gymnasiumnak engedik át és ennek fejében kárpótlást kapnak a várostól.¹⁾

Az átalakítandó harminczad-épületben legyen helyiség muzeumnak, könyvtárnak (egyszersmind tanácskozási szoba) és lakás a curator számára. Az építés ügyében megérkezik a nagyváradi kamarai adminisztrator is. Majd ismét jogi kérdések merülnek fel. 1786-ban azt kérdezik, miért és mi jogon akarja a város az iskola épületet lebontani; 1787-ben kilátásba helyezik a resolútiót az új épület ügyében, 1788-ban költségvetést kívánnak azon helyreállításokról, melyekkel az elemi iskolában levő három osztályt a rendház újabb tractusában lehetne elhelyezni. Az ügy sürgős, az elintézés késik, a főigazgató türelmetlenkedik.²⁾ A megoldás végre az, hogy mind az 5 osztályt a minoritáknál helyeztetik el.³⁾ Ez azonban csak ideiglenes megoldás.

Azalatt, hogy az iskolahelyiség ügye éveken át napirenden volt, II. József sűrűn érkező rendeletei elég teendőt adtak az intézetnek, melynek élén 1783. november óta *Novák Claudius* áll. 1784 tava-

¹⁾ Stadtrechnung, 1782.

²⁾ Cum resolutio de accomodando Gymnasio tardius adveniat, interea autem tertia classis normalium scholarum ex altiori ordinatione Aradini introduci debeat, iam non est alter modus collisionem hanc salvandi, quam ut unum cubile pro tertia normali classe cedatur; quare velit P. V. meo nomine A. R. P. Guaruanum requirere, ut pro una classe cubile unum in claustro usque ad ulteriorem Exc. Consilii dispositionem commodare non gravetur et sic tres classes in conventu, duae vero in domo Civitatis interea subsistere poterunt. Ideo fors vellet Senatus omnia tria cubilia occupare, ut pro professoribus scholarum norm. hospitium ibidem adaptari possit, sed in eo capacitandus est Magistratus, quod hoc in modernis rerum circumstantiis fieri nequeat, verum potius pro institutore normali aliud hospitium assignetur. Quodsi enim in tantis difficultatibus, quas ex parte Civitatis experior, scholae latinae penitus cessaverint, id nulli majus, quam incolis damnum illaturum esset. M. Varadini. 25. Aug. 1788. Georgius Tokody.

³⁾ Dem königl. Herrn Schulen- und Studien Prodirector! In dem Arader Minoriten-Kloster ist die Zurichtung der 5 Zimmer, welche zur Unterbringung aller 5 Gymnasial-Classen (deren 3 itzt in dem Nationalschulgebäude vorfindig sind) von H. Gr.-Wardeiner Studien-Prodirector bestimmt und von Seite des Ordens-Propvincialen bewilliget wurden, allsogleich vorzunehmen. Die dazu löthigen Kosten sind Hierorts auf 193 fl. 30 kr. limitirt worden, und wird dieser Betrag unter einem bei dem Arader Salzamte, aus dem Studienfond gegen Quittung angewiesen. — Ex Consilio etc. 1788. Alex. v. Széchenyi. (Kivonat.) A város is akkor újolag szervezi iskoláját (Hauptschule), a katolikusok számára 3, a gör. keletiek számára 2 osztállyal, megállapítja a tanítók fizetését és iskolafelügyelőnek választja Milits F. polgármestert. (Vár. levéltár, 1787 Prot. hol. Nr. 15 és Werner tanfelügyelő értesítése a nagyváradi főigazgató helybenpagyásáról.)

szán érkezik a rendelet a német nyelv behozatala ügyében¹⁾; egy következő rendelet megszünteti az addig fennállott Mária-társulatokat (milyen Aradon is volt) és szabályozza a tanulók vallási kötelességeit, elrendeli többek közt, hogy az exhortatók külön tartassanak meg az alsóbb és a felsőbb osztályok számára (mit még ma sem értünk el mindenütt), kívánja, hogy a tanári pályára készülők valami külföldi nyelvet, főképen a német nyelvet tanulják meg, meghagyja, hogy három év mulva a latin nyelv tanításánál csak a német nyelv használtassék, végre tekintettel arra, hogy számos nem nemes származású fiú a gymnasiumot semmi vagy igen csekély eredménnyel látogatja és ezáltal a földműveléstől, ipar- és kereskedelemtől a szükséges és alkalmas erők elvonatnak, elrendeltetik, hogy jobbagyúfiúk, ha nem nyernek jeles-, polgáriak pedig ha nem nyernek legalább elégséges bizonyítványt, gymnasiumi tanulmányokat nem folytathatnak. Milyen határozott nemzetgazdasági rendszabályozása a társadalmi osztályoknak, milyen ironia a nemességre nézve! Ezen szigorúságról, mely a nem nemes ifjaktól nagyobb tehetséget követel, különösen a protestánsok panaszkodnak: szükségük van sok tanítóra és papra, elnézést kell gyakorolniok.²⁾ Újabb rendelet szabályozza a vizsgálatokat; ezt követte a tandíjrendelet (1785. június), mely szerint a gymnasiumban 6 frt (á 60 kr.) illetve havonként 36 kr. fizetendő; ha valaki betegség miatt vagy más okból egy hónapot mulasztott, arra a hónapra nem fizet, kisebb mulasztás azonban figyelembe nem vétetik; a ki nem fizet, az iskola látogatásától eltiltatik. A tandíjrendelet hatása alatt a tanulók száma, mely az 1784—85. isk. évben az egész országban 8536 volt, már a következő évben 6001-re apadt, az 1786—87. évben 5526-ra és azután körülbelül állandó maradt 1790-ig.³⁾ Következnek a rendeletek az ösztöndíjakról (1785. márcz. és 1786. febr.), a tandíjkezelésről, tankönyvekről, a nagy szünet megfelelő átmeneti intézkedéssel július és augusztusra tűzetik ki. Egész özöne a rendeleteknek, minutiosus gondnal, útasításokkal, táblázatokkal, de az irodai gépezet még nehézkesen mozog, folytonos helyreigazításokra szorul, persze újabb meg újabb rendeletek útján; pedig II. József gyűlöli a sok irkálást, kívánja apasztását (Verminderung der Schreibereien), panaszkodik az igazgatók lassuságáról névleg az ösztöndíjak ügyében, melyekre kiváló gon-

¹⁾ Horváth M. 7. k. 534. Marczi II. 385 l.

²⁾ Marczi, i. m. II. 301. l. — Egy 1785. évi rendelet úgy szól, hogy mindkét rendbeli fiúk elégtelen bizonyítvánnyal ismételni tartoznak és ha akkor sem kapnak jobb bizonyítványt, simpliciter kizáratnak. A föllépés korlátozása megmarad.

³⁾ Marczi, III. 314. — Az aradi gymnasiumban tandíj fejében befolyt péld. 1789. szept. 25 frt. 12 kr., okt. 25 frt. 48 kr., nov. ugyanannyi, decz. 23 frt. 24 kr. stb.

dot fordít (fast unbegreifliche Saumseligkeit von Seiten der L. Vorsteher.)

1786. aug. 1-jén gr. Haller felmentetik főigazgatói hivatalától, melyet legfelsőbb megelégedésre viselt; a nagyváradi tankerület pro-directorává *Tokody György* Biharmegye másodalispánja neveztetik ki.¹⁾ A következő évben Novák helyébe *Kissovits József* neveztetik ki az aradi gymnasiumhoz igazgatónak. (Helyt. 1787. nov. 3.)

Az uralkodó körútja alkalmával (1786) úgy találja, hogy a német nyelvet még az u. n. főiskolákban is hanyagul tanítják. Az eredmény tehát újabb szigorú rendeletek, míg végre 1787-ben meghagyatik, hogy az 1787—8 évben csak az I. gram. osztályban legyen német a tanítás nyelve, és azután évről-évre fokozatosan. E szerint csak az I. osztályba kell németül tudó tanár, a többiek még megmaradhatnak és tanuljanak, míg az I. osztály tanítása rájuk kerül. A tanításban általában számos hiányt említ egy 1787. évi helyt. rendelet: a görög nyelvet nagyrészt elhanyagolják (Aradon sem tanították), a tanulókat túlterhelik emlézéssel, elhanyagolják a stílust és nem figyelmeztetnek a helytelen latin provinciális kifejezésekre, az arithmetikai pensumot nem fejezik be, a geometriában nem követelik eléggé a táblarajzot és a bizonyításokat, a természetrajzot mesékkel vegyest tanítják, a földrajzot nem teljesen, a hazai történelmet csodákkal keverten, az egyházi történelmet türelmetlenséggel tanítják, a császárok történetéből a legnevezetesebb eseményeket kihagyják, az osztrák tartományok történetét, ha egyáltalában tanítják, azt nagyon hiányosan teszik. — Ilyen volt az állapot a Ratio educ. tizedik évében.

A németül tudó tanárok az aradi minoritáknál is hiányoztak. A főigazgató erre vonatkozó megkeresésére a provincialis titkára (1788. május) azt írja, hogy a rend nemcsak németül tudó, de egyáltalában tanításra alkalmas egyének nélkül szükölködik. A főigazgató pedig (1788. szept.) fölhívja az igazgatót, hogy azon esetre, ha az osztályokat nem láthatná el tanárokkal (ob religiosorum individuum paucitatem), alkalmazzon németül tudó alkalmas egyéneket „sine respectu religionis aut status“ és értesítse a főigazgatóságot.²⁾ Mint-hogy pedig akkor két tanár nagyon beteg volt, a főigazgató (1788. decz.) elfogadja az igazgató által alkalmazott új tanárt (Goymerecz Tádé világi) és egy osztály ellátását magára az igazgatóra bízza.

¹⁾ „Absente adhuc D. Jankovich“ mint Haller írja. Ez rendezte a temesi tanügyet, a görög nem egyesültek miatt ő volt kiszemelve erre az állásra. (V. ö. Marczali, II. 311. 1.)

²⁾ Vonatkozással egy fenyegető török invasióra a főigazgató ezeket írja: si ob metum ingruentis periculi incolis fuga sibi consulendum foret, P. V. id unum consili dare possum, ut cum hac fortasse iter factura sit, sigilla scholae, prothocolla librosque secum huc adferre velit. (1788. szept. 26.)

Ugyancsak 1788. végén a főigazgató meglátogatta az intézetet és az irodai ügykezelést oly módon rendezte, hogy az ügyiratokat — rendeletek, leiratok stb. — nem kell többé lemásolni, hanem igtató-könyvbe kivonatolni és irattárba helyezni.

Említettük, hogy a minorita-rendben hiány volt tanárokból. Ennek következménye volt, hogy a helyt. tanács az aradi tanszékekre concursust hirdetett¹⁾ mire 1789. aug. 12-én kelt rendelettel a következők nevezettek ki: II. hum. *Deskó János*, I. hum. *Keresztes András*, III. gram. *Goymerecz Tádé*, II. gram. *Répássy Jakab*, I. gram. *Bíró Pál* (de Polyán). *Ez volt az aradi gymnasium első világi tanári testülete.*

Mint hogy számos szerzetesrend megszüntetése folytán az azokra bízott tanintézetek ellátása az államra hárult a helyt. tanács 1789. jun. 24-én kelt rendelettel a gymnasiumok újabb beosztását állapította meg és rendezte a tanárok fizetését.²⁾

Az aradi gymnasiumban, melynek igtatókönyve 1789. szeptembertől kezdve német nyelven szól, a vallástant egyideig a világi tanárok tanították, mert nem volt catecheta. A temesvári püspök sem küldhetett (wegen Mangel der Geistlichkeit), hanem egyelőre Cupertinus Horváth minoritát jelölte ki és az igazgató alkalmazta is.

1790. márcziusban az igtatókönyv már ismét latin nyelvű. Az uralkodó febr. 20-án bekövetkezett halálával a közügyek terén ismeretes nagy fordulat állott be. — Aradmegye felszólítja az igazgatót a német nyelvi tanítás abbahagyására és az igazgató jelentésére a főigazgatóság útasítja, hogy felsőbb intézkedésig a megye kívánságá-

¹⁾ Cum ea gymnasia districtus hujus M-Varadinensis, quae hucusque a P. Ordinis Minorum conventualium instituebantur, eiusdem ordinis Provincialis idoneis subjectis amplius providere nequeat, Exc. Cons. Ltle Reum intimato dt. 26, Martii a. c. emanato praecipere dignatum est, ut professores etiam pro illis gymnasiis medio concursus eligerentur; quare etc. A concursus napjai julius 23—28., helye a nagyvárad akadémia. A fizetés lesz a hum. osztályokban 300, a gram. osztályokban 250 frt. — In concursu nulla aut status aut religionis, sed tantum habitatis et linguae germanicae cognitionis etiam in iis, qui pro hum. classibus concurrere voluerint, habebitur ratio. — (Ilyen concursus 1789-ben rendkívül sok volt.) — Ezen concursusoknál érdekesebb egy szintén 1789-ben kitűzött pályakérdés: Was ist Wucher, und durch welches Mittel ist demselben ohne Strafgesetz Einhalt zu thun? Határidő egy év. Vajjon ki nyerhette el az akkori időben igen nagy pályadíjt: 50 aranyat?

²⁾ A nagyvárad tankerületben: Arad, Nagy-Károly, Szeged, Szigeth, Temesvár (előbb Szt-Annán), Debreczen és Nagybánya. — Az igazgató fizetése 500 frt, a tanároké 450 frt a két feiső, 400 frt a IV. és III. és 350 frt az I-ső osztályban. Rendházuk helyén működő szerzetesek megfelelőleg kapnak 300, 250 és 200 frtot. A tankerületek száma már néhány évvel előbb 5-re redukáltatott. — Az aradi tanárok is megkapták a felemelt fizetést 1790. nov. 1-étől

hoz alkalmazkodjék.¹⁾ Az április 20-án kelt helyt. rendelet azután megszünteti a német tanítási nyelv használatát a három alsó osztályban és megszünteti a tandíjfizetést is.²⁾ Még ugyanazon évben elbocsátják Goymerecz tanárt,³⁾ mert nem tudott magyarul. Helyébe előlépett Biró Pál, annak helyébe pedig (az I. osztályba) *Mikszó Mihály* neveztetett ki.⁴⁾

Gyakori megszakítások elkerülése végett a következőkben csak az iskolaépület ismét sürgőssé lett kérdésével foglalkozom. Már 1790. november havában említette az igazgató, hogy az iskolai helyiségek elégtelenek a tanulók nagyobb számának befogadására. A megye repraesentatiot terjesztett fel (1791), mire a helytartóság jelentést kíván a volt harminczad-ház esetleges felhasználásáról. Ámde az a ház húszezer frtba kerül és az erdészeti hivatalnak szüksége van reá. Így tehát új épületről kellene gondoskodni, melyben a gymnasium és az elemi iskola egy tető alatt, de fal által elkülönítve, elhelyezhető lenne.⁵⁾ 1792. ősszel az igazgató két helyiséget bérel 80 frtért, később még egy harmadikat, úgy hogy 1795-ben a minoriták házában már csak a humaniorák osztályai vannak. De Knaisz M. házfőnök e két helyiséget is kívánja az Aradra áthelyezendő papnövendékek számára.⁶⁾

1795. szeptemberben jelenti az igazgató, hogy sikerült neki oly házat találni, mely alkalmas lenne az egész intézet befogadására és hogy a városi tanács hajlandó ezt a házat 200 frtért bérbe adni;⁷⁾

¹⁾ Repraesentationem Exc. Consilio submissi, illucusque autem donec eatenus Resolutionem excepero, P. V. semet determinationibus statuam et ordinum in omnibus accomodabit (1790. márcz. 26.)

²⁾ A márczius elseje óta befolyt tandíj visszaadatik, a mi pedig az isk. év elejétől febr. végéig befolyt, jövő évben szegényebb sorsu jó tanulók közt elosztandó lesz. — 1789. szept. 1-től 1790. febr. végéig beszedett tandíj után az igazgató 1 frt 45²/₅ denárt kapott beszedési díj fejében (1%).

³⁾ Goymerecz egy évi fizetést kapott végkielégítésül.

⁴⁾ Tokody György, az eddigi prodirector, ez évben főigazgató lett.

⁵⁾ A város csak 2000 frttal akart hozzájárulni.

⁶⁾ Ugy látszik, hogy a világi gymnasium és a minoriták vagy a minorita igazgató és a házfőnök nem igen fértek össze. Ez utóbbi fel is jelentette az intézetet, hogy a világi ifjúság rossz erkölcei a klerikusok vallásos nevelését veszélyeztetnék. A főigazgató, ki az intézetet kevéssel azelőtt meglátogatta volt, ezen „delatio” folytán vizsgálatotrendel el, mely azonban mitsem mutatott ki. — Ez időtájt kezdődött a delatiok virágzása; meghúzzák a legyelem gyeplőit. L. a nemzet megfélemlése koráról Horváth M. 8. k. 23. könyv. —

⁷⁾ Ez az u. n. Rauch-féle ház volt, nem messze a templomtól, melynek a városi levéltárban egész irodalma van. Használták beszállásolásokra, melyekből kifolyólag, különösen a várépítés ideje alatt, nagyon sok surlódás és perlekedés támadt a katonaság és a város közt. —

ezt az összeget a helytartóság egy évre utalványozta is, de sokalta.¹⁾ Az igazgató december 9-én a megyéhez folyamodik kegyes pártfogásért, ez pedig az ügyet felkarolta és (1796. január) egy terjedelmes emlékiratot terjesztett fel, melyben a gymnasium tarthatatlan állapotait élénk színekkel festvén, egyszersmind sérelmeit adta elő a Bics-alappal történtek miatt. (A megye emlékiratát lásd függ. V.) A megye emlékirata kedvező fogadtatásban részesült és az igazgató már április elején kapott megbizásra felterjeszti az új épület költségvetését. A költség 7058 frt.²⁾ Erre egy kis szünet állott be.

1798-ban az igazgató kéri a várost, hogy a házon eszközölt helyreállításokat fizesse ki. Hivatkozik arra, hogy a ház pinczéjét és padlását³⁾ a város azzal adta bérbe, hogy a bérösszegeből az évenkénti helyreállítások költségeit fedezni fogja; minthogy pedig a pincze bérlője évenként legalább 10 forintot fizet, mi harmadfél év alatt 25 frtot tesz, az általa eszközölt helyreállítások ebből az összegből fedezhetők.

Ezen bérház révén azonban egyéb alkalmatlanságok is származtak. Följelentés érkezett a főigazgatóhoz, hogy ott különféle viszásságok történnek; hogy az épület alatt korcsmául szolgáló pincze van, a padláson gabonát tartanak, az udvaron levő istállóban a városi gulya van, ugyanott vannak az előfogatok és az ablakok alatt a városi ácsok gerendái. Az igazgató felhivatik, hogy ezen följelentésre nyilatkozzék és a kellő intézkedéseket tegye meg arra nézve, hogy az ifjúság botránnyos látványoktól megóvassék. — A várostól szerzett hivatalos értesítés alapján az igazgató jelenti (megegyezőleg a város átíratával), hogy a padlás használatot ugyan magtárul, mikor a nemesi fölkelés harcrosai a várost betöltötték, de a pinczét nem használják kocsmának és a többi is túlzás; ő, ki az intézetet heten-

¹⁾ A főigazgató leiratában erre vonatkozólag így szól: Quum nuper Budae fuissem, a viris ad regni gubernacula sedentibus intellexi, non exiguum inde admirationis argumentum enatum esse, quod civitas Aradiensis, cujus maxime interest gymnasium in sui gremio conservari, a domo, cujus nullum in praesens usum habet, tam excessivum censum petat, atque hinc factum esse puto, quod contractus tantum ad unum annum ratificatus sit; hoc anno iam serio agendum erit, ut scholae sine tanto onere stabiliri possint, ut enim fundus studiorum tam gravem censum solvat, aut integrum e fundamentis aedificium erigat, id nec sperare audeo. (1795. nov. 2.) — A főigazgató megkeresésére a városi tanács a bérösszeget 150 frtra szállította le. (Vár. jegyzőkönyv, 1793. 158. sz.)

²⁾ A görög egyesültek nagyváradi püspöke esetleg hajlandó lett volna az aradi plébánia fundusából egy részt átengedni ill. máshol fekvő fundussal (elcserélni, miáltal a fentemlített közös iskolaépület jobb helyet nyert volna. Megyei jk. 1796. 123. sz.)

³⁾ A véletlen játéka, hogy a mai lyceumi épület pinczéje is borke-reskedőnek van bérbe adva.

kint kétszer-háromszor meglátogatja, a felsorolt visszásságokat nem látta és a polgármestertől is nyert megnyugtató felvilágosítást. — Szép állapotok azonban semmi esetre sem voltak a Rauch-féle házban, melyet álló vízzel telt árok határolt.

És ez a ház mégis nagyra volt hivatva! Mikor a főigazgató 1800-ban az intézetet meglátogatta és a városi tanácssal a gymnasiumi épület ügyében értekezett, a tanács azt az ajánlatot tette, hogy a Rauch-féle házat saját költségén gyökeresen helyreállíttatja és a gymnasiumnak átengedi. A város ezen készsége a helytartó tanácsot nagyon kellemesen érintette, és ezek után megbizatik az igazgató, hogy a városi tanácssal együtt hasson oda, hogy a helyreállítás a nagy szűnődő alatt hajtassék végre. Ez meg is történt. 1801. aug. 18-án a helytartótanács Ó Felsege legmagasabb elismerését nyilvánítja a városi közönségnek, a magistratusnak, különösen Mihalovits Vazul városi bírónak és Schwab Mihály polgármesternek, úgyszintén Mandik András igazgatónak is. (Lásd függelék VI.)

Így jutott az intézet állandó szerény hajlékhoz,¹⁾ melyet 1873-ban palotával cserélt fel.

Ezek után visszatérhetünk az intézet belső ügyeire. A tanári testületben többféle változás történt volt: az igazgatóságot *Bogner Máté*, volt miskolci gym. igazgató (minorita) vette át (1794. aug.), ki egyszersmind exhortator is volt;²⁾ Répásy áthelyeztetett, Keresztes pedig lemondott és ezek helyébe jöttek *Fritz János* (a Fritzhauseen), a nagyváradi főigazgatóság cancellistája (I. o.) és Mandik Alajos András (I. hum.) Ujvidékről.

Hogy a tanítás az erre vonatkozó utasításoknak általában megfelelt, tanúsítja a főigazgató elismerése hiv. látogatása alkalmából.³⁾

¹⁾ Az épület telkével együtt (838 n. öl és 3 n. láb) 5000 frtnyi értéket képviselt; az épület helyreállítási költsége 5000 frtnál többet tett ki, s e szerint a gymnasium értéke 10,000 frtnál nagyobb volt. A fölszerelés (Bauer György asztalosmester számlája szerint) 687 frtba került. Azonkívül két pecsétnyomót szereztek be a következő felirattal: Sigillum Regii Gymnasii Aradiensis. Kép és évszám mint előbb: 1778. A házban kápolnául használt helyiség is volt. — Emléktábla a jelenlegi polgári isk. épület kapujánál: Senatus populi que Aradiensis bonarum artium ardens amore liberalitas hoc Palladi Musisque domicilium et perennaturae virtuti palaestram hanc suscitavit, 1801.

²⁾ Cupert Horváth eltávozott volt, mert nem tudott magyarul.

³⁾ Maxime me angit calamitas illa, quod a tanto tempore gymnasium istud opportuno aedificio destitutum per civitatem locis inopportunistimis divagari cogatur; quare apud altiora fora omnibus conatibus agam et sollicitabo, ut intuitu erigendi novi aedificii finalis resolutio expediatur. Tres classes grammaticae quod in moderno hospitio tamquam angusto, nimium depresso, sufficiente luce carente et curricum strepitui exposito subsistere nequeant, hoc certe magna cum commiseratione tum Dnorum Professorum, tum studentium expertus sum. Quare velit Praetta P. V. Magistratui rem hanc ponderose proponere, ut profectum et valetudinem innocentium harum pro-

Kívánsága szerint a diákmise vásár- és ünnepnapokon inkább fél nyolczkor lenne megtartandó, mintsem 9 órakor, a mikor „ob maiorem plebis concursum vix sufficiens adesset pro iuventute spatium“; továbbá „tyrocinia, quae incultos deceant mechanicos et fraternitates sensim abrogentur.“ A Mária-társulat megkísértett megújítását, melyet a főigazgató felsőbb rendelet megérkezétségéig megengedett volt, a helytartóság nem engedte meg.

A háborús nehéz idők az iskolát sem hagyták érintetlenül. Az intézet felszólítást kap gyűjtés rendezésére „pro subsidio belli,“ és ezen gyűjtés eredményeképen az igazgató 157 forint 25 krajczárt szolgáltat be; néhány tanuló csatlakozott a fölkeléshez.¹⁾ A befolyt összegért a helytartóság (1797. ápr.) köszönetet mondott azzal, hogy a decretum laudatorium a tanulók jelenlétében kinyitandó és felolvasandók az adományozók nevei is, de az adományozott összeg megnevezése nélkül.²⁾ Noha ezen gyűjtés alkalmából a tanárok is adakoztak, mégis a megye külön is megadózta a testületet a fizetés 6%-ával, kérésére azonban megengedte, hogy az összegnek egyelőre csak felét, másik felét pedig két hónap után (jul. 15.) fizethessék le.³⁾

Ilyen viszonyok közt az isk. épület ügyének elintézésével és új igazgatóval kezdődik az intézet történetének egy újabb szakasza.

lium cordi sumere et in exquirendo apto hospitio pro futuro anno efficax auxilium praestare velit. (A minoritáknál akkor csak a két hum. osztály volt.) Tam Methodum docendi, quam et praescriptas materias ad mentem Rationis educ. exactas esse comperi, quo in puncto quemadmodum vigilantiam P. V. collaudo, ita satisfactionem meam Perillustribus Dominis Professoribus significari peto, id unum adhuc curae eorundem et inspectioni P. V. commendo, ut materiae eiusmodi, quorum intuitu iam libri typis excusi exstant, uti sunt Regulae latinitatis, Historia naturalis, Ritus Romanorum, Elementa Logicae et physicae et Arithmetica ex praescriptis libris tradantur, ne iuventus taediosa scriptione occupetur, sed potius ad librorum solidam lectionem, ex qua totus futurae quoque eruditionis thesaurus hauriri debet, advehiat. In Historia naturali mineralium necessarium esse video, ut iuventuti dum praelectiones fiunt, ipsa corpora pro faciliori captu ostendantur. Aradini, 5. Julii 1795. (Kivonatosan.)

¹⁾ Az ösztöndíjas felkelők az osztályt ismételhették vagy felebb is mehettek vizsgálat nélkül proprio periculo (Rend. 1798.); ösztöndíjaikat megtartják. (Rend. 1801.)

²⁾ Az adakozók (162) közül nagyobb összeget adtak, Frummer 13 frt, Edelspacher 10 frt, Bánhidly 4 frt stb. Jellemző a burokratikus szigorúsága, hogy az igazgató részéről az ifjúság jutalmára kért szünnapot a főigazgató nem engedélyezte: „oneri me responsionis exponerem, quod a me desiderare non possunt.“

³⁾ V. Ö. Megyei jk. 1797. 284. sz. — A nemes felkelő seregről, valamint a francia forradalommal összefüggő aradi ügyekről I. Márki, i. m. 497. s. köv. 1.

II.

Az intézet világi igazgatóság alatt 1832-ig.

(1820-tól kezdve a tanárok közt minoriták is működnek.)

Minthogy Bogner M. igazgató házfőnöknök Szegedre távozott helyébe 1800. okt. 10. *Mandik Alajos András*¹⁾ tanárt nevezték

¹⁾ *Mandik* (Mandich) *Alajos András* igazgató, ki akkor 45 éves volt, már 24 éve működött a tanári pályán és pedig, mint minős. táblázatában mondja 1 évig az u. n. repetitióban (előkészítő tanfolyam jezsuita tanárok számára), 1 évig az egri, 11 évig a győri, 4 évig az újvidéki gymnasiumban, Aradon pedig 7 évig. Jártas volt az összes facultasok tudományaiban, „scientiis philos., jurid., theol., aesthet. partemque medicis imbutus“ és kiterjedt nyelvismeretei voltak, „linguarum latinae, hung., germ., valach. sarmaticaeque dialectorum slav., polon., russ., illyr., gnarus, graecae, ital., gall. mediocri notitia instructus.“ Munkája egy van: Cels. ac. Rev. principi Rudnay Alexandro de Eadem et Divék-Ujfalu, metrop. ecclesiae Strigoniensis archi-episcopo etc. perennis devotionis, pietatis, memoriae ergo d. d. Aradini, 1820. (Költemény.) Tanügyi érdemeiért ismételt kitüntetésben részesült. „Ő cs. kir. Felsege okt. 31. a főm. m. k. udv. kancelláriához bocsátott legfelsőbb rendelete szerint az aradi gymnasium nyugalmazott kormányzóját Mandik András urat sok évi szolgálatainak jutalmául az 1808-ban nyert kis érdempénz helyett szalagon függő nagy érdempénzzel méltóztatott kegyelmesen díszíteni. („Hazai s Külf. Tud. 1834 II. 50. sz. 393. l.) Nehéz viszonyok közt vezette az intézetet, melynek gyakran össze nem férő tagjai neki sok keserves gondot és hiv. kellemetlenséget okoztak, Mint elődei ő is volt revisor librorum és nem egyszer kellett éreznie ezen hivatala terheit, Többször nem intézeti ügyek megvizsgálásával is bízott meg (Rusz új-aradi tanító, Pechata isk. felügyelő stb.) s mindezekről sok terjedelmes jelentést szerkesztett A minoriták folytatólagos visszatérésével sehogy sem tudott megbarátkozni, ámbár, a minősítvényi táblázatok után ítélve nem személyi, hanem inkább tárgyilagosságból, mikről alkalmunk lesz itt ott megemlékezni. Hivatalában nagyon buzgó és szorgalmas, másrészt nem mentes kicsinyes hiúságtól és veszekedési hajlamoktól. Ügyiratait kiváló gondosság jellegzi, csak működése vége felé, mikor emlékező tehetsége úgy látszik meggyengült, felterjesztései is gyakran esnek megróvás alá, pedig akkor, már reszkető kézzel írja magáról, hogy „vivax, vegetus, firmus“ 1832. jan. 16-án nyugalomba helyeztetve, hivatalát u. e. év okt. 2-án adta át utódjának. Tipikus alakja volt a városnak, Csanád, Csongrád, Krassó és Temes-megyék táblabírája. Meghalt 1840. szept. 17-én. (Az aradi „Halottak-könyve“ szerint 92 éves volt és Zubrohlován, Árva-megyében született, míg saját adatai szerint a

ki ideiglenes igazgatónak, 1801-ben pedig ezen állásában véglegesítették és az általa mindaddig helyettesített tanszéket *Jelenfy Antal* tanárral töltötték be. Az e korbeli rendeletek többnyire a fegyelemmel foglalkoznak; a fegyelmi szabályokat nyomtatásban adják ki, félvényként felolvasandók és közlendők a helyi hatósággal és a szülőkkel, a kik ellen, ha maguk szolgáltatnának alkalmat gyermekeik romlásához (pld. színházba vivés), feljelentés teendő, hogy példásan bűnhődjenek. A tanári testület is egyet-mást parancsol, mit a főigazgató nem helyesel „quia regulae tales sunt monasticae, quae utique ad publicum nostrum educationis institutum applicari non possunt et quia esto in domo quapiam, uti sunt convictus et seminaia observari possint, in civitate tamen, ubi immediata inspectio exerceri non potest, hujusmodi regulas effectu carere oporteat.“ — Egyébként mindenben a Ratio-hoz való ragaszkodást kívánja. Ekkor már készülő félben van a Nova ratio és bizonyos átmeneti intézkedéseket tesznek; így pld. a gram. osztályokban a historia naturalis 2 órája, a két felső osztályban pedig a logika és a reáliák 6 órájából kettő vallástanra lesz fordítandó.¹⁾ Továbbá intézkedés teendő, hogy a város még egy helyiséget adjon a négyre szaporítandó gram. osztályok számára, a mennyiben a nemzeti iskola harmadik osztálya a gymnasiummal egyesítettetni fog (1803). A város építtetett is újabb helyiséget, de annak 336 frttal tervezett felszerelését nem adta meg. A mikor azután az új rendszer életbe lépett²⁾ (1806), az V. osztály lett a rhetorica, a VI. pedig a poesis osztálya. Az I. osztály ellátására jött *Horváth József* a harmadik elemiből,³⁾ és most a többi gram. tanárok nem akartak belenyugodni abba, hogy az osztályával főlebb

bácsmegyei Militicsre való volt és halálakor valami 85 éves lehetett. Felkérésemre főt. *Vidakovich Pál*, nemes militicsi plébános úr sziveskedett velem közölni, hogy a múlt század közepén szervezett militicsi egyházközségben hét Mandich-nevű család volt és így lehetséges, hogy Mandik Alajos András csakugyan nemes-militicsi illetőségű. E község telepítvényesei azonban hosszabb ideig bérlők voltak és csak 1801-ben lettek közbirtokosokká. E bérlők pedig időközönként változtatták lakóhelyeiket, — helyükbe mások telepedtek le, és így lehetséges, hogy Mandich esetleg máshol született, és családja csak később költözött Nemes-Militicsre, a hova valónak magát vallja.

¹⁾ A Bibics-ösztöndijasokat a nagyváradí convictusba rendelik be. (1802.) — Meg kell emlékeznünk egy *Jerkovits* nevű nőről, ki végrendeletében szegénysorsú tanulók részére 100 frtot hagyományozott, mely összeg a főigazgató meghagyása szerint a vizsgálat után, születési és felekezeti tekintet nélkül elosztandó.

²⁾ L. Klamarik, i. m. 121. l.

³⁾ A gymnasiumhoz áthelyezett tanítókat a város díjazta, de fizetésük 300 frtig való kiegészítése fejében pótlékot kaptak a tanulm. alapból; az aradi 26 frtot.

menjen; ámde a rendelet úgy parancsolta és a főigazgató figyelmezteti őket, hogy az első osztályban tanítani nem szégyen és nem derogálhat.

1807. máj. 17-én az intézet I. *Ferencz* kitűntető látogatásában részesült. Az igazgató és egy VI. oszt. tanuló beszéddel üdvözölték az uralkodót, ki mindent megnézett, a VI. osztályban időzött is és miután az intézet udvarán felállított összes román és szerb nemzetiségű tanulókat megszemlélte, megelégedése kijelentésével eltávozott.

A fentemlített Horváth József alkalmazásával felbomlott az intézeti béke; inkább magánügyeiből kifolyólag éveken át napirenden vannak a panaszok, feljelentések, vizsgálatok, intések és megróvások; végre állomást cserélt *Schwaiger Antal* temesvári tanítóval (1812). Biró Pál¹⁾ tanár pedig 27 évi szolgálat után tanszékéről lemondott és helyébe a helytartóság *Szóllósi István* tanárt küldötte Szatmárról. Schwaiger Antalnak kellemetlenségei voltak az elemi iskolai tanítókkal és ő is állomást cserélt az újvidéki *Hummel Mihály*-lyal (1818-ban).

1814. végén értesült a tanári testület, hogy I. *Ferencz* a szerencsésen befejezett francia háboru alkalmából az összes hivatalnokok részére gratificatiót engedélyezett oly módon, hogy pld. az 1000 frtnál kisebb fizetésűek négyhavi gratis-fizetést kapnak; ezen legfelsőbb intézkedés illő örömmel töltötte be a devaluatio folytán amúgy is veszteséget szenvedett tanárokat, kik egyébiránt a papirpénz miatt pótlékot élveztek.²⁾

Ez időtájt valami agitatio volt, hogy a gymnasium ismét a minoritarend vezetésére bizassék. Már 1813-ban tárgyalta a városi tanács a nagyváradi prodirector Hatvani István részéről hozzá intézett ama kérdést, vajjon kívánja-e, hogy a gymnasium a minoritákra bizassék vagy nem. Erre egyhangulag elhatározták, hogy ők ezt kívánják és a prodirector közbejárását kérik.³⁾ A tanács ezen határozata

¹⁾ 1800-ban politikailag gyanús egyén lehetett, mert a helytartóság egy ideig évenkénti jelentést kívánt felőle.

²⁾ Kissé lehűtőleg hatott, mikor a temesvári adóhivatal (moesto animo) jelentette, hogy a kasszában nincsen pénz és így a gratiale salariumra még egy ideig várni kell.

³⁾ *Magistratus et communitas plene convicti, quod . . . P. Minoritis serie multorum annorum impensa fastigia nisi litterarium hocce institutum aliam de altissimo iussu subivisset metamorphosin, nunquam onerosa evasissent, cessante proin cura hac institutionis nulla necessitas efformandi e gremio sui apta et idonea individua iisdem patribus emersit taliterque defectus qualifactorum docentium enasci debuit; ideoque in reflexionem sumto, quod praefati patres mox civitate hac e iugo Ottomanarum liberata, sacra divina curaverint actuque eurent, id desiderari, ut obligatio haec iisdem patribus concedatur.* (Vár. jk. 1815. 310. sz.) Az itt feltűntetett causalis viszonyt a rendi titkár fentebb említett nyilatkozata azonban másképen adja elő.

természetesen közbeszéd tárgya lett, elterjedt a tanulók közt. Az ügy elmérgesedhetett, azért Knollmayer guardián és h. plebános 1815 februárban saját igazolására a tanácstól bizonylatot kért arról, vajjon ő provokálta-e azt a határozatot akár a tanácsnál, akár az egyes polgárok közt. A tanács megadta a bizonylatot azzal, hogy a gymnasium ügyében a prodirectort külön felkérte és a gymnasium átadását most is kívánja.¹⁾ A következő gyűlésen Matlekovits Ferdinand bíró és a városi iskolák igazgatója felszólalt ugyan ezen határozat ellen (*declaratio in obversum determinii magistratualis*), de a tanács ezt a kijelentését egyszerűen jegyzőkönyvbe vette.²⁾ Ez alkalommal állítólag igen heves és sértő kifakadások történtek a világi tanárok ellen, mire az egész tanári testület emlékiratot terjesztett fel, melyben az egész ügyet körülményesen leírja; kemény vádak emel Hatvani és az Aradra visszakerült Patonyi Tádé minorita ellen, ki akkor és most is a főagitor volt; rámutat az intézet tekintélyének megromlására irányzott törekvések veszedelmes és fegyelembontó hatásaira és kéri a főigazgató oltalmát.³⁾

A kérelem hatástalan maradt, a világi gymnasium ügye el volt vesztve. 1816. decz. 30-án „*Metamorphosis Gymnasii Arad*“ czímen az igazgató beigtatja a legfelsőbb rendeletet, mely szerint az intézet ellátása a minoritákra bízatik oly módon, hogy az első beállandó üresedés alkalmával minorita tanárt alkalmaznak és egyúttal az igazgatót áthelyezik, vagy nyugdíjazzák. (Lásd függelék VII.) Ilyen auspiciummokkal kezdődött az 1817. év, mely semmi újabb szenzációt nem hozott. A következő évben meghalt Tokody György főigazgató, összesen 32 évi szolgálat után 67 éves korában; mint interimalis prodirector helyébe lép Gedeon László. Ugyanezen évben Mandik igazgató 100 forint személy pótlékot kapott.¹⁾ A követ

¹⁾ *Petitas testimoniales eidem P. Guardiano ea cum expressione quod magistratus et communitas idcirco Spblem D. prodirectorem a Hatvani specialiter requisiverit actuque optet, ut institutio iuventutis schol. P. Minoritis concedatur, extradandas disponi.* (Vár. jk. 1815. 83. sz.)

²⁾ *Magistratu a facto in futuram prosperitatem atque felicitatem prolium ac nepotum suorum directo concluso recedere nolente nec queunte.* (Vár. jk. 1815. 162. sz.)

³⁾ A tanári testület kérelmére a megye bizonyáglevelét állított ki, mely szerint a tanárok szép erkölcsös és becsületes viseletével meg van elégedve. (Megyei jk. 1815. 247. sz.) — Teljesség kedvéért fel kell említenünk, hogy Mandik igazgató 1813-ban az elemi iskola (*schola capitalis*) állapota ügyében feljelentést tett, többféle panasszal annak igazgatója, Mik Ferencz városi tanácsnok ellen és az elemi iskola igazgatóságát szintén a maga részére kérte. A főigazgató az ügyet megvizsgáltatta a ker. tanfelügyelővel és mint-hogy annak jelentése szerint az elemi iskola legjobb rendben volt, az igazgatót kérelmével nemcsak elutasította, hanem kemény hangú helytartósági megrovásban is részesítette.

kezdőévekben előtérbe lépnek a magyar nyelv és irodalom tanítására vonatkozó különböző rendeletek; a magyar nyelv minden intézetben tanítandó külön érdemjegy mellett, az ösztöndíjasok csak ilyen érdemjegy felmutatásával kaphatják ösztöndíjaikat, a ki pedig magyarul tud, az irodalomban tartozik magát tökéletesíteni; heti 2 órában tanítandó az *Epitome instit. gram. linguae hungaricae* szerint. (Egyet. nyomda, 5. köt.)

Ez alatt a kihalásra ítélt tanári testületből hosszú betegség után meghalt Szöllősi István²⁾ (1819. jun.) és az igazgató továbbra is helyettesíti,³⁾ míg 1820-ban a megüresedett tanszékre *Kiss Jakabot* nevezték ki (IV. oszt); a világi testületben ez volt az *első minorita tanár*. Az 1816. rendelet szerint most az igazgatónak is mennie kellett volna, de bizonyos fentartással megszokott helyén mégis csak meghagyták.⁴⁾ A főigazgatói hivatalt (szept. 26.) ekkor már *Tokody István* viselte. Midőn Hummel Mihály tanár is meghalt (1823. márcz.), az igazgató *Szikra Márton*t alkalmazta az elemi iskolából és ezzel vétett a legfelsőbb rendelet ellen,⁵⁾ mely ilyen eset beálltával

1) Mandik 1816-ban renumeratiot, fizetésemelést vagy egyéb kitüntetést kért, és a főigazgató fölhívta, hogy megokolt kérvényt terjeszzen föl. — Az 1818-ik évről bírjuk az intézeti felszerelés jegyzékét; e szerint volt a könyvtárban: Lad. Turóczy, Hungaria suis cum regibus; K. K. Reichsanzeigen, 1 Jahrg.; Ratio educ. 1777 és 1806. Palma, Notitia rerum hung. Gretscher, Instit. linguae graecae. Soarius, Artis rhet. opus. Nieuport, Ritus Rom. Mitterpacher, Primae lineae hist. nat. Chompré, Lat. serm. exempla. Kovachich, Ephemerides lit. de anno 1786. Holle, Mythol. Grigely, Concordia. Elementa geom. Gensar, Gesch. der Stiftungen, Erziehungs- und Unterrichtsanstalten. Peruscheg, Orbis picti tomuli 50. (Összesen 17 mű.) A földrajzhoz 20 térkép (Európa országai és azok tartományai és a 2 hemisphaera), továbbá 2 globus és egy sphaera armillaris. — Egy kis harang és egy nagy szekrény.

2) Özvegye Szatsvay Victoria nyugdíjt és gyermekei nevelési járulékot kaptak.

3) A folytatólagos helyettesítésért az igazgató — nagy elégedetlenségére csak olyan díjat kapott, mintha kisebb fizetésű minorita tanárt helyettesített volna.

4) . . . donec harmoniam cum P. P. Minoritis foverit, eo tamen addito ut si inuam cum Minoritis animorum unionem casu quo turbare praesumpserit, tunc sequelas ex altissima dispositione D. V. mansuras sibi attribundas habeat (1820. decz.) — Egy 1820. helyt. rendelet megtiltja a külföldi házi-nevelők és nevelőnők tartását; a már itt levők pedig folytonos felügyelet alatt legyenek. Ez is az igazgató dolga, sub onere responsionis.

5) D. V. se reflexe ad altissimos ordines a. 1816. editos habere debuisse; quia vero iam D. Mart. Szikra constituit, suppleat ille interea, donec dispositio advenierit. — Ez évben, br. Wenkheim József új főispán tiszteletére irtak *Mikszó M.* tanár: Syncharma festivum, Chorin Aaron főrabbi „Herzensrengungen bei der Installation“ etc., Perecsényi Nagy L. „Emlékezete azon napnak, midőn“ stb. mind Michék Antal nyomdájából.

Az 1824. évről fölemlítendő még egy helyt. rendelet, mely szerint kath.

mindig minorita tanárt kívánt; ilyen volt az 1823—24. isk. évre ki-nevezett *Ratvay Valerian*, kinek helyébe 1826-ban *Schiffer Leonard* jött. A tanári testület azon határozatát, hogy a hanyag, rendetlenkedő vagy az isteni tiszteletet elhanyagoló és e miatt kétszer megintett tanulókat a javító-házba való testi büntetés mellőzésével vagy kizárja, vagy alsó osztályba helyezi, a főigazgató nem hagyta helyben és egyúttal figyelmezteti a testületet a correpetitíókat megtiltó rendeletre.

Az 1828. év ismét ritkította a világi tanárok csekély számát. Január 11-én meghalt Jelenffy Antal tanár,¹⁾ miről az igazgató, ki Jelenffyt már november óta helyettesítette, azonnal jelentést tett azzal a kérelemmel hogy további hosszú helyettesítéstől mielőbb mentseik föl.²⁾ A testületi béke érdekében történt, hogy Kiss J. és Schiffer L. helyett a második félévben már *Horváth Kálmán* és *Bernardits Albert* tanítottak. Ugyancsak 1828. tavaszán *Laicsák Ferencz* nagyváradi püspököt nevezték ki a Tokody István nyugalmaztatásával (1827. okt.) üresedésbe jött főigazgatói hivatalra, melyet addig a nagyváradi akadémia tanácsa látott el. Ugyancsak Laicsák főigazgató kérdezi egy alkalommal az igazgatótól, miért bolygatja az 1816-iki rendeletet, mi kifogásai vannak a minoriták ellen, hogy ez ügyben a helytartótanácsához emlékiratot intézett; miért kívánná, hogy az intézet ne kizárólagosan szerzetes, hanem megállapított arány szerint világi és egyházi tanároknak, sőt köztük egy „schismaticusnak“ is adassék át akár egyházi, akár arra kiszemelendő világi igazgató alatt; mi alapon mondja, hogy szerzetes tanárok és igazgató mellett a román nemzetiségű ifjúság az intézet látogatásától elijesztenék. — Sem az emlékiratot, sem a kért őszinte felvilágosítást nem bírjuk, de annyit látunk, hogy Mandik igazgatónak általánosabb természetű terve lehetett.³⁾

vallásu, akár rendes akár magántanuló instructora csakis katolikus lehet feltekintve zene, táncz, nyelvek s ilyenektől.)

¹⁾ „Exactitudinis speculum, omnimodo incomparabile individuum“ nevezi az igazgató.

²⁾ „Quamvis grandaevus, zelosa vivacitate, laboris assiduitate ac tam animi quam corporis virtute nulli subalternorum meorum cedens, propinquior tamen somno sempiterno reputandus esse videor.“ Akkor 73 éves volt, de nem is felejtette el, hogyan jutalmazták 1821-ben teljesített helyettesítését.

³⁾ A helytartótanács 1829. (febr.) leíratával Mandik kérelmét nem találta teljesíthetőnek, ugyszintén visszautasította Horváth János tanár — különben nem egészen alaptalan — kérelmét, hogy mint öregebb tanárt a humaniorákba őt léptessék elő és a minoriták ne zárják el az idősebb világiak előtt az útát (ne minoritae secularibus adhuc praeexistentibus professoribus praeiudicent), — mert ezek a kérelmek ellenkeznek az 1816-iki kir.

Különös módon érint, hogy a főigazgató abban a latinos időben az igazgatót fölhívja, buzdítsa az ifjakat, hogy a magyar nyelv mellett a latint minél szorgalmasabban tanulják meg, mert az további haladásukhoz a jelen rendszer mellett okvetetlenül szükséges és a philos. előadásokat máskép nem is érthetik meg.¹⁾

Midőn 1829. tavaszán Fritz János tanár²⁾ is meghalt, a helyébe kinevezett *Pléva Balázs* és a *Jelenffy* helyébe kinevezett *Várholyi Balázs*-sal a minoriták már túlsúlyban voltak, Mikszó pedig közel volt a nyugdíjaztatáshoz. Abban különben teljes harmonia volt, hogy úgy a minoriták mint a világiak correpetitiot tartottak, melyből fizetésükkel felérő jövedelmük volt. Ezt hiába tiltották, azután pedig túrték, névjegyzékek és az igazgatótól aláírt vizsgálati kimutatások felterjesztése mellett. Most már az igazgató is, kinek felterjesztései már sehogy sem akartak sikerülni, a nyugdíjazást kérte³⁾ (1831), és példáját követte (1832-ben) Mikszó tanár, ki vagy nyugdíjt vagy az igazgatói állást kérte. A helytartóság az előbbit ajánlotta. Mikszó azonban erre még nem volt hajlandó, de megbetegedett, nem is taníthatott és 1833-ban meghalt.⁴⁾ Az igazgatót teljes fizetésével nyugdíjazták (legf. elhatározás, 1832. jan. 16.), tetszésére hagyván a működést az isk. év végéig. Tényleg szept. 30-ig vezette az igtatókönyvet és hivatalát október 2-án adta át Zsalud Izidor minorita igazgatónak.

resolutioval. Mandikot még különösen intik „ad colendam harmoniam cum eiatibus P. P. minoritis, az 1820 iki resolutio idézésével.

¹⁾ „Tristi autem experientia plus quam compertum habeo, maximam iuventutis gymnasticae multitudinem post sexennalem tandem in studio linguae Latinae institutionem vix os debite aperire posse, nedum explicantem latine professorem, ut par esset, intelligere.“ Csakugyan jellemző kijelentés.

²⁾ Özvegye Fischer Jozéfa 133 frt. 20 kr. nyugdíjt kapott.

³⁾ Tőle is bekívánta a helytartótanács a kifejejtett orvosi bizonyítványt.

⁴⁾ Vagyoni állapotát l. Conscriptio possessionis 1826—27. vár. levéltár.

III.

Az intézet a minoritarend vezetése alatt.

(1851-től mint városi főgymnasium.)

Az iskolai év megkezdése előtt, 1832. október 2-án *Egyed Kajetán* provinciális, titkára Zsalud valamint Buzna és Gyurtsik tanárok jelenlétében az intézetet rendje és provinciája nevében átvette és átadta *Zsalud*-nak mint igazgatónak, kinek a nyug. igazgató az intézet pecsétjét kézbesítette.¹⁾ Miután Horváth János tanárt²⁾ 1833 ban nyugdíjazták, az intézetben most már csak szerzetes tanárok működtek. Eleinte küzdenek a kezdet nehézségeivel; a szülők köréből feljelentések történnek, különösen a priváta miatt, a szerb hitoktató panaszokkal fordul a főigazgatóhoz, a tanulók közt nagyobb fegyelmi kihágások fordulnak elő. Az igazgató panaszkodik egyszer arról, hogy néhány világi, különösen megyei úr iránta rossz indulattal viseltetik,³⁾ mire a főigazgató azzal vigasztalja, hogy azt ne vegye föl, mert az csak a modern korszellem kifolyása. Hogy a rend provinciális az aradi gymnasiumot kiváló positionak tartotta és annak minél jobb ellátását szíven hordta, kiviláglik a tanítás és fegyelemtartás ügyében a testülethez intézett jó tanácsaiból. Arra hívja fel figyelmüket, hogy az emlézendőket mindig jól értessék meg,

¹⁾ Okt. 15-én volt az első tanári értekezlet, mely alkalommal kellő fogadtatásra jegyzőkönyvbe vették a már említett rendeletet katolikus tanulók akatholikus instructorai ügyében.

²⁾ Meghalt 1849. júliusban.

³⁾ A megyegyűlésen előterjesztés történt „állítólag tapasztalt szomorú esetek iránt“, hogy a szerzetes tanárok a magyar nyelv tanítását nemcsak elő nem mozdítják, mint azt a nemzet köztörekvése kívánja, hanem inkább akadályozzák; hogy másditú ifjakat mindenféle képen üldöznek és a büntetéseknél durva bánásmódot követnek. Mindezek kitudására bizottságot küldöttek ki. (Megyei jk. 1834. 797. sz.) Az igazgatónak, ki ezen bizottság mikénti fogadása ügyében a felsőbb tanhatósághoz kérdést intézett, a főigazgató azt felelte, hogy a honoratiorok, mint vendégek, barátságosan és szívesen fogadtassanak. (Egy ismert megyei család fiai, kiket helv. vall. instructor tanított, — ha vizsgálatra jönnének — felsőbb hatósági engedély nélkül vizsgálatra nem bocsátandók. Különös, hogy később az idővel engedékenyebbé lett igazgatót a főigazgató egészen analog eset miatt rendreutasítja.)

hogy a tanuló más embernek is felelhessen; a tanárok maguk is tanulják meg a tananyagot és ne examináljanak a könyvből vagy az írásból, „id quod quibusdam nostris fratribus vitio versum ad meque officiose perlatum est.“ Kivánja a stílusgyakorlatok revideálását, még pedig nemcsak a hibák megjelölését, hanem a megfelelő szabályra való utalást is.¹⁾ A fegyelmezésben és büntetéseknel tanúsítsanak a korszellemtől követelt mérsékletet; a tanulót bántalmazni semmi esetre sem szabad.²⁾

Az ezen évekről való főig. leíratok sokszor foglalkoznak a correpetitioval és az ebből befolyó pénz elosztásával; egy 1832-ben kelt helyt. rendelet szerint a belépő tanulóktól a himlőoltási bizonyítvány követelendő; megállapítják a magyar nyelv intézetek, osztályok és tárgyak szerinti használatát, 1844-ben a tanítás és az iskolai administratio nyelve a magyar.

A censura, mely már hosszabb idő óta hangyaszorgalommal dolgozik és folytonosan szervezkedve a sajtó napról napra szaporodó termékeivel elkeseredett harcot vív, az aradi igazgatónak is, mint revisornak, már több dolgot ad. Legbajosabb a politikai újságok revisiója, „gravissimum hoc aevo negotium,“ mint egy rendelet igen helyesen megjegyzi.³⁾ Zsalud igazgató pedig nem tudott németül⁴⁾ és már 1832-ben kérte a főigazgatót, hogy a színdarabok revisioja alól mentse föl. A főigazgató fel is menti azzal, hogy az alispánt kérje föl szigorú felügyeletre; 1840-ben Lonovich püspök-főigazgató⁵⁾ *Gaál* tanárt bízta meg e teendőkkal,⁶⁾ 1846-ban pedig *Lakatos*

¹⁾ Supplet huic revisioni tempus, si in plures horas protrahi solitis iusibus modus positus superfluoque somno aliquid subtractum fuerit.

²⁾ Hoc ratio exulta, hoc politior mundus, hoc delicatum seculi genium postulare videntur. Sanctum autem sit nunquam propria manu discipulum tangere. (1838.)

³⁾ Az aradi sajtóról és újságokról I. Márki, i. m. II. 547. jegyz., 792. s. k. — Természetesen a szinpadot is ellenőrizni kellett: a revisor csak olyan darab előadását engedhette meg, melyet Bécsben, Budán, vagy Pesten már legalább háromszor adtak; erre figyelmeztették már az előbbi igazgatót, mikor 1832-ben előadatott „Die Bartholomaeusnacht oder die Bluthochzeit in Paris“ cz. darab és pedig „cum manifesto scandalo regularumque censurae violatione. 1837-ben ismételve adták a „Die Kreuzfahrer“ cz. drámát, mely szintén magára vonta a helytartóság megróvó figyelmeztetését.

⁴⁾ Azt találjuk, hogy p. a városi kapitánynyal revideáltatta a „Denkschrift zur feierlichen Einsetzung der zur Realschule creirten Hebräisch-deutschen und ungarischen Lehranstalt der Arader Israelitengemeinde“ cz. iratot.

⁵⁾ Ez lett 1838-ban Lajcsák püspök-főigazgató utódja.

⁶⁾ Ez mondotta az „Egyházi beszédet az aradi kir. gymnasiumban a tanuló ifjúság számára készített zászló felszentelése alkalmával 1836. jun. 5.“ Aradon, Schmidt J. betűivel.

Ottó-t mint h. igazgatót, és ez volt egyszérsmind az utolsó aradi revisor.¹⁾

Az általános forrongás a tanulókra is kiterjedt: eltiltják őket a megyegyűlésektől. 1848. ápril 24-én a ministerium elrendeli, hogy a tanulók a tananyag elvégeztével elbocsátandók még az iskolai év vége előtt is, a tanári testület pedig május havi tanácskozásán a vizsgálatokat június 2-ára tűzi ki és a tanulók elbocsátását június közepe tájára, tekintettel „a szülők óhajtására, de főleg a felsőbb osztályu ifjak a jelenben fegyelmet nem tűrő véstteljes állására.“ Már május elején minden tanítás véget ért. Ugyanakkor Eötvös minster köszönetet mond a tanulmányi kerület részéről *Fábri Ignác* főigazgatótól vett üdvözlétért.²⁾ (L. függ. VIII).

Az ostromállapot miatt a tanítás azután szünetelt, az iskola-épületet fegyvergyárnak, majd kórháznak és laktanyának használták. Arad város, 1849. aug. 1-jén a magyar kormány székhelye — aug. 21-én már Haynau táborszernagy főhadiszállása.³⁾

A rendes tanítás szünetelése alatt Lakatos igazgató rajziskolát nyitott, melyet 1854. szeptemberig vezetett.

1849. október 7-én Fábry főigazgató a cs. kir. főbiztos utasítása szerint az isk. év megkezdését november 1-jére kívánja és addig is kilátásba helyezi az új iskolai rendszer közzétételét; az iskolaépületen addig eszközrendelők az esetleg szükséges helyreállítások. Az igazgatót utasítják, hogy addig is, míg az oskolák rendezése iránt felsőbb helyről intézkedés tétetnék, az oskolákban a forradalom előtti tanrendszer léssen követendő (nov. 4). Az akkor kórháznak használt épület helyreállítása azonban egyhamar nem történhetett meg és így a gymnasiumot a minoriták házába költöztették.⁴⁾ A nagyváradi kerület tanintézeteinek felügyelője (Fábry felmentésével) *Osvald Ferencz* nagyváradi kanonok lett (nov.) A „nagyváradi katonai kerületi oskolai hatóság“ 1850. szeptemberben jelentést kívánt arra

¹⁾ Az igdatókönyvbe a következőket jegyezte be: Jelen év márczius hó 15-én hullottak le a sajtó százados bilincsei s ugyanazon hó 17-én kelt felsőbb intézmény nyomán az aradi könyvbíráló nyűgös hivatalától örök időkre felmentetett.“ Ezt a bejegyzést azután valami óvatos kéz egy ráragasztott papírszelettel takarta be; ugyanaz történt egy 1849. májusi bejegyzéssel, mely így szól: „A drága haza s Kossuth Lajos úr, kormányzó iránti hódolatirat magához a kormányzó úrhoz beküldetett“.

²⁾ Fábry Ignác címz. püspök, csanádi sz. e. kanonok Temesvárott; ez volt az 1847. ősszel fölmentett Lonovics főigazgató utódja. Hivatalától 1849. novemberben mentették föl.

³⁾ A szabadságharcz aradi eseményeinek terjedelmes előadását l. Lakatos és Márki i. műveit, Varga O., Az aradi vértanúk albuma, stb. stb.

⁴⁾ A feltételeket l. Városi jk. 1849. 495. sz. a. Az erre vonatkozólag kért bizonyítványt közli Lakatos, II. 267. l.

nézve, milyen iskolát volna legüdvösebb Aradon felállítani; teljes 8 oszt. vagy 4 oszt. alsó gymnasiumot, 4 oszt. teljes alsó reáliskolát vagy 3 vagy 2 osztályút.¹⁾ Erről Lakatos igazgató a polgármestert értesíti azzal, hogy őszinte véleménye szerint „Arad városhoz méltólag csak teljes gymnasiumot javasolna, mi ha jelenleg rögtönözve, kivált a phys. instrumentumok hiánya miatt meg nem történhetnék, nyíljon meg jövőre a 6 tanárral ellátandó alsó gymnasium, de fejtessek ki a remény teljes gymnasium egy év multa utáni alakítására.“ Közli azután az intézet eddigi költségvetését és a szerzetes tanárok részére legkevesebb 350 pfrt fizetést javasol, mert a szaktanítással megszűnnék az u. n. priváta is. E javaslatot a város örömmel tette magáévá és a még szeptemberben megtartott tanácskozmányból kérte a teljes gymnasium felállítását és felajánlotta annak költségeit.²⁾ Az engedély már október elején megjött és így az egyelőre 7 osztályu gymnasium 1850. okt. 15-én ünnepélyesen nyitattott meg.³⁾

Madarassy János, cs. és kir. ker. iskolai felügyelő 1851. januárban hiv. látogatást tett és a január 25-én megtartott tanácskozáson kérdéseire a tanári testület tapasztalatait és óhajlásait a következőkben adta elő: használnak még régi könyveket, de mert azok nem felelnek meg minden osztálynak, sem minden tárgynak, a hiányzó könyveket saját kézírataikkal pótolják és azokból diktálnak, míg az új rendszerhez alkalmazott könyveket megkaphatják; egyéb felszerelésük (a már fentebb említetten kívül) alig van, de a physika tanításához beszereztek 6 faliképet, néhány új könyvet, nagyrészt Bécsből, a szükséges phys. taneszközök beszerzését a polgármester a jövő évre ígérte meg, mikor a 8. osztályt megnyitják; a tanulmányi és fizelmi haladást jobbnak tapasztalták az osztályrendszer mellett, de e

¹⁾ Így szervezte az iskolákat az 1849 ben megjelent, de Magyarországon csak 1850-ben behozott „Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich.“ Az Entwurf a humanistikus gymnasium mellett felállítja a reáliskolát, mint előkészítő iskoláját a gyakorlati iparnak s mint középiskoláját a technikai felső iskolának. Megteremti tehát a középisk. oktatásbana dualismust; ezen felül behozza a szakoktatást. (Klamarik, i. m. 122 s. k.)

²⁾ Ezen tanácskozmányban részt vettek Heim Domokos polgármester elnöklete alatt: Klein József h. főjegyző, Horváth Ádám főkapitány, Frantzei Albert, Blaskovits Imre, Petrovits János, Kopcsányi Kristóf tanácsnokok, Daurer József főkamrás, Schluga Pál mérnök, Kosztko Libor h. plebános, Lakatos Ottó gym. igazgató, Pullio Constantin trvsz. ülnök Sarlot János h. járásbíró, Probszt Mátyás, Dániel Lázár, Rochel János, Maisztrovits Ferencz, Dratsay György, Petrán Mihály és Barkó Sándor polgárok.

³⁾ A gym. VII. osztálya az elemi iskola egyik helyiségében, a többi 6 osztály az Üri-utcában levő Ackermann-féle házban volt elhelyezve, mert a gym. épület még nem volt használatba vehető. Az intézet nyilvános volt minthogy az eddig nyilv. iskolák ezen jellege 1850–51-re is meghagyatott.

tekintetben is remélnék javulást, mihelyt a fiúk jobban megbarátkoznak az új rendszerrel. A főigazgató azon kérdésére, van-e szükség külön román ny. tanszékre, tagadólag felelnek;¹⁾ a tanítás nyelve magyar legyen, az intézet pedig nyolczosztályú. Erre a felügyelő megígérte, hogy ezen óhajítás teljesülését minden erejével és befolyásával pártolni fogja és azt kívánta, hogy a gymnasium szükségletei fedezése ügyében a várossal megkötött szerződést mielőbb terjeszszék föl. (A szerződés szövegét l. függ. IX.) Ezek után a cs. kir. közoktatási ministerium 1851. okt. 24-én (5050—720 sz. a.) az aradi nyolczoszt. teljes gymnasiumnak a nyilvánossági jogot megadta és 1852. júliusban volt az első érettségi vizsgálat, Osvald Ferencz nagyvárad kanonok és ker. isk. tanácsos elnöklete alatt. Mind a kilencz jelentkezett tanuló érettnék nyilvánított.

1852. június 17-én *I. Ferencz József Ő Felsége* a főgymnasium összes osztályait legmagasabb látogatásával szerencséltette.

Az intézet szép fejlődésnek indult, felszerelése egyre gyarapodott 1853-ban megnyitották a *Titius Pius* minoritától alapított természetrajzi muzeumot, mely a közönségnek is nyitva állott; a város adakozott könyvekre, térképekre és phys. taneszközökre, a ministerium is küldött könyveket, ifjúsági könyvtárt is alapítottak; felemlítendő, még a *Pléva—Zetykó*-féle ásványgyűjtemény is. Mindezeket a tanításnál is felhasználták. 1855-ben megalakult egy *Mária-társulat* (Sodalitas Mariana) *Sujánszky* tanár vezetése alatt.²⁾

Súlyos csapás érte az intézetet 1854-ben, mikor az u. n. dollárügybe belebonyolított igazgatót több tanárral együtt elfogták, majd haditörvényszékileg elítélték.³⁾ 1855-től kezdve a germánizáló törekvések mindjobban érezhetők. Előbb a német és görög nyelvet, 1858-ban már a történelmet is német nyelven kellett tanítaniok, az igtatókönyvet 1855—1860-ig latinul vezetik, de azért már 1855-től kezdve kinyomatják az értesítőben a magyar nyelven kidolgozott feladványok themáit. A német tanítási nyelv általános behozatala ellen nyomós

¹⁾ Erectio distinctae cathedrae superflua omnino esset, cum quilibet ferme iuvenum hanc linguam perbene loquatur.

²⁾ 1858. máj. 24-én felszentelték a Mária-társulat részére Bécsből hozott zászlót, melyek beszerzéséhez Horváth Ádám polgármester 10 forintot, neje pedig szalagot adományozott.

³⁾ Május 10-én Winkler Brunó tanárt, szept. 21-én pedig az igazgatót, továbbá Kosztka Libor házfőnököt, Csüdör Tamás, Eperjesy Aurél, Livéry Dániel és Zetykó Kelemen tanárokat. Kosztka a pesti újépületben saját kezével véget vetett életének, Zetykó (1854.) és Csüdör (1855.) Bécsben vizsgálati fogságban haltak meg, a többieket (1855. szeptember 17-én) 8—18 évi fogságra ítélték el és csak 1857-ben nyerték vissza szabadságukat. Ezt az ügyet részletesen előadja Lakatos, Arad története, III., l. egyuttal Márki, i. m. II. 618—619 l.

érvekkel védekeznek és mikor a tanárokat ismételten fölhívják, hogy nehányan tapasztalatszerzés végett Bécsbe menjenek, utóvégre *egy* nagynehezen ráadta magát.

1858. máj. 17-én *Albrecht* cs. kir. főherczeg az intézetet magas látogatására méltatta.

Az abszolút kormány megszűntével a visszaállított magy. kir. helytartótanács az addig fennállott tanrendszer lényegében való fenntartása mellett az első két osztályban ismét behozta az osztálytanítást az addig ott is alkalmazott szakrendszer helyett és a magyar nyelv és irodalom tanításának nagyobb tért nyitott.¹⁾ Tanítási nyelv tekintetében az aradi gymnasiumot az u. n. vegyesek azaz oly gymnasiumok közé sorozták, melyekben a tanítás nyelve magyar ugyan, de a helybeli és vidéki népség nemzetiségi viszonyainál fogva a magyaron kívül más, a tanulók többsége által értett hazai nyelv volt használva; ilyen segédnyelv volt Aradon a német, illetve a román nyelv. Az addig engedélyezett tankönyvek megmaradtak, a görög nyelv tanítása az V. kezdődött, a német nyelvet minden osztályban tanították.²⁾ Egy külön román ny. tanszék ügyében már 1861. végén megindultak a tárgyalások a várossal és 1863-ban ezen rendszeresített tanszékre a várostól első helyen kijelölt *Beresán János* esperes-lelkész neveztetett ki. Fizetése 200 frt volt. Intézetünk értesítői, melyek 1859-ig valami értekezés mellett a tananyagot, szertári s tanulói statisztikát és a belállapotra vonatkozó adatokat tartalmazták, a hatvanas évektől kezdve 1873-ig csupán az érdemsorozat közlésére szorítkoznak, követvén e tekintetben az 1863. évi utasítást. A tanulmányi és fegyelmi állapot általában kielégítő lehetett, jóakaratu figyelmeztetések és bölcs tanácsok Kümmer főigazgatót jeles tanférfiúnak mutatják be. Úgy a helytartótanács mint a rendfőnök felszólítják a tanárokat, hogy tanári vizsgálatot tegyenek. (1862, 1870.)³⁾

Az intézet felszerelése csak lassan gyarapodott; az ifjusági könyvtár főleg a kaszinó könyv-adományaiból, a physikai készülékekről azonban az igazgató (1865-ben) azt jelenti, hogy azok egy algymnasiumot sem elégíthetnek ki s több év óta semmivel sem gyarapodnak. (Valami megállapított tanszeráltalány nem volt.) Az iskolaépület sem felelt meg, sem a tanulók számának, sem a kor követelményeinek, és a főigazgató 1865-ben kívánatosnak mondja, hogy a város mint pártfogó a tanintézet tekintélyének és céljainak megfelelő épületet állítana a jelenlegi helyébe; párhuzamos osztá-

¹⁾ L. Klamarik, i. m. 128 sk. 1.

²⁾ Az 1862. évben helytartótanácsi engedéllyel az intézet előbbi pecsétjét használja, de magyar ny. körirattal: Aradi Főgymnasium Pecsétje 1851.

³⁾ 1866-ban többen érettségi vizsgálatot tettek Temesvárott.

Iyokról is kellene gondoskodni. (A hatvanas években rendszeren 80—90 tanuló volt az I. osztályban.)

Ilyen viszonyok között alkotmányunk visszaállítása után br. *Eötvös József* közölte, minster nagy reformot indított meg. Az eddigi gymnasium helyébe a különböző felső tanulmányoknak megfelelőleg hármás irányban elágazó lyceumot kívánt alkotni, melynek tanfolyama kilencz évre terjedt volna: kis gymnasium négy osztálylyal, nagy gymnasium hat osztálylyal, melyekből a négy alsó osztályt a kis gymnasium alkotja, a két felső pedig előkészít a tulajdonképeni lyceumra, végre a lycealis cursus háromévi tanfolyammal. A második és harmadik évfolyamban a tanulók nem mindnyájan hallgatnak minden tárgyat egyenlő terjedelemben, hanem némelyeket a jogi pályára készülők, másokat a theologiai és nyelvészeti szakpályára készülők, ismét másokat pedig a műegyetemi és orvosi szakpályára készülők. A kis- és nagy gymnasium tantervei életbe léptek (1868. évi 14,464. sz. rendelettel), azonban az egész törvényjavaslat, melyet a minster érvényre akart emelni, törvényhozási tárgyalás alá nem került. A minster halálával (1871. febr. 2.) a lycealis terv kevés barátja is elhallgatott, a tanfériak nagy része ellene volt a hármás elágazásnak.¹⁾ Létrejött tehát az 1871. évi tanterv, mely nem egyéb, mint az Entwurf tantervének módosítása.²⁾

A hatvanas években a minorita tanárok iránt az aradi társadalomban oly közvélemény gyökeredzett meg, minővel a világi tanárookra vonatkozólag a század elején már találkoztunk. Feltűnően konkrét példája ez a történeti igazságszolgáltatásnak. Mindinkább elterjedt az a vágy, hogy Aradon állami, ill. világi vezetés alatt álló gymnasium állíttassék fel. Minthogy pedig ilyen intézet felállításának költsége a város anyagi erejét fölülhaladta, ez a kezdeményezést a megyének engedte át. A megye már 1867. május havában³⁾ küldöttséget nevezett ki, hogy a Bibics-alap visszaszerzése, kiegészítése, kezelése és hovaforldítása iránt jelentést tegyen. E bizottság javaslatát azután elfogadták és midőn br. Eötvös minster ez ügyben oda nyilatkozott, hogy az eddigi 25 Bibics-ösztöndíj-állomáson felül még 114-et rendszeresít és az alap vagyoni állásának közlését kilátásba helyezte, a megye ezeket örvendetes tudomásul vette és egyszersmind elhatározta, hogy az alap folyóvá tett kamataiból a 25

¹⁾ Paedagogiai okokon kívül, melyeket az ilyen tanrendszer ellen hangoztattak, aggodalmakat keltett az ezen rendszer fogatosításával járó nagy költség is, mint azt a Bibics-alapból újjá szervezett aradi gymnasiumnak tapasztalnia kellett.

²⁾ L. Klamarik többször idézett művében.

³⁾ M. jk. 1867. 22. sz.

állomáshoz újabb 15, tehát összesen 40 rendszeresíttessék, a többi fennmaradó kamatokból pedig Aradon egy kilencz osztályú lyceum alapíttassék. A felterjesztés átnyújtásával megbízták Popovics Zsigmond, Fábíán Gábor, br. Simonyi Lajos, Atzél Péter és Csemegi Károly bizottmányi tagok; a város közönségét pedig fölhívták, hogy a lyceum eszméjének pártolása s az épület költségeire fordítandó 40,000 frt összegnek elvállalására bizottságot válasszon, mely a megyei küldöttséggel érintkezve a szükséges intézkedések iránt együttesen tanácskozzék.) A megye kérelmére 1868. május havában a következő leirat érkezett:

„Ő császári és apostoli királyi Felsege f. évi május 12-én kelt legmagasabb elhatározásával e megye közönségének kérelmére legkegyelmesebben megengedni méltóztatott, hogy ezen alapítványból negyven, évi kétszáz forinttal ellátott ösztöndíj, vagy esetleg tápintézeti hely az alapítónő által szabott feltételek, megtartása mellett rendszeresíttessék s az alapítványi jövedelem fennmaradó része egy Aradon felállítandó lyceumra fordíttassék. Miről a megye közönségét ez ügyben ő cs. és apostoli kir. Felsege elé terjesztett kérvényének leküldése mellett azon megjegyzéssel értesítem, miszerint a további teendők iránti nézeteimet, a helyszínen legközelebb szerzendő személyes tapasztalatom alapján a megye közönségével mielőbb fogom közölni. Budán, 1868. évi május 22-én. Minister úr meghagyásából: Lipovnitzky István, s. k. min. tanácsos.“

Az erre megindított tárgyalások eredményeképen 1879. május 17-én *Mészáros* min. tanácsos a polgármester hiv. helyiségében az oktatásügyi bizottságnak két tervet mutatott be, az egyiket Diescher, a másikat Lippert építészről. Ámbár mindkét terv nagy tetszésben részesült, a bizottság Diescher munkálatát előnyösebbnek ítélte. Az épület mintegy 350,000 frtba került volna; helyéül a Bárány- és Püspök-utca²⁾ közti saroktelket szemelték ki, az építést Jiraszek építész vállalta el. A bizottság elhatározta, hogy az első kapavágás az új épülethez a miniszter kilátásba helyezett eljövetele alkalmával történjék meg.

Br. Eötvös miniszter 1869. szeptember 16-án este megérkezett és minden hivatalos fogadást mellőztetni kérvén, Atzél Péter polgármesterhez szállott. Másnap délelőtt Aradváros képvisellete a megye küldöttségével együtt tisztelgett a ministernél, ki Atzél Péter emelkedett szellemű beszédére következőleg válaszolt: Mély hálával mond köszönetet Arad város képviselétének imént kifejezett rokon-

¹⁾ U. o. 567. sz.

²⁾ Jelenleg Petőfi- és Eötvös-utca.

szenves érzület ért, de az érdemet az emelendő nagyszerű lyceumért nem tulajdoníthatja magának, hanem Aradmegye- és városának, kik oly nemes eszme megvalósítására följánlották a nemeslelkű alapító honleány alapítványát; ő csak kötelességet teljesített, midőn az eszmét pártolólág Ő Felségének ajánlotta; kiemelte a tanügy rendkívüli fontosságát, hálával a törvényhozás iránt, mely a népnevelés ügyét rendezte, de a népnevelés magában nem nyújthatná a siker zálogát ha működését jól szervezett felsőbb tanintézetek nem egészítenék ki, s ez indítá őt arra, hogy Arad városa is oly, a legújabb paedagogiai követelmények színvonalán álló intézet birtokába jusson. Némelyek — úgy mond — talán túlságos nagymérvűnek találják az építendő lyceumot; de nem csak a jelen pillanatnyi szükségletét tartá szem előtt, hanem a jövő nemzedéket is, mely sokkal fokozottabb mértékben leendő azt kénytelen igénybe venni. Az új tanrend szerint a négy gymnasiumi osztályt végzett tanulók azonnal átléphetnek a felsőbb reálosztályokba s így kikerülhetetlen szükség, hogy a lyceumban párhuzamos osztályok is legyenek. Ajánlja a lyceumot Arad polgárai meleg támogatásába, mert mint egyébként, úgy a tanintézeteknek is az érdekeltség és meleg részvét légkörére van szükségük, hogy fölvirágozhassanak.

Erre a miniszter és a jelenvoltak az épület helyére indultak, hol az egybegyűlt nagyszámu közönség a ministert lelkes éljenzéssel üdvözölte. Miután a minister a szokásos három kapavágást megtette,¹⁾ meglátogatta a főgymnasiumot is s nem kevésbé megütközött az iskolai helyiségek rendkívül gyarló állapotán. A nap folyamán meglátogatta még az összes városi intézeteket és másnap reggel Kolozsvárra utazott.²⁾

Egy reáliskola felállításának eszméje is foglalkoztatta a várost és ezen célra aláírások és befizetések történtek.³⁾

Időközben br. Eötvös minister meghalt (1871. febr. 2.)⁴⁾ és Aradon már augusztusban felhangzottak a panaszok utódjának „erélytelenségéről“, ki a szép intézet megnyitását, mely Eötvös terve szerint még az 1871—72. iskolai év elején lett volna, ismét legalább

¹⁾ A ministertől használt ásó a gymnasium régiség-tárában van.

²⁾ „Álföld“, 1869. 213. sz.

³⁾ Ezen újabb mozgalomban különösen Wallfisch Pál szerzett sok érdemet áldozatkészségével és buzgolkodásával. — Főlemlítendő még, hogy a város 1870. jan. 24-én kelt közgyűlési határozatával az általa fenntartott elemi iskolákat közöseknek nyilvánította és ugyanezen évben megnyitotta a polgári iskola első osztályát.

⁴⁾ Br. Eötvös 1870. okt. 16-án másodszor is Aradon volt, megszemlélte az épülőfélben levő lyceumot és a munka gyors haladása fölött örömet nyilatkoztatta ki. Ez alkalommal bizta meg Aradi Zsigmond szobrászt Bibicsné mellszobra készítésével.

egy évre elhalasztotta. Lett ebből több is, mert az épület még nem volt kész; és ősszel erélyesen folytak a munkák, hogy az épület még lehetőleg az esős időszak beállta előtt elkészülve, a télen át a belső munkálatokat végezhessek.¹⁾ A következő 1872. év augusztus havában a városi képviselők értekezlete fölkérte gróf Ráday Gedeon aradi országgyűlési képviselőt, hasson oda, hogy a teljesen elkészült lyceum már az iskolai év kezdetével rendeltetésének adassék át és abban a város és a vidékre nézve oly égető szükségű főreáliskola okvetlenül megnyittassék.²⁾ Csaknem egyidejűleg érkezett a megyéhez Pauler minister intézvénye, mely lényegileg a következő: Az épület minden részében még nem készült el annyira, hogy az építkezés fölülvizsgálathatott volna, a minek eszközzésére szakértők közbejövetele mellett Aradmegye közönsége, mint a Bibics-alapítvány pártfogója fog felhivatni, s minthogy ennek folytán az isk. helyiségek belső berendezése, bebutorozása és felszerelése még nem történhetett, a minister nem lehetett azon helyzetben, hogy a tervezett iskolát már az 1872—73. isk. évben életbeléptesse s már ennél fogva is azon hír, mintha az aradi főgymnasium jelenlegi ellátása mellett helyeztetnék be az új épületbe, teljesen alaptalan. Az épület építési költsége, belső berendezés nélkül teljesen megüti a 400,000 frtot s így az időközben emelkedett árak s munkabér mellett, valamint a tett javítások után az épület sokkal többbe került, mint eredetileg tervezve volt. A minister igéri, hogy a gymnasium az 1873—74. isk. év elején meg fog nyitattatni s a tanárok fizetésére az építésbe befektetett Bibics-alapítvány az államkincstár által reintegráltatik. A felállítandó középiskola minősége és terjedelme iránt az időközben felette megváltozott viszonyokhoz képest határozni csak a Bibics-alapítvány jövedelmeinek tüzetes ismerete után lehetséges ugyan, annyit azonban előre is kijelent a minister, hogy miután a fennálló jogtanodák a tanügyi szükségletet bőven fedezik, ily tanoda felállítására Aradon nem nyújthat reményt, a mennyiben azonban a viszonyok és a rendelkezésre álló pénz meg fogja engedni, hajlandó a minister a főgymnasiumot főreáliskolával egybekapcsolni oly módon, hogy a négy alsóosztály, melynek szervezete úgyszint megfelel mind a két iránynak, közös lenne, s ezek fölé helyeztetnének külön-külön a főgymnásiumi és a főreáliskolai osztályok. Az alapítványi tőke mennyiségéről, annak hol és minő kamat mellett történt elhelyezéséről s az évenkénti

¹⁾ Ugyanakkor nyilvános árverezés útján eladták a lyceum körül fekvő marosparti házhelyeket, így p. a. Nagyhid-utca felé esőket 12 frttal négyzetölenként.

²⁾ Temesvárnak már 1870. óta volt reáliskolája.

jövedelem és kiadásról a számvevőség utasítva lett kímutatást készíteni s azt legközelebb leküldi a megye közönségének.

Két héttel ezen ministeri válasz leérkezése után a közokt. ministeri széklet Trefort Ágoston foglalta el (1872. szept. 4.) és aggodalmak támadtak a volt minister ígéretének beváltása iránt. Az épület 1873. elején teljesen elkészült, — tekintve a tanrendszert, melynek szolgálatára rendelve volt, valóságos filius ante patrem — már foglalkoztak a megnyitási ünnepélyességekkel (meghívások, diszlakoma, szóval nagyszerű ünnepély legyen). A megyére azonban súlyos gondok nehezettek. A ministerium az alapítványnak a tanárok fizetésére rendelt pénzeit az épületre fordította; Pauler megígérte volt az összeg megtérítését, de az 1873. költségvetésben ez nem történt meg. Ennélfogva a megye 1873. januári közgyűléséből az ügyben az országgyűléshez intézendő felterjesztést szerkesztett, a város pedig február havi közgyűlésén elhatározta, hogy a megye küldöttségéhez csatlakozik (Vörös P. polgármester, Salacz, Andrényi, Varjassy J., Wallfisch P., Chorin stb.) A megye felterjesztését az országgyűlés a kérvényi bizottsághoz, az pedig a ministerhez utasította. A város márcziusi közgyűlésén Dáni F. főispán jelentést tett a lyceum megnyitása ügyében a kormánynál tett lépésekről: A megnyitás fölött most folynak a tárgyalások és így még korai volna a vár. küldöttségnek felmenni annál is inkább, mert Trefort megígérte, hogy husvét táján személyesen fog eljönni és megindítani a tárgyalásokat a várossal és a megyével. Azután felolvasta a minister rendeletét a város által a lyceum berendezésére felajánlott 40,000 forint kifizetése tárgyában; a minister ezt az összeget a közalapítványokból előlegezi jelzálog biztosítékra, amortisatióval. Ez időtájt az aradi sajtóban olyan vélemény is hallatszott, mely szerint Aradon nem annyira reáliskolára mint inkább *kereskedelmi akadémiára* volna szükség, mi olcsóbb is lenne. (A jogakadémiát mint kivihetetlen és fölöslegest már azok is elejtették, kik előbb indítványozták). Jeleztetvén, hogy Trefort legközelebb Aradra jön, Vörös P. polgármester a törvényhat. bizottság tagjait és a tanügyi férfiakat értekezletre hívta, melyen egyhangulag elfogadták Chorin indítványát, hogy a gymnasium mellett egy al- és főreáltanoda állíttassék fel. A lyceum ügyével a fővárosi sajtó is foglalkozott és azt ajánlotta, hogy a ministerium állítsa a kétrendbeli közép-tanodát egy igazgatóság alá, a növendékek szigoruan különíttessenek el gymnasium és reáltanoda szerint, de a tanári kar legyen egységes, tanítsanak azok a szükséghez képest mindkét tanodában. E mellett szól először azon körülmény, hogy a kétrendbeli ifjuság egy épületben paedagogiai szempontból is csak egy igazgató és tanári kar vezetése mellett férhet meg egymással; két külön igazgatóság, két külön tanári kar mellett lehetetlen mindenben egyöntetű eljárást

létesíteni és így a fegyelem okvetlenül lazul; de másodsor az egyenlő rangu tanárok működése is némikép változatosabb, és működésük több eredményt fog felmutatni, mivel nagyobb számmal levén az osztályok, ki-ki tehetsége és hajlama szerint foglalkozhatik.

Április 24-én érkezett meg Trefort minister Temesvárról;¹⁾ a lyceum épülete meglepte, páratlannak nevezte az egész hazában. Átvette a *Tabajdy Károly* alispán által a megye és város közönsége nevében átadott emlékiratot a lyceumban felállítandó intézetek tárgyában (l. függelék X.) és az április 25-én megtartott értekezleten kijelentette, hogy a gymnasium nyolcz osztálylyal ez évben bizonynyal megnyilik, a reáliskola azonban csak 1874-ben és 1875-től kezdve az állami költségvetésben lesz. A tanító képezdét, melynek költségei már meg vannak szavazva s melyet szabadságában áll bárhol is felállítani, szintén a folyó év őszén már meg fogja nyitni.

A minister ezen kijelentéseivel végződött egyszersmind a minoriták további működése az aradi gymnasiumban; a lyceum palotájába bevonultak ugyan, a mennyiben a városban fellépett cholera-járvány miatt a kórháznak szükségelt gymnasiumi épület osztályait még junius hóban oda helyezték, de abban maradásuk nem volt. Visszaléptek az intézet vezetésétől és azon térről, melyen évek hosszú során át híven, lelkesen és mindenkor kimutatott hazafias szellemben működtek.

¹⁾ Temesvárott kérték tőle ez alkalommal az 1848-ig fennállott jogakadémia helyreállítását, egy tanítóképző intézetet, egy gazdasági- és egy polgári iskolát; a jogakadémiát meg is ígérte.

IV.

A Bibics-alapi kir. főgymnasium.

Az előadottak után csakhamar meg is történtek a gymnasium megnyitására vonatkozó intézkedések. Az ahhoz kinevezett igazgató, *Sváby Pál*, pozsonyi főgymn. tanár, az épületet a megyei hatóságtól május havában átvette és megtette a felszerelési javaslatokat; június elején kiírták a pályázatokat és augusztus 25-én történt a tanári testület kinevezése;¹⁾ a fölvételi vizsgálatok és beiratások után október elején kezdődött a tanítás.

De még a tanítás megkezdése előtt történt az a kedvezőtlen auspicium, hogy egy tanteremben a mennyezet-gerendák leszakadtak. A hiv. vizsgálat folytán, melynek eszközlésére a ministerium egy mérnököt küldött le, kiderült, hogy a gerendákat nedves állapotban rakták fel és azok korhadni kezdtek; ami az egy helyiségben ily módon bekövetkezett, idővel a többinél is történt volna. A mennyezetek vastartókkal való helyreállításával a ministerium Brecska Adolf kir. mérnököt bízta meg; a költségvetés 9233 frtról szolt.²⁾ Az ezen esetből eredt lehangoltság folytán történhetett, hogy e monumentális épület befejezése semmiféle ünnepességgel nem járt; nem volt sem záróköletétel, sem felavatás, de még csak diszlakoma sem. Mulasztás történt abban is, hogy még emléktáblákat sem helyeztek el; az azok befogadására szánt helyek a lépcsőházban üresek, úgy hogy e nagy palotában a látogató sem Bibicsnéről semmi hirt nem talál, sem arról, hogy kik és mikor emelték az épületet.

A tanítóképző intézetet, melyet szintén a lyceumban helyeztek el, okt. 20-án nyitották meg és pedig ünnepélyesen, a tanári testület, az igazg. tanács több tagja, a közs. iskolák tanítói és számos tanügyi barát jelenlétében.

Így már az első évben két intézet működött az új épületben;

¹⁾ A román nyelv és irodalom tanszékére *Goldis János* (papi néven Józes) g. kel. aradi szentszéki ülnök neveztetett ki.

²⁾ Az említett incidens folytatásának tekinthetni, hogy nov. 11-én este a lyceum északi kapujával szemben, mintegy 20 lépésnyire (a jelenlegi gőzfürdő helyén) álló deszkasátor gyuladt ki, melyben a lyceum termeinek ujonnan építendő mennyezetéhez szánt gerendák és deszkák voltak összerakva kigyuladt és az egész készlet elégett.

a tk. intézet igazgatója szintén ott lakott és ott voltak a tanítójelöltek élelmezési helyiségei is.

A világi gymnasiumnak az eddigi hagyományoktól eltérő működése eleinte nem kerülhetett ki bizonyos surlódásokat, melyek főleg a „felekezeti vagy nem felekezeti“ álláspont körül támadtak. Az intézet közvetlenül a ministeriumnak volt alárendelve, az igazgató jelentéseit oda terjesztette föl és onnan vette a rendeleteket; némely fölterjesztésben a felekezetenlküli álláspont határozottan kidomborodik, bizonyos vonatkozással a főigazgató véleményeire. A mennyiben az intézet a főigazgatóságnak alárendelve nem volt, a főigazgató csak általánosabb természetű tudósításokat küldött, de az intézetet, — melyet mindig államinak czímezett¹⁾ — meglátogatta. Az 1874-ben megtartott első érettségi vizsgálat alkalmával Bartal Antal, mint a ministeriumtól kiküldött biztos,²⁾ örömet fejezte ki a fölött, hogy ezen kiküldése által az intézet közvetlenül ministerium; felügyelete alá helyeztetett, mit nagyjelentőségű intézkedésnek mond. ugyanezen alkalommal a vallástant illetőleg azon véleményét nyilatvánítja, hogy az intézet vallásfelekezeti jelleg nélküli lévén, a dolog természeténél fogva a hittanárok felszólítandók az érdemjegyek beadására.

Az első év számadásaiból látjuk, hogy az intézet felszerelésére (természettani, vegytani és természetrajzi szertár, könyvtár, torna, bútor), mintegy 8000 frt adatott ki. A könyvtár felállítására vonatkozólag már akkor írja a ministerium, hogy a javaslatba hozott összeget nem adhatja meg, „mert a Bibics-alap a rendes kiadásokat is alig fedezheti.“ (Az épületen is akadtak még teljesítendő munkák.) Az alapnak már akkor mutatkozott kimerültsége és szegénysége még jellemzőbb kifejezést nyert péld. 1877-ben, mikor egy felterjesztésre, melyben a tanári szoba számára könyvek, irományok és egyéb taneszközök elhelyezésére egy szekrény kéretik, a ministerium azt válaszolja, hogy ilyen szekrény „mint a tanárok kényelmére szolgáló dolog nem engedélyeztetik és ily czélokra a Bibics-alapból jövőre mitsém remélhetni.“ És ez egy fél millióba került épületben! Ez a szegénység azután hí kísérője maradt az intézetnek, kárára az épületnek is, és évről évre tírhetlenebb alakot öltvén, legújabban az állami segítyezést tette szükségessé.³⁾

¹⁾ A ministerium a „kir. főgymnasium“ czímet használta.

²⁾ 1875-ben másodizben is elnökölt az éretts. vizsgálaton.

³⁾ „A segítyezett iskolák között először szerepel önállóan az aradi főgymnasium, melynek az 1895. évben szabad rendelkezésemre bocsátott 4000 frtból csupán 1500 frtot utólványozhattam. E középiskola a közoktatásügyi kormány kezelése alatt álló Bibics-alapból tartatik fenn, mely alap azonban ma már nem jövedelmez annyit, mennyi a követelmények kielégítésére elegendő volna: kü-

Az 1874. évben kapta az épület második lakóját: a reáliskolát. Ez év jul. 13-án (19.121—74. sz. a.) Trefort minister a következő leiratot küldötte: „Az Aradon felállítandó állami főreáltanodának fokozatos életbeléptetése czéljából a legközelebbi 1874—5. tanév kezdetével az első osztály fog megnyitattni. Miután ezen középtanoda a főgymnasiumi igazgató közös vezetése mellett a lyceumi épületben fog elhelyeztetni, — ez lehetségessé teszi azt, hogy a gymnasiumban működő tanerők a reáltanodában is felhasználtassanak, kiváltképen ezen utóbbi intézet működésének kezdetén, midőn csak egy-két osztály lesz még életbe léptetve — a mit jelenlegi pénzügyi viszonyaink is kívánatossá tesznek, minthogy ez által nem az összes tanári illetmények, hanem ezek egy része helyében csak a gymnasiumból a reáltanodában is alkalmazott tanároknak adandó jutalomdíj fedezése fogna az államkincstár terhére esni. Fölvívom ennélfogva tekintetes uraságot, hogy figyelembe véve az előadottakat s a gymnasiumban működő tanárok minőségét és jelenlegi elfoglaltságát, úgyszintén ezen tanoda érdekeit, valamint a reáltanoda első osztályának tantervét¹⁾ haladék nélkül tegyen jelentést az iránt: a gymn. tanárok közül, kik alkalmaztathatnak a jövő tanévben a reáltanodában is, s ezeken kívül szükséges-e új tanerőnek alkalmazása? ismételve megjegyezvén azt, hogy a reáltanodában is alkalmazandó gymnasiumi tanárok ottani elfoglaltságuk mérvéhez képest külön jutalomdíjban fognak részesítettetni. Ez ügyben teendő jelentésében szükséges lesz kimutatni azt is: a reáltanoda első osztálya számára kijelölendő helyiség iskolai butorzata meg van-e? s ha nincs, mi kívántatik s az a felferjesztendő részletes költségvetés szerint mennyibe kerül. Budapest, 1874. évi julius hó 13-án. Trefort.

Az igazgató erre vonatkozó felterjesztésére a következő leirat érkezett: Midőn az aradi állami reáltanoda 1874—5. tanévben megnyitandó első osztályában teljesítendő oktatásnak biztosítása iránt előterjesztett órafelosztást egyelőre helybenhagyólag tudomásul veszem, egyúttal felhatalmazom tekintetes uraságot arra, miszerint az első reálosztály helyisége belső felszerelésének előleges biztosí-

lönösen pedig nem jövedelmez annyit, a mennyi az államkormány rendelkezése alatt álló középiskolának fentartására követeltetik. Mivel az 1883. évi XXX. t. cz. 47. §-a különösen azon középiskolák segélyezését hangsúlyozza, „melyeknél középiskolai célra tett és helyhez kötött jelentékeny alapítványok vannak,“ a Bibics-alap felsegélésére és ennek révén az intézet színvonalon tartására számvevőségem kimutatása alapján 10.000 frt állandó államsegély nyújtását elkerülhetetlenül szükségesnek tartottam.“ (Az 1896. évi állami költségvetésből.)

¹⁾ A reáliskolák 1875-ig az, „Entwurf“ tantervét követték (L. Klamarik, i. m. 125—127 l) és az 1875. évi 12.383 sz. rendelettel lettek nyolczosztályuakká.

tása végett e célra egy tanteremnek berendezését a folyó szűnődő alatt a kiszámított 659 frt 50 krnyi költségösszeg korlátain belül oly módon eszközölje, hogy a helyiség f. évi október 1-jén kellően berendezve készen álljon. Egyúttal felhatalmazom arra is, hogy a mennyiben akár a gymnasium, akár a reáltanoda I. osztályába több tanuló jelentkeznék jövő tanévre, mint a mennyi egy-egy osztályban lehet, a szükséges párhuzamos osztályt életbe építhesse. A mi az ezen körülmények között nagyobb terjedelemben szükségelt tornaoktatást illeti, megengedem, hogy a tornaoktatás jövő tanév kezdetétől egy külön tornatanitóra biztassék és hogy e végre pályázat hirdettessék.¹⁾ Budapest, 1874. évi július hó 23-án. Minister úr meghagyásából Mészáros Ferencz, min. tanácsos. (Kivonatossan.) 1875-ben a ministerium a főigazgatóságok működési körét az állami intézetekre is kiterjesztette a következő (25.207. sz.) rendelettel:

Több évi tapasztalat meggyőzött arról, hogy a szoros értelemben vett állami közéletanodák jelenlegi viszonya, mely szerint ez intézetek a tanker. főigazgatóságok felügyelete és hatósága alól kivonva s közvetlenül a ministeriumnak alárendelve állnak — a célznak nem felel meg; továbbá a f. tanév végétől fogva a reáltanodáknál is életbe lépő érettségi vizsgálatok szempontjából multhatlanul szükséges, hogy e tanintézetek valamely közvetítő hatóságnak alá rendeltessenek.

Minthogy az ország jelen mostoha pénzügyviszonyai nem engedik, hogy az ezen intézetek számára terveztem tanfelügyelőségek felállítassanak, a jelzett tanodákat ideiglenesen a tanker. főigazgatóságok alá rendelem, — megjegyezvén, hogy e hatóság hatásköre a községi reáltanodáknak csak tanulmányi ügyeire, a nagyszabeni reáltanodának pedig csak érettségi vizsgálati, az állami közéletanodáknak ellenben minden ügyeire kiterjed ez ügyben tehát jelen körintézményem keltétől fogva a ministeriummal csak ezen hatóság közvetítésével érintkezhetni. A kérdéses tanintézetek következőleg oszlanak meg: 3) a nagyvárad, debreczeni, nagykállói, aradi reáltanodák és az aradi főgymnasium a nagyvárad tankerületi főigazgatósághoz. Budapest, 1875. évi október hó 12-én. Trefort. (Kivonatossan.)²⁾

Ezen inkább administratív jellegű intézkedésnél sokkal fontosabb

¹⁾ Az 1873/4. évben egy gymn. tanár tanította a tornázást heti 16 és a tk. intézetben heti 2 órában; ehhez hozzájárult volna a következő évre még 2 óra a tk. intézetben és 2 óra a reáliskolában. Így tehát a gymnasium és a reáliskola 1874. október havában Nagy Sándor személyében külön tornatanítót kaptak.

²⁾ Az ekként beosztott állami intézetek az aradi, losonczi és munkács gymnasiumokon kívül mind reáliskolák.

és egész tanügyünket érintő reform volt az 1879. évi új gymnasiumi tanterv, mely eredménye volt a középiskolai oktatás terén a hetvenes években keletkezett újabb áramlatnak (tanárképző intézet, gyakorló iskola). Ezen tanterv a disciplinák alsó és felső foka szerint addig kettős tagozatu tanfolyam helyébe egységesen haladó tanmenetet állít föl és a magyar nyelvet teszi az oktatás középpontjává. E tantervet módosította azután az 1883. évi XXX. t. cz. úgy mint az 1887. évi Utasítások az 1880-ban kiadottakat. Magától érthető, hogy ezen mintegy jelenkori oktatásunk alapját képező tanügyi intézkedések mindannyiszor nyomban foganatosítottak úgy, a gymnasiumban, mint megfelelőleg a vele összekapcsolva volt reáliskolában és épen úgy az 1887. évi szabályzat a latin nyelvnek a reáliskolákon való rendkívüli tanítása tárgyában, mint az 1890. évi tanterv azon gym. tanulók számára, kik a görög nyelv helyett megszabott tárgyakat tanulják. A kellő viszonyok közt lévén, mindkét intézet módosítások nélkül követi a tantervet.

Az egymás mellett folytonosan fejlődő két intézet történetéből (a reáliskola 1881-ben lett nyolczosztályu) még csak néhány mozzanat emelendő ki. — Sváby igazgató, ki azok szervezésében nem közönséges érdemeket szerzett, egyik-másik dolog által elkedvtelenítve a pécsi főreáliskolához helyeztetett át, helyébe *Kuncz Elek*, a losonci áll. főgymnasium igazgatóját nevezték ki és megbízták a reáliskola ideiglenes igazgatóságával is (1882.) ¹⁾ A fentemlitett középiskolai törvény intézkedéseit a kapcsolt intézetekben ő foganatosította.

1890-ben előléptették a nagyváradi tankerület főigazgatójává és 1892-ben Kolozsvárra történt áthelyezése óta főigazgatónkat főt. *Nátafalussy Kornél* személyében tiszteljük.

Kuncz Elek helyét ideiglenesen *Kövesdi Ignác* főgym. tanár foglalta el. Ez időben, mikor az „egységes középiskola“ kérdése országos tárgyalások anyagát szolgáltatta és a különféle reformtervek virágoztak, mikor a kívánható legkedvezőbb helyi föltételek közt e tekintetben épen az aradi összekapcsolt intézeteknél komoly kísérletet lehetett volna tenni, a két intézetet egymástól elválasztották. Az erre vonatkozó főigazgatói leirat következőleg szólt:

A vall. és közokt. m. kir. minister úrnak (gr. Csáky) f. hó 17-én

¹⁾ Az 1882. évben dr. *Jancsó Benedek* főreálisk. tanár *Antolik Károly* és *Spitkó Lajos* főgym. tanárokkal, mint szerkesztő társakkal az aradi kir. középiskolák tanárainak megbízásából szerkesztette a „Középiskolai Szemlét“, mely egyévi fennállás után pártolás híján megszűnt. E folyóirat, melyben úgy az aradi tanári testület, mint más intézeti tanárok és tanérferfiak számos jeles értekezésével és cikkével találkozunk, különösen egy a decentralisatio alapjára fektetendő új tanáregyesület, tanári kamarák, egységes középiskola és hasonló kérdések tárgyalásában buzgólkodott.

25,160. sz. a. kelt leirata szerint Ó cs. és apost. kir. Felsege az aradi kir. főgymnasium és az ottani állami főreáliskola eddigi kettős igazgatásának szétválasztását Lainzban f. é. május 31-én kelt legfelsőbb elhatározásával a javaslatba hozott módzatok mellett engedélyezvén, ugyanezen legf. elhatározással *Himpfner Béla* jászberényi főgymnasiumi igazgatót az aradi kir. főgymnasiumhoz rendes igazgatóvá, *Boros Vida* aradi kir. főgymnasiumi rendes tanárt pedig az aradi állami főreáliskolához egyelőre ideiglenes igazgatóvá legkegyelmesebben kinevezni méltóztatott. Az igazgatók ügyköre a fenti legf. elhatározással akként lett megállapítva, hogy a gymnasium igazgatója a gymnasium administratív dolgain kívül mindkét középiskola épületi, felszerelési és vagyoni állapotának felügyeletével is megbíztatik, a reáliskolai igazgató pedig a reáliskola tanügyi dolgait, ide értve a tanári testületre vonatkozó személyi és fegyelmi ügyeket is önállóan vezeti. Nagyvárad, 1891. június 27. Kuncz Elek, k. tank. főigazgató. (Kivonatosan.)

Az igazgatók ügykörének szabatosabb különválasztását azonban csak az 1894. április havában (37,105—93 sz.) kelt ministeri rendelet szabályozta, melylyel a reáliskolának fokozatos függetlenítése befejeződött.¹⁾

1) A reáliskola jegyzőkönyvei már 1876. óta külön értekezleten szerkesztettek és külön terjesztettek föl. A leltárakat kezdettől külön vezették, mert a beszerzési dotatiók (a reáliskola részére 1000 frt, a gymnasium részére 900 frt és külön 100 frt a párh. osztályok után) külön címen adattak, úgyszintén a háziállatok (intézetenkint 1000 frt) is, mely utóbbiaknál persze a sok közösségnél fogva (épület, fűtés, világítás, tisztogatás stb.) minütosus megkülönböztetés kevésbé lehetett és általában felerészek szerint történt a kiegyenlítés. A szétválasztás után is közösek maradtak a physikai szertár tantermével, a természetrajzi szertár helyiségei és a tornacsarnok, mely utóbbit még a tanítóképző intézet és esténként a tornaegyesület is használja és így a tornacsarnok felszereléséhez és egyéb költségeihez mind a három intézet és az egyesület is hozzájárul; kezelés tekintetében kiterjedt a szétválasztás a tanári és ifj. könyvtárra és a szertárak állományára, továbbá a rendkívüli tárgyakra, a tornára, újabban az önképzőkörre és az exhortatiókra; a vallástani oktatás közös (az I. osztályok a reáliskola, a II.—VIII. osztályok a gymnasium termeiben). A reáliskolai szertárak állománya az 1891. év végén a következő volt: a vegytani szertárban (kitűnően felszerelve 5678 frt első berendezési költséggel, légszesz- és vízvezetékekkel) 1110 drb, a szabadkézi rajzszertárban 244 drb, a földrajziban 132 drb, a természetrajziban 1495 drb, a természettaniban 38 drb, a tornaszertárban 219 drb, a mennyiségtanhoz 7 és az álr. mértanhoz 175 drb, az ifj. könyvtárban 811 mű, a tanári könyvtárban 2385 kötet. — Az évi értesítők 1892-ig közösen adattak ki ily címen: „Az aradi kir. főgymnasium és az evvel összekapcsolt állami főreáliskolának értesítője, közli az igazgató.“ Első külön értesítőjét a reáliskola 1892-ben adta ki. (A tanári testületet 1891-ig l. a kimutatások közt)

Mielőtt most a multa és jelenre vonatkozó kimutatásokra (és azok közt az épületre) áttérünk, különösségüknél fogva röviden ismertetjük a három tanintézet elhelyezési viszonyait.

Leicht bei einander wohnen die Gedanken,
Doch hart im Raume stossen sich die Sachen. stb.

Schiller, Wallenst. Tod. II. 2.

A mint a lyceum épületében a tanítóképző intézet mellett az áll. főreáliskola is helyet foglalt és e két tanintézet fokozatosan növekedett, kezdődött a „küzdelem a helyiségekért.“ Megjegyzem, hogy a tk. intézet eleinte három osztálylyal és igazgatói lakással — nem számítva az élelmezési czélokra szükséges helyiségeket — 11 nagy és 8 kisebb helyiséget foglalt el.¹⁾ Legott itt itörtént reductio. Majd a gymnasiumnak bőven jutott szertári és könyvtári helyiségek száma — mintegy idealis állapot — mindinkább apadt. Vége lett a külön helyiségnek a vallástani oktatásra, a külön énekerteremnek, a természetrajzi előadási teremnek; azután egyes tanteremek kisebbekké lettek és ide-oda vándoroltak a közfalak. A sok iskolának, fájdalom, még az épület architektonikus szépsége is áldozatul esett: beépítették a tornacsarnok előtti udvar arkádjait, először az északi szárnyon a tk. intézet részére, azután a nyugati szárnyon a tornacsarnoktól jobbra-balra öltözőnek és szolgálakásoknak, legújabban pedig a déli szárnyon; úgyszintén beépítették a torna-udvarra nyíló emeleti erkélyes csarnokot is, mely a lépcsőháznak kiváló távlati bájt adott.²⁾

Ilyen viszonyok közt mind a három intézet szükségszülte kényszerhelyzetben van, a mi pedig a gymnasiumot külön illeti, tekintetbe veendő még az is, hogy egy állandó, sőt értékében csökkenő alapból egy intézetet haladó színvonalon tartani, tehát fejleszteni és felvirágoztatni nem lehet, mint azt az állami segélyt indítványozó, már fentebb említett ministeri megokolás is kiemeli. De nem terjeszkedünk ki a Bibics-alap bonyolódott pénzügyi állapotára, mert ezen alap egész történetét az okmányok vezérfonalán egy külön szakasz tárgyalja. Itt csak a három intézetnek kedvezőtlen elhelyezési viszonyaira kellett rámutatnunk,³⁾ melyekkel paedagogiai szem-

1) Igazgatói fölterjesztés és véleményadás Gönczy Pál min. tanácsos jelentésére a gymnasium, reáliskola és tanítóképző intézet elhelyezése ügyében, 1875.

2) Az átalakítási munkák túlnyomólag a tárcza czimén eszközöltettek azon elv szerint: ki másnak házában épít, nem magának épít. Csakhogy a tulajdonosnak ebben öröme nincsen.

3) A tk. intézetnek van osztatlan négyoszt. gyakorló iskolája is, tehát elemi iskolánk is van.

pontból is figyelembe veendő anomaliák járnak. Nem csak három, de két különböző intézetnek sem való az épület olyan értelemben, hogy azok minden szükséges és kívánatos helyiséggel czélszerűen és kényelmesen el legyenek látva; ez pedig az iskolai életben nem csekély tényező.

Lehetne azonban a lyceumi palotának egy olyan rendeltetése, melynek teljesítésére az kiválóan alkalmas és a mely eredeti rendeltetésével is összeegyeztethető. Analogiát találunk a budapesti II. ker. főgymnasiumban, mely esetleg szintén lyceumnak volt tervezve. (Legf. elhatározás 1868.) ¹⁾ Ezen intézet épületében találjuk most a főgymnasium mellett a Ferencz József nevelőintézetet.

Ilyen nevelőintézet felállítása az aradi főgymnasium mellett fontos alkotás lenne az e tekintetben még hiányos nevelésügyünk terén, ²⁾ egész Délmagyarország tanügyi súlypontját Aradra helyezné és annak hegemoniáját messze vidékre biztosítaná. És minthogy úgy a virágzó modern város, mint maga a lyceum épülete az e tekintetben kívánatos kellékeket bírja, azt hisszük, hogy valamikor ez lesz a Bibics-alapi aradi főgymnasium — jövője.

1) Lutter Nándor, Budapest főváros második kerületébe áthelyezett főgymnasium új épülete keletkezésének története. Budapest. 1876.

2) A Ferencz József nevelőintézet értesítője. Budapest. 1894.

Függelék.

1.

Püspöki consensus a latin iskola megnyitásához.

Nobiles, Prudentes et Circumspecti Domini! Ex literis die 13. hujus percipio Praetitulatas Dominationes, intuitu Copiosae Juventutis suae, a Patre Provinciali Minoritarum Religiosum unum, qui Rudimenta Latinitatis traderet expetiisse, ac etiam jam obtinuisse, scholamque cum scitu solum Illustrissimi Domini Ordinarii vel Officii illius, quam primum aperiendam idque etiam meo iudicio pro se bene ac filiis suis provide et sapienter, pro juribus tamen et praerogativis Episcopalibus minus competenter, vel ejusmodi enim actus, non nuda notitia sed expressus requiritur Antistitis Consensus: quia Praelatorum est inter illa, quae etiam alias sunt salutaria, discernere, an pro cunctis locis, et pro omnibus circumstantiis expediant Et teste ipso sacro eloquio multiplicare Gentem et non magnificare laetiam est incongruum. Oportuisset proinde prius, antequam saltem Magister advenisset Religiosus, Episcopalis peti et obtineri consensus. Verum quia id, quod intermissum est, non ex intentione Violationis Jurium Ordinarii, sed potius ex inadvertentia et iniuria illorum, qui praetitulatas Dominationes Vestras ex Officio admonere hoc in passu debuissent, contigisse existimem: Salubri provisioni Contrarius minime esse cupio, sed aperiendo vestibulo literario consensum ordinarium in absentia Illustrissimi Domini Episcopi Autoritate vicaria pro hic et nunc impertior, hac tamen cum expressa reservatione: quod si accedente Divina benedictione (quam cordicitus opto) Pubis literaria succresceret, et plures necessarii forent Virtutum ac Studiorum moderatores, nullus absque praevio petito et obtento Consensu Episcopali introducatur. Dum ego interea omni propensione et promptitudine maneo etc. Temesvarini 18. Novemb. 1745. (Lakatos, II. 266. I.)

A minoritarend mint az iskola fentartója,

Aradini, oppido camerali, Comitatus eiusdem nominis ingremiato licet adhuc 1702-o incolatum coeperimus; Scholas tamen ibidem non nisi 1745-o ad iteratam I. Comitatus et oppidi Aradiensis aliorumve circumiacentium dominorum in partibus illis haeresi et schismate re-fertis debitam numerosae suae juventutis educationem ardentem suspirantium gratioso cum consensu Excellentissimi Ordinarii aperuimus, primo quidem solum ad infimam, dein aucta notabiliter juventute, ad supremam classem grammatices, ac postremo ad Poesim usque et Rhetoricam. Cum vero Scholasticorum copia successive tantum crevisset, ut eis capiendis angustiae fundi conventus nostri non sufficerent; domum domini Galli claustrum vicinam parato aere nostro 1400 rff. comparavimus, in qua Scholae ad hunc usque diem gratis pro Deo docentur, neque Comitatu neque Civitate pro domus coëm-tione, sartorum tectorum reparatione et conservatione, vel professorum ex sacra eleemosyna per ceteros religiosos nostros conquisita vestiri et ali solitorum intertentione quidpiam praestantibus. (Fel-jegyzés a rendház anyakönyvében 1766-ról, közölve a gymnasium 1850—51. értesítőjében.)

3.

Az ország taniügyi felosztása 1776-ban.

1-mo	Comitatus	IN DISTRIECU POSONIENSI Psoniensis Nitriensis Trencsiniensis	5-to	Comitatus	IN QUINQUE-ECCLESIENSI Baranyensis Tolnensis Sumeghiensis Batsiensis
2-do	Comitatus	IN NEOSOLIENSI Zoliensis Arvensis Thuroczienis Lyptoviensis Nagy et Kis-Hontensis Barsiensis	6-to	Comitatus	IN MAGNO-VARADIENSI Bihariensis Aradiensis Csanadiensis Csongradiensis Bekessiensis Szabolcsensis
3-io	Comitatus	IN BUDENSI Pestiensis Strigoniensis Comaromiensis Neogradienis Albensis Hevessiensis Cumania Minor Districtus Jazygum	7-mo	Comitatus	IN CASSOVIENSI Abauj-Váriensis Borsodiensis Gömöriensis Tornensis Scepusiensis Saárossiensis Zempliniensis
4-to	Comitatus	IN JAURINENSI Jaurinensis Mossoniensis Castriferrei Szaladiensis Veszprimiensis	8-vo	Comitatus	IN UNGVARIENSI Szathmariensis Maramarossiensis Ugocsiensis Bereghiensis Ungvariensis

<i>Districtus</i>	<i>Locus</i>	<i>Comitatus</i>	<i>Conditio Docentium</i>
B U D E N S I S			Superior Regius Studiorum Director Inspector Regius Nationalium
	Budae	Pilisiensis	<i>Academia</i> Manet in statu Interimalis Provisionis
	idem	idem	<i>Capitale</i> Aeque manet in statu quo
	Pestini	Pestiensis	<i>Maiora</i> Patres Piarum Scholarum fundati.
	Agriae	Hevessiensis	Juxta Generale applicandorum Religiosorum Projectum Cistercitae Pilisienses et Pastoienses Conventu, quantum notum mihi est, destituti, huc introducendi conserentur, quod si autem hoc non subsisteret, Patres Piaristae nisi Ordinarius ex Justis rationibus alios Religiosos introducendos mallet eorsum introduci possent: pro futuro nihilominus Anno manebit in Statu Interimalis Provisionis.
	Vaczii Albaeregalis	idem Albensis	Patres Piarum Scholarum Fundati Patres Paulini
	Coloczae	Solthensis	Patres Piaristae
	*Tatae *Strigonii	Comaromiens. Strigoniensis	Patres Piaristae Patres Franciscani in Loco existentes docebunt ac in Liberam Regiamque Civitatem Scholae transferuntur
	Comaromii	Comaromiens.	Patres Benedictini ex S. Monte Pannoniae, qua alioquin vicini et in hoc quoque Comitatu bona Possidentes
	Gyöngyösi	Hevesiensis	<i>Minora</i> P. P. Franciscani, qui magnum et bene provisum Conventum habent ibidem

Num. Cathedr. et Class.	Status Personalis et Salaria	Summa	
		fl.	æ
pro Cancellista Officii	300	
Scholarum titulo remunerationis	400	
<i>Regia</i>	2000	
<i>Gymnasium</i>	2250	
<i>Gymnasia</i>			
Juxta peculiare Schema maiorum Gymnasiorum.	Cum fundati sint, hinc ex Fundo publico unice director Gymnasii Titulo remunerationis habebit	200	
idem in Schemate maiorum Gymnasiorum	Si Cistercitae introduci et bona eorum secundum idem generale Proiectum hinc applicata fuerint, unice Director Gymnasii ex Fundo publico Studiorum remunerationem 200 fl obtinebit, si non introducendi Piaristae, aut alii Religiosi juxta Schema Salariale Gymnasiorum per Religiosos providendorum obtinebunt ex Fundo publico studiorum annue	1700	
idem	Eodem modo	200	
idem qui in Schemate maioris Gymnasii	Hi gratuito docebunt pro dandis sibi aedificiis Jesuiticis ex applicatis horum propriis Fundationalibus bonis adeoque unice Director habebit Titulo remunerationis	200	
idem	Sunt Fundati, atque adeo pro Directore unice anua remuneratio in	200	
idem	Eodem modo	200	
Juxta Schema Peculiare maiorum Gymnasiorum			
idem	Habebunt titulo subsidii	1000	
idem	Cum hic Conventus admodum bene Fundatus sit, hoc maius Gymnasium subiectis pro Aedificiis Jesuiticis sibi dandis gratuito providebit, solum Director habebit	200	
<i>Gymnasium</i>			
idem	Cum alioquin ex publico bene provisi sint, Titulo adiutae detur ex fundo Studiorum singulae Personae per 100 F. et Praefecto Titulo remunerationis 150 F. ac denique pro Gymnasii Famulo 50 F. adeoque ex toto	600	

<i>Distric- tus.</i>	<i>Locus.</i>	<i>Comitatus.</i>	<i>Conditio Docentium.</i>
B U D E N S I S S I S I S E N N I S E N N I S O S S O S P O S O	*Jász-Apáthi	in. Dist. Jazyg.	Providetur per Capellanos hanc in rem fundatos
	**Szécsény	Neogradiensis	P. P. Franciscani, qui hic Conven- tum habent
	*János-Hida	Pestiensis	Praemonstratenses
	Budae	Pilisiensis	<i>Capitalis</i> Absque differentia status deligendi Juxta Ideal. Tabellam elaboratam Superior Regius Studiorum direc- tor pro Cancellista Officii Inspector Regius Nationalium Scho- lar. Tit. Remuneracionis
	Tyrnaviae	Posoniensis	<i>Universitas</i> Manet pro futuro Anno in Statu quo
	Posonii	idem	<i>Capitale</i> Per concursum absque differentia delecti status
	Tyrnaviae	idem	<i>Maiora</i> Manet in statu quo
	*Nitriae	Nitriensis	Patres Piaristae fundati
	*Prividiae	idem	Patres Piaristae fundati
	*Trencsinii	Trencsiniensis	Patres Piaristae introducentur et aquirent una locum pro Novitiatu
*S.-Georgius	Posoniensis	<i>Minora</i> Patres Piaristae Fundati	
*Modra	idem	P. P. Benedictini fundati	
Szokolczae	Nitriensis	P. P. Paulini, qui in loco Conven- tum fundatum habent	
*Solnae	Trencsiniensis	P. P. Franciscani, qui ibidem Con- ventum fundatum habent	
Posonii	Posoniensis	<i>Capitalis</i> Absque differentia status deligendi Juxta Ideal. Tabell. elaborat. Superior Regius Studiorum Direc- tor pro Cancellista Officii Superior Regius Nationalium Scho- lar. Titulo remuneracionis	

Num. Cathedr. et Class.	Status Personalis et Salaria	Summa	
		fl.	æ
idem	Proinde Parochus Titulo remunerationis habebit ex Fundo Studiorum Publico	150	
idem	Uti supra Gyöngyösini cum adiuta	600	
idem	Praefectus Gymnasii Titulo Remunerationis	150	
<i>Nationalis Schola</i>			
	Juxta Ideale Schema salariale	800	
	300	
	400	
<i>Regia</i>			
	—	
<i>Gymnasium</i>			
idem, qui in Tabella eatenus peculiariter elaborata	Juxta Schema salariale Capitalis Gymnasii annue	3700	
<i>Gymnasia</i>			
idem	Cum fundati sint, director Titulo remunerationis habebit ex Fundo Studiorum	200	
idem	Director Titulo remunerationis ..	200	
idem	Habebunt proinde Pensionem ex fundo publico Studiorum	1700	
<i>Gymnasia</i>			
Juxta Schema peculiare minorum Gymnasiorum	Praefectus Gymnasii Titulo remunerationis	150	
idem	Praefectus Gymnasii Titulo remunerationis	150	
idem	Cum alioquin fundati sint, contentari possent unice adiuta, ut superius Gyöngyösini	600	
idem	Cum adiuta	600	
<i>Nationalis Schola</i>			
	Juxta ideale Schema Salariale	800	
	300	
	400	

<i>Districtus.</i>	<i>Locus.</i>	<i>Comitatus.</i>	<i>Conditio Docentium.</i>
N E O S O L I E N S I S	Neosolii	Neosoliensis	Ut supra Posonii <i>Capitale</i>
	Schemniczii	Hontensis	<i>Maiora</i> P. P. Piaristae inducantur
	*Rosembergae	Lyptoviensis	P. P. Piaristae fundati
	*Carponae *Bresnobányae *Trsztyenae	Zoliensis idem Arvensis	<i>Minora</i> P. P. Piaristae fundati P. P. Piaristae fundati P. P. Franciscani actu docentes et fundati
	S. Nicolaus	Lyptoviensis	Donec Religiosi aliqui introduci possent Capellani, aut etiam saeculares doceant
	**Rimaszombat	Kis-Hontensis	Aeq̄te Capellani aut saeculares, donec pro maiori Religionis incremento Religiosi introduci possint
	*Creminczii	Barsensis	P. P. Franciscani actu docentes et fundati
	Neosolii	Zoliensis	<i>Capitalis</i> Absque differentia status deligendi Superior Regius Studiorum director pro officii Cancellista Inspector Regius Nationalium Scholar. Titulo remunerationis
	Jaurini	Jauriensis	<i>Academia</i> Per concursum absque differentia delecti
	J A U R I N E N S I S	Ibidem	idem
*Veszprimi *Sopronii		Veszprémiensis Soproniensis	<i>Maiora</i> Piaristae fundati Dominicani in loco existenses
*Sabariae		Castriferrei	Franciscani actu docentes
*Kanisae		Szaladiensis	Piaristae fundati
Ginsii		Castriferrei	P. P. Augustini introducuntur

Num. Cathedr. et Class.	Status Personalis et Salaria.	Summa.	
		fl.	x.
<i>Gymnasium</i>			
idem	Ut Posonii	3700	
<i>Gymnasia</i>			
idem, qui n ideali Schemate	Juxta Ideale Schema habebunt annue ex fundo studiorum	1700	
idem	Director Titulo remunerationis ...	200	
<i>Gymnasia</i>			
idem, qui in ideali Schemate	Praefectus Titulo remunerationis	150	
idem	Praefectus Titulo remunerationis	150	
idem	Praefectus Titulo remunerationis	150	
idem	Juxta Schema cum aliuta	600	
idem	Juxta Ideale Schema status salarialis	600	
idem	Praefectus Titulo remunerationis	150	
<i>Nationalis Schola</i>			
Juxta idealem Tabellam cate- nus elaboratam	Juxta ideale Schema status sa- tus sarialis	800	
	-----	300	
	-----	400	
<i>Regia</i>			
Hic ob multitudinem cleri stu- dium etiam Theologicum con- tinuabitur	Juxta ideale schema igitur consistit status salarialis in	9000	
<i>Gymnasium</i>			
idem, qui in Tabella Ideali	Aeque, ut in ideali schemate, excepto, quod hic Praeses Academiae sit etiam Director Gymnasii, con- sequenter demptis 600 fl. manent	3100	
<i>Gymnasia</i>			
idem qui in ideali Tabella Juxta Ideale Tabellam	Director Titulo remunerations	200	
idem	Ex Fundo studiorum juxta Tabel- lam accipient	1700	
idem	Cum iam fundati esse dicantur, Director unice habebit	200	
idem	Directoris remuneratio ac praeter ea cum non adeo bene fundati esse exponantur, adiciamus ex fundo studiorum 300 fl. adeoque in toto	500	
idem	Habebunt juxta Tabellam	1700	

<i>Districtus</i>	<i>Locus</i>	<i>Comitatus</i>	<i>Conditio Docentium</i>
JAURINENSIS	*S. Gothardus	Castri ferrei.	<i>Minora</i> Cisterciatae ibi existentes et Conventum habentes
	*Papae	Veszprimiensis	Paulini in loco Conventum habent et actu docent
	*Szalavar	Szaladiensis	Benedictini Szalavarienses
	*Keszthelini	idem	P. P. Franciscani actu docentes
	*Ovarini	Mossoniensis	Piaristae fundati
QUINQUEECCLESIENSIS	Jaurini	Jaurinensis	<i>Capitalis Natio-</i> Absque differentia status electi Superior Regius Studiorum Director pro officii Cancellista Superior Regius Nationalium scholar. titulo remunerationis
	Quinq. Ecclesiis	Baranyensis	<i>Capitale</i> Per concursum absque differentia status delecti
	Segesd	Sumeghiensis	<i>Maiora</i> Franciscani in loco existentes
	*Zomborini	Bacsiensis	<i>Minora</i> Patres Franciscani actu docentes Provinciae S. Mariae
	*Bajae *S. Mariae *Földvár	idem idem Tolnensis	Franciscani aequae actu docentes Provinciae S. Joannis Capistrani Franciscani actu docentes Provinciae Reformatorem Patres Franciscani
CASSOVIENSIS	Quinq. Ecclesiis	Baranyensis	<i>Capitalis Natio-</i> Absque differentia status deligendi Superior Regius studiorum Director pro officii Cancellista Inspector Regius Nationalium scholarum titulo remunerationis
	Cassoviae	Abaujvariensis	<i>Akademia</i> Per concursum absque differentia Status deligendi
	Cassoviae	idem	<i>Capitale</i> Aequae per concursum delecti

Num. Cathedr. et Class.	Status Personalis et Salaria	Summa	
		fl.	x
<i>Gymnasia</i>			
idem	Hi docebunt gratuito, hinc Praefectus tantum habebit annuos ..	150	
idem	Praefectus titulo remunerationis ..	150	
idem	Praefectus titulo remunerationis ..	150	
Ut supra	Praefecti remuneratio	150	
idem ut supra	Praefecti remuneratio	150	
<i>nalis Schola</i>			
uti in Ideali Tabella	Ut supra iuxta Schema	800	
	-----	300	
	-----	400	
<i>Gymnasium</i>			
Juxta tabellam idealem	uti in schemate salariali	3700	
<i>Gymnasia</i>			
uti in Tabella Ideali	cum adiuta ideali	600	
<i>Gymnasia</i>			
Juxta idealem Tabellam	Praefectus titulo remunerationis	150	
uti supra	Praefectus titulo remunerationis	150	
idem	Praefecti remuneratio ..	150	
idem	Praefecti remuneratio	150	
<i>nalis Schola</i>			
uti in ideali Tabella	Uti in schemate salariali	800	
	-----	300	
	-----	400	
<i>Regia</i>			
Juxta Tabellam idealem absque studio Theologico	Juxta idem schema salariale	5900	
<i>Gymnasium</i>			
Juxta Tabellam idealem	Cum hic Praeses et Director Academiae idem sit futurus cum Directore Gymnasii detracto proinde huius salario in 600 fl. manent ..	3100	

<i>Districtus</i>	<i>Locus</i>	<i>Comitatus</i>	<i>Conditio Docentium</i>
MAGNO-VARADIENSIS	Leutsoviae Rosnaviae	Scepusiensis Gömöriensis	<i>Maiora</i> Minoritae, qui ibidem sunt Praemonstratenses ex Jászov in vicina ac ealem Dioecesi constituti
	*Patakini	Zempliniensis	P. P. Paulini ex vicinis Convent.
	*Eperiesini	Saarossiensis	Minoritae, qui actu docent
	**Kesmarkini **Miskolczini	Scepusiensis Borsodiensis	<i>Minora</i> Paulini ibidem existentes Paulini, vel Minoritae
	*Cibinii *Tokaini *Ujhelini *Quintofori v. in alio oppido ex Scepusi- ensibus 16 oppidis Podolini	Saarossiensis Zempliniensis Idem Scepusiensis idem	Piaristae fundati Piaristae fundati Paulini actu docentes Minoritae Piaristae fundati
	Cassoviae	Abaujvariensis	<i>Capitalis Natio-</i> Ex omni statu deligendi Superior Regius Studiorum Direc- tor pro officii Cancellista Inspector Regius Nationalium Scho- larum Titulo remunerationis
	**Magno-Vara- dini	Bihariensis	<i>Academia</i> Per concursum ex omni statu de- ligendi. Theologica facultas ex epi- scopali fundo subsistit, hinc absque hac erigetur, liceo Episcopali re- late ad hanc facultatem Theologi- cam in suo esse relicto
	Ibidem	idem	<i>Capitale</i> Eodem modo per concursum deli- gendi iuxta Tabellam Idealem
	*Debreczini *Szegedini *Sz.-Anna	Bihariensis Csongradiensis Aradiensis	<i>Maiora</i> Piaristae fundati Piaristae fundati Piaristae fundati
	*Aradini *Nyir-Báthor *Pocs	idem Szabolcsensis idem	<i>Minora</i> Minoritae actu docentes Minoritae actu docentes Basilitae pro Ruthenis

Num. Cathedr. et Class.	Status Personalis et Salaria	Summa	
		fl.	s.
<i>Gymnasia</i>			
Uti in Tabella ideali	Juxta schema salariale	1000	
idem	Hi gratuito docere possunt, absolutis iam suis aedificiis in Jászovac ideo tantum pro direttore	200	
Uti in Tabella	si gratuito fieri non posset. cum adiuta	1000	
idem	cum adiuta	1000	
<i>Gymnasia</i>			
Uti in Tabella	Uti in schemate	600	
Uti supra	Cum utriusque Conventum habeant, cum adiuta	600	
idem	Praefectus titulo remunerationis	150	
idem	Praefectus titulo remunerationis	150	
idem	Praefecti remuneratio	150	
idem	Cum adiuta -	600	
idem	Praefecti remuneratio	150	
<i>nalis Schola</i>			
Uti in Tabella	Aeque ut in schemate elaborato	800	
		300	
		400	
<i>Regia</i>			
	Uti in schemate	5900	
<i>Gymnasium</i>			
	Cum Praeses Academiae idem sit qui Director Gymnasii ..	3100	
<i>Gymnasia</i>			
Uti in Tabella ideali	Director Titulo remunerationis	200	
Uti supra	Director Titulo remunerationis	200	
idem	Director Titulo remunerationis	200	
<i>Gymnasia</i>			
idem	Praefecti remuneratio	150	
idem	Praefecti remuneratio	150	
idem	Gratis doceant, cum bene fundati esse referantur. Praefectus habebit	150	

<i>Districtus.</i>	<i>Locus.</i>	<i>Comitatus.</i>	<i>Conditio Docentium.</i>
S I S N E R I A R V U N G V A R I E N S I S	Magno Varadini	Bihariensis	<i>Capitalis Natio-</i> Ut supra Superior Regius Studiorum Direc- tor pro officii Cancellista Inspector Regius Nationalium Scho- lar. Tto. remunerationis
	Ungvarini	Ungvariensis	Ut supra <i>Capitale</i>
	*Károlini *Szigethini *Nagybányae	Ungvariensis Marmarossiensi. Szathmariensis	Patres Piaristae fundati Patres Piaristae fundati Minoritae Conventu provisi et actu docentes
	*Szathmarini **Munkácsini	Szathmariensis Bereghiensis	Paulini introducuntur Basilitae pro Ruthenis
	Ugvarini	Ungvariensis	Ut supra <i>Capitalis Natio-</i>

Specificatio Locorum duobus asteriscis notatorum, quae usque
auctionem fundi Studiorum differuntur.

	Fl.
In Districtu Budensi Szécsén	600
In Neoliensi Rimaszombat	600
In Quinque-Ecclesiensi Segesd	1000
In Cassoviensi Késmárk	150
Miskolczini	600
In 16 oppidis Scepusiensibus	600
In Magno-Varadiensi	—
Academia M.-Varadiensis	5900
Summa	9450

Num. Cathedr. et Class.	Status Personalis et Salaria	Summa	
		fl.	x
<i>nalis Schola</i>			
Acque uti supra	Non absimiliter, uti supra	800	
	300	
	400	
<i>Gymnasium</i>			
Uti supra	Uti supra	3700	
<i>Gymnasia</i>			
Uti in idea proiectata	Aeque, ut in Idea	200	
idem	idem	200	
Uti in Idea	Cum adiuta	1000	
<i>Gymnasia</i>			
Uti in Idea	Aeque, ut in schemate	1000	
Ut supra	Si fundatio non est sufficiens, aliquid adiiiciatur. Caeteroquin Praefectus obtinebit remunerationem in	150	
<i>nalis Schola</i>			
Uti supra	Uti supra	800	
	Summa	89300	

Remmuerationum, quae uno asterisco notata habentur.*)

	Fl.		Fl.
Coloczae	200	Cremniczii	150
Tatae	200	Veszprimii	200
Strigonii	200	Sabariae	200
Jász-Apáthy	150	Canisae	200
Jánoshida	150	Papae	200
Nitriae	200	In S-Gothardo	150
Priyidiae	200	Szalavár	150
In S-Georgio	150	Keszthelini	150
Modrae	150	Ovarini	150
Solnae	150	Zomborini	150
Rosebergae	200	Bajae	150
Carponae	150	St. Mariae	150
Breznóbányae	150		
Trsztyenae	150	Summa	4400

*) Ezen jegyzék nem teljes.

Gróf Károlyi Antal főigazgatónak egy leirata 1777-ből.

Reverende Pater Director!

Uti uberius, certiusque cognoscere possim, an in Gymnasiis directioni meae Supremo Regio nomine concreditis, eas in pietatis et literarum studio iuventus scholastica faciat progressiones, quas maternae Augustae Reginae Nostrae sollicitudo exposcit, haec uti sequuntur ordinanda constituendaque existimavi.

Primo. Cum a Religione, a vera pietate, a devota et sedula rerum Divinarum pertractatione omnium rerum exordia capienda sint, atque ad hoc veluti firma et certa praesidia nostra constanter confugere debeamus, curabitur omnino diligenter, ut quaevis pietatis exercitia rite ac sedulo suscipiantur. Exhortationes proinde constituti Exhortatores accurate elaborabunt, ut pleni spiritu illo devotionis edicant ad Scholasticam Inventutem. In exhortationibus non splendori quidam et ornatus orationis, non sublimis cogitandi eloquendique ratio, non Ingenii sui commendatio quaerenda est Exhortatori, sed unctio illa Spiritualis humili et plana Oratione expressa, debet tamquam unicus et certus finis Exhortationibus praestitui, uti Juventuti Scholasticae facile intelligantur et fructus in illius animis eo ampliores proferre possint. Quo in genere an diligenter et an debita cum pietate versentur Exhortatores, cum ipse coram adesse et praesens experiri non possim, Rdus Pater director mihi quovis mense submittat unam Exhortationem ex habitis per illum mensem Exhortationibus ad arbitrium ipsius Exhortatoris deligendam.

Secundo. Quivis Dominorum Professorum itidem quovis mense sub sua nominis subscriptione consignabit nomina sex illorum Adolescentum, qui per illum mensem in studio pietatis, virtutum et modestiae se prae ceteris in ea classe commendabiles reddiderunt. Consignationes has a quavis classe exiget Reverendus Pater Director et eas mihi in concreto quovis mense submittet.

Tertio. Cum etiam studia bonarum artium propterea excolenda sint, ut harum praesidio veram Virtutum viam eo certius inire, tum subsidia nobis ad vitam recte honesteque instituendam parare possimus, quivis Dominorum Professorum quovis mense exhibebit unius eiusdemque exempli exercitationes sex illorum Adolescentum, qui in eo genere per hunc mensem ceteris laudem praeripuerunt, quod ita instituetur: In capite chartae describatur Argumentum Exercitationis ad Verbum, uti illud per Professorem Adolescentibus propositum est, tum in ordine rite consentientur Exercitationes sex illorum Adolescentum, qui argumentum illud proprio Marte optime elaborarunt, arbitrio ipsius Professoris relinquendum erit, ut ille ex pertractatis per illum Mensem Argumentis utrum deligat et ita per sex optimos Adolescentes optime elaboratum exhibeat. Quare Reverendus Pater director quovis mense expetet a cuiusvis classis professore unum eiusmodi Exemplum argumenti et mihi itidem quovis mense omnia haec concreto submittet Reverendus Pater director.

Et haec sunt, quae mihi quovis mense transmittenda volo, quae si certa aliqua occasione ad me perferri, postalesque sumtus evitari

possunt, gratum mihi erit, secus vero in defectu omnis commodioris transpositionis per publicum cursorem erunt haec ad me expedienda et quidem ea ratione, ut huiusmodi postales sumtus mihi imputentur, Reverendus Pater Director autem nihil persolvat. Quodsi tamen Reverendo Patri Directori eo non obstante dimidia pars sumtuum persolvenda esset, tum horum quoque uti omnium suarum postalium expensarum in negotio officii suscipiendarum certam consignationem faciat, eamque quovis semestri mihi submittat. In normali quidem Instructione de sumtibus postalibus, quoad Directores locales nihil constitutum invenio, ac propterea erit mihi in hac re amplior invitatio expetenda.

Tempore ipso visitationis, quam futuro vere, si Deus valetudinem et vires mihi tribuet, suscepturus sum, solerter inquiram in diligentiam Professorum et Discipulorum. Quaestiones factarum institutionum pro eo tempore apparandae erunt, tum vero exercitationes in genere dicendi coram me producendae, quae huiusmodi esse possunt: Exempli causa brevissima quaedam dictio soluta de Laudibus Augustissimi Imperatoris et Augustissimae Imperatricis, tum specimen aliquod ex ligata oratione, uti nonnulli versus heroici in laudem Augustissimi Imperatoris itidem Serenissimi Ducis Alberti, Ode ad Serenissimam Archi-Ducem Mariam Christinam, Elegia de Serenissimo Archi-Duce Maximiliano et his similia, quod si fieri posset, pergratum mihi foret, si etiam in lingua Hungarica et Germanica eiusmodi exercitationes conficerentur, quae nitide descripta conservabuntur, ut omnes ad me eo tempore recipere possim,

In maioribus exercitationibus, uti Comicis, Academicis ea ratio ineatur, ne Adolescentes cum fieri potest Magistri laborem ediscant, verum depromatur iis quidpiam ex veris et veteribus scriptoribus diligenter expurgatum, ut semper bonis rebus, quoad fieri potest, uti consuescant. Qui in reliquo piis precibus commendatus cum aestimatione sum Reverendi Patris Directoris Pestini 23. Jan. 1777. Obligatissimus Servus *C. Ant. Károlyi.*

5.

Aradmegye felirata 1795-ből.

Serenissime Regie & Consilium Excelsum Regium & Gratulabantur olim patres nostri, quibus seu fortunae beneficio, seu fatorum cursu ita volente in provincia hac Aradiensis sedem mansionemque figere datum est, quod in extimo licet versus Transylvaniam et Banatum pro tunc Temesiensem Comitatu, vixdum a jugo hostili liberato, non una, sed binae educationi, institutionique ingenuae juventutis singulari privatorum regni civium pietate adaptatae fuerint humanio

rum disciplinarum scholae. Gratulabantur amplius dum ipsam educationis rationem munifica pientissimae Fundatricis Bibicsianae liberalitate facilitatam dotatamque obtinerent. — Verum quo major in acceptis beneficiis, horumque usu ac fruitione erat animorum consolatio, hoc acerbior nobis nunc evasit amissorum recordatio bonorum, dum quippe non jam Convictum solum Nobilium, unicum totius huius viciniae thesaurum nobis ereptum lugemus, sed scholarum altera in oppido Szent-Anna fundata, jam dudum ad civitatem Temesiensem translata, altera in Civitate Arad e fundo equidem studiorum, quoad Institutores dotata, adeo humili squalidoque est posita situ, ut vix ingenuorum, ne dicamus nobilium adolescentum mereatur frequentari accessione.

Scholari enim vero aedificio nullo praeeistente praeter id, quod singulis quibusvis annis alia et alia aedificia excensuari oporteat, jamque officina fabrilis, jam caupona, jam militaris casarma scholis dedicetur, in illisque velut privatis et neque a plebe segregatis aedificiis, et humilior quoque hominum muliercularumque classis oberrare, immo et habitare suserit, insuper notabile illud pro Iuventute, ejusque valetudinede trimentum, quod aedificiis ante ingressum scholarum, adeoque sera autumnii parte excensuari solitis, tunc novae fornaces struantur, parietes transversi ad separationem cubilium et classium ducantur; aliaeque consimiles innovationes pro adaptatione aedificii procurantur, hae etenim in humida jam et frigidiore anni temperie, et difficilius siccantur, ita vapor ommis cubiculis scholaribus clausus, ideoque de necesse hauriendus non potest non esse, et quidem summe perniciosus.

Huic malo, ut consultum foret, non nos plene refugit, quod anno abhinc 2-o. et tertio civitas Aradiensis ad id disposita fuerit, ut aedificium scholare sumptibus suis pro Publico constituat. Si civitas sui juris et e potestate praestationeque dominicali exempta foret, certe nullius magis interesset, atque illius adapertas in gremio sui publicas scholas in flore servari: verum tamen ut civitas conditione affecta coloniali ex adrepartienda ad contribuentes gremiales quotta, omnem eam colligat summam, quae ponendo conservandoque aedificio suffectura sit scholastico, hoc minus probare sustinemus et ispi, quod sciamus inhabitatores quoque Aradienses notabilibus adusque et contributorialibus et suis domesticis praegravatos esse restantiis. — Camerale Dominium, qua locale terrestre juxta exigentiam praevigentium Altissimarum ordinationum non est equidem exemptum a concursu sumptuum in exstructionem scholaris aedificii convertendorum. Excelsa nihilominus Camera Regia Hungarica quamvis aliquem partialem non abnuat concursum, negat tamen totale impendium; et id quoque quod de praesenti tribuendum foret, sub diversis, iisque inevitabilibus erogationum Aerarii Regii titulis ad incertum secuturi temporis relegat terminum. Publica dos e privatorum collationibus conflare nulla potest: tum quod steriores, et pluribus fatalitatibus subjacentes anni, vix requisitam proprietariis pro domestica alimentatione suppedient poenum; cum etiam quod magnorum illorum parentum, per quos publicae constitutae fuerant dotationes actu vivens posteritas non tam de ponendis novis, quam recuperandis amissis sollicita sit foundationibus: doleatque positum fuisse, quod auferretur, ut potius cuperet non

positum possidere, actuque pro arbitrio donare. — Quis igitur tandem fundus pro dotatione, erectioneque scholaris in gremio nostrum requisiti suppetat aedificii? profecto non alter seu propinquior seu etiam securior, ac qui noster proprius, peculiarisque est; qui paucos ante annos non sine maxima nostra laesione Temesvarinum translatus extitit; hunc nos aut restitui humillime oramus, aut vice ejus aliud ex fundo politico fundationali aequivalens benigno gratiose attribui petimus.

Si namque scholarum gremialium dos fundationalis exigente id rerum circumstantia in rem Altissimi Aerarii conversa, aut in defensionem patriae requisita fuisset, tulissemus utique amissionem et tanti thesauri non aequo solum animo, sed proprias quoque fortunas ultro eramus sacraturi, ut actu quoque pro virium tenuitate sacrare non desinimus: ast, cum videamus dotem Comitatus Aradiensis propriam civitati attributam esse Temesiensi, eo molestius amissionem ferimus, quo certius esset, plus nos juris in rem nostram, quam Temesienses in alienam habere: Quibus Sacratissima sua Majestas de thesauris clementiae sive alia quoque benigna collatione subvenire poterat. Ut igitur Publicum isthoc Aradiense accommodo et ad numerum, et conditionem frequentantis studiosae juventutis scholari provideatur aedificio, non illa solum suadet congruentia, quod quippe in respectu populationis et gremialis Nobilitatis conveniens sit Iuventutem nostram humaniter, acomodeque educari, sed et Publici ratio majorem in modum commendat ex eo, quod Vicini Csanadiensis, et Békésiensis Comitatum velut scholis in Gremio suo destitutorum, filii ad Aradiense et quidem frequentissimo numero concursant Gymnasium adeo, ut in scholis Temesiensibus seu aeris insalubritas, seu difficilior subsistendi id causet ratio, non dimidium numeri sit gymnasiae iuventutis aradiensis. — Summum autem porro pro resolvendo e Fundo studiorum ad erigendas hic loci scholas impendio illud est monumentum, quod Scholae olim Temesienses sub Providentia P. P. Societatis Jesu existentes propriam, et peculiarem habuerint dotem, subin ad fundum politico fundationalem applicitam: poterat igitur, aut debebat plane Civitati Temesiensi jure postliminii dos sua scholaris ex eodem Fundo politico resarciri. Quod si autem non ea sarcita est ratione, sed nostra gremialis eorum translata fundatio, utique maxime consentaneum est aequitati, ut nobis vel nostra tribuatur, vel aequivalens substituatur dotatio. — In ratione namque Regni Civium, abstrahendo etiam ab omni praehabita nostra fundatione, parem et nos cum Temesiensibus meremur reflexionem, imo in respectu praecedentis Comitatus hujus reincorporationis, secutaeque Nobilium populationis et praeferentialem. Quid itaque impedire potest, ut nos antiquior Regni colonia, nostris frustrati juribus in eadem reponamur? dum Temesienses citra omnem operam, collataque ad dotationem scholarem subsidia nostris utuntur, et gaudent quaesitis. Seu igitur privata nostrum, seu Publici spectetur ratio, seu etiam aliquid convenientiae, seu totum debeat Justitiae, nunquam tamen in animum inducere possumus nostrum, ut quod in merito resolvendi quamprimum e fundo politico fundationali scholaris aedificii petimus, non etiam obtineamus. — Ne vero Publicum isthoc, vel pro arctis in praesens obtinentibus merendi circumstantiis prolium sua-

rum educationi desse videatur, quamvis gremialium Statuum et Ordinum facultates aliis quoque sublevandi Altissimi Servitii Regii titulis parte ad ferendum omne scholaris aedificii impendium haud suffragentur, pro testanda tamen in Pub cum pietate tenebraeque in gremialem sobolem dilectione, civitas equidem Aradiensis de exiguis suis quae tenet capitalibus 3000 florenorum, fundumque domalem proprium destinat; Status vero et Ordines Cottus hujus manualium curruliumque operarum collationem adpromittunt; quo ita adminiculo sumptuum e fundo Policito fundationali resolvendorum aedificium scholare cum initio veris venturi anni 1796. excitari accipiendum, eodem anno ad consummationem quoque perducatur. — Quo itaque pia haec Publicoque utilis, gremio autem huic, et necessaria destinatio optato cunctis et celeriori secundetur eventu, Celsitudinis Vestrae Regiae et Excelsi Consilii Regii, benigno gratiosam pro votorum nostrorum obtentione resolvendam exoramus mediationem, spe firma freti illud precibus nostris succrescendisque in spem patriae inventutis educationi, et ultro tribuendum fore, quod quominus tribueretur, Sacrae suae Mattis et obstat clementia et summa prohibet iustitia. — Queis de caetero nos benignitati altisque gratiis et favoribus impense devoventes submisso cum venerationis cultu perseveramus. Datum e Generali Congregatione Nostra die 9a Decembris 1795. Aradini celebrata. Celsitudinis vestrae Reae et Excelsi Consilii Regii servi humillimi, obligatissimi obsequen- tissimi Status et Ordines Comitatus Aradiensis.

6.

Legfelsőbb elismerés a gymn. épület helyeállításáért 1801.

Nobilis, Perillustris etc. Relatione super visitatione Lyceo Szege- dinensi, gymnasiis item Temesvariensi et Aradinensi, ac una quoad aedificium scholare Aradini pro ejate Gymnasio cessum, per Praettam DVestram sub 6a Junii a. c. isthuc submissa, et abhinc altissimo loco substrata dignate est Sua Mattas SSma ob laudabile de Publico merendi studium, quod Communitas Aradinensis domum suam pro usibus gymnasii cesserit eandemque propriis sumptibus adaptaverit, tam memorati oppidi Communitati, quam ipsi Magistratui oppidano speciatim iudici Basilio Mihalovits ac Consuli Michaeli Schvab, velut peculiarem zelum suum hoc in opere contestantibus, Altmam Complacenciam sua via significandam clementer committere. — Quorum intuitu apud Cottum Aradiensem congruis sub hodierno factis dispositionibus Praettam DVestram eo subnexo edoceri: ut Andreae Mandik Aradini hactenus 2-dae Hum. Professori, munc vero ibidem locali directori, aequae propter peculiarem in opere quaestionati scholaris aedifici

navatam operam Bgnam Complacentiam Regiam manifestet. Datum ex Consilio Regio Locttli Hungarico. Budae, die decima octava Augusti Anno millesimo octingentesimo primo celebrato. Praettae DVrae Benevolus ad officia parati Franciscus Szent-Iványi m. p. Franciscus Darvas m. p. Petrus Szilágyi m. p,

7,

Az intézet vezetése a minoritákra bizatik 1816-ban.

Suam Majestatem Ssimam tenore Benigni Decreti Aul. sub 23a 8br. a. c. No. 13822. editi Clementer resolvere dignatam esse ut Gymnasium Aradiense P. P. Minoritis sucessive prout nempe vacantia inter actu existentes ibi seculares Professores enata fuerit, erga systematicum pro religiosis benigne defixum censum ita concedatur, ut cum primo vacantiae per Religiosum supplendae casu statim etiam mutatio in Directoratu fiat et modernus Director Mandik aut aliorsum transferatur, aut ad statum quiescentiae reponatur, Praettae DVestrae pro futura sui directione praesentibus notitiae datur, Minoritarum Provinciale superinde iam edocto. Datum ex Consilio Regio Lottli Hungarico. Budae, die duodecima Novembris Anno Millesimo octingentesimo decimo sexto celebrato. Praettae DVestrae benevolus ad officia parati Josephus Comes Brunsvik m. p. Joannes Latinovich m. p. Jacobus Petrovics m. p. M-Varad. superiori Stud. Directori. Coll. L. S. 33364.

8.

Br. Eötvös minister levele Fábry főigazgatóhoz 1848-ból

Aradi középtanoda igazgatójának! Báró Eötvös József vallás s közoktatási Minister úr ő méltóságához hivatala kezdetére ezen tanulmányi kerület részéről illő üdvözlést intézvén, f. hó 1-én kelt és következő választát vettem:

Budapest, 1848. május 1. Azon részvét és bizodalom, melylyel maga és hivataltársai nevében hivatalom kezdetét üdvözölte, annyi

nehézségek között, mennyivel a dolgok új rendbe vezetésénél küzdeni kelle, jól esett nékem. Fogadják érette köszönetemet. Istenemet kérem, engedje tudnom tényekkel bebizonyítani köszönetemet mind azok iránt, kik kormányra léptemet üdvözölték.

Kötelességemet egészen általéztem 's tisztán áll előttem, hogy igénybe kell vennem minden tehetséget, minden lelkiismeretes közremunkálást; mert csak úgy fogom én hivatalomat betölthetni, ha azok, kiknek kezében a közügynek bárminő szála van, elősegítik, szilárdítják köreikben a kormány czélját, mely nem egyéb, mint az igaznak, jónak és valónak megváltása.

Kérem, hogy mindazokat, kikkel hivatalban és életben érintkeznek, serkentsék a kötelesség és erény gyakorlására, s ne fáradjanak el a serdülő nemzedék lelkiismeretes vezérletében, Hazafiui üdvözlettel;

Vallás és közoktatási miniser

B. Eötvös József, m. k.

Mely lelkes és reményteljes nyilatkozat, mivel mindazokat, kik nevében történt az üdvözlés, érdeklí s mivel mindnyájunknak közre munkálását a legszivesebb lekötelezéssel igényli, azt Önnel s tanintézetbeli hivataltársaival tudatni kívántam. Temesvárott, máj. 20 1848. *Fábry Ignác*, tanulm. főigazgató.

9.

Szerződés Arad városa és a minoritarend közt 1851-ből.

Szerződés, mely sz. kir. Arad Városa közönsége és a Minorita szerzet közt, egy Arad Városában átalakítandó 8 osztályú, 12 tanárral telyes Gymnasium érdemében alólirt napon és évben a következő feltételek mellett kötött. És pedig:

1-ször. Sz. Kir. Arad Városa közönsége, mint a tudományok s műveltség hő pártolója, kötelezi magát, az eddigi szokás szerint a tanintézet épületét épségben tartani, annak belsejét felszerelni, s azt jövőre minden kellő szükségletekkel ellátni. Továbbá:

2-ször. Örök időkre kötelezi magát az említett közönség az Intézetbeli tanszemélyzetet, jelesen az igazgatót mint tanárt is 600 pf. — 6 felsőbb osztályu tanárokat egyenkint 450 pf. — 5 Alsó osztályu tanárokat egyenként 350 pf. a tanodai két hitszónokot külön külön 100 pf. Bedelust 100 pf. a városi pénztárból évnegyedenként, és pedig pontosan a negyed végén évi fizetéssel ellátni; s irószerkre az igazgatónak évenként 6 pf. adni.

3-ször. Arad Városa közönsége a tanigazgatót feljogosítja, a tanszemélyzet fizetését pótló s a tanoncok által fizetendő tanpénz

— didactrum — beszédére, melyet rendes kimutatás mellett a főkamrási pénztárba leteend. Minek folyamán

4-szer. A fennebb említett Minorita szerzet kötelezi magát, hogy az Arad városábani telyes Gymnasiumot tudományos, művelt s a lehetőségig alkalmas szerzetes egyénekkal ellátandja. Azon esetre pedig, ha valamelyik tanár Arad városa közönségének várakozásátán nem helyes bánásmódjával ki nem elégítené, joga leend a többször érintett közönségnek az Entwurf 104. §. értelmében az olyan tanár elmozdítását a nagytekintélyű ker. iskolai hatóságnál sürgetni, mely esetben köteles a Minorita Rend az elmozdítottnak helyét más alkalmas szerzetes egyénnel betölteni.

Mely szerződés három egyenlő példányban elkészítve, az illető felek által aláírva, kinek kinek egy példányban ahhozi alkalmazás végett kézhez szolgáltatott. Kelt Aradon, 1851. április hó 15-én.

A feljebb elősorolt szerződést szerzetesrendem részéről minden pontjaira nézve elfogadom, nevem aláírásával s hivatalos pecséttemmel megerősítem, Miskolczon, 1851. április 27-én, *Szabó Román* s. k. Minorita-rend kormányzója. *Heim Domokos* s. k. polgármester.

10.

Emlékirat a lyceumi épületben felállítandó tanintézetek tárgyában 1873-ból.

— Átnyújtatott Tabajdi Károly alispán által, Aradmegye és város közönsége nevében Trefort Ágoston közoktatásügyi ministernek 1873. ápril 24-dikén. —

Nmltsgú vallás és közokt. m. k. miniszter úr! A halhatatlan emlékezetű néhai Bibits Tomjan Margit 1774. december 31-dikén kelt alapítási oklevelével egy nevről címzett iskolai alapítvány feletti pártfogói s az alapítvány élvezetébe való felvételi jogot Aradmegye közönségére ruházta.

A dicső emlékezetű alapítványa hosszú idő folyamán annyira emelkedett, hogy Aradmegye felterjesztése folytán néhai br. Eötvös József közoktatásügyi miniszter úr, 1867. évi november 7-én 12,247. sz. a. kelt intézményével, addig 25-re korlátolt számát az alapítványi ösztöndíjt élvező ifjaknak, 114-el megszorította, s így az évenkénti 219 o. é. frtos Bibits-féle ösztöndíj 1867-ik évtől fogva 139 ifjúnak lett volna kiadandó.

Aradmegye közönsége ekkor, nagyfontosságú okoktól vezetettve, melyek alatti felterjesztésében tüzetesen felsorolvák, az alapítványi ösztöndíjasok számát 40-ben megállapíttatni, a fennmaradó 99 ösztöndíjnak megfelelő alapítványi jövedelemből pedig Aradon egy

Bibits-féle lyceumot felállítani határozott, s a határozatát úgy az az időbeli közoktatási m. kir. miniszter, mint Ő császári s apostoli kir. Felségehez is jóváagyás végett felterjesztette.

Úgy az Ő Felsége elé, mint a m. kir. közoktatásügyi miniszterhez terjesztett tiszteletteljes feliratban határozottan körül voltak írva a feltételek, meg volt határozva a mód, mely mellett, s mely szerint a felajánlott 99 ösztöndíjnak megfelelő alapítványi jövedelem a lyceum alapítására fordítandó lesz, s Ő cs. s apost. királyi Felsége ²⁾ alatt foglalt jóváhagyásával a megyeközönség határozatát szentesítvén, az által a megye felterjesztésében kikötött feltételek és meghatározott mód, a végrehajtás alkalmával követendő kötelező érvényt nyerték.

Időközben a lyceumnak szánt épület befejezést nyert, s ez alatt a középtanodáknál a lyceum-eszméje elejtetvén, ma azon kérdés előtt állunk, minő középtanodai intézet állíttassék fel a nagy költséggel létrehozott tágas iskolai épületben.

Nagyméltóságú miniszter úr! Aradmegye ¹⁾ alatti felterjesztése szerint, a lyceum épület költségeire a Bibits-féle alapítványnak, a fenntartott 40 ösztöndíjú hely fedezése után fennmaradó időközi jövedelmeit s a nagyváradai convictualis ház értékéből a Bibics-féle alapítványt illető részletet, mi együtt véve megközelíti a 200.000 frtot, Arad sz. kir. városa pedig a lyceum telkét s a berendezésre szükséges 40.000 frtot felajánlván, midőn ezen felül Aradmegye közönsége a 40 ösztöndíjon felüli alapítványi jövedelmet a tanárok fizetésére egyszer s mindenkorra felajánlotta s ez által a haza s különösen a magyar alföld tanügyének, az időközben emelkedett alapítványi jövedelmekből több mint 100 ösztöndíjról lemondása által csaknem példanélküli és önzéstelen áldozatot hozott, e költségek alapján ismételjük, feljogosítottunk s pártfogói jogunknál fogva s a nagy alapítónő magasztos intentioi képviselőjében kötelezettnek érezzük magunkat a felajánlott alapítványi vagyon mikénti felhasználása kérdésének eldöntésénél szavunkat hallatni, óhajtásainknak, szükségjeinknek kifejezést adni, mély tisztelettel kérvén nagyméltóságot, miként alúlirottaknak mint Aradmegye és Arad sz. kir. város közönsége részéről a Bibits-féle lyceum ügyében együttes eljárásra kiküldött bizottságnak ezen előterjesztését figyelmére méltatni s a vidékünk tanügyére döntő súlylyal bíró ezen kérdés elintézésénél, óhajtásainkat érvényre emelni méltóztassék.

Már az 1867. évi 567. sz. a. tett, a lyceum első megalapítását tárgyzó felterjesztésünkben világosan kifejezést talált, miként a felállítandó lyceumban reálgymnásium is foglaltassék. — Később, midőn a lyceum eszméjétől a középtanodáknál eltérés történt, egy VIII. osztályú gymnásiumnak a Bibics-féle alapítványi jövedelmekből való felállítására, csak az esetben valánk hajlandók, ha azzal együttesen egy főreáltanoda is létesíttetik. Úgy Aradmegye mint Arad-város törvényhatósági bizottsága ismételt felterjesztéseiben kifejezést adott ebbeli óhajtásának, s erre keletkezett a volt m. kir. közoktatásügyi miniszter, dr. Pauler Tivadar úr ő méltósága 1872-ik évi aug. 27-én 22.434. sz. a. azon intézménye, melylyel a Bibics-féle lyceum épületben egy állami főgymnásium és főreáltanoda felállítása s 1873—74. október havábani megnyitása határozottan kilátásba helyeztetik.

Hogy Aradmegye és Arad sz. kir. város közönsége miért állítja fel a főgymnasium mellett a főreáltanodát, mint óhajta, sőt jogosult követelése minimumát, azt azon áldozatok után, melyeket a fenntebbiek szerint mind két közönség hozott s azon fontosságnál fogva, melylyel Aradon mint az alföldi kereskedelem, ipar és forgalom folyton emelkedő központján a reáltanoda bír, — nmltsgod természetesennek fogja találni, s e részben elegendőnek tartjuk a következő tényekre mutatni rá:

Arad eddig is bírt főgymnasiummal, s ha bár az több irányban hagyott is fenn kívánni valót, azért, hogy ismét csak talán valamivel jobb főgymnasiuma legyen, nem volt szükséges, hogy a város részéről a telekkel együtt 60.000 frt, a megye részéről 200,000 frt egy a gymnasiumi szükségleteket messze túlhaladó épületbe, holt tőkékül befektetessék s nem volt távolról sem érdemes, hogy Aradmegye közönsége 400.000 frt alapítványi tőkének megfelelő évenkénti 28,000 frt jövedelemnek saját fiai közötti felosztásáról örök időkre lemondjon, midőn a már tavál létező gymnasium hiányain ez óriási áldozat morzsáival is segíthetett vala.

Nem szükséges fejtegetnünk nmltsgod előtt, miként a tanügy egyike a legfontosabb államérdekeknek, s az állam e körüli befektetései a leggyümölcsözőbbek. Hazai törvényhozásunk dícséretre méltó buzgalommal, áldozatkészséggel szavazza meg évenként az állam közjövödelmeiből a tanügy érdekei ápolására szükséges összegeket, s a hazai közönség országos pénzügyi helyzetünk aggasztó volta mellett, csak akkor tekinthet megnyugvással, s akkor hordozhatja készséggel az immár csaknem erejét túlhaladó áldozatokat, ha ezek a lehető leggyümölcsözőbben fektettetnek be, s a befektetés az ország egyes érdekeinek szüksége szerint igazságosan osztatik szét. Aradváros folyton fejlődő kereskedelmi forgalma, gyáripára az alföldön a legelső helyet biztosítja számára, s azon körülmény, hogy itt egy nyilvánossági joggal felruházott magán alreáltanoda hosszú évek óta a tanítás drágasága daczára, nem csak fenn tudja magát tartani, de virágzásban van, minden okoskodásnál fényesebben és tényleg igazolja, miként Aradon a reáltanoda oly általánosan érzett és égető szükség, mely kielégítést követel.

A reáltanodára fordítandó költség pedig ott fektetethetik be leggyümölcsözőbben, hol annak szüksége a legnagyobb, s hogy e tekintetben Arad város Pest után a legkifejlettebb gyáriparral bír, s ez után az állampénztárt évenként oly nagymérvű jövedelmekkel szaporítja, hogy már ennél s az állami beruházások érdekenkénti igazságos beosztásának elvénél fogva is méltán elvárhatjuk, hogy Arad város és vidéke, mely eddig az állam s alkotmányos kormány semminemű jótékonyágában nem részesült, egy állami főreáltanoda felállításával általánosan részben vegye hasznát az állam közvagyonából tett azon egyik beruházásnak, melyhez viszonyai és sürgősségénél fogva s az általa viselt súlyos terhek és köteleességek árán teljes joga van.

S a főreáltanodának a főgymnasiummal együttes felállítását annál több joggal sürgethetjük, mert az Aradmegye és Aradváros által ez irányban meghozott nagymérvű áldozatok után, az államra háruló teher oly jelentéktelen, hogy az távolról sem érhet fel azon

óriási haszonnal, mennyit ez által az országos tanügy közvetlenül nyer.

A megnyitandó közép-tanoda részére a nagyszerű épület készen állván, miután abban a Bibits-féle alap időközti jövedelmeiből 200.000 frt, az államvagyonból 235.000 frt befektettetett, ez épületet szükségképp értékesíteni kell.

Az értékesítés további költségeire szolgál mindenekelőtt a Bibits-féle alapítványnak a 40 ösztöndíj lerovása után fennmaradó jövedelme.

A vallás és közoktatási ministerium számvevősége által 1872, szept. 11-én kiállított kimutatás szerint 1870. év végével a Bibits-féle alapítvány tőke vagyona 658.335 frt 93 és $\frac{1}{2}$ krt tett,

Ezen tőke kamatait 6%-al számítva, 39,500 frt évenkénti jövedelem mutatkozik.

Ebből leütve a fenntartott 40 alapítványi ösztöndíj, egyenként 210 frtos, összesen 8800 frtos összeget, 30,700 frt marad fenn, mint oly alapítványi jövedelem, mely Aradmegye I. alatti felajánlása, s ő cs. apostoli kir. felsége I. alatti szentesítése szerint a felállítandó intézetbeni tanárok évi fizetései fődözésére fordíthatatik.

E 30,700 frt évi összeget egy VIII. osztályú gymnasium tanárai részére szükségelt fizetés nem meríti ki, sőt megközelítőlegessé számítást téve, az összeg a befolyandó tanpénzekkel együtt teljesen elégséges, úgy a főgymnasium, mint a főreáltanodai tanárok fizetésére.

Ugyanis:

1. Egy igazgató fizetése, ki úgy a főreáltanoda, mint a gymnasium igazgatói teendőit egy személyben egyesíthetné, lenne 2000 frt

2. A gymnasium VIII. és a főreáltanoda VI. osztályában alkalmazandó 22 tanár fizetése, az alsóbb osztályokban 1200, a magasabb osztályokban 1500 frttal számítva; tehát 12 tanár 1200 frtjával kerülne
10 tanár 1500 frttal jönne

14400 frt.

15000 frt.

Végre 3-szor. A szolgáló személyzet fizetésére

1500 frt.

összesen: 32900 frt.

A 22 tanár teljesen megfelelhet a tanügyi szükségletnek, úgy a főreáltanodában, mint a gymnasiumban, ha a két intézet egész vonalában elkülönítetik ugyan egymástól, de az illető szaktanárok mindkét intézetbeni szakszerű előadási munkakörrel ruháztatnak fel.

A tandíjakból eddig az aradi gymnasiumnál 4—5000 frt közötti összeg folyt be évenként, nem számítva a jelesebb iskolákban nagyobb számra felszaporodását a tanuló ifjaknak, s ezzel a tanpénzek évenkénti nagyobb összegre felszaporodását; az eddigi kedvezőtlenebb esetben is a gymnasium 5000, s a főreáltanoda 3000 forintot tanpénzben jövedelmezvén, az alapítványi 30700 frttal együtt összesen 38,700 frt állana a tanoda szükségletei fedezéséül rendelkezésre.

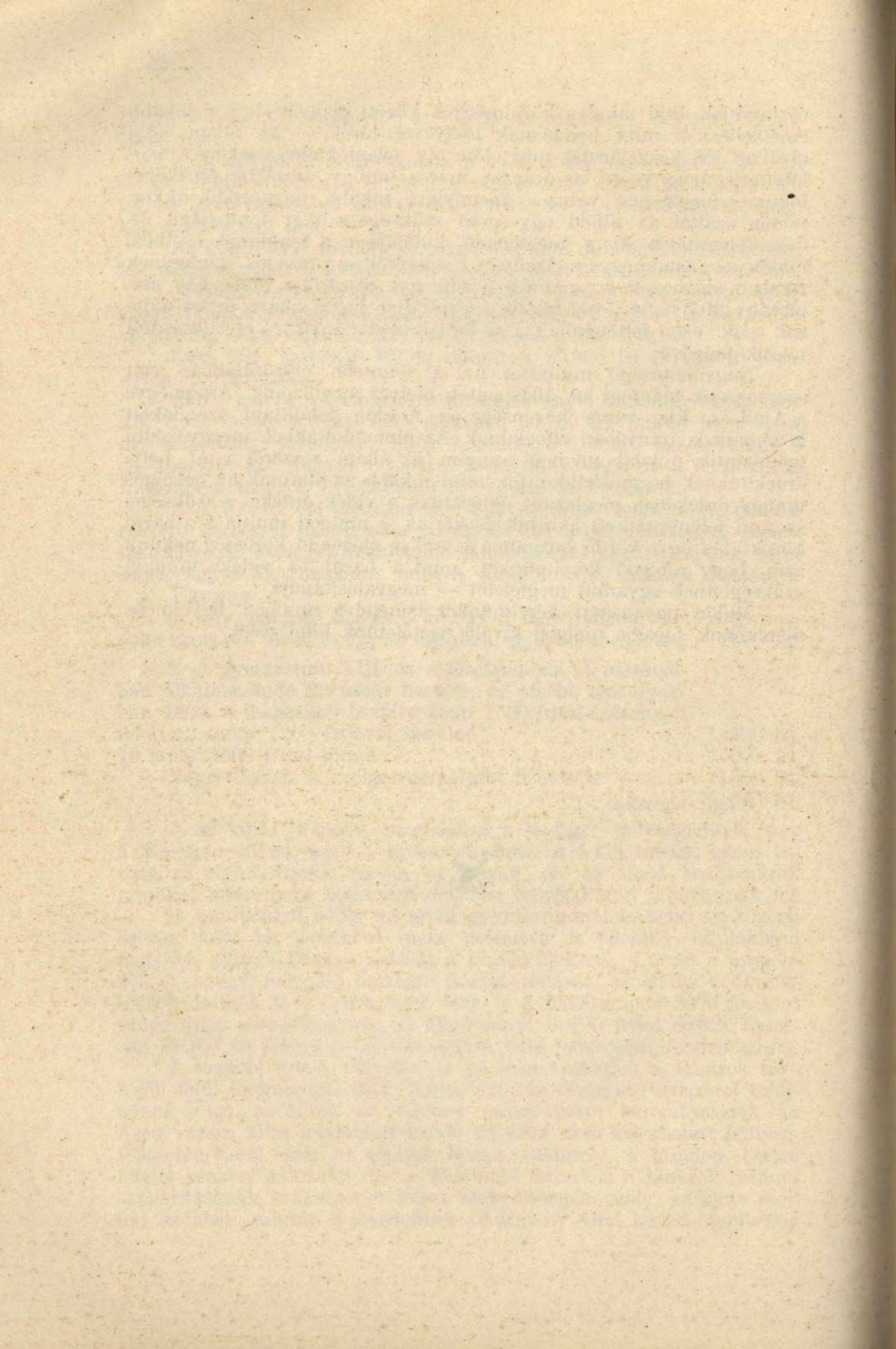
A további fűtési, világítási s igazítási költségek a tanárok fizetésén felül fennmaradó 5800 frtban szintén évenkénti fedezetet találnának s így az állam az egyszer mindenkorra berendezésnek az Arad városa által felajánlott 40,000 frt által nem fedezhetett költség-többletén kívül csak az esetben hozna valamely, s minden esetre felette csekély áldozatot, ha a fenntebbi számítás a tanárok száma szaporításának szükségénél fogva megváltoznék, mely változás mellett azonban, miután a jövedelmek a kormány által kezelt alapítvány

és tandíjak által minden körülmények között biztosítottak s inkább emelkedésnek, mint apadásnak esélyével bírók, — az állam által elvállalt évi hozzájárulás már előre oly jelentéktelen csekélyre korlátoztatik, hogy ezen kis áldozat már a tanügy országos érdekénél főgva is megteendő volna s mennyivel inkább megteendő akkor, midőn azáltal az alföld egy égető szüksége s nagy fontosságú érdeke elégttetik ki; s megteendő különösen a fennforgó esetben, midőn az Aradmegye s Aradváros részéről az országos tanügynek részben meghozott s ezentúlra Aradmegye részéről a Bibics-féle alapítvány 30,700 frt jövedelmeiben évről-évre hozni akart óriási áldozat, csak ezen feltételtől, t. i. a főreáltanoda együttes felállításától tétetik függővé.

Nagyméltóságú miniszter úr! A fentebb előadottakban volt szerencsénk kifejtteni az álláspontot, melyet megbízóink Aradmegye s Arad sz. kir. város közönsége az Aradon felállítani szándékolt középtanoda irányában elfoglalnak. Az elmondottakból meggyőződni méltóztatik, miként mi nem annyira az állam részéről a mi helyi érdekünknek hozandó áldozatot, mint inkább az általunk az országos tanügy érdekében meghozott áldozatnak e vidék érdekei s szükségei szerinti felhasználását akarjuk és kérjük, s nmlgod multja s a hazai közoktatás ügye körüli buzgalma és erélye elegendő kezesség nekünk arra, hogy nmlgod kérelmünket, mint a hazai és vidéki tanügyi szükségletnek egyaránt megfelelőt — megvalósítandja.

Midőn ugyanazért kérelmünket ismételve nmlgod figyelmébe ajánlanánk, fogadja nmlgod kiváló tiszteletünk kifejezését.

VI.

Kimutatások és állapotrajz.*1. A főigazgatók, igazgatók és tanárok névsora.*

a) FŐIGAZGATÓK:

Gr. Károlyi Antal 1776—1782.	Osvald Ferencz 1849—1855. ¹⁾
Gr. Haller József 1782—1786.	Schmidt Szeverin 1855—1858.
Tokody György 1786—1818.	Gottschár János 1858—1861.
Gedeon László prodir. 1818-1819.	Kümmer J. Henrik 1861—1872.
Tokody István 1819—1827.	Dr. Krausz G. László 1872—73,
A nagyváradai akadémia tanácsa	majd 1875—81.
ideiglenesen 1827—1828.	Petrovits Ferencz 1881—1890.
Lajcsák Ferencz 1828—1838.	Kuncz Elek 1890—1892.
Lonovits József 1838—1847.	Nátafalussy Kornél 1892—
Fábray Ignác 1847—1849.	

b) IGAZGATÓK: ²⁾

Bilkey Döme	Knaisz Mihály. 1780—1783.
Hallinger Bonifác	Novák Kolos 1783—1787.
Késmárszky Amand	Kissovits József 1787—1794.
Tóth Juvenal ³⁾	Bogner Máté 1794—1800.
Braun Bernát	Mandik András 1800—1832.
Grabacher Alajos	Zsalud Izidor 1832—1846.
Hallinger Bonifác	Lakatos Otto 1846—1854.
Horváth Fortunát	Markovits Rókus 1854—1855.
Kersnerits Lajos	Olsavszky Erasmus 1855—1856.
Partics Mansuet	Sujánszky Eusztach 1856—1858.
Reiter Jácint	Emrich Rudolf 1858—1862.
Reviczky Simon	Lidy Ferdinand 1862—1873.
Sartóri Bernát	Sváby Pál 1873—1882.
Szokolay Izidor	Kuncz Elek 1882—1890.
Tóth Juvenalis	Kövesdi Ign. ideigl. 1890—1891.
Hoffner Menyhért 1776—1780.	Himpfner Béla 1891—

c) TANÁROK:⁴⁾

Adámy Bonifác	Bilkey Döme
Babocs Kristóf	Borbás Ignác
Bene Lukács	Boskovich Péter

¹⁾ A nagyváradai kerületi tanintézetek felügyelőjévé történt kinevezéséről 1849. nov. 30-án tudósítja Lakatos igazgatót.

²⁾ 1776-ig *Lakatos* betürendes, évszám nélküli jegyzéke szerint.

³⁾ Ezek 1753-ig.

⁴⁾ 1789-ig *Lakatos* betürendes, évszám nélküli névjegyzéke szerint.

Bossányi Ede
 Csabay Ágoston
 Czigler Alfonz
 Dravits Donát
 Felner Ferencz
 Fodor Döme
 Galló Joákim
 Ginthner Bálint
 Grabacher Alajos
 Grandics Adorján
 Handl Victorin
 Hauszlovich Vincze
 Härczer Jób
 Hoffner Menyhért
 Horváth Cassian
 Horváth Cupert
 Ivács Elek
 Kelemen Boldizsár
 Kissovics József
 Kirchner Fábrián
 Kiss Imre
 Knollmayer Henrik
 Kossiczky Achill
 Kovács Péter
 Kristoffy Anastas
 Kuhlmann Placid
 Kussányi Coelestin
 Ladányi Mihály
 Lang Kajetán
 Murin Krizolog
 Novák Honór
 Olle Henrik
 Paár Vida
 Perger Ádám
 Pereszlényi László
 Piguli Sámuel
 Rausch Ernő
 Rhem Xavér
 Sautner Lambert
 Schwarcz József
 Somodi Elek
 Somogyi Innocens
 Steidl Miklós
 Szokoli Izidor
 Sztanya Sándor
 Tóth Juvenalis
 Török Damascen
 Utz Imre
 Wagner Szaniszló

Keresztes András 1789—1794.*)
 Goymerez Tádé 1789—1790.
 Répássy Jakab 1789—1794.
 Deskó János 1789—1799.
 Biró Pál 1789—1812.
 Horváth Cupertin 1790—1794.*
 Mikszó Mihály 1790—1832.
 Fritz János 1794—1829.
 Bogner Máté 1794—1800.*
 Mandik (Mandich) András
 1794—1800. (1800—1832. ig.)
 Szokoly Izidor 1800—1802. és
 1806/7.*
 Horváth János 1800—1833.
 Pattonyi Tádé 1802—1805.*
 Jelenfy Antal 1802—1828.
 Török Damascen 1805/6.*
 Horváth József 1806—1812.
 Gaál Adorján 1807—1809.*
 Maszlarszky Jenő 1809—1818.*
 Szöllőssy István 1812—1819.
 Svajger Antal 1812—1818.
 Rác Jeromos 1818—1821.*
 Hummel Mihály 1818—1823.
 Kiss Jakab 1820—1828.
 Koch Alajos 1821—1826.*
 Szikra Márton 1823 (fél éven át).
 Ratvay Valér 1823—1826.
 Kelecsényi Lambert 1826/7.*
 Schiffer Lénárd 1826—1828.
 Zimányi Bernát 1827/8 és 1829/30.
 Horváth Kálmán 1827 (fél éven
 át), 1829/30.
 Bernadits Albert 1827 (fél év. át.)
 Gyurtsik Ambrus 1828/9, 1830-35.
 Várholyi Barnabás 1829. (fél
 évig). 1847—48, 1850—1855,
 1856—57.
 Pléva Balázs 1829 (fél évig.)
 1831—33.
 Meszena Ernő 1828—29.
 Zazula Kandid 1828—29.
 Buzna Fábrián 1829—1831.
 1840—41.
 Rudy Ubald 1829—1831,
 1840—1844.
 Kosztká Liborius 1829—1832.
 Gaál Damascén 1832—1843.

*) Exhortator.

- Dobos Donát 1831—1833.
1855—1869.
- Haach Salamon 1832—33.
- Absolka Claudius 1833—1835.
- Bolits Imre 1833—34.
- Paulinyi Paulin 1833—36.
1850—51.
- Horváth Cupertin 1834—1837.
- Pius Titius 1834—35.
- Gyurkovits Márton 1835—1840.
- Olsavszky Erazmus 1835—1844,
1855—56.
- Chvala Cherubin 1835—1841.
- Kárász Damasus 1836—1840.
- Kontz Theodosius 1837—38.
- Plavetzky György 1838—1840.
- Emrich Rudolf 1840—1842,
1855—1862, 1872—73,
(1855—62. ig.)
- Csüdör Tamás 1841—1848.
1849—54.
- Radmatek Amandus 1841—42.
- Mayer Mihály 1842—1844.
- Rosen Gotfried 1842—43.
- Eperjesy Aurél 1843—1846.
- Heim Miksa 1843—44.
- Lakatos Ottó 1844—1846. (1846-
tól igazgató egész 1854-ig).
1867—1869.
- Markolt Domonkos 1844—1847,
1855—1860. 1862—1868.
- Faragó Cyrill 1844—1846.
- Máté Jób 1845—1848, 1850-től
1851-ig.
- Vinkler Bruno 1847—48.
- Zetykó Kelemeu 1847—1848.
1850—1854.
- Sujánszky Eusztách 1847—48,
1850—51, 1854—1858.
- Csengő Anzelm 1850—1854,
Lídy Ferdinand 1850—1862,
1862—73. igazgató.
- Missó Illés Pál 1850—1855.
- Bajcsi Beniamin 1851—1853.
- Gregor Máté 1851—52.
- Kollár Lajos 1851—52.
- Livéry (Lieverry) Dániel
1851—1854.
- Markovits Rókus 1851—1857.
(1854—55. igazgató.)
- Vérti Vincze 1853—1869.
- Csáky Dénes 1854—55.
- Kokoska Benignus 1854—1858,
1860—1862.
- Krotska Szilárd 1854—1860.
- Paluch Jenő 1854—1863.
- Szegedi Gyárfás 1854—55.
- Viszkócsi Antal 1855—56.
- Vajda Emanuel 1855—56.
- Faragó Caietan 1857—1859,
1860—1862, 1869—70.
- Szokoly Lipót 1857—1859.
- Weisz Ede 1857—1859.
- Hall Mansuet 1858—59.
- Válik Endre 1858—59.
- Krausz Vilmos 1859—60.
- Révfalvi Emanuel 1859—60.
- Blaskovits F. Dávid 1859—1862,
1863—1865.
- Györgyi Balázs 1859—1864.
- Tóth Valér 1859—1861,
1862—1866, 1867—1873.
- Hangos Bonaventura 1860—1863.
- Ribianszky Guido 1860—1863,
1869—70.
- Dávid Pál 1860—61.
- Szabó Endre 1861—62, 1863—64,
1866—1869.
- Busa Zsigmond 1862—1866.
- Jankovits Ráfáel 1862—63.
- Szóllóssy Damáz, 1862—63.
- Berényi Gedeon 1863—1873.
- Horváth Kálmán 1863—68.
- Szalay Kolos 1863—66.
- Jakobovits Ágoston 1864—1866.
1869—1871.
- Gajdos Demjén 1864—65.
- Mezey Cyrill 1865—1868,
1870—1873.
- Fernekesz Aemilián 1864—65.
- BocsKay Tóbiás 1866—67,
1868—1872.
- Lukács S. Ferencz 1866—1871,
1872—73.
- Karagyena S. Ferencz 1866—67.
- Valent István 1867—68.
- Zsuffa Faustin 1868—1870.
- Szöke Dániel 1868—69,
1871—1873.
- Szijaártó Izidor 1868—1873.
- Matus Antal 1868—1872.
- Schreier Alajos 1868—73.
- Jánosi Demjén 1869—73.
- Dobróczky Alajos 1869—73.

- Balló Tádé 1870—71.
 Szagmeister Róbert 1870—71.
 Ferenczy Norbert 1871—1873.
 Ivánics Ágost 1871—72.
 Deáky Gyula 1871—72.
 Drescher Lajos 1871—1873.
 Szepesy Péter 1872—73.
 Ábrai Lajos h. t. 1873—74.
 Bauer Henrik r. t. 1873—1877.
 Boros Vida r. t. 1873—1891.
 Fertsek József r. t. 1873—1878.
 Goldis János r. t. 1873—1892.
 Hekinger István r. t. 1873—1875.
 Kallós Kálmán r. t. 1873—1876.
 Kollmann Gyula r. t. 1873 —
 Kövesdi Ignác r. t. 1873 —
 Malmosi Károly r. t. 1873—74.
 Petrogalli Arthur r. t. 1873—1885.
 Pirchala Imre r. t. 1873—1881.
 Sáy József h. t. 1873—74.
 Szunter Nándor r. t. 1873—1887.
 Spitkó Lajos r. t. 1874—1884.
 Mangold Lajos r. t. 1874—1880.
 Schill Salamon h. t. 1874—1878.
 Nagy Sándor tornatan. 1874—
 Antolik Károly r. t. 1875—1892.
 Stauber József h. t. 1876—1878,
 1879—80, 1893 r. t. —
 Stauber Ferencz h. t. 1878—79.
 Sárói Szabó Pál h. t. 1877—78.
 Medgyesi Ödön r. t. 1878—1889.
 Fekt Ferencz h. t. 1878—1880.
 Wigand János h. t. 1879—80.
 Markusovszky Sámuel h. t.
 1879—80.
 Máday János r. t. 1880—
 dr. Jánosí Béla 1880—1893.
 (1884-től r. t.)
- Haslinger Ferencz 1880—
 (1884-től r. t.)
 Varga Otto 1880—1891.
 (1885-től r. t.)
 Telmányi Emil h. t. 1880—1884.
 1887-től mint r. t. —
 Holenda József h. t. 1881—1884.
 Albrecht János h. t. 1884—85.
 Hegyesi Károly h. t. 1894—1889.
 Roseth Arnold h. t. 1885—1887.
 dr. Telbisz Benedek r. t.
 1885—86.
 Remsey István r. t. 1885—
 dr. Sztérényi Hugó h. t.
 1886—1889.
 Szkunzevics Kornél h. t.
 1887—1890.
 Ferál Ottó próbaéves 1889—90.
 Lejtényi Sándor 1889—
 (1893-tól r. t.)
 Gurnesevics Lajos h. t.
 1889—1891
 Körmendy József r. t. 1890—
 dr. Temesváry János h. t.
 1890—91.
 dr. Darvai Mór r. t. 1891—93.
 Francics Vincze r. t. 1891—1893.
 Grosz Károly 1891— (1893-tól
 r. t.)
 Kara Győző 1891— (1894-től
 r. t.)
 dr. Richter Aladár 1892—1895
 (1895-ben r. t.)
 Papp György r. t. 1892—
 dr. Cserép József r. t. 1893—
 Rieger Imre r. t. 1893—
 dr. Csapkay István h. t. 1894—

*Az aradi kir. főgymnasiummal összekapcsolt állami fő-
reáliskola tanári testülete 1874—1891.*

Ábrai Lajos 1874—75, 1876—1885
1876-től r. t.

Hlatky Miklós r. t. 1875—76.

Polgár János 1875—(1876-től r. t.)

Nesnera Aladár r. t. 1876—

Zaka Gyula r. t. 1876—77.

Schindlmann Sándor h. t.
1876—77.

Rózsaági Antal r. t. 1877—1884.

dr. Márki Sándor r. t. 1877—1886.

dr. Reichenhaller Kálmán r. t.
1877—1880.

Sárói Szabó Pál h. t. 1878—1880.
(1879-től r. t.)

Egyed Mózes h. t. 1878—79.

Gönczy János h. t. 1879—80.

Hanthó Lajos r. t. 1879—

Scholcz Róbert 1879— (1882-től
r. t.)

Stauber József r. t. 1880—1893.

dr. Jancsó Benedek r. t.
1880—1887.

dr. Simkovits (Simonkai) Lajos
r. t. 1880—81. 1884—1891.

Jablonszky Flóris h. t. 1882—1884.

Hahn Adolf h. t. 1884—1888.

Walter Béla h. t. 1885—1887.

Székely Salamon r. t. 1886—

Fényes Dezső h. t. 1886—

Laukó Albert r. t. 1887—

Grosz Károly rk. t. (latin) 1887—

dr. Ákoncz K. rk. t. 1887.

(egészségtan).

Kohlbauer Ferencz r. t. 1888—

3. A főgymnasium tanári tes-

A tanár neve ; tanári minősége	Hazája, születéshelye és ideje	Végzett tanulmányai
<i>Himpfner Béla</i> igazgató	Temesvár, 1854. febr. 9.	gymn. éretts. vizsg. 2 évi műegyetem, 3 évi tud. egyetem Budapesten.
<i>dr. Csapkay István</i> h. t.	Nyitra, 1870. okt. 11.	gymn. éretts. vizsg. 4 évi tud. egyet. Budapesten
<i>dr. Cserép József</i> r. t. és kolozsvári egy. m. t.	Félegyháza, 1858. decz. 23	gymn. éretts. vizsg. 3½ évi tud. egyet. Budapesten.
<i>Fehér Alfréd</i> minorita r. áldozár	Kecskemét, 1865. okt. 16.	gymn. éretts. vizsg. 4 évi theologia Egerben.
<i>Grosz Károly</i> r. t.	Besztercze, 1861. decz. 23.	gymn. éretts. vizsg. 4 évi egyet. Kolozsvárt.
<i>Haslinger Ferencz</i> r. t.	Moson-Sz. János, 1851. decz. 3.	gymn. éretts. vizsg. 3 évi egyet. Budapesten.
<i>Kara Győző</i> r. t.	Bonyhád, 1860. nov. 25.	gymn. éretts. vizsg. 4 évi tud. egyet. Budapesten.
<i>Kollmann Gyula</i> r. t.	Budapest, 1843. nov. 2.	gymn. éretts. vizsg. 2½ évi tud. egyet. Budapesten.

túlete 1895–96-ban.

Mely tanári vizsgáló bizottság előtt tette vizsgálatát és melyik évben? Szakmája.	Első s minden következő alkalmazása a tanári pályán, annak tartama	Tanít-e a tanintézetben valamely rendkívüli tantárgyat, hány fokoztályban	A tanintézetben viselt mellékes alkalmazása.
Budapest, 1878. (class. phil. és ném. ny.)	Kaposvár, id. h. t. 1879. Budapest, IV. ker. főreálisk. h. t. 1879. Besztercebányai kir. főgymn. 1880–86. (1882-től r. t.) 1886–91. a jászberényi áll. s. közs. k. főgymn. igazgatója; 1891-től Aradon		Segélyző egyesületi alelnök, lyceumi felügyelő igazgató
Budapest, 1895. Doctori vizsg. 1892. decz. (class. phil.)	A soproni Lähne-féle gymnasiumban 1893-ban. 1894-től h. t. Aradon	francia ny. 2 fokoztály	
Budapest, 1882. (class. phil.) Doctori vizsg. 1884. Kolozsvár, 1890. (magy. ny.) Győrűrás 1888.	Sátoralja-Ujhely r. k. főgymn. 1882–93. (1885-től r. t.) 1893-tól Aradon	győrűrás 2 fokoztály	Az Orczy — Vá sárhelyi könyvtár őre, a győrű író kör vezetője
Temesvár, hittanári vizsg. 1889.	Aradi főgymn. 1888— (1895-től r. t.)		
Kolozsvár, 1888. (class. phil.)	1887–91. rk. t. az aradi reáliskolánál, 1891-től a gymnasiumnál (1893-tól r. t.)		
Budapest, 1880. (class. phil.)	1880— az aradi gymnasiumnál (1884-től r. t.)		Segélyző egyesületi titkár, a latin ny. rk. tanára az aradi főreáliskolában.
Budapest, 1885. (tört. lat.)	1890. id. h. t. a budapesti VII. ker. főgymn. 1890–91. id. h. t. a pozsonyi kir. főgymnasiumnál 1891. id. h. t. a budapesti VII. ker. főgymn. 1891— Aradon (1894-től r. t.)		Önképző kör vezetője. Tanácskozási jegyző. A tört. földr. szert. a régiség-pénz és érem gyűjt. őre Reálisk. rk. t. a lat. nyelv.
Budapest, 1870. (class. phil.)	1868. id. h. t. a szabadkai vár. gymn. 1869–1872. r. t. a jászberényi közs. gymn. 1872–3. r. t. a szegedi áll. főreálisk. 1873-tól az aradi főgymnasiumnál.		

<i>A tanár neve; tandri minősége</i>	<i>Hazája, születéshelye és ideje</i>	<i>Végzett tanulmányai</i>
<i>Körmendy József</i> r. t.	Német-Márok, 1846. márcz. 16.	főreáliskola. 2 évi tanító- képző int.
<i>Kövesdy Ignác</i> r. t.	Vác, 1846. febr. 1.	gymn. éretts. vizsg. 1 évi theologia és 3 évi egyet. Budapesten.
<i>Lejtényi Sándor</i> r. t.	Veszprém, 1858. jan. 30.	gymn. éretts. vizsg. 4 évi egyet. Budapesten.
<i>Máday János</i> r. t.	Léva, 1837. jun. 17.	gymn. éretts. vizsg. 1 évi theologia, 3 évi egyet. Budapesten.
<i>Nagy Sándor</i> r. tornatanár	Szentés, 1853. decz. 20.	tanítóképző intézeti tanfo- lyam, tornatanítóképző tanfolyam Budapesten.
<i>Papp György</i> r. t., nagyvárad egyh. m. gör. kath. áldozár	Ér Kenéz, 1855. decz. 1.	gymn. éretts. vizsg. theol. és philos. Budapesten.
<i>Perlaky Gábor</i> h. t.	Budapest, 1871. jul. 20.	gymn. éretts. vizsg. 4 évi egyet. Budapesten.
<i>Remsey István</i> r. t.	Székes-Fehérvár, 1853. szept. 15.	gymn. éretts. vizsg. 4 évi theo- logia Székesfehérvárt, 1 évi egyetem Budapesten.

<i>Mely tanári vizsgálo bizottság előtt tette vizsgálatát és melyik évben? Szakmája.</i>	<i>Első s minden következő alkalmazása a tanári pályán, annak tartalma</i>	<i>Tanít-e a tanintézetben valamely rendkívüli tantárgyat, hány fokoztatályban</i>	<i>A tanintézetben viselt mellékes alkalmazása.</i>
<i>Budapest, Redl-tanárvisz. bizottság 1874. (rajz)</i>	1870—1875. póttanár a pécsi főreálisk. 1875. r. t. a bajai tanítóképező intézetnél 1875—1884. r. t. a pancsovai áll. reál-gymn. 1884—90. r. t. a nagy-köllői áll. főreál. 1890-től Aradon		<i>A rajzsztár öre.</i>
<i>Budapest, 1872. (magy. és lat.)</i>	1869—1873. soproni közs. főreálisk. (1872-től r. t.) 1873-tól Aradon		<i>Az ifjúsági könyvtár öre. Tandíjkezelő.</i>
<i>Budapest 1883. (földr. és természetr.)</i>	1887—1889. h. t. a pécsi cist. gymn. 1889-től Aradon (1893-tól r. t.)		<i>A természetr. sztár öre.</i>
<i>Budapest, 1866. (phys. és math.)</i>	1866—1868. r. t. az egri főgym. 1868—69 h. t. a sátoralja újhegyi n. gymn 1869—70 r. t. a sárospataki áll. tanítóképz. int. 1870—1880 r. t. a kaposvári áll. gymn. 1880-től Aradon.		
<i>Budapesten, 1873 és 1879. (testgyakorlat)</i>	1873—74 az oraviczai polg. iskolánál, 1874-től Aradon	<i>Vívás.</i>	<i>A tornaszertár öre.</i>
<i>Budapesten 1883. (román ny. és philos.) 1886. (latin)</i>	1882—92 a belényesi g. kath. főgymn. (1883-tól r. t.) 1892-től Aradon	<i>román nyelv és irodalom</i>	
<i>Budapesten, 1895. (természetr. rajz és földrajz)</i>	1894—95. próbaéves a budapesti V. ker. főreáliskolánál. 1895-től Aradon		
<i>Budapest, 1879. (class. phil.)</i>	1879—82 a trencsényi kath. főgymn. (1881-től r. t.) 1882—85. a kaposvári áll. gymn. 1885-től Aradon.		

<i>A tanár neve; tanári minősége</i>	<i>Hazája, születéshelye és ideje</i>	<i>Végzett tanulmányai</i>
<i>Rieger Imre</i> r. t.	<i>Tasnád, 1855. okt. 16.</i>	<i>gym. éretts. vizsg. tanító- képző tanf. Kolozsvárt, 3 évi egyet. u. ott.</i>
<i>Stauber József</i> r. t.	<i>Pozsony, 1853. febr. 27.</i>	<i>éretts. vizs. 3 évi egyetem Bécsben.</i>
<i>Telmányi Emil</i> r. t.	<i>N.-Ábránka, 1856. jul. 2.</i>	<i>éretts. vizsg. 1 évet a buda- pesti, 2 évet a bécsi egyetemen.</i>

4. *Hitoktatók.*¹⁾

a) RÓM. KATH.

Lukács Ferencz 1873—74.	dr. Vojnarovszky Vazul 1887—88.
Jánosi Demjén 1874—82.	Lörincz Menyhért 1887—88.
Pataki Miksa 1881—82.	Kárpáthy Graczián 1887—88.
Dávid Pál 1882—83.	Fehér Alfréd 1888— (1895-től rendes tanár).
Balla Gyula 1883—87.	

b) GÖRÖG KATH.

Bercsán János 1863—80.	Telescu György 1881—
------------------------	----------------------

c) GÖRÖG KELETI ROMÁN.

Belles József (r.) 1858—?	dr. Trailescu János 1892—94.
Istinu János 1873—74.	Ciora János 1894—
Goldis János 1874—1892.	

d) GÖRÖG K. SZERB.

Petrovits Tivadar (András) 1858—90.	Alexics Iván 1892—94.
Nikolits Izidor 1890—92.	Churiakov Dositel 1894—95.
	Vidák István 1895—

e) EV. REF.

Bökényi János 1873—79.	Csák József 1885—86.
Ferenczy Gedeon 1879—85.	Csécsi Nagy Imre 1886—

f) ÁG. EV.

Nikodém János 1873—75.	Frint Lajos 1881—
Stiegler Gusztáv 1875—81.	

g) IZRAELITA.

Steinhardt Jakab 1873—83.	dr. Rosenberg Sándor 1885—
dr. Cohné József 1877—79, 1882—1889.	Szilágyi Albert 1889—90.
	Krausz Jónás 1890—.

¹⁾Az előbbi években is az illető felekezetek lelkészei tanították a vallástant.

<i>Mely tanári vizsgáló bizottság előtt tette vizsgálatát és melyik évben?</i>	<i>Első s minden következő alkalmazása a tanári pályán, annak tartalma</i>	<i>Tanít-e a tanintézetben valamely rendkívüli tantárgyat, hány fokoztályban</i>	<i>A tanintézetben viselt mellékes alkalmazása.</i>
<i>Kolozsvár, 1885. (magyar és német ny. s irod.)</i>	<i>1887-93. r. t. a kaposvári áll. főgymn. 1893-tól Aradon</i>		<i>A tan. könyvtár őre</i>
<i>Bécsben, 1877. (mennyeiségtan és természettan)</i>	<i>1876-80. h. t. az aradi kir. főgymn. 1880-93. r. t. az aradi áll. főreálisk. 1893-tól az aradi főgymn.</i>	<i>rondirás</i>	<i>A természettani szertár őre, a segélyző egyesület pénztárosa.</i>
<i>Budapesten, 1880. (class. phil.)</i>	<i>1880-84. h. t. az aradi főgymn. 1884-88. r. t. a losonczi áll. főgymn. 1887-től Aradon</i>		<i>A philol. gyűjtemény őre.</i>

5. Rendkívüli tárgyak tanárai.

a) ÉNEK.

Kladivkó Vilmos 1853—?	Kollmann Gyula 1878—83.
Kunert Ede 1863—64.	dr. Jánosi Béla 1883—93.
Bauer Henrik 1873—77.	Kertay Ede 1893—
Preisinger József 1877—78.	

b) FRANCZIA NYELV.

Neumann József 1851—55.	Albrecht János 1884—85.
Tiszti Lajos 1863—72.	Hegyesy Károly 1885—87.
Bauer Henrik 1873—74.	Hahn Adolf 1887—88.
Fertsek József 1874—78.	Kohlbauer Ferencz 1889—94.
Rózsaági Antal 1878—79.	dr. Richter Aladár 1894—95.
Molnár F. Zs. 1879—82.	dr. Csapkay István 1895.
Telmányi Emil 1882—84.	

c) ANGOL NYELV.

Schill Salamon 1875—77.	dr. Darvai Mór 1891—93.
Molnár G. Zs. 1879—81.	

d) Román NYELV.

Bercsán János 1863—73.	Papp György 1892—
Goldis János 1873—92.	

e) GYORSIRÁS.

Kollmann Gyula 1873—94.	dr. Cserép József 1894—
-------------------------	-------------------------

f) EGÉSZSÉGTAN.

dr. Issekutz László 1891—

A tanárok irodalmi működése 1873-tól.

ÁBRAI LAJOS. 1881—82. Észrevételek tantervünk egy pontjához (Középisk. Szemle.) 1882—83. „Az arithmetica és tankönyvei“ (Középiskolai Szemle). „Hol rejlik a túlterhelés? (Tanáregyesület Közlöny). „A csillagjósolás.“ Népszerű felolvasás a Kölcsey-egyesületben (Arad és Vidéke).

ALBRECHT JÁNOS. 1884—85. Miképen segítheti elő a család az iskolai nevelést? (Különös tekintettel a leányiskolára.) Az aradi áll. felsőleányiskola értesítőjében.

ANTOLIK KÁROLY. 1878—79. Kísérleti természettan. Arad, 1879. 1880—81. „A Természettan és Természettani Földrajz elemei“ a gymn. III-ik osztálya számára: II-ik kiadás, 250 ábrával. Arad, 1881., 8-r., 150 lap. — Az aradi „Tanügyi Közlöny“. „Abauj-Kassai Közlöny“ és az „Arad és Vidéke“ című lap számára több a természettudományok körébe vágó tárczacikket írt. 1889—90. — A k. m. Természettudományi Társulat által az 1888—89. évre kitűzött és a következő című physikai pályamunkára 126 részint egészen eredeti részint pedig a szerző által módosított kísérlettel pályázott: „Kivántatik mentől több olyanféle tanulságos physikai kísérletnek, vagy kísérlet módosításnak vázlatos rajzokkal megvilágosított részletes leírása, a források megnevezésével, melyek, noha könnyű szerrel végrehajthatók s a középiskolai oktatásban is értékesíthetők, mindekkoráig vagy sehol, vagy legteljebb a physikai folyóiratokban tétettek között, de a tan- és kézikönyvekbe még nem vétettek fel. — A díjnyertes és 112 ábrával ellátott pályamunka a Bugát-féle alaptól 300 frttal jutalmaztatott s nagy kiterjedésénél fogva a szerző tulajdona maradt. — 1880—91. számtalan cikket írt magyar, német és francia természet-tudományi lapokba.

BOROS VIDA. 1888—89. Tárczák, közművelődési, társadalmi, nevelészet-i cikkek kivétel nélkül névtelenül. — 1890—91. Hirlapirodalom: az „Aradi Közlöny“-ben vezércikkek a politika, közgazdaság, társadalom és közoktatás-ügy köréből. Tárczák.

dr. CSERÉP JÓZSEF. 1893—94. Görögországból (Zemplén, 1893. 31. sz.) Konstantinápolyi emlékek (U. o. 41. sz.) Sursum! (A „Zemplén“ vezércikke a Jókai-jubileum alk. 1894. 1. sz.) Leánykérők. (U. o. 18. és 19. sz.) Atheni világ. (A „Görög Földön“ cz. Album számára.) A görögországi tanulmányút (Magy. Paedag. 1893. 10. sz.) A görög föld és népe (Felolvasás az aradi Kölcsey-egyesületben, Megj. az „Aradi Közlöny“ 1894. 2. 3. 4. 7. és 8. számaiban.) A magyar irodalmi magánolvasmányok kérdéséhez (Tanáregyes. Közlöny 1894. 8. sz.) A mai görög középiskolák (Magy. Paedag. 1894. 5. sk. sz.) — 1894—95. A „Platon és Aristoteles szemelvények“. Bir. (Erd. Múz.) Classica Philologia. Ism. (Erd. Múz.) Pecz V. Uj-görög nyelvtan. Ism. (Erd. Múz.) Tizedik Múzsa (Alföld). Praeparatiók Bartal-Malmosi Latin Gy. K. I. részéhez. Bir. (Tanáregyes. Közlöny.) A görög nyelvet helyettesítő tárgyak kérdéséhez (M. Paed.) A Sallustius- és Cicero-féle Invectivák (Erd. Múz.)

dr. DARVAI MÓRICZ 1891—92. Tárczacikkek a „Fővárosi Lapok“ és „Neues Pester Journal“ című napi lapokban. Németre fordította „A pesti magyar kereskedelmi bank története“ című művet.

DÖMÖTÖR LASZLÓ. 1881–82. Az edénygyártásról. — Műipari karczolat Arad, 1881. (Gyulai Istvánnál.) — 1884–88. szerkesztette a Kölcsey-egyesület évkönyvét, 1885. Különléle tárgyú tárczaczikkek az „Arad és Vidéke“ cz. helybeli lapban. A barlangokról, felolvasás a „Kölcsey-egyesület“-ben; tárczaczikkeket írt az „Arad és Vidéke“ cz. napilapba. — A „helyi muzeumok fontossága a nevelésre“ című értekezést írt a programmba. — — 1888–89. Aradmegyei himzések“ (a Művészipar 1889. évfolyamában) értekezés. — 1890–91. Szerkesztette az 1890. évi aradi kiállítás XVI. csoportjának katalógus-át (műipartörténet, régészet, festészet, 43–49-iki ereklyék tartalata.) Írt ismeretterjesztő tárczákat az „Alföld“-ben és régészeti jelentést az Arch Ért.-be.

FÉNYES DEZSŐ. 1888–89. „Időszerű gondolatok.“ Két közlemény az „Alföld“ napilapban. — 1889–90. Felolvasott a „Kölcsey-egyesületben: A photographálásról. Az „Alföldben“ kisebb tanügyi közleményeket, értekezéseket közölt. — 1890–91. Felolvasások és népszerű tudományos közlemények az „Aradi Közlöny“-ben. A fényképezésről (felolvasatott a m. orvosok és term. vizsgálók 1890-iki vándorgyűlésén Nagyváradon.

GOLDIS JÁNOS. 1880–81. A román nyelv latinsága. Arad, 1880. Nr. 8.-r, 52 lap. — 1882–83. Carmen Sylva (Románia királynéja) műveiből. Jehova kétkedő Ahasverussal és Puiu Romániának allegorikus rajzával. Janus, elmékedés Január 1-ső napjáról. „Arad fecskéi“ cím alatt vélemény a magyar nyelv kötelező tanítását rendelő törvény végrehajtásának módozatairól, közöltettek az „Alföld“-ben. Történeti vázlat Románia közreműködéséről az 1877–78. évi orosz-török háboruban, „Neue Arader Zeitung“-ban. A pünkösdi ünnep tüzes nyelveinek jelentősége az Aradon megjelenő „Biserica si Scoala“-ban. 1883–84. Sion Gy. „Plevnánál“ (Grivicza bevétele) cz. egy felvonásos drámája és Carmen Sylva „Jehova“-jának fordítása, „Carmen Sylva élete és irodalmi működése. Peles „Furnica“-jának ismertetése. (Népszerű felolvasások a Kölcsey-egyesületben). „Valea Rea“, „Omuli“ (Az „Alföld“-ben). — 1884–85. Román szerkezetű „Magyar nyelvtan“ a magyar nyelvi póttanfolyamok és román ajkú tanítóképezdek használatára. Arad, 1884. — Szemere Bertalannak a halálbüntetés ellen (1843. évi augusztus 15-én) elmondott országgyűlési beszéde román fordításban „Biserica si Scoala“-ban, Arad, 1885. — Rudolf trónörökös Ő fenségének 1884. évi június 7-én Laxenburgban kelt felhívása folytán közreműködik az Ő fensége által tervezett „Osztrák-magyar monarchia írásban és képekben“ című munka létrehozásánál.

GURNESEVITS LAJOS. Constant Martha: Erkölcsiség a művészetben. (Megjelent az „Ellenzék“-ben). Aesthetikai, kritikai közlemények az „Aradi Közlönyben“ és „Alföldben.“

HAHN ADOLF. 1884–85. A szinpad mint erkölcsi iskola. (Felolvasás a Kölcsey-egyesületben; közölve az „Arad és Vidéke“ cz. helyi lapban.) — A keresztes háborúk története. Francia krónika-írók nyomán. Budapest. Eggenberger. — 1885–86. Irodalmi tárgyú közlemények és színbirálatok jelentek meg tőle az „Arad és Vidéke“ és az „Aradi Közlöny“ című napilapokban. — 1886–87. „A könyv“ (Felolvasás) megjelent a K. E. évkönyvében, 1887–88. — Magyarázó jegyzetek a „Mihály-féle Olvasókönyv I. részéhez.“ (Budapest, Eggenberger.) Ahn-féle francia nyelvtan I. és II. rész. Uj átdolgozás (Budapest, Athenaeum.) Homerosi elbeszélések a magyar ifjúság számára (Budapest, Eggenberger.) — Színbirálatok, könyvismertetések és egyéb czik-

kek az „Alföld“ és „Alföldi Ujság“ czimú helybeli lapokban és a „Vásárhely és Vidéké“-ben.

HASLINGER FERENCZ. 1887–88. „Elemi csapások az ókorban. (Kölcsy-egyesületben felolvasás.) 1890–91. Sophocles „Elektra“-jának ismeretése. A testgyakorlás fontossága. (Tárczacikkék az „Aradi Közlöny“-ben.)

dr. HIDEGH KÁLMÁN. 1880–81. A magy. tud. akadémia mathem. és természettud. osztályának megbízásából a Lithium meghatározási módszereinek kutatásával foglalkozik. — 1881–82. Adatok egyes magyar ásványok chemiai elemzéséhez. (Megj. a magy. tud. akadémia mathem. és természettud. közleményei XVII. kötetének 2. száma gyanánt. — 1883–84. „A szén és szén-sav körútja a természet háztartásában.“ (Népszerű előadás a Kölcsy-egyesületben.) — 1887–88. Könyvismertetés „Népiskolai olvasmányok a gazdasági chemia köréből az „Alföld“ czimú napilap hasábjain. — 1889–90. A tűz mint a művelődés leghathatóbb tényezője: kísérletekkel egybekötött szabad előadás a „Kölcsy-egyesület“ 1890. márcz. 10-én tartott estélyén.

JANCSÓ BENEDEK. 1880–81. Magyar nyelvtudomány-történelmi tanulmányok a XVI. XVII. századból. Budapest, 1881. 8-r. 184 l. Czikkek: Petőfi forradalmi költeményei. (Koszoru.) Hunfalvy Pál rumun tanulmányai. (Magyar Szemle.) Bethlen Gábor magyarsága. (Nyelvőr.) A cigány népköltészetéről. (Fővárosi Lapok.) Disraeli mint regényíró (Főv. Lap.) Dickens gyermek-jellemei. (Főv. Lap.) Carlyle Tamás. Életrajz. („Arad és Vidék“). Magyar népdalok angolul. Ismertetés („Arad és Vidék“). Az öngyilkosság philosophiájához. („Arad és Vidék“). Petőfi radikalizmusa. („Arad és Vidék“). Petőfi katona-dalai. („Ellenzék“). Egy kínai bírálata Európaról. („Ellenz.“) 1881–82. A magyar nemzet eredete. (Felolvastatott a Petőfi-Társaságban. Megjelent a „Magyar Szemle“-ben.) (Kölcsy Ferencz élete, és működése. (Felolvastatott az aradi „Kölcsy-egyesület“ megnyitó ülésén. Az élettelen tárgyak Dickens regényeiben. („Fővárosi Lapok.“) Petőfi forradalmi költészetének politikai előzményei. („Főv. Lap.“) Szerkesztette a „Középiskolai Szemle“ czimú tudományor-, paedagogiai havi folyóiratot, írt belé több tudományos és tanügy-politikai cikkeket. Azonkívül a helyi „Arad és Vidék“ „Alföld“ czimú napiapok s a kolozsvári „Ellenzék“ tárczáiban több kisebb nagyobb közleményt. — 1882–83. Petőfi hazafias költészetéről. („Főv. L.“) Didó királyné. Irodalmi tanulmány („Főv. Lap.“) Faust, Manfréd, Kain, Ádám. Összehasonlító irodalom-történeti tanulmány. (Koszoru.) Arany János. Emlébeszéd. Tartatott a Kölcsy-egyesület Arany ünnepélyén (Figyelő). „Szép asszonyok“, „Garay élete“, „Dózsa és forradalma“ czimú könyvek bírálata („Főv. Lap.) A tanév első felében szerkesztette a „Középiskolai Szemlét.“ Írt belé több tanügyi cikkeket, ismertetést és bírálatot. — 1883–84. „Két újabb elbeszélő“ („Fővár. Lap.“) „Székely históriák.“ (Bírálat a „Pesti Napló“-ban.) „Arany lelki betegéről.“ (Figyelő). „Petőfi pessimismus-a“, „Byron és Augusztá.“ (Élet és irodalom.) „Kölcsy Ferencz“, „Arany János“ (Népszerű felolvasások a Kölcsy-egyesületben. — 1884–85. Szavaló könyv. Arad, 1884. Gyulai István kiadása. Kölcsy Ferencz élete és művei. Budapest 1885. Aigner Lajos kiadása. Fábrián Gábor életrajza. Arad, 1885. a Kölcsy-egyesület kiadása. A pusztá befolyása a magyar költészetre. Koszoru 1885. Azonkívül több kisebb közlemény a „Fővárosi Lapok“-ban, „Pesti Napló“-ban, „Budapesti Hírlap“-ban, „Ellenzék“-ben, „Arad és Vidéké“-ben, s az „Alföld“-ben. A Kölcsy-egyesület ez idei évkönyvében megjelent „Arany János lelki betegéről“ czimú felolvasása. Tartott két felolvasást a Kölcsy-egyesületben. Megbízott Arad-megye és város monografiájának szerkesztésével. — 1885–86. Emlékeszéd

Fábián Gábor felett. (A „Kölcsey-egyesület“ évkönyvében.) Irodalmi tárgyú cikkek és bírálatok az „Ellenzék“, „Nemzet“, „Pesti Napló“ és „Arad és Vidéke“ című napilapokban. 1886–87. „Byron Don Juanja.“ (Felolvasás a Pefői társaságban.) „Turgenyev Iván írói jellemzése.“ (Felolvasás a „Kisfaludy-társaságban.) Sajtó alatt van tőle „Kőrösi Csoma Sándor élete.“ Ezen kívül több hirlapi cikk és tárcza a fővárosi és helyi lapokban.

JÁNOSI BÉLA. 1887–88. A víg elem a népköltészetben. (Kölcsey-egyesület évkönyve. — 1890–91. „Az aesthetika története az ó- és középkorban.“ A magy. tud. Akadémiától 100 arannyal jutalmazott pályamű.

KARA GYÖZŐ. 1891–92. „Arany János egy kiadatlan verséről“. Irodalomtörténeti Közlemények“ II. kötetében. „Damjanich két ismeretlen levele“ az „Arad és Vidéke“ cz. lapban. „Fábián Gábor műfordításai“ értekezés. 8. rétv. 36 o. Tárczacikkek az „Arad és Vidéke“, „Aradi Közlöny“ és „Alföld“ című lapokban. — 1892–93. „AdalékFábián Gábor Ossián fordításához“. Megjelent a „Budapesti Szemle 1893. évi áprilisi 196. számban. Toldy Ferencz és Fábián Gábor levelezésé“-nek közlése bevezető cikkel az Irodalomtörténeti Közlemények III. kötetében. „Csiky Gergely tanuló korában.“ Arad, ifj. Klein Mórnál. Tárczacikkek a helyi napilapokban és apróbb közlemények az Irodalomtörténeti közleményekben. — 1893–94. Tárczacikkeket írt a helybeli napilapokban. „A régi jó táblabírák“ című cikk a „Budapesti Hirlap“ 1894. évi 156-ik számában. — 1894–95. Tárczacikkek az „Arad és Vidéké“-ben. „A boszorkány perekről“. Felolvasás az aradi Kölcsey-egyesületben.

KOHLBAUER FERENCZ. 1888–1889. „Néhány szó a 19. századbeli francia regényirodalomról.“ (Kölcsey-egyesület VI. évkönyve.) Az időszerű gondolatok írójához. (Altöld). — 1889–90. A középiskolai tanítás, nevelés ügygel kapcsolatos cikkek közlése a napi sajtó s névszerint az „Egyetértés“ utján.

KOLLMANN GYULA. 1881–1828. Agamemnon, Aischylos tragoediája. (Középk. Szemle.) — 1883 84. Gyorsírási olvasókönyv iskolai használatra. Gabelsberger-Markovits-téle rendszer szerint. — Arad, Réthynél. — Agamemnon Aischylos tragédiája. (Mutatvány a Philologiai Közöny 1884. III.–IV. füz.) — Homérosz Iliásának XVIII. éneke (tüggelekül a XVI. ének 1–255 v.) Műfordítás. Arad, Réthynél.

KUNCZ ELEK. 1882–83. Elkésett vélemény az évi vizsgálatokról középiskoláinkban. (Tanár-egyesületi Közöny.) — 1884–85. „Inkább csak tanítsunk, vagy neveljünk-e középiskoláinkban.“ (Felolvastatott a tanár-egyesület 1884. évi közgyűlésén és megjelent ugyanannak közönyében. — 1885–86. A középiskolai képzés jelene és jövője I–II. közlemény. („Az orsz. k. tanár-egyesület közönyében.“) Középiskolai nyelvtanításunkról. (A „Magyar Tanügy“-ben.) Középiskolai nevelésünkről. (A „Pesti Napló“-ban). Néhány őszinte szó a szülékhez (Az „Aradi Közlöny“-ben). — 1886–87. „Iskoláink és társadalmunk“ (Aradi Közlöny.) — 1887–88. „Milyen irányban fejleszszük tovább középiskoláinkat?“ (Felolvasás a budapesti paedagogiai társaság ez évi január havi ülésében. — 1888–89. Középiskolai nevelésünk elintézetlen kérdései. (Egyet. közokt. szemle.) — 1889–90. Középiskolai nevelésügyünkről. (Közoktatásügyi szemle.)

LAUKÓ ALBERT. 1887–88. Kisebb közlemények a Földrajzi Közöny 1887. évf. A földrajzi terminusokról. A tanintézeti könyvtárak decentralisatiójáról. Tanár-egyesületi közöny. XXI. k. Fozer, Classical geography cz. művét angolból átdolgozta. Képek Erdély megszállásáról. (Kölcsey e. évk.) Több cikk az „Aradi Közlöny“, „Alföld“ és „Alföldi Ujság“ hirlapok-

ban. — 1888—89. India történeti földrajza. Udvarhely város leírása s kisebb közlemények, (megjelentek a Földrajzi Közlemények 1888. évi folyamában.) A térképek használatáról. A földrajz tanításról a népiskolában (megjelentek a Néptanítók lapjában.) Első oktatás a történelemben (Kuttner művének újra írása az elemi iskola V.—VI. osztályaszámára.) Első oktatás a földrajzban (Kuttner művének újra írása az elemi iskola IV.—V.—VI. o. számára.) Népszerű tudományos tárczák az „Aradi Közlöny“-ben. — 1889—90. 1. „A földrajz és a nőképzés.“ 2. „A földrajzi nevek jelentéséről.“ 3. Kuttner, Kis Általános földrajzának újra dolgozása. 4. Rambaud, Histoire de la Russie (fordítás, akadémia könyvkiadó vállalata.) 5. Czikkek az „Aradi Közlöny“-ben. — 1890—91. A legelső magyar geographus (Földrajzi Közlemények. 1890.) Magyarország fali térképe az Árpádok alatt a VIII. osztály számára készítette.) Az ifjusági könyvtárakról. (Tanár-egyesületi Közlöny 1890—91.) Népszerű tudományos értekezések. („Aradi Közlöny“)

LEJTÉNYI SÁNDOR. 1889—90. Földrajzi és ethnographiai czikkek az „Aradi Közlöny“-ben. — 1890—91. „A drágakövekről“ felolvasás az aradi Kölcsey-egyesület estélyén. Megjelent az „Aradi Közlöny“-ben, „Chelard Raoul könyve a magyarokról.“ A gyapotról természetrajzi; a Balaton vidékéről földrajzi- és ethnographiai szemelvények.

MANGOLD LAJOS. 1878—79. Világtörténelem. Budapest 1879. 3 kötet. Czikkek: Sybel Hist. Zeitschriftjében s a „Zeitschrift für oest. Gymnasien“-ben.

MÁRKI SÁNDOR. 1878—79. Czikkek a Földrajzi Közleményekben, Figyelőben, Kültöldben és — Bihart illetőleg — a n.-váradai lapokban. — 1880—81. Bihari román írók. Nagyvárad, 1881. — N. 8-r, 163 lap. — Aradtól Petrozsényig. Arad, 1881. — 8-r., 50 l. Czikkek: A költészet története Biharban (45 közlemény a nagyváradai Szabadságban.) A koronaőrző nemesek naplója. (Századok). Hazánk leirói 1880-ban. Magyarok a Szentföldön. A magyar földrajz irodalom történetéből. (Földrajzi Közlemények.) Amos Comenius (Nemzeti Nőnevelés) Ada—Kaleh és Pétervárad múlt századi tervrajzai (Történ. és Rég. Értesítő.) Magyarország földrajza 1568-ban (Magyar Gea). Apróbb életrajzok (Figyelő). stb. — 1881—82. Hazánk leirói 1881-ben (Földrajzi Közlemények). Huszonkilencz jellemrajz (Századok). Az aradi prépostság romjai (Történelmi Értesítő). Dr. Grossinger János (Természettud. Füzetek). Szerémy György magyarsága (M. Nyelvőr). A magyar globus. Csála és vára. (Mindkettő külön lenyomatban.) — Jerney János ifjúkori verseiből (Figyelő) s történeti czikkek a helybeli és nagyváradai lapokban. — 1882—83. Dósa György és forradalma. A m. t. akadémia által megdicsért pályamű. Budapest. Kiadta Ráth Mór. — Kemény János. A történelmi társulat által jutalmazott pályamű. — Aba Sámuel. Történelmi arckép. — Czudar Mihály versei. A Bing föld (külön lenyomatokban.) — Hazánk leirói 1882-ben (Földr. Közl.) A temesvári parasztcsata (Történ. Értesítő). A szent-annai avar Ring. (Archeol. Értesítő). Esmék XIII. századbéli kir. jegyzőktől. (Községi Jegyzők Évkönyve.) Czikkek a Századokban, a Tanáregyesület Közlönyében, a Középisk. Szemlében, a Nemzeti Nőnevelésben, Pesti Naplóban, Figyelőben, Koszorúban, a helybeli lapokban s a Biharban. — 1883—84. Eszterházy Miklós nádor. Wesselényi Miklós. Kemény János, Széchenyi Pál. (Külön lenyomatok a Magyar Helikonból.) Magyar Pantheon 150 arcképpel, Pozsony, 1884. Stampfel Károlynál (kétféle kiadás). A Kölcsey-egyesület évkönyve. Arad, 1884. Lugossy József Kölcseyről. Folyó iratokban jelent meg: Hazánk leirói (Földr. Közl.) Forray And. ás esete. (Hazánk.) Kisebb czikkek a Figyelőben, Századokban, M. Nyelvőrben, a Tanáregyesület

közlönyében, Pesti Naplóban, a helybeli lapokban és a Biharban. — 1884-85. Mária, Magyarország királynéja. A m. Akadémia támogatásával kiadja a történelmi társulat. (Történelmi életrajzok.) N. 8. r. 191 lap, műmelléklettel és képekkel. — Hunyady Mátyás életrajza. Pozsony és Budapest, 1885. (Stampfl Károly 8 r. 24 lap. (A. M. Helikonból.) — A Hegyes-Drócsa északnyugati részén. (Kárpát-egyesület évkönyve.) — Arad őskorából. (A Kölcsey-egyesület évkönyve.) — Hazánk leirói 1884-ben. (Földrajzi közlemények.) — Egy ismeretlen magyar utazó. (U.-o.) Magócsy Gáspár öröksége. (Történelmi és rég. értesítő.) Egy elveszett föltaláló. A legöregebb huszár. Az aradi temetőben. Lenkey életéből. Magyarok Chinában. Magyarok Afrikában. (Pesti Napló.) Aradvárm. történetére vonatkozó czikkek az Alföldben, az Arad és Vidékében és Aradi Hirlapban. — Megbízatást nyert Aradm. történetének megírására. Monaci Lőrincz verse II. Károly megöléséről. Felolv. a Kisfaludy-Társaságban Tököly Imre életrajza (sajtó alatt.) — 1885-86. A történelem tanítása. (A tört. congressus irományai közt.) Nagyaink. (Nemzeti nőnevelés.) A pankotai ásatások. (Történelmi értesítő.) A jászkunok története. (Századok.) Hazánk leirói 1885-ben. (Földrajzi közlemények. Basedow, Bél, Dugonics és Oláh M. paed. működése. (Paedagogiai Plutarch.) Magyarok az 1822. évi orosz hadjáratban. (Hazánk.) A világsi kincskeresők. (Figyelő.) Tárczaczikkek a „Pesti Napló“ban és a helybeli lapokban.

MEDGYESI ÖDÖN. 1881-82. A geometriai testek szemlélet utján való (ábrázolásáról) (Középisk. Szemle.)

NAGY SÁNDOR. 1880-95-ig irt tárczaczikkeket különböző lapokban, tanügyi czikkeket fővárosi és helyi lapokban és szerkesztette ezen években az „Aradi Tornaegyesület“ évkönyveit.

NESNERA ALADÁR. 1881-2. A mértan elemei. Reál- és polgári iskolák első osztálya számára. Arad, 1882. (Réthy Lipótnál.) — 1890-91. Rajzoló geometria a polgári iskolák I. és II. osztálya számára.

PETROGALLI ARTHUR. 1881-82. Értekezés a bogárgyűjtésről. 2. kiadás. Arad, 1881. — Tárczaczikkek az „Arad és Vidékében“, bírálatok a Középisk. Szemlében. — 1882-83. Róth Samu. Állattan a középiskolák számára című munka bírálata. (Középiskolai Szemle.) — 1884-85. „A hasadó gombák.“ (Schizomycetes. Előadás, megjelent a Kölcsey-egyesület évkönyvében és külön lenyomatban (a ragályokat tárgyaló tanulmány nyal bővítve). — „A föld geológiai fejlődése,“ szabad előadás „Ételeink némelyeinek hamisításáról.“ Előadás a tisztviselői körben. — Gazdászati és más czikkek az „Arad és Vidékében.“

PIRCHALA IMRE 1878-79. Latin stílisztika. Budapest 1879. — 1880-81. Anthologia Latina. Latin költészeti olvasókönyv. I. Lyrai szemelvények (Görög és római remekírók iskolai könyvtára). Budapest, 1880. — 8 r. XVIII. és 156 lap. — A latin stílisztikai gyakorlatok szerepe a gymnasiumban (Tanáregyleti Közlöny.)

Dr. RICHTER ALADÁR. 1892-3. A nagymélt. vall. és közokt. ministeriumhoz intézett „Jelentés az 1891-92. tanév folyamán a magas közokt.-ügyi kormány kiküldetésében: Ausztria, Dél-Németország, Svájc, Franciaország, Belgium és Angliában tett tanulmányútról.“ — Territet és környéke“ (Visszaemlékezéseim a genti tó svájczai partvidékeiről.) Tárczaczikk a „Gömör — Kishont“ 1893. márcz. 16-ban. — 1893-94. Rhodológiai adatok a magyar és francia flóra ismeretéhez. Természetrajzi Füzetek XVI. köt. A növény vizsgálat és a rendszerezés elvei Linnéig. Megjelent a Budapesti Szemle 1894. jun. 210.

számában. — 1894—95. Bemerkungen über die Cortusa Arten des Pariser und Kew-er Herbariums und die Cortusa Pékinensis A. R. pr. v. "Természetrizai Füzetek Vo'. XVII. 1894. Fig. 1—3. Budapest. (Revue). ... "Pteridographiai adatok főleg Magyarország flórájának ismeretéhez." Ábrákkal. Természetrizai Füzetek. Budapest. — "Növénygyűjtemény — Herbarium" — Középiskoláink erdészeti, gazdasági, kertészeti, tanítóképző intézeteink céljaira és a hazai viszonyokra való tekintettel szerkesztett album. (Arad, Kosminsky Lipót.) Tájékoztató, előszó, rendszertani áttekintés a növény családok (117) és fajok (816) névjegyeivel. — A truxellesi állami botanikus kert. Egy képpel s egy alaprajzzal. Értekezés. — A nyugat-európai főiskolák botanikai előadásairól Budapesti Szemle.

ROSETH ARNOLD. 1885—86. Kreon az Antigonóban, (Programmértekezés.) — 1896—97. "Egy római leány". (Felolvasás, megjelent a K. E. évkönyvében.)

RÓZSAÁGI ANTAL. 1878—79. Peszélygyűjtemény. Arad 1879. 1882—83. "Össze-vissza" című beszélygyűjtemény. "A Közvetítő" című 3 felvonásos dráma. "Madame Sévigné" irodalom történelmi tanulmány, felolvasatott a Kőlcsey-egyesület díszülésén és megjelent az "Ország-Világ" képes újságban ezeken kívül névtelenül több rendbeli kisebb-nagyobb dolgozatot tett közzé, részint a fővárosi, részint a helybeli lapokban. — 1883—84. "A legszebb honorarium," és "A liget árnya" című elbeszélés az "Alföld"-ben. "Életbiztosítás vagy takarékpénztár" közgazdasági közlemények, kiadás alatt. Több cikk a politika és közgazdaság köréből, különböző lapokban. — "A tőzsde lovagjai" társadalmi színmű 4 felvonásban stb. 1885—86. Hová lettek a milliók? (Regény 2 kötetben.) Irodalmi irányú cikkek különféle lapokban.

Dr. SIMKOVICS LAJOS. 1891—82. (1885-től Simonkai L.) Az Aranyos vidékéről. (Lőcsei Album.) Pancsova vidékének flórája ("Magyar Növénytan Lapok.) Kisebb közlemények az Oesterreichische botanische Zeitschriftben és egyes napilapokban. — 1894—85. "Arad város és megyéje flórájának főbb vonásai" megjelent a Természetrizai füzetekben. "Asperul a strictissima Schur és Erdély Gáium fajai" megjelent a Magyar növénytan Lapokban. — Koch Synopsisának néhány téves helye", megjelent a Magyar növénytan lapokban. — "A növényország világgölgárai" előadva a Kőlcsey-egyesület felolvasó estélyén. — 1885—86. "Erdély flórájának néhány új faja." ("Természetrizai füzetek.") Árpás havasain. A Moma hegység tündérforrása. (Az "Alföld" cz. napilapban. — 1886—87. "Erdély edényes flórájának helyesbített foglalata." (A term. tud. társulat megbízásából készült kritikai mű) "Tilia Haynaldiana s tizszirmú hársfáink." "Bucses flórája." (A növénytanilapokban). "A magyar tölgy és hársfákról" 2 cikk. (Az Erdészeti lapokban.) "Tilia Branii" (Österr. bot. Zeitschriftben.) 187—88. Fiume flórája kritikái jegyzetekkel. Megjelent a Magyar növénytan lapokban. Hazánk és a Földkerekség hársainak bíráló átnézete. Magyar hon Zánótfai. Mindkét mű a Magy. tud. akadémia kiadásában. Tilia Jurányi a ana mint díszfa. "A kertészeti lapokban." A magyar tölgyfák fajainak kritikai összeállítása; a magyar hársfák ösmertetése: a magyar fenyők nevei: mindannyi az Erdészeti lapokban. Aradmegye madárvilága, a Kőlcsey-egyesület évkönyvében. Növénytan elemei XV. kiadás; a nm. vall. és közoktat. Minisztr. által 12163—1888. márcz 23-án sz. alatt engedélyezett iskolakönyv. Correspondenz cikkek az Oesterreichische, botanische Zeitschriftben, valamint különböző tárgyú cikkek a helybeli napilapokban. — 1833—89. Boissier supplementuma s a magyar flóra (megjelent a Természetrizai füzetek XV. 3—4 füzetében.) A növénytan iskolakönyve VII. kiadás. A vallás és közoktatási minist.

által 1835–1839. sz. a. engedélyezett tankönyv. — Bemerkungen zur Flóra von Ungarn. Megjelent az Österreichische botanische Zeitschrift 1833. évi 221.) 300, 341, 374, 403, valamint 1889 évi 13, 51, 137 lapjain). — 1889–90. Ujdonságok hazánk flórájában, megjelent a „Termés etrajzi füzetekben“. A hazánk keleti részén történi botanikai kutatások eredményeinek összefoglalása megjelent az Österreichische Botanische Zeitschrift“-ban. Nagy-Várad és vidékének növény világa, — nyomtatás alatt áll mint Nagy-Várad és vidéke monografiájának egyik része. — 1870–91. „Hazánk tölgyfái és tölgy erdei“ kiadta a Magyar Tud. Akadémia mathem. és természettud. állandó bizottsága. — „Ujabb mozgalmak és eszmék hazánk flórája terén“. Felolvasva a Magyar orvosok és természet vizsgálók Nagyváradon tartott XXV. vándorgyűlésének szakülésén, megjelent a vándorgyűlés történeti vázlatosa és munkálataiban. — „Kirándulók és alkönyvek“, — ösmertetés a középiskolai tanáregyesület közlönyének XXIV. 147–150 lapjain. — Bemerkungen zur Flora von Ungarn“ megjelent az Österreichische botanische Zeitschrift XI. 333–4 lapjain. „Berichte über die Floristische Durchforschung von Oest.-Ungarn“, — folytatólagosan megjelent ugyancsak az Öst. bot. Zeit. 1890 novemberi — 1891. májusi számaiban.

SPITKÓ LAJOS. 1831–81. A román nyelv latinsága (Bírálat az Arad és Vidékében); Valóság és eszmény (3 közlemény u. o. és a „Tanügyi Közlöny“-ben); A színérzék fejlődésének kérdése; Pénz és irodalom (Arad és Vidéke.) Schliemann T. ója romjain (3 közlemény az Alföldben.) — 1881–82 Szerkesztő-társ a Középiskolai Szemlében, melybe több tudományos és tanügyi politikai cikket írt. — 1882–83. „Az új grammatikusok és alapelveik.“ (Egyet. Philologiai Közlöny); — „Az indogermán összehasonlító nyelvészet újabb iránya és Meyer Gusztáv görög grammatikája.“ Középiskolai Szemle); — „Petőfi“ Wolken, übersetzt von Hugo Metzel (Bírálat. Középiskolai Szemle.) — 1838–48. — Nyelvtudomány és östörténet „Schradler O. művének ismertetése. E. Phil. Közl.“ — Dr. Pecz Vilmos görög mondattana. Bírálat E. Phil. Közl. Polgár György görög nyelvkönyve. Bírálat. E. Phil. Közl.“ — Válasz Polgár György ellenbírálatára. (E. Phil. Közl.) — Dr. Szamosi latin alaktana. (Bírálat. Tanáregyesületi Közlöny); — Dr. Hintner — Schill görög nyelvtana. (Bírálat. Tan. Közl.) — Egy zsidó küldöttség Caligula császárnál. (Arad és Vidéke.) — Ergebnisse meiner neuesten Ausgrabungen. Schlimann legujabb művének ismertetése. Altöl. — A görög színház. Az aradi-Kölcsey-egyesületben tartott népszerű felolvasás. Arad. Gyulai, 1834.

STAUBER JÓZSEF. 1831–82. A determinansok a középiskolákban. (Közp. népisk. Szemle.) — 1883–84. „A gázok néhány feltűnőbb tulajdonságáról.“ (Felolvasás a Kölcsey-egyesületben.) — 1886–87. „A hang és a hang és revétele.“ (Felolvasatott a K. egyesületben.)

SZÉKELY SALAMON. 1877–88. „Lord Byron“ (Kölcsey-egyesület évk.)

Dr. SZTERÉNYI HUGÓ. 1886–87. Európa szárazföldjének alakulása. (A Term. tud. közlönyben.) „Sárkányok“ (Felolvasás a K. egyesületben.) 1887–88. „Mit figyeljen meg a tanár a természetben?“ (Programm értekezés). „A kenyérről.“ (Kölcsey-egyesület évk.) Kisebb közlemények a Természettudományi közlönyben. Könyvismertetés a Tanáregyesületi közlönyben. Népszerű tudományos tárczáik és tanügyi cikkek ifjúvárosi és helybeli lapokban.

TELMÁNYI EMIL. 1832–83. A francia középiskolák reformja (Középiskolai Szemle). — 1888–89. A latin nyelvi methodikához. (Három közlemény az Egyet. közokt. ügyi szemlében.) — 1891–92. Praeparatio Sallustius Jugurthá-

jához, Budapesten Singer és Wolfner kiadásában. Könyvismertetés és közlemények az Egyetemes közoktatásügyi szemlében.

Dr. LEMESVÁRY JÁNOS. 1890—91. A magyar örmények bevándorlására és a róm. kath. egyház kebelébe való áttérésére vonatkozó oklevelek, közzétéve az „Arménia“ cz. havi szemlében. „A magyarörmény nemes családok czímeres levelei.“ „Monumenta Ecclesiae Transylvanie Arpadiana.“ „A Novák család ereklýje“ megjelent az „Armenia“-ban.

VARGA OTTÓ, 1880—81. Földrajz elemi iskolák III. és IV. osztályának számára. Budapest, 1881. 8. r., 147 lap. — 1882—83. Nordenskiöld: Azzia és Európa körülhajózása a Vegán. Átdolgozás. Megj. mint az „Utazás könyvtárának“ 1-ső köfete. Budapest, Franklin Társulat, 1883. — Vezérfonal a világtörténelemhez. Budapest, Franklin-Társulat, 1883. — Politikai Földrajz a gymn. VII. oszt. számára Budapest, Eggenberger 188'. — „A Szt.-István Kultusz.“ Történelmi tanulmány. (Fővárosi Lapok 182—195 szk. — „Ranke világtörténelme“; ismertetés, Arad és Vidéke. — „Utazások könyvtára; ismertetés (Sopron). — „Újév reggelén“; rajz. (Arad és Vidéke). Márki, Dósa György és forradalma. Ismertetés (Pesti Napló.) — Ismertetések, bírálatok a „Középiskolai Szemle“ számaiban. — 1884—85. A magyarok oknyomozó történelme. A tanterv és az utasítások alapján a középiskolák VIII. osztálya számára. Budapest, Franklin-társulat. 1895. I. k. — 1985—86. A magyarok története. A középiskolák alsó osztályai számára. Budapest, 1886. — 1886—87. „A földrajzi oktatásról“ (A tanáregyesület közlönyében.) — 1888—89. Földrajz, gymnasiumok számára. 2-ik kötet. Budapest, Eggenberger 1886. — Emlékbeszéd Trefort Ágoston fölött, közölve helyi lapokban. — 1889—90. „Politikai Földrajz“ 1. kötet, 2 kiadás 1890. Bpest, Eggenberger. — „Világtörténet“ 1. kötet 2. kiadás. Bpest, Franklin 1889. „Olymp és Sinai“ felolvasás a „Kölcsey-egyesületben“. — 1890—91. „Aradi Vértanuk Albuma“ Arad város közönsége és a Kölcsey-egyesület megbízásából szerkesztette Varga Ottó. Budapest. — Arad város tulajdona, I. kiadás 1890. — II-ik bővített kiadás, 1890. „Magyarország oknyomozó története“. Budapest, Franklin-T. kiadása. 1891. 2 kiadás. 1891. — „A magyarok története“ (alsó osztályok számára) Budapest, Frank-T. kiadása 1891. I. kötet 3 kiadás. — „Márczius 15-iki Emlékbeszéd.“ Megtartatott a város közönsége által rendezett márcz. 15-iki ünnepélyen a városháza dísztermében. Megjelent a helyi lapokban. — „Hogyan készült az Aradi Vértanuk Albuma? az „Alföld“ áprilisi számaiban. Az „Aradi kereskedelmi akademia története.“ Az aradi kereskedelmi Akademia 1890—91-iki programmjában.

WALTHER BÉLA. 1885—86. Népszerű természettani és matematikai czikkek és bírálatok az „Aradi Közlöny“-ben. 1886—87. „Newton Izsák“ (Felolvasása K. egyesületben.)

Az értesítőben megjelent értekezések 1851-től.

1850—51	—	Az aradi gymnasiumnak történeti vázlata
1851 52	Lidy Ferdinánd	Néhány szó az aradi gym 1850—51 évben kibocsájtott történeti vázlatához
	Markovits Rókus	A természettan ismeretéből haszonnal párosult gyönyör szivárog
1853 ¹⁾	—	
1854—55	Kollár Lajos	A magy. szt. korona viszontagságos története
1853 54	Markovits Rókus	A szonoklat belérdeme
1855—56	Sujanszky Eustárh	A hitregéknek az e kölcsiségrei befolyásáról.
1856—57	Lidy Ferdinánd	A kör kerületének átmérőjéhez viszonya
1857—58	" "	A logarythmok tana
1858—59	" "	A lég egyensúlyi állapota nehézségére nézve
1874 ²⁾	Fertsek József	A görög lakoma (symposion)
1874—75	Heckinger István	A görögök physikája.
1875—76	Spitkó Lajos	A latin nyelv a rokon nyelvek körében s történetének forrásai
1876—77	Boros Vida	A mennyiségtan módszere a gymnasiumban
1877—78	Pirchala Imre	Gymnasium és reáliskola
1878—79	Dr. Márki Sándor	A magyar mint államnyelv
1879—80	Wigand János	Garay János költészete
1880 81	Ábrai Lajos	Számrendszer, számnevek és számjegyek
1881—82	Varga Ottó	Az ország területeért és alkotmányáért vívott harcok kora
1882—83	Ábrai Lajos	Bevezetés az arithmetikába középiskoláinkban
1883—84	Boros Vida	A rövid látás okai és azok elhárítása
1884—85	Háhn Adolf	A francia meg a spanyol Cid-dráma
1885 86	Roseth Arthur	Kreon az „Antigonében“
1886—87	Dömötör László	A helyi muzeumok fontossága a nevelésre
1887—88	dr. Szterényi Hugó	Mit figyeljen meg a tanuló a természetben
1888 89	Varga Ottó	Emlékbeszéd Trefort Ágoston fölött
1889 90	Telmányi Emil	Vonások a görög eposzok külső kulturájának megértéséhez
1890 91	dr. Simonkai Lajos	Részlet városunk és megyénk növényvilágából
1891—92	Kara Győző	Fábián Gábor műfordításai
1892—93	(Kollmann Gyula	Az Iliász II. éneke (magyar fordítás)
) Kara Győző	Csiky Gergely tanuló korában
1893—94	dr. Richter Aladár	Külföldi természetrajzi, főképp növénytani intézetek
1894—95	" "	A bruxellesi áll. botanikus kert

1) Értesítő hiányzik.

2) 1860—73-ig értekezések nincsenek.

8. Szertárak.

a) *Az Orczy-, Kézdi-Vásárhelyi és a Törzskönyvtár.* Az aradi kir. főgymnasiumra az alapításkor rászállott s évről-évre gyarapodó törzskönyvtárral közös kezelés alatt van az Orczy-család 8196 kötetet tevő alapítványa.

Az aradvárosi 2219—70. közgy. sz. szerint „Az Orczy-család a Gyöngyösön létező könyvtárát az ez iránti intézkedés tekintetéből tartott családi értekezleten közegyetértéssel szab. kir. Arad városnak a kebelében felállítandó lyceum számára adományoztatni elhatározta oly módon, hogy Aradváros a könyvtárnak saját költségén leendő elszállítása továbbá annak mint Orczy-könyvtárnak a lyceum helyiségeiben annak ideében elkülönített fölállítására és adományosság terjesztésének legmegfelelőbb módon kezelése iránt gondoskodják“. A 3592—2220 1870. közgy. szám alatt a város kiküldött megbízottja jelentést tesz „az Orczy család által az aradi lyceumnak ajándékozott könyvtár átvétele és Aradra szállításá“-ról.

A Vásárhelyi család adományozó oklevele 1873-ban április 20-án kelt. E szerint az alulirt örökösök néhai Vásárhelyi János könyvgyűjteményét „minden jogfentartás nélkül az aradi lyceum részére följánlják és kizárólagos tulajdonába át bocsájtják“ azon óhajuk kifejezésével, hogy ezen könyvtár Kézdi Vásárhelyi János könyvtára czimén kezeltesék és fentartassék, s úgy a főgymnasium, mint a főreáltanoda tanuló ifjúsága által használtathassék.

Az Orczy-könyvtár Orczy László s a két Lőrincz gyűjteménye; a XVIII. század irodalmi alkotásai nem egy fényes munkában (pl. a Diderot-féle encyclopaedia) vannak meg benne, azonkívül számos becses jobbára jogi és történelmi tárgyú kézirat, legnagyobb részét Huszthy István, a híres jogtudós, buzgóságából.

A Vásárhelyi-könyvtár gyűjtését id. Vásárhelyi János, aradvármegyei alispán, kezdte, s fia, ifj. Vásárhelyi János, Csanádvármegye alispánja, folytatta. A kéziratok legnagyobb részét ifj. Vásárhelyi János sajátkezüleg másolta. Legbecsesebb köztük Kossuth Lajos „Országgyűlési és Törvényhatósági Tudósításai“-nak egy pár lap hián teljes példánya. A könyvtár eredetileg sokkal gazdagabb volt, de nagyon sokszor és sokan fosztogatták. Így 1849-ben Világoson lévén a könyvtár a Bohus Zsigmond-, előbb Vásárhelyi-féle házban elhelyezve, a cs. katonai beszállások alkalmával igen sok és értékes könyv kallódott el. Nem különben sokat idegenítettek el a kölcsönvevők is. A tulajdonos halála után ugyanis sokan vagy egyszerűen eltagadták, hogy a könyvtárból könyvet vettek ki, vagy a visszaadásra felszólító levélre még feleletet sem adtak. (Lakatos, III. 116.).

A könyvtár gyarapításához járultak még: Hendrey Pál, Török Béla és két ízben Bohus István, valamint Fábíán László is.

A könyvtár birtokában levő ősnymtatványok:

1. Biblia Sacra. Impressa Norimbergae per Joannem Sensenschmidt anno 1475. Rákóczy Görög tulajdona volt.

2. Persii et Juvenalis Satyrae cum Domitii Calderini comment. Vicentiae 1480.

Mind a két incunabulum régibb, mint a m. tud. Akadémia birtokában levő példányok.

3. Josephi Flavii opera. Venetiis per Joannem Vercellensem. 1486.

4. Joannis de Thurócz Chronica Hungarorum. Brunae 1498. — Megvan a m. tud. Akadémia könyvtárában is. — „Editio originalis“ (Panzer). — „Erste höchst seltene Ausgabe“ (Ebert).

5. Petrarcae De Remediis utriusque fortunae ll. II. — Cremonae per Bern. de Misintis Pap et Caes. Parm. 1492.

6. Schedelii (Hartmanni) Chronica ab initio mundi. — Cum figuris et imaginibus ligno incisis, impressa Norimbergae per Anton. Koburger 1493.

7. Bebenburgii Lupold. Germanorum veterum zeluset fervor in christ. religionem Deique ministros. 1497.

8. (Schedel?): Buch der Croniken u. geschichten, mit figuren und pildnissen von anbeginn der welt bis auf dise unsere Zeit. Augsburg. 1500. — Az Akadémia birtokában egy 1493. évről való norimbergi példány van.

9. Apianus Alexandrinus, De bellis civilibus. — Venetiis per Christ. de Pensis, 1500.

Eme könyvtárakkal együtt a Törzskönyvtár fokozatos gyarapodását s végső állományát a következő táblás kimutatás tünteti föl:

K i m u t a t á s

az Orczy-Vásárhelyi-törzskönyvtár fokozatos gyarapodásáról.

Iskolai év	Orczy könyvtár	Kézdi-Vásárhelyi könyvtár	Törzs-könyvtár	Összeg	Megjegyzés
1870—71	8196	—	—	—	Alapítás: 1870.
1873—74	„	2981	—	—	„ 1873.
1880—81	„	„	2924	14101	
1881—82	„	„	3149	14326	
1882—83	„	3039	4224	15459	
1883—84	„	„	4512	15747	
1884—85	„	„	4899	16134	
1885—86	„	„	6417	17652	
1886—87	„	„	7232	18467	
1888—89	„	„	7441	18676	Bohus adományával
1889—90	„	„	7939	19174	Bohus újabb adományával.
1890—91	„	„	8306	19541	
1891—92	„	„	8897	20132	
1892—93	„	„	10598	21833	
1893—94	„	„	11043	22278	
1894—95	„	„	14246	22483	

Dr. Cserép József,
a könyvtár öre.

b) *Tanári könyvtár.* A tanári könyvtár az 1873—4-ik tanévben alakult meg. Az első beszerzések alapjául szolgált azon 1000 frt, melyet a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszterium 1873. évi július hó 5-én 15832, sz. a. utalványozott.

Ez évben a könyvtár őre Kollmann Gyula volt.

A tanári könyvtár első szerzeményeit az 1874—5-ik évben leltározták. Ekkor a főgymnasiumi és főreáliskolai tanári könyvtár együttes kezelését Boros Vida vette át; az állomány 518 kötet volt.

Az első alapleltárt az 1881—2-ik tanévben Boros Vida szerkesztette. E leltár végösszege szerint a gymnasiumi tanári könyvtár tulajdona: 405 mű 889 darabban és 3500 frt 92 kr. értékben.

Boros Vida az 1882—3-ik tanév végeig, azaz 9 éven át volt a tanári könyvtár őre. A következő 1883—4-ik tanévben Spitzkó Lajos vette át a könyvtárt.

Az 1884—5-ik tanévtől az 1887—8. tanév végeig Varga Ottó volt a könyvtárőr. Ez idő alatt, az 1886—7. tanév végén készült a tanári könyvtár második alapleltára, melynek végösszege: 1689 kötet-5350 frt 76 kr. értékben.

Az 1888—9. tanévtől az 1893—4. tanév végeig, azaz 6 éven át, Remsey István volt a könyvtár őre. Ő készítette az 1892. polgári év végén a harmadik alapleltárt, melynek végadatai szerint a könyvtár állománya ekkor: 2231 kötet 7882 frt 38 kr. értékben. Az 1891—2. tanév folyamán eszközöltetett az eddig úgy általa, valamint elődei által együttesen kezelt főgymnasiumi és főreáliskolai tanári könyvtárak szétosztása. Ugyancsak Remsey István állította egybe az új szakkatalogust, mely hosszú időre biztosítja a könyvtár áttekinthető és szakszerű kezelését.

Az 1894—5-ik tanévtől Rieger Imre kezeli a könyvtárt, melynek állománya az ide igtatott kimutatás szerint 1895. december 31-én a következő:

		mű.	kötet.
I	Theologia	8	11
II	Bölcsészet, paedagogia és didaktika:		
	a) Bölcsészet	47	92
	b) Paedagogia és didaktika	73	169
III	Nyelvészet és irodalom:		
	1. <i>Egyetemes irodalom-történelem s összehasonlító nyelvészet</i>	15	22
	2. <i>Classica philologia:</i>		
	a) Encyclopaedikus művek és folyóiratok	13	215
	b) Classicusok és fordítások:		
	a) Görög classicusok és fordítások	40	53
	β) Latin classicusok és fordítások	53	82
	c) Nyelvészet, szótár	59	87
	d) Archaeologia	29	51
	e) Irodalomtörténelem	21	35
	3. <i>Magyar nyelv és irodalom:</i>		
	a) Magyar nyelvészet	18	37
	b) Magyar irodalom	40	74
	4. <i>Német nyelv és irodalom:</i>		
	a) Német nyelvészet	9	22
	b) Német irodalom	34	71
	5. <i>Egyéb nyelvek és irodalmak</i>	17	28
IV	Történelem:		
	a) Magyar történelem	112	242
	b) Világtörténelem	81	239
	c) Hazai és világtörténetet egyaránt felölelő encyclopaedikus művek	16	51
	d) Műtörténelem és archaeologia	15	26
V	Földrajz és ethnographia	38	69
VI	Természettudományok:		
	a) Természettudományok általában s encyclopaedikus művek	16	170
	b) Természetrajz, physiologia, anatomia	49	77
	c) Geologia	13	20
	d) Physika, mechanika	32	54
	e) Chemia	16	29
	f) Csillagászat	9	13
	g) Meteorologia és physikai földrajz	4	4
VII	Mennyiségtan	56	75
VIII	Jog és államtudományok:		
	a) Jogtudomány és politika	12	43
	b) Nemzetgazdaság, közigazdaság és statisztika	51	68
IX	Orvostudomány és testgyakorlat	16	30
X	Bibliographia	11	17
XI	Encyclopaedia, akadémiai s más encyc. tart. kiadványok	8	50
XII	Vegyések	9	11
	Összesen	1010	2337

Rieger Imre,
a tanári könyvtár őre.

c) *Ifjúsági könyvtárunk* a minoriták vezetése alatt levő gymnasiumtól, mely városi lévén, nagyjórészt a községi iskola tulajdonába mentek át annak könyvei, mitsem vevén által, az új főgymnasium alapításától, 1873. évtől veszi kezdetét.

Minden tanuló ugyanis a beiratás alkalmával 1 frtot fizetett e célra, s bár a szegényebb sorsuakat az igazgatóság e díj lefizetése alól belátása szerint felmentette, a tanulók átlagos számítása szerint mégis évenként 200—300 frtot lehetett könyvek beszerzésére fordítanunk, úgy, hogy 22 év lefolyása alatt oly tekintélyes könyvtárrá növekedett, a minőt jelenleg hazánkban aligha találhatunk.

Igaz ugyan, hogy a 70-es években ifj. könyvtár irodalmunk kezdetleges állapota nagyon is korlátozta a tanár testületet az ifjúság számára vásárlandó könyvek beszerzésében és Szunter Nándor könyvtárörnek elég munkája akadt a tanév kezdetén újabb és újabb ifj. olvasmányokat összejégyeznie, hogy a létszámban folyton növekedő ifjúságunk olvasó vágyát kielégíthesse. Ámde, miután irodalmunk tanítása mindjobbán az olvasmányra fektette a főszlyt és az irodalom tanárai kiváló jeleseink műveit nem nélkülözheték, és az évi tanszer átalány is csakhamar kevésnek bizonyult, mert egyes túlbuzgó classikus philologusaink és történészeink saját szakuk részé e foglalták le a tanári könyvtárra szóló összeg legnagyobb részét; irodalom tanáraink kénytelenek voltak az ifjúsági könyvtárra szorúlni és csakhamar azon elv lett uralkodóvá, hogy amúgy is szegény ifj. könyvtárirodalmunk mellett a szépirodalmi termékek szerztessenek meg ifj. könyvtárunkba.

Növelte ez elv életrealóságát az évről évre osztályban növekedő főrealiskola is, mely a gymnasiummal közös épületben, közös igazgató alatt megizmosodván, a szertárok is közösen használtattak. Így lett ifj. könyvtárunk tekintélyes könyvtárrá, melyet már nemcsak a két középiskolának folyton növekvő ifjúsága, de maga a kettős tanár testület is folyton igénybe vesz, s míg a könyvtárosnak elég gondja támadt arra nézve, hogy ifjaink érettségéhez mérten, találjon könyveket, a kettős tanártestület tudományoszomja és egyes szertárosok túlbuzgalma is, bár maguk részéről eléggé kizsákmányolták az átalányt, legnagyobb részt az ifj. könyvtárhoz fordulnak, és ezen a révén iparkodnak a különben tisztán tanári könyvtárba való műveket ide beszerezni.

Évről évre csak egy-két tudományos műnek illetén való beszerzése abba a helyzetbe hozza az ifj. könyvtárost, hogy a leltározásnál az ifj. és szépirodalmi termékek mellett majd történelmi, természetrajzi, természettani, bölceleti, majd meg mennyiségáni, neveléstani, folyóirati és vegyes csoportokat kell teremtenie úgy annyira, hogy míg a tanári könyvtárt alig veszi igénybe valaki, az ifj. könyvtárosság egész hivatallá fejlődik, s nemcsak a két középiskola összes ifjúsága, de a két tanár testület is megkivánja már a maga részére a könyvtárnak hetenként kétszer való megnyitását.

A kettős tanártestület épen ez okból méltányolva a könyvtárosnak Szunter Nándornak ügybuzgalmát s minden szabad idejének a könyvtárban való eltöltését, az ifj. könyvtár gyarapodására befizetett díjából részére több éven át 100—100 frtnyi tiszteletdíjat szavazott meg, mely összeg azonban a kettős középiskola második igazgatójának

hivatalba való lépése alkalmával mint illetéktelen kiadás a könyvtárostól megvonatott és mint éppenséggel nem kellemes teher egyik-másik tanár vállaira akasztatott. A volt könyvtáros azonban e terhes hivatalt minden díj nélkül vezetni nem lévén hajlandó, az majd Varga Ottó, majd rövid idő múlva Haslinger Ferencz tanárookra bízott, kik hasonlóképen ezen elviselhetetlen hivataltól nem sokára megszabadultak. Kérdés tárgyát képezte már most, ki legyen köteles a legsúlyosabb terhet magára vállalni s további időkben minden díj nélkül vezetni?

Végre az az elv döntött, hogy miután a tandíjkezelő amúgy is valami jutalomban részesül, a könyvtárosi tisztség egyszer s mindenkorra bizassék a tandíjkezelőre. Így jutott e súlyos teher Kövesdi Ignácz rendes tanár kezébe, ki mint az irodalom tanára is négy éven keresztül egymaga kezelte az ifj. könyvtárt, s 1887-ben már oly módon vélt könnyíteni magán, hogy a reáliskolai tanulók részére ne ő, de reáliskolai tanár legyen illetékes könyveket kiadni, ő azonban a könyvek leltározását s rendbentartását továbbra is gondoljai közzé fogja sorolni.*

E segítség azonban csakhamar kevésnek bizonyult, mert a különböző csoportokba beszerzendő könyvek s azoknak az illető középiskola leltárába való felvétele, gondozása, az olvasók sokasága, de főleg a két könyvtárosnak egy és ugyanazon szekrényekben való dolga, s minden kiváló terméknek a megvétele bár csak egy példányban is oly zűrzavarra vezetett, hogy ha pl. egy irodalmi művet keresett valaki s a könyvtárban nem volt található, végtelen sok nevet kellett áttekintenünk, míg a keresett könyvnek leltári számát, mely a kivevő neve mellé iratott, megtaláltuk.

Így honosítja meg Kövesdi Ignácz könyvtáros a maga és társa könnyebbségére a névjegyzék mellett a számjegyzéket is (az oldal-széleken 1—2500-ig terjedő számokkal), hogy a könyvek kiadásánál segédkező egy tanuló a könyv leltári számát a név mellé, egy másik pedig a nevet a számjegyzékben a megfelelő szám alá jegyezze.

De elkerülhetelenné vált ezáltal, hogy a könyvtár számos használója csak némileg is tájékozhasssa magát, egy névjegyzéknek a kinyomatása is. 1883-ik tanévben elhatározta tehát a tanár testület e jegyzéknek az ifj. könyvtár költségein való kinyomatását, majd ennek potlásául az 1885—1890-ben való újabb szerezmények betürendes jegyzékbe való foglalását. E jegyzékeket Kövesdi Ignácz könyvtáros rendezte sajtó alá, s azokban a reáliskola tulajdonaként leltározott műveket csillaggal jelöltette.

E két jegyzék foglalja magában a kettős intézet ifj. könyvtárának összes műveit az intézet alapításától egész 1890-ig, s minden tanuló az iskolai év végén az értesítőhez mellékelve meg is kapta.

Ez újítások rendkívüli módon könnyítették a könyvtároson, minden keresett könyvről azonnal tájékozódhatott, sőt szükség esetén az a kivevőtől egy két napra használatra el is volt kérhető.

*) Így vállalja el a reáliskolai tandíjkezelő és irodalom tanára Polgár János a közös könyvtári tisztséget, hogy reáliskolai tanulóknak ő adjon abból olvasmányokat.

Álljon itt tájékozással e könyvtárról szóló kimutatás, mely egyes csoportokban tünteti fel a műveket:

I. Ifjúsági iratok	502 mű	748 kötet	849.48	értékben.
II. Szépirodalmi	985 "	1685 "	1838.05	"
III. Nyelvészeti s irodalmi	147 "	225 "	452.74	"
IV. Történelmi	316 "	493 "	1364.32	"
V. Földrajzi népisme	47 "	86 "	221.50	"
IV. Természettudomány	90 "	144 "	390.80	"
VII. Bölcsélet	52 "	69 "	72.91	"
VIII. Folyóirat	47 "	297 "	1029.90	"
IX. Vegyes	47 "	71 "	207.99	"
Összesen	2233 "	3818 "	6467.69	"

E könyvek beszerzési sorrendben leltári számot kapván, leltározattak és a czédula katalogus szerint a fentemlített csoportokba osztattak. A leltári szám változatlan maradt és ezen szám alatt kezeltetett is a könyv. Elkopás esetén kiselejtezett s újonnan beszerzett művel pótoltatván, a mű ugyanazon számot kapta és jelenleg is azon szám alatt szerepel.

Az évi beszerzések folyton való növekedése és a helyiségnek szűk volta 1890—91-ben arra bírta a tanári kart, hogy a közös ifj. könyvtár a meglevő leltárok szerint ketté választassék és ezután kiki, őrizze, gondozza és kezelje a sajátját. Így került le az emeleti helyiségből a reáliskolai ifj. könyvtár a földszinten levő egy ablakos kis szobába. Bár ezáltal a gymnasiumi ifj. könyvtár egy kissé szabadabban mozoghatott, a 4 nagy szekrényben kettős sorban elhelyezett könyvek kellő kezelése még így is nehezen történhetett. Mert a tanárkar meghatározván az ifjúság kezébe adható műveket, a szekrények polcait újra kellett rendeznünk s a különben is használatból kiment s utban levő tankönyveket kiselejteznünk, illetőleg a tanári könyvtár vegyes rovatába mint emlékeket besoroznunk.

Ezen új beosztás és egyes osztályoknak szánt olvasmány meghatározása nemsokára maga után vonta az ifj. könyvtár decentralizációját is, mert a 10 osztályú középiskola ifjúságának egy szűk helyiségben könyvtári órát kijelölni, és a rendkívüli tantárgyak óráival össze nem ütközni a könyvtárosnak lehetetlen volt.

1891-ben megkezdtük tehát az osztály könyvtárak szervezését oly alapon, hogy az alsóbb osztályokba egy ajtós szekrényeket készítettvén, az ifj. könyvtárban levő s az illető osztály számára kijelölt olvasmányokat azokba helyeztük el oly formán, hogy a könyvek kiadása ezentúl az illető osztályfőnökök gondjai közé tartozzék, kik amúgyis is ismervén tanítványaikat, könyvet csak azoknak adjanak, kik tanulmányaikban kielégítő eredményt képesek felmutatni; de a felsőbb osztályú tanulók számára kijelölt művek együtt maradtak, s továbbra is a könyvtáros gondjait képezték és képezik jelenleg is.

Heti egy órában egy szabad délutánon történik most is a könyvkiadás oly módon, hogy egyik héten a 7—8 oszt. a másikon pedig az 5—6-ik jut a nyitott könyvtárhoz.

De gyökeres átváltozást idézett elő a középiskolai könyvtár jegyzéknek megjelenése 1892-ben.

Ez nyújthatott végre tiszta képet arról, mely művek valók ifjaink kezébe; s ha az eddigi fölfogás, a különböző tanári vérmér-

séklet, szabadabb szellem, és egyéb befolyásos tényezők a könyvkiadásban és a kijelelésben határt nem ismertek, s oly műveket juttattak ifjaink kezébe, melyek nem az ő érettségökből valóak voltak; végre korlátot állított fel, melyhez ragaszkodva, a könyvtáros határt szabhatott az ifju olvasó kielégíthetetlen vágyának, s meghatározhatta, meddig érhet el az ifjú joga, s melyen túl nem terjeszkehetnek messzibbre.

E jegyzék szerint minden osztály megkapta a részére kijelölt művek névjegyzékét, mely papiros táblára ragasztatván, az osztályokban irányt adhat ifjainknak olvasmányaik megválasztásában.

De ezen jegyzék megjelenése érleltette meg végre a tanárkarban az eszmét is, hogy ifjusági könyvtárunkat, melybe a fennemlített beszerzési vágy oda nem való műveket hozott be, végre teljesen e jegyzék szerint rendezve átalakítsuk, s az osztályokban kifüggesztett jegyzékben meg nem említett műveket egyenesen a tanári könyvtárba sorozzuk. E művek már most is külön szekrényekben vannak elhelyezve és csak tanároknak adatnak ki. Ámde a végleges elosztásról addig szó sem lehet, míg helyiség tekintetében annyira össze kell szorulnunk, mint jelenleg vagyunk. Most a tanári könyvtár sem terjeszkehetik tovább addig, míg más terem nem áll rendelkezésünkre, hogy szekrényeket szerezvén, az összezsúfolt könyveket szétszathassuk, hozzáférhetőbbé tegyük és szakcsoportba osztva kezelhessük.

A könyvtár használata jelenleg akként történik, hogy minden tanuló a tanév kezdetén kis könyvet kap, a melynek egyik lapoldalán tartozik az olvasni szándékolt művek czimét és leltári számát feljegyezni, s ha a kért művet megkaphatja, annak irányában könyvecskéjébe jegyzi az olvasott könyv czimét is; ha nem kaphatja meg, a kijelölt művek közül kapja meg valamelyiket. Ez előkészület nélkül nem kap könyvet. De elutasítatik azon tanuló is, ki elégtelen előmenetelt tanusít, mindaddig, míg rossz jegyeit ki nem javítja.

A könyvtár az épületnek északi részén egy keletre néző ablakú kis szobában (a tanácskozó terem előszobájában) kettős ajtóval ellátott 4 szekrényben van elhelyezve, melyeknek kinyitott ajtai az amúgy is kevés oldalvilágosságot elzárják és különösen borus időben a könyvtár kezelését majdnem lehetetlenné teszik.

Közel 7000 frtra becsülhető tehát ifjusági könyvtárunk, mely ha helyiség tekintetében a mielőbb óhajtott változás beállana, minden tekintetben a legujabb követelményeknek is megtudna felelni. Mert a mint a közel multban már a műveknek több példányban való megszerzésén fáradoztunk: úgy a jövőben is oda fog törekvésünk irányulni, hogy nemcsak a hasznos, de a nemesen oktató művek többszörös példányai az ifjuság erkölcsi érületének emelésére hassanak, s annak nemes magvai viruló és gyümölcsöző fákká képződjenek.

Álljanak végül itt azoknak nevei, kik a lefolyt 22 év alatt ajándékaikkal könyvtárunkat gyarapítani szivesek voltak, s kiknek áldozatkészségüket az évi kimutatásban az igazgatóság megköszönte:

Balás Gábor VII. oszt. 3 köt; Balázs József IV. o. t. 14 köt; Balla Gyula hittanár 2 köt; Balitzky Lajos I. o. t. 1 köt; Barton József IV. o. t. 1 köt; Begov Árpád III. o. t. 3 köt; Bettelheim test-

vérek 22 köt; Boros Vida 1 köt; ifj. Brády Albert 1 köt; Buda János III. o. t. 1 köt; Buchsbaum D. I. o. t. 1 köt; dr. Darányi János 3 köt; Deutsch Norbert VII. o. t. 1 köt; Dolinay Gyula 6 köt; Dorn Károly I. o. t. 1 köt; Ehrenberger Antal II. o. t. 1 köt; Fényes Kálmán 1 köt; Fink Jakab III. o. t. 1 köt; Friedmann Gyula III. o. t. 1 köt; Gruits Ljubomir I. o. t. 2 köt; Gyulai István 3 köt; Heeger Ernő II. o. t. 8 köt; dr. Hidegh Kálmán 1 köt; Hirschmann Ede V. o. t. 1 térkép; dr. Jancsó Benedek 3 köt; dr. Jánosi Béla 5 köt; Janszky László III. o. t. 1 köt; Kollmann Gyula 4 köt; Kozminszky Lipót 10 köt; Králitz Gyula VII. o. t. 3 köt; Középisk. Tanár-Egylet 1 köt; Losonczy Kármán társaság 1 köt; Lichtenthal L. IV. o. t. 1 köt; Magy. Tud. Akadémia 1 köt; Mangold Lajos 1 köt; dr. Márki Sándor 14 köt; Merkler Zsigmond VII. o. t. 1 köt; Metzner Miksa III. o. t. 1 köt; Mittelmann Ödön III. o. t. 1 köt; Morgenstern Róbert V. o. t. 1 köt; Nikolits Döme 2 köt; Ortutay István 50 drb régi; K. Papp Miklós 2 köt; Petrikovits Géza IV. o. t. 2 köt; Reise r Nándor 3 köt, 1 térkép; Rózsaági Antal 8 köt; Schill Salamon 10 köt; Schöpkesz Arthur V. o. t. 2 füzet; Schöpkesz Arthur VIII. o. t. 2 köt; Schwarcz Vilmos V. o. t. 1; — VI. o. t. 2 köt; — VII. o. t. 2 köt; Sonnenfeld Andor III. o. t. 1 köt; Stiff Oszkár IV. o. t. 1 köt; Sváby Pál 100 köt. tankönyv; Szunter Nándor 4 köt; Szilágyi Arthur 10 köt; Tanfy család 1 köt; Trandafir János II. o. t. 1 köt; Traytler Dezső I. o. t. 1 köt; Tavaszy Antal II. o. t. 1 köt; Varga Ottó 1 köt; Wallfisch Ármin 5 köt; Wallfisch János I. o. t. 1 köt; — VII. o. t. 2 köt; Wigend János 1 köt; Wolf Andor III. o. t. 1 köt; Zimmer Alajos 1 köt. Ezen kívül ajándékoztak még: Athaeneum, Eggenberger, Franklin-társaság, Hoffmann és Molnár, Lampel, Ráth Mór, Zilahy és Zinkeisen könyvkiadó urak különböző tankönyveket.

Kövesdi Ignác,
az ifj. könyv. őre.

d) *A természettani gyűjtemény fejlődése* Az első berendezést a nm. miniszterium megbízásából még a tanárkar megalakulása előtt 1873-ban Fridrik Dezső, pozsonyi főgymnasiumi tanár eszközölte. Beszereztetett 168 természettani és 35 vegyi eszköz 3996 forint 42 kr. értékben. Az eredeti felszerelés eléggé gazdag és sokoldalú volt, a beszerezett eszközök azonban már az akkori igényekhez képest is elavult, nem pontos és nem kitartó szerkezetűek.

Az első gyűjteményőr Hekinger István volt; alatta a szertár csupán a Nostiz grófnőtől adományozott teleskop és napnagyítóval (300 frt) és Nagy Kálmán úrtól adományozott stereoskop képekkel növekedett.

1875-ben a szertárt átvette Antolik Károly, ki sok évi működése alatt páratlan buzgalommal nemcsak a meglévő dolgok jókarbantartásán fáradozott, nemcsak kitűnő szakavatottsággal a tanár-

kartól évenként készséggel megszavazott 150—200 frtnyi összeg erejéig pontos szerkezetű és kifogástalan új eszközöket beszerzett, hanem a gyűjtemény használhatóságához számos önkészítette, többnyire saját szerkezetű eszközökkel — köztük néhány eredetivel, hozzájárult, melyek a szertár tulajdonát képező anyagokból készültek és távozásakor a 138 darabszámot elérték.

1875-től kezdve a kir. főgymnasium tulajdonát képező gyűjtemény az ugyanazon épüleiben elhelyezett áll. főreáliskola természet-tani oktatásának igényeit is fedezi; 1881-óta azonban a testvérintézet saját tulajdonát képező, rendesen nagyobb eszközöket szerez be és helyez el a közös gyűjteménytárban, melyeket illetőleg 1881—93. Stauber József, 1894-ben Fényes Dezső, 1895-ben Petry Gyula főreáliskolai tanárok voltak a felelős őrök és külön leltárt vezettek.

1879-ben Rozsnyay Mátyás gyógyszerész úr egy mikrophont és egy vasgömböt, a Körösvölgyi Vasút-társaság egy vízjektor-mintát, 1881-ben Kövér Gábor úr egy önkészítette Schmidt-féle pörgőt, 1884-ben a Kölcsey-egyesület egy skioptikont (képekkel 175 firt) ajándékoztak a gymnasiumi gyűjteménynek.

Antolik Károly 1892. decemberben az intézettől távozáván, a szertárt Darvai Mór, főgymn. tanárnak adta át, de már 1893. január havában a gyűjtemény őrségét Stauber József, akkori főreáliskolai tanár, vette át, ki ugyanazon iskolai év végén a főgymnasiumhoz hivatalból áthelyeztetvén, jelenleg is a szertárőr.

1894-ben Péterffy Avtal ügyvéd úr 20 darab különböző hosszúságú és átmérőjű üvegsöveget, Stauber gyűjteményőr pedig 18 darab sajátkészítésű eszközzel és 12 fali képpel szaporította a gyűjteményt.

A természettani szertár történetéhez tartozik, hogy a hetvenes évek végén és a nyolczvanas évek elején a gymn. és reálisk. tanárok kezdeményezése folytán a természettani előadó teremben a téli idényekben hetenként ingyenes népszerű felolvasások és előadások tartattak különösen természettudományi, később földrajzi, történelmi régészeti, művelődéstörténeti tárgyokról. Ily irányban fáradoztak különösen Antolik Károly, ismételten Stauber József és dr. Márki Sándor, továbbá Boros Vida, Spitkó Lajos, Petrogalli Arthur, dr. Jancsó Benedek akkori tanárok, Rozsnyay Mátyás gyógyszerész és mások mindinkább szaporodó és érdeklődő közönség előtt. Arad intelligenciájának hozzájárulásával ezen előadások alapján — megszületve a természettani gyűjtemény előadási terme falai között. — keletkezett a város és megye területén nem csekély szerepet játszó „Kölcsey-egyesület“, mely ma helyi kulturális tényező. A népszerű ingyenes előadások ugyan másokkal, inkább művészi színezetűekkel, más előadó helyiségben váltattak fel, de éppen a folyó évben, most a Kölcsey-egyesület felhívására, a jelenlegi gyűjteményőr három ízben az intézeti előadó teremben nagyszámú, felerészben iparoskörű közönség figyelmét bírta lekötni természettani előadásokkal.

A gyűjtemény első alapleltára 1882-ben készült, az időszertint állapotról a következő, az alapleltárokkal megegyező táblázat nyújt áttekintést.*).

*) Az intézet anyagaiból készült vagy különös értéket nem képviselő ajándéktárgyak e táblázatban nem vétettek fel.

Év végén	Aliadék darabokban és értékekben											Szaporodás					
	Érő- műtan	Hangtan	Fénytan	Dele- jesség	Dörzs- villamos- ság	Galván- villamos- ság	Hőtani eszközök	Vegy- eszközök	Segéd- eszközök	Összesen							
1873	205	3996	42	205	3996	42
1882	74 128	80 20 309	40 73 1138	60 7 87	50 34 456	40 53 730	30 49 508	02 184 152 95 33 104	08 527	4706	05 322	709	63				
1887	79 1292	80 53 500	40 78 1324	60 89	97 35 472	40 70 908	74 53 627	02 225 213 93 37 121	23 636	5611	09 109	905	04				
1892	80 1534	80 53 520	40 83 1624	60 9 119	97 35 472	40 79 1189	74 54 680	02 326 324 35 33 126	23 766	6592	51 130	981	42				
1895	83 1391	60 57 815	10 85 1645	50 9 119	97 37 632	72 79 1189	74 57 693	51 326 324 35 38 126	23 781	7146	73 15	551	22				
	Összesen											781	7146	73			

E gyűjtemény nevezetesebb eszközei közé, melyekkel nem minden középiskola szokott rendelkezni, sorolhatók: 78—79-ből Melloni-féle készülék teljes felszerelésben, 64 elemes hőszloppal, 86—87-ből 18 darab König-féle eredeti resonator, 87—88-ból Soleil-féle fénytalálkozási készülék, párisi készítmény, 92—93-ból 40 cm. átmérőjű homorú gömbtükör, 93—94-ből újabb szerkezetű phonograph, 94—95-ből Weinhold-féle megosztási villamgép egy koronggal, ennek kivételével vasszerkezet.

Stauber József,

kir. főgymn. r. tanár, gyűjteményőr.

e) *A természetrajzi szertár* intézetünk megalapításakor már meglehetősen teljes ásvány-, kőzet-, és növénygyűjteménnyel szereltetett fel a szükséghez képest, csak az állatgyűjtemény volt sok évig hiányos.

Az intézet vezetőségének, valamint a szertár gondozóinak minden törekvésük oda irányult tehát, hogy e hiányok, részint az iskolai általányból fedezett beszerzésekkel vétel útján, részint gyűjtéssel évről-évre pótoltassanak és ez által a szemléltető tanítás elősegíttessék.

Különösen ki kell emelnünk a szertár gyarapodása körül tanúsított fáradozásaikért a szertárőr urakat, kik részint saját maguk, részint a tanulók segítségével gyűjtöttek, vagy készítettek a szertár számára hasznos tárgyakat. Így Petrogalli Arthur tanár 11 évi munkássága után, különösen a rovar- és csigagyűjtés terén érdemel elismerést; dr. Telbisz Benedek tanár ásványok gyűjtésével tűnt ki; dr. Sztérynyl Hugó tanár kőzetek beszerzésével fáradozott; dr. Richter Aladár tanár növényekkel és Lejtényi Sándor — jelenlegi szertárőr — madarak és emlősállatok kitömésével gyarapítja a szertárt.

Nem hagyhatjuk továbbá megemlítés nélkül mindazon nemes szívű adakozóknak és tanügybarátoknak neveit, kik sokszor nem csak ritka, de nagy értéket képviselő adományaikkal járultak a szertár gyarapodásához.

Átztél Péter főispán egy kitömött *Haliotis albicillat* és egy *Stix otust* ajándékozott; Tabajdi Károly alispán egy kétfejű kecskigidát, br. Bohus István egy *Falco subbuteo*t, egy *Ardea* minutát kitömve, 3 drb. tengeri csigát és egy kisebb növénygyűjteményt; Gremspurger Mihály földbirtokos 150 drb. madártojást; Urbán Iván földbirtokos egy Mammut-agyarat; dr. Schwester J. orvos egy Mammut-lágyékcsigolyát; dr. Darányi János orvos egy bezoárkövet, egy Galandférget és egy *Tetrao urogallus*t kitömve; dr. Herz J. orvos egy emberi csontvázat; Szontagh Gyula

nagykereskedő két szekrény lepkegyűjteményt; Ló o s A d o l f gyáros az üvegyártáshoz szükséges anyagok collectióját; a mező-hegyesi cukorgyár igazgatósága cukorgyártási mintákat; a gra-sengrűni (Csehország) porcellángyár igazgatósága a porcellángyártáshoz szükséges anyagok collectióját és végre a kir. magy. Föld-tani társulat 165 drb. mintaközet-gyűjteményt.

A tanulók közül pedig az 1875—76. és 1879—80-ik tanév hatodik osztályú tanulói készítettek figyelemre méltó praeparatumokat: egy macska és egy kutya, — egy jaguár és egy zsiraf csontvázat praeparáltak ki a szertár számára.

A legujabb szerzeményekkel együtt a szertár jelenlegi álladéka 7703 drb. — 2930.42 frt értékben. — S így ma — kevés kivétellel — nemcsak az egész vidék jellemzetes flóráját és faunáját; ásvány- és közet világát magában foglaló szertár áll az intézet rendelkezésére, hanem a kor igényeinek és követelményeinek, valamint a modern paedagogia minden szükségletének teljesen megfelelő szemléltető eszközök is szertárunk birtokában vannak és a következő ritkaságok teszik szertárunkat érdekessé: több mint 100 drb. kontinentális külföldi rovar és madár; egy Homunculus papirmachéból és több őskori állat csontváz-részlete. Sajnos, hogy a szertár helyiségei (1 kis szoba és egy beépített mosaik burkolatu, erkélyes csarnok) elégtelenek.

Lejtényi Sándor,

szertárőr.

f) *Történelem-földrajzi szertár.* E szertár kimutatása az 1882—83. évi értesítőben szerepel először. Ezután ismét szünetel a kimutatás egészen az 1885—86. évig, a midőn a szertár állománya 91 drbból állott 467 frt 24 kr. értékben. Ezután a szertár egyenletesen gyarapszik s gyarapítására körülbelül 100 frtnyi összeg jutott régente, míg az utolsó években ez összeg jóval csökkent, úgy, hogy a szertár mai állománya 547 drb. 1123 frt 25 kr. értékben. Ez állomány nem mutat fel különlegességeket. Legnagyobb részét fali térképek képezik, melyek azonban nagyrészt elavultak lévén, a szertár tervbe vett új rendezése és az ezzel kapcsolatos selejtezés a jelenlegi állományt is jóval fogja csökkenteni, a mi annyiban lesz előnyös a szertárra, hogy ily módon könnyebben fér majd el a tanácskozó terem előtti fülkének azon szögletében, mely más helyiség híján jelenleg a szertár helyiségeül szolgál.

Kara Győző,

szertáros.

g) *Régiségtár.* Az aradi gymnasium és reáliskola igazgatósága a tanulóiban a történelmi előadások által ápolt történelmi érzéknek izmosítása végett kívánatosnak tartotta, hogy az intézet érem- és pénzgyűjteménye mellett egy külön régiségtár felállítását is kezdeményezze s az 1878—79. évi értesítő már fölhívta a közönséget, hogy „gyűjteményünkről a régiségekben gazdag megyénk területén gyakran előforduló leletek alkalmával megemlékezni szíveskedjék.“ Az 1879—80. évi program ismét azon kérelemmel járult a közönséghez, hogy „netáni leletek alkalmával az intézetben fölláttani szándékolt régiségtárról megemlékezni — — kegyeskedjék.“

Az oly rég óhajtott múzeum megalkotásának érdeme Török Béla simándi földbirtokosé. Az igazgatósághoz Cs. Simándról 1881. május 17-én intézett lelkes sorainak kíséretében nemcsak a törzskönyvtárt gazdagította 226 művel, hanem 25, jobbadán a megyében talált régiséget is ajándékozott s mint az 1880—71. évi értesítő elősmeri, ezzel tényleg megvetette a régiségtár alapját. Az Arad-vármegyére vonatkozó történelmi adatoknak és régiségeknek gyűjtésében érdemeket szerzett Török Gábornak, Aradmegye néhai alispánjának említett fia, a régiségeknek kezelésére vállalkozott dr. Márki Sándor tanár május 29-ei köszönő levelére június 15-én adott válaszában kijelentette, hogy folytatni fogja magán kedvtöltésből a gyűjtést továbbra is, de a tárgyakat mind az aradi lyceum számára fogja fenntartani. — Még azon évben Vagács Mihály, dr. Schwester Illés, Náder Zózsef, Dömötör László és dr. Márki Sándor járultak a szerény gyűjtemény gyarapításához s e gyűjteményről egyesek az 1881—82. tanév folyamán is megemlékeztek s midőn a gyűjtemény kezelésére vállalkozott fenn említett tanár 1882. év aug. 23-án a régiségek jegyzékének készítéséhez fogott, e szókat írta a jegyzék első lapjára: „Bár a szükséges pénzlap híján még csak külön szekrényt sem lehetett beszerezni a tárgynak elhelyezésére s azokat — hogy mégis zár alatt legyenek — ez idő szerint amúgy is túltömött szekrényeiben kell rejtegetni, — joggal jósolhatunk jövőt a további gyűjtésnek; mely, hogy rövid időn sikerre vezessen, tanügyünk s a közműveltség érdekében szívből kívánjuk.“ — Azóta 14 év telt el. A jóslat teljesült — a régiségtára hátrányára. A tárgyak száma jelenleg 757; van a gyűjtemények némi kis pénzalapja (185 frt 43 kr.), sőt van bútorzata is, két hatalmas szekrénye, de nincsen — a mi pedig a fő — hajléka. Erre igazán mondhatjuk, hogy a nagyság átka. Az ily nagy gyűjteményt a már 14 évvel azelőtt „könyvekkel amúgy is túltömött törzskönyvtári szekrényekben“ ma már nem lehet őrizni s így be kell érnie azzal, hogy a díszteremben meghúzzhatja magát, kitéve pornak s a hajléktalan jószág viszontagságainak.

A gyűjtemény állománya 1895. január 1-én 757 drb. 225 frt. 63 kr. értékben.

Kara Győző,
a régiségtár őre.

h) *Péns- és éremgyűjtemény.* A főgymnasiumi pénz- és éremgyűjteménynek alapját az intézet keletkezésének évében vetették meg. Kezdetben csak lassan gyarapodott az állománya, melyet fiókokban elzárva tartogattak. Az 1878—79. évben két nagylelkű adományozó egyszerre gyarapította az állományt s gondoskodott szekrényekről, melyekben az elhelyeztessék. Azon év értesítőjében e gyarapodásról a következők olvashatók: „E gyűjtemény idei feltűnően nagymérvű gyarapodását kivált Bohus István földbirtokosnak köszöni, ki nemes áldozatkészségének maradandó jeléül 5 aranyat, 284 ezüstöt, 235 rézpénzt tartalmazó becses pénz- és 37 különböző éremből álló gyűjteményét intézetünknek ajándékozván, ez által eddigi hiányos és mintegy elrejtve tartott gyűjteményünknek tekintélyes külsőt kölcsönözött. Nem hagyhatni itt említés nélkül nagyságos Tabajdi Károly aradmegyei alispán úrnak e téren kifejtett buzgalmát és áldozatkészségét sem, ki, miután e gyűjtemény örétől értesült arról, hogy régi pénz- és éremgyűjteményünk fiókokban mintegy elrejtve hever, még a mult tanév végén meglevő kis gyűjteményünk számára szekrényt készíttetett s hathatós befolyásánál fogva megnyervén intézetünk a Bohus-féle gyűjteményt, az így fölszaporodott s egy szekrényben el nem férő pénzek számára egy, a megyében régészeti czélokra fordítani szándékolt alapból újabb szekrényeknek és egy asztalnak elkészítésére 30 frt 40 krt eszközölt ki.“ Azóta a gyűjtemény évről évre gyarapodott, úgy, hogy mai állománya meglehetősen gazdag, s közte 5 drb. igen értékes arany darab is van és pedig egy Placidius Valentinianus, egy Rákóczy György, egy II. József korabeli és két török. E gyűjtemény osztozik a régiségtár sorsában. A díszteremben elhelyezett szekrények ma már nem elegendők az elhelyezésre s így az érme és pénzdarabok nagy része elrejtve, fiókokban elzárva várja a jobb kort.

A gyűjtemény állománya 1895. végén 2423 drb. 334 frt 49 kr. értékben.

Kara Győző,
szertáros.

i) *Philologiai gyűjtemény.* A classica-philologiai oktatást előmozdító szemléltető eszközök külön csoportban való gyűjtése az 1889—90. iskolai év folyamán vette kezdetét; addig az e nembe vágó illustratiók részint a történeti szertár, részint pedig az ifjúsági könyvtár, sőt a rajzszerár czímén is vásároltattak. — Nevezett év folyamán az az eszme merült föl, hogy az akkor még kettős intézet valamennyi szemléltetésre alkalmas segítő eszköze egyesíttessék s külön leltározva, lajstromozva, csoportokba osztva egy helyiségben, egy tanár felügyelete alá kerüljön. — Erre nézve meg is történt az

első lépés, amennyiben a már meglévő mozgó képek, illusztrált régi és újkiadású könyvek, faliképek stb. jegyzékbe foglaltattak; — de a két intézet még ez év folytatán külön igazgatás alá jutott, másrészt pedig a célra helyiséget sem lehetett kapni, így tehát a különféle szertárakban s könyvtárakban elhelyezett és szemléltetésre alkalmas segítőeszközöknek egy csoportban való összegyűjtéséről, azoknak rendszeres, e tanítás céljai szerint való helyes kezelhetéséről, könnyű hozzáférhetéséről le kellett mondani. — A célszerű elhelyezés hiányán mult az is, hogy a gyps másolatoknak beszerzését félbe kellett hagyni. — A helyiség hiányán ennél fogva más módon kellett segíteni, el kellett fogadni azon eljárást, hogy a képek nagy része az osztály falain állandóan részint berámázva, részint pedig kartonra húzva függjön. E célból még Kuncz Elek igazgató-sága alatt az 1889—90. iskolai évben az osztályokban részint képtartó drótok vonattak a falakon körül, részint pedig állandó képtartó szegek verettek a falaknak meghatározott helyeire; egy üveg szekrény pedig a nyolczadik osztályban helyzetetett el a meghozatott néhány gypsfigurával. E fali drót huzalokat az 1895—6. iskolai évben Himpfner Béla igazgató az intézet emeleti folyósóján is alkalmazta, ennél fogva az alkalmasabb képek itt is függenek. E gyűjtemény körében az intézet 103 kisebb nagyobb, szemléltetésre alkalmas tárggyal rendelkezik; nevezetesen van: 28 darab gyps- és czinfigurája és antik pénzek utánzatát tartalmazó szekrénye; 75 darab fényképe.

Telmányi Emil,
szertáros.

j) *Szabadkézi- és mértani rajzszerár.* E szerár beszerzései a rajztanításra vonatkozó utasítások ismételen megváltozott követelményeinek felelnek meg: eleinte a szabadkézi rajznak nagyobb igényei voltak a mértaninál, azután a mértani rajz lépett előtérbe, melyhez mint a görög nyelvet helyettesítő tantárgyak egyike a felsőbb osztályok számára ismét a szabadkézi rajz és hozzá még az ábrázoló mértan elemei csatlakoztak. — A rajzterem falait négyszáznál több, az egyes osztályok tananyagának megfelelőleg csoportosított mintarajz díszíti. Az ábr. mértan tanításánál annyira szükséges szemléltetés érdekében az intézet házilag készített 20 drb mintát s azokat egyéb rajzokkal együtt az 1894. évi debreczeni orsz. kiállításon állította ki, mely alkalommal az intézet szakszerű isk. rajzaiért az első ezüst oklevelet, az említett minták készítői pedig (Körmendy József és Kövesdi Ignác) II. oszt. állami érmet nyertek. Ezen minták számát azóta hatvanra növesztettük és készítettünk még mintegy száz darab kisebb alaku szemléltető eszközt a III. és IV. osztály mértani tananyagához; a szakférfiak mindezeket az ezredéves orsz. kiállításon ítélik meg.

A szerár állománya az 1895. isk. év végén 1080 drb, 1077 frt értékben volt.

Körmendy József,
a rajzszerár öre.

k) *Testgyakorlat.* A testi nevelés az aradi kir. főgymnasiumban a megalakulás első évétől egészen a jelen időkig mindig kiváló figyelemben részesült, s nemcsak hogy a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi ministerium által kiadott tantervet és utasításokat pontosan és lekiismeretesen betartottuk és követtük, de még az 1874-től 1891-ig terjedő időszakban, midőn az újabban életbe léptetett újítások a tornaünnepélyek, játékok és versenyek terén hazánkban még nem honosultak meg, intézetünkben ezeket már műveltük s több sikerült tanulmányi és tornakirándulást, tornaünnepélyt és versenyt tartottunk.

Nagyobbszabású tanulmányi kirándulást rendezett az aradi kir. főgymnasium a reálisk. testvérintézettel együtt 1881-ben Aradról Petroszénybe, melyben 13 tanár és 85 növendék vett részt. Ezen kirándulás 4 napot vett igénybe s kiterjedt Petroszény és vidékére nevezetesen: a petroszényi kőszénbányákra, a Zsilvölgyére, a Vulkán-szorosra, a Szurduk-szorosra és a Csetatye Boli barlangra.

Ezenkívül több természetrajzi és tornakirándulást rendeztünk az Arad-hegylárára, nevezetesen Gyorok, Ménes, Magyarád, Kovaszincz, Paulis és Radna-Lippa vidékére, a solymosi várromokhoz, a kladovai völgybe, a regényes szépségű milovai völgybe, a világosi várromokhoz, Mikalakára, a glogováczi öt halomhoz, Csicsér-Mondorlak és Szabadhelyre, Új-Panátra, Uj-Aradra, a zádorlaki mezőségre, a csálai nagy erdőbe, a bodrogi zárda környékére, mely kirándulások alkalmával a növények harcz-, várostrom- és egyéb tornajátékokat végeztek és versenyfutást rendeztek.

A rendszeres tornázás mellett a játékokat már 1874. óta kultiváljuk intézetünkben és pedig úgy, hogy a tavaszi, nyári és őszi időszakokban a heti 2 tornaórát úgy osztotta be intézetünk tornatanára, hogy egy órában tornásztak a növendékek, egyben pedig a lyceum előtt elterülő térségen labdáztak és tornajátékokat űztek, vagy pedig a tiz percznyi távolságra fekvő vár bástyái alatt harczjátékokat rendeztek.

Minden osztály hetenként 2 órában tornázik. Az előtornászok hetenként egy különórán képeztetnek ki, melyben a gyakorlatokat, azoknak elnevezését és a segítségadás módját tanulják.

A szertornázás az alsó négy osztályban az osztálytornázás, a felső négy osztályban a csapattornázás rendszere szerint gyakoroltatik.

A szertornázásnál szokásos csapatba való beosztás az V-ik és VI-ik osztályban, az ügyesség a VII-ik és VIII-ik osztályban az erőmérés alapján történik.

A tornaudvar alapterülete 1,303.95 m². A tornaudvart, mely a tornacsarnok és a főépület között fekszik, a tanuló ifjúság az óráközökben való felüdülésre és játékokra használja. Ezen kívül itt tartatnak a tanév végén a tornaünnepélyek és versenyek.

A tornateremmel közvetlen összeköttetésben van a 20 méter hosszú, 5 méter széles és 5 méter magas öltözőterem, továbbá az 5 méter széles, 5 méter hosszú és 5 méter magas tornaszertár, egy mosdó szoba és elzárt pissoir closettal együtt, mely mellékhelyiségeket az aradi tornaegyesület építtette.

A nyári tornahelyiség és játszótér berendezése most van folyamatban, melynek helyéül a lyceum-épület előtt elterülő úgynevezett lyceum-

kert van kiszemelve s melynek alapterülete: 8414·8 m². Ezen kertet Arad szab. kir. város törvényhatósági bizottsága 1895. május hó 8-án tartott közgyűlésében a kir. főgymnasiumi igazgatóság kérvénye alapján a kir. főgymnasium és állami főreáliskolai ifjúság részére átengedte. Az élő sövényvel elkerítendő torna és játszótér felszerelése és berendezése a jövő tavasszal megkezdődik. Az elkerítéshez szüksége 1000 drb. élő sövény csemetét gróf Zselénszky Róbert ő méltósága volt szíves az iskola céljaira díjtalanul átengedni. A felszerelés költségeit részben a lyceumban elhelyezett tanintézetek fogják viselni, részben pedig társadalmi úton óhajtjuk megszerezni. (L. Aradi kir. főgymn. értesítő 1894—95).

Ezenkívül mint már említve volt, a főreáliskola, a tanítóképző intézet és a tornaegyesület is több értékes tornaszerezellel gyarapították a tornacsarnok felszerelését, mi által az aradi kir. főgymnasium tornaterme egyike az országban a leggazdagabban berendezetteknek.

Részt vett intézetünk 31 tanulóval az 1891. évi május hó 17-én Budapesten tartott I-ső országos tornaversenyen, mely alkalommal a bíráló bizottság az aradi kir. főgymnasiumot az Antolik-Nagy Sándor-féle rúdgyakorlatok sikeres bemutatásáért díszoklevéllel tüntette ki. Ugyanezen alkalommal intézetünk tornatanára, Nagy Sándor is díszoklevelet nyert.

Ugyancsak Budapesten 1893. május havában tartott II-ik országos tornaversenyen is részt vett intézetünk. Ezt megelőzőleg Aradon a tornaversenyre felutazott szegény sorsu tanulók javára a lyceum tornaudvarában 30 krnyi belépti díj mellett díszornázást rendeztünk, melyben 18 főgymnasiumi, 13 főreáliskolai és 31 tanítóképző intézeti összesen 62 növendék vett részt. Az ünnepély nagyszámú és díszes közönség jelenlétében folyt le s Arad város lelkes közönsége a tornaügy és intézetünk iránt való meleg érdeklődésének az által adott kifejezést, hogy bevételünket felülfizetések által is tetemesen gyarapította. A közönség részéről befolyt összesen 169 frt 79 kr., a tanuló ifjúság részéről 38 frt 96 kr., összesen: 208 frt 75 kr.

Ezen országos tornaversenyen az aradi kir. főgymnasium ifjúsága helyes magatartásával és az összgyakorlatokban s játékokban való sikeres közreműködésével tünt ki. A versenyzásban Angel István VIII. osztálybeli tanuló II-ik díjat, bronzérmeket nyert. Intézetünket a bíráló bizottság a sikeres közreműködésért elismerő oklevéllel tüntette ki.

Az 1895-ik évi június hó 4-én Nagyváradon tartott kerületi tornaversenyen is részt vett az aradi kir. főgymnasium 23 tanulóval. Ezen tornaversenyt megelőzőleg a tanítóképző intézettel együttesen június 1-én Aradon tornaünnepélyt, rendeztünk, melyet városunk minden szép és jó ügyért lelkesülő közönsége még fokozatosabb mértékben látogatott meg mint eddig s a versenyre felutazó szegénysorsú tanulók javára 257 frt gyűlt össze, melyhez az aradi pénzüntézetek is tetemes összeggel járultak. A nagyváradai tornaversenyen intézetünk két növendéke nyert kitüntető oklevelet és pedig Silbereisz István VI. és Pittner József V. osztályú tanuló; előbbi a szertornázásban kifejtett általános ügyességért, utóbbi magas ugrásért.

A tornaterem felszereléséhez a főgymnasium, főreáliskola, tanítóképző intézet, valamint a tornaegyesület arányosan hozzá járulnak. A főgymnasium tulajdonát következő tornaszerek képezik: 3 drb. kor-

lát 146 frt, 1 drb. vasnyújtó 25 frt, 1 pár gyűrűhinta kötelekkel és szíjjal 12 frt, 1 drb. lebegőfa 39 frt 90 kr., 2 drb. lefogó szerkezet a lebegőfa megerősítéséhez 3 frt 50 kr., 1 drb. ló bőrrel bevonva és új rendszerű kápákkal ellátva 80 frt. 11 drb. faláb 9 frt, 1 drb. gerenda a mászó állvány kiegészítéséhez 11 frt 80 kr., 6 drb. kígyóhorog 7 frt 20 kr., 4 drb. falkapocs 2 frt 50 kr., 1 pár Nagy Sándor-féle új rendszerű gyűrűhinta biztonsági hevederrel 20 frt., 1 drb. ugró deszka 4 frt, 1 drb. kézi létra 8 frt, 1 drb. tölgyfaoszlop 14 frt, 1 drb. kápas támpa 4 pár kárával 42 frt 80 kr., 1 drb. testmagasság mérő 9 frt, 1 drb. mérőláncz 12 frt, 1 drb. bak bőrrel bevonva 55 frt 38 kr., 1 drb. vasnyújtó 10 frt, 2 drb. ugródeszka 3 frt 60 kr., 2 drb. magasugrás mérő 3 frt, 4 drb. régi szerkezetű gyűrűhinta 24 frt, 4 drb. ugrószekrény bőrrel bevonva 40 frt., 40 drb. vassúlyzó 18 frt., összesen 94 drb. 600 frt 68 kr. értékben.

Nagy Sándor,
szertáros.

9.

Az Önképzőkör története.

Az intézetben jelenleg fennálló Petőfi-önképzőkör története nem vihető vissza régebb időre, mint azon évig, melyben a gymnasium állami kezelésbe átment. Semmi adatunk sincs arra vonatkozólag, hogy a minorita tanárok idejében önképző-kör működött volna. Csak az elnyomatás éveiből maradt ránk néhány szűkszavú adat, melyekből értesülünk, hogy titkos önképzőkör létezett¹⁾, melynek emlékét a „Zsenge mutatványok“ című verskötet is fenntartotta. E körnek lelke a modern magyar dráma hírneves megalkotója, Csiky Gergely volt, a ki e kört tréfásan „A mi akademiánk“-nak nevezte.

Midőn az önkényuralom megszűntével szabad szél lengett köz-és nyilvános intézményeink felett s a nemzeti szellem első sorban az iskolák tantermeibe tört magának útát, a titkos kör nálunk is nyilvánossá lett s megalakulásáról az 1875—6. évi értesítő következőleg ír:

Tanintézetünk felsőbb osztályainak ifjai ez évben megalakították kebelükben az „Önképző-kört.“

A tanárkar ugyanis az 1875—6. iskolai tanév elején kiküldötte kebeléből Boros Vida, Kövesdi Ignác és Szunter Nándor tanárokat, hogy az ifjúság által megalkotott alapszabályokat bírálata

¹⁾ Lásd Kara Győző „Csiky Gergely tanuló korában,“ Arad, 1894. 10. s 11. old. és Némethy Károly „Arad város tanügyi története“ 2. k. 311 sk v. old.

alá véve, ezeket kidolgozzák, s így egy komoly irányú s a tudományok minden ágára kiterjeszhető önképzőkörnek alapját vessék meg. A kidolgozott alapszabályok a tanárkarnak deczember havában tartott értekezletében fölolvastatván, jóváhagyattak s megerősítés végett a nm. vallás- s közoktatási m. k. ministeriumhoz küldettek, s miután visszaérkeztek, Kövesdi Ignác felgyrnasiumi magyar nyelv s irodalom tanár felügyelete s vezetése alatt márczius hó elején az alapszabályok szerint megtörtént a tisztviselők választása. Az elnöki jelentések után részint szavazás, részint felkiáltás által a közbizalom a következőkben összpontosult: alelnök: Fényes Dezső; főjegyző: Szathmár János; aljegyzők: Ransburg Hugó, Vessa György, Simon Lázár s Rosenberg Károly; pénztárőr: Issekutz Marcel; ellenőr: Magyary Alajos; könyvtárőr: Reiner Ferencz; bíráló bizottsági tagok: Balás Gyula, Holló Lajos, Kosztolányi Jenő, Makovetz Gyula, Dáni Vilmos, Kaczinka Árpád, Zöldy János, Kohn Zsiga, Mihájlovits Miklós.

Számlált az egylet a felgyrnasiumi három osztályból 52 tagot. A pénztár részint tagilletmények, részint tek. Fényes Károly ügyvéd úrnak 5 frtnyi ajándékából 49 frt 60 krt tett, melyből kiadatott 14 frt 69 kr., megmaradt 34 frt 91 kr.

Lapot s folyóiratot jobbára szerdán és szombaton délután felügyelet alatt olvasott az egylet, melyek következők: „Magyarország s a Nagyvilág“, „Vasárnapi Ujság“, „Nyelvőr“, „Otthon“, „Természet“, „Budapesti Szemle.“ Ezek közül 2 az egylet, a többi pedig az ifjúsági könyvtár tulajdona volt.

A szellemi munkásság komoly irányban folyt. Minden vasárnapi összejövetelben, a megelőző csütörtökön a bíráló bizottság által elfogadott művek olvastattak föl, s adattak ki részletesebb bírálatra, felolvastattak a művek feletti bírálatok, s remek költemények szavaltattak el.

A körben egészen a mai napig ily irányú szellem működik. A nagyközönséggel való összeköttetést keresve, a kör a már működése első éve óta szokásos emlékünnepeleyeket az 1880—81-i tanévben nyilvánosokká tette, midőn „br. Eötvös Józsefnek mint intézetünk alapítójának halála 10-ik évfordulója alkalmával díszes közönség jelenlétében tartott emlékünnepet.“

Addig és az óta a kör, mely az 1882—83-ik évi értesítőben szerepel először mint „Petőfi önképző kör“ a következő írók emlékét ünnepelte meg: Berzsenyi Dániel egy (1875—76), Toldy Ferencz egy (1876—77), Pázmány Horváth Endre egy (1878—79), Tóth Kálmán két (1880—81, 1881—82.), br. Eötvös József három (1880—81, 1882—83, 1895—96.), Vörösmarty Mihály hat (1881—82, 1887—88, 1888—89, 1890—91, 1892—93, 1894—95.), Arany János három (1882—83, 1884—85, 1891—92.), Tompa Mihály egy (1885—86.), Csiky Gergely egy (1891—92.), Jókai Mór egy (1893—94.), s Petőfi Sándorét tizenkét ízben (1882—83 kétszer, 1883—84, 1884—85, 1885—86, 1886—87, 1887—88, 1890—91, 1891—92, 1892—93, 1893—94, 1894—95.). Ez ünnepéleyeken az ifjúsági zenekar első ízben az 1882—83-i Petőfi-ünnepélyen, az ifjúsági énekar pedig az 1883—84-i ugyancsak Petőfi-ünnepélyen működött közre. Megemlékezésre méltó az 1886—87-i Petőfi-ünnepély, melyen az ifjúság drámai előadást mutatott be, Simon Gá-

bor, Zborovszky Pál reálisk. VIII. és Kovács Géza gymn. VII. Philipovits István gymn. VIII. oszt. tanulók „Petőfi egyetlen drámájának, a „Tigris és hiénának“ végső hatásos börtönjelenetét szavalták el.“ Ezekén kívül még az 1885—86. és 1891—92. évi Petőfi-ünnepélyt emelhetjük ki, melyeket a kör „a főigazgatóság beleegyezésével belépti díjak mellett rendezett.“ A tiszta jövedelmet a kör felerészben az „Ifjúsági segély-egylet“-nek, felerészben pedig az intézeti díszteremnek bebútorozására fordította s ez utóbbi adományával az első lökést adta meg egy oly alap létesítésének, mely egy régóta érzett hiányt lesz hivatva pótolni, melynek megvalósítása még ma is — pium desiderium.

S hogy az ünnepélyek mindenkor fel tudták kelteni a közönség rokonszenvét és érdeklődését a kör működése iránt, annak bizonyítéka egyrészt azok népes látogatottsága, másrészt, hogy a nagy közönség, nem egy tagja az ifjakat buzdítandó, hol egy pályaműre, hol egy versenyszavallatra jutalomdíjat tűzött ki, gyarapítván ezzel azon jutalomdíjak számát, miket a kör a tagok által fizetett díjakból származó jövedelméből szokott évenként kifizetni. Így tűztek ki pályadíjakat: Barabás Béla, joghallgató 1878—79-ben egy 1848. március 15-én tartandó szónoki beszéd készítésére (elnyerte Rosenberg Károly 8. oszt. tan.); Steiner Jakab 1886—87-ben a február 8-ára irandó legjobb ódára (elnyerte Kövér Lajos reálisk. 8. oszt. tan.) s ugyanezen évben Somló Sándor és Somlóné-Vadnay Vilma két díjat a legjobb szavallatra (elnyerte Simon Gábor és Zborovszky Pál reálisk. 8. oszt. tanulók); Székely Salamon főreálisk. tanár 1887—88-ban a legjobb fordítónak francziából magyarra (elnyerte Lusztig Béla gymn. 8. oszt. tanuló); Nagy Sándor tornatanár 1888—89-ben a következő tétel kidolgozására: A görögök gimnastikája s annak befolyása a görög nemzet egységére és hatalmára (elnyerték Simay István és Nagy Sándor gymn. 8. oszt. tanulók); Fényes Dezső főreáliskolai tanár 1890—91-ben két díjat matematikai pályázatra, (elnyerték Karkoványi Ákos reálisk. 7. és Karvázy Zsigmond gymn. 7. oszt. tanulók); ugyancsak Fényes Dezső tanár 1892—93-ban egy díjat matematikai és physikai kérdés megfejtésére (elnyerte Baczó Andor reálisk. 7. oszt. tanuló) s végül főtiszt. Fehér Alfréd hittanár 1894—95-ben egy díjat „A párbaj megítélése a vallás, társadalom és józan ész szempontjából“ czimű kérdésre (elnyerte Lengyel István gymn. 8. oszt. tanuló).

Midőn az 1880—81-i tanévben az állami reáliskola 7. osztálya s megnyílt, ez osztály tanulói is tagjaivá lettek az önképzőkörnek, mely a következő tanévtől kezdve egészen az 1894—95-i tanév október haváig mindenkor a két intézet 7. és 8. osztályainak tanulóiból alakult. Ez időszakban évenként felváltva egy-egy gymnasiumi s reáliskolai 8. osztályú tanuló volt a kör elnöke. Az együttműködés ez időszakában lépett be a kör az Emke alapító tagjának az 1884—85. évtől az 1888—89. évig négy részletben lefizetvén az alapító tagsági díjat, minek fejében a díszes alapító oklevelet megkapta.

Az 1894—95-i tanév október havában a főreáliskolai tanulók a körből váratlanul kilépvén, az a gymnasiumi tanulókból újra alakult, miután a tank. kir. főigazgatóság a megfelelőleg módosított alapszabályokat jóváhagyta. Ez időtől a Petőfi önképzőkör tagjai megfogy

tak ugyan számban, de nem lelkesedésben és munkálkodási vágyban. A megfogyott kör tagjai nemes ambícióval fogtak a munkához s a legszebb, legemelkedettebb ünnepély, melyet a kör valaha rendezett, ez év április 21-én ment végbe, midőn a kör leleplezte neve nagy viselőjének, Petőfi Sándornak a gymnasiumi tanuló ifjúság közt rendezett gyűjtés eredményéből beszerzett mellszobrát, mely most díszes márványalaplazon Bibicsné mellszobra mellett, az intézet nagytermét ékesíti.

Ugyanezen évben a kör működését illetőleg is változás történt.

A tanári testület ugyanis a működés célirányossága érdekében maga állította össze a tanulmányok különböző ágaiból kidolgozandó tételek bőséges sorozatát a felhasználandó irodalmi segédeszközök megjelölésével s ezen tételekből a tanulók hajlamaik szerint választhatnak.

A tanári kar szakavatott útmutatása s az ifjúság hazafias lelkesedése ez együtt működésének eredménye és gyümölcse el nem maradhat a nemzeti létünk második ezredének első évében a Petőfi önképzőkör is be fogja mutatni hódolatát a nemzeti Géniusnak amaz ünnepélyen, melyre a kör tagjai máris serényen megteszik az előkészületeket.

A kör szervezete semmiben sem tér el a többi hasonló irányú körök szervezetétől, s működését, mely fennállása óta kétszer, és pedig az 1879—80-i és az 1889—90-i tanévben szünetelt, az 1891—92-i tanév óta a zenére is kiterjeszti. Üléseit régente vasárnap délelőtt, 1895 óta szombat délután tartja mindenkor a vezető tanár felügyelete mellett. A kör vezető tanárai voltak eddig: Kövesdi Ignác (1875—1881), dr. Jancsó Benedek (1881—1888), Polgár János (1888—1889), Gurnesevits Lajos (1890—1891), dr. Jánosi Béla (1891—1893), Kara Győző (1893—1896). Az ülést a kör elnöke vezeti. Fennállása óta következő elnökei voltak:

1875—76. Fényes Dezső, 1876—77. Holló Lajos. 1877—78. Dáni Vilmos. 1878—79. Raskó István. 1880—81. Gräszmann Gyula. 1881—82. Prielle Lajos reálisk. 8. oszt., 1882—83. Rausch Kálmán gymn. 8. oszt., 1883—84. Nachtnébel Ödön reálisk. 8. oszt., 1884—85. Beréc Ferencz gymn. 8. oszt., 1885—86. Gergurevics Miksa reálisk. 8. oszt., 1886—87. Mezey Andor gymn. 8. oszt., 1887—88. Hann Alajos reálisk. 8. oszt., 1888—89. Pekár Mihály gymn. 8. oszt., 1890—91. Pekár Dezső gymn. 8. oszt., 1891—92. Martos Ferencz reálisk. 8. oszt., 1892—93. Aszódi Adolf gymn. 8. oszt., 1893—94. Tabakovits György reálisk. 8. oszt., 1894—95. Lengyel István gymn. 8. oszt., 1895—96. Jegesi Károly gymn. 8. oszt.

Végül még a kiválóbb szavalók nevét igtatom ide a következőkben: Maskovetz Gyula, Dáni Vilmos, Brassoványi József, Rosenberg Károly, Prielle Lajos, Wallfisch János, Mittelmann Oszkár, Metzner Miksa, Alexits György, Schön Ármin, Berecz Ferencz, Balogh Henrik, Bejczy Árpád, Rózsa Dezső, Breuner Fülöp, Szilárd Emil, Klaffer Izidor, Róser Jenő, Zborovszky Pál, Simon Gábor, Kovács Géza, Krausz Miksa, Volter Ede, Hindy Attila, Kertész Miksa, Nagy Sándor, Pekár Dezső, Rottár Sándor, Reisinger Ferencz, Schill Fülöp, Reich Oszkár, Spiroch Lajos, Telescu György, Lészay Árpád.

Az önképzőkör, énekkar és az 1895-ben az igazgató felügyelete

alatt alakult zenekör együttes működésének feltüntetésére szolgáljanak a következő műsorok.

A Petőfi szobor leleplezéssel kapcsolatos Petőfi ünnepély műsora (1895. ápr. 21.)

1. HEROLD. „Zampa“ nyitány Előadja az ifj. zenekar.
2. **Ünnepi beszéd.** Elmondja *Lengyel István*, VIII. o. t., az Önképző kör elnöke.
3. HUBER KÁROLY. **Királyinduló**, A tan. képző int. néhány növendékének szíves közreműködése mellett előadja az énekkar. Zongorán kíséri *És Béla* gymn. IV. o. t. Karvezető: *Krausz Vilmos*, gymn. VIII. o. t.
- 4 **Petőfi emlékezete.** Óla. Irta WECHSLEK IMRE. VIII. o. t. Szavalja *Lészei Arpád*, VII. o. t.

5. a) SPOHR Adagió.	}	Hegedűn előadják: <i>Krausz Vilmos</i>
b) KALLIWODA. Concertante.	}	és <i>Winter Frigyes</i> gymn. VII. o. t.,
	}	zongorán kíséri <i>Parecz Jenő</i> , r. i.
	}	VIII. o. t.
6. **Petőfiné-Szendrey Julia**, Jellemrajz. Irta és felolvassa *Faragó Gyula* VIII. o. t.
7. HUBAY JENŐ *Scènes de la Csárda: Hullázmó Balaton* . . . Hegedűn előadja *Krausz Vilmos*, VII. o. t., zongorán kíséri *Parecz Jenő*, r. i. VIII. o. t.
8. I. Magyar népdalok, Előadja az ifj. énekkar.
 - a) **Ha elmegyek** . . . Karra alkalmazta: BELEZNAY ANTAL.
 - b) **Fáj, fáj** . . . (Székely dal)
 - c) **Tél a falun** . . . (KERTAY E.)
- II. Német népdal.

Az alkony. Karra alkalmazta: HARRACH J.
- III. Román népdal.

Mondta rózsám . . . Karra alkalmazta: MUSICESCU GÁBOR.
9. ARANY. „**A honvéd özvegye**“. Szavalja *Telescu György*, VIII. o. t.
- 10 HÁNDEL. (1685–1759) Diadal-ének „**Makkabeus Judás**“ oratoriumból. Fuvózenekari kísérettel. Előadja az ifj. énekkar. Hangszerelte *Barna Izsó*. Karvezető *Kertay Ede* tanár úr.

=====

Az Eötvös ünnepély műsora (1895. decz. 1.)

1. **Elnöki megnyitó.** Felolvassa *Jegesi Károly*, VIII. o. t.
2. a) „**Finn zene**“ PACIUSTÓL } *Kertay E.* tanár zongora kíséretével
- b) „**Szólal a kincsem**“, népballada. } előadja a főgymn. énekkar.
3. „**Eötvös emlékezete**“ Óla. Irta és szavalja *Varjassy Lajos* VII. o. t.
4. Hegedű-tűiő. DONIZETTI (1797–1848) „**Lucretia Borgia**“ cz. dalművéből. Előadják: *Krauss V.*, *Salgó M.*, és *Winter F.* VIII. o. tanulóik.
5. EÖTVÖS J. „**Vár és kunyhó**.“ Szavalja *Lészei Arpád* VIII. o. t.
6. a) „**Csinom Palkó**“ kurucz-dal 1705-ből. } előadja a főgymn. énekkar.
- b) „**A vadász**“ népdal }
7. ARANY J. „**Az egri leány**“ Szavalja *Spiroch L.* VIII. o. t.
9. a) „**A három Génusz kara**“ MOZART (1753–91) „**A varázstüvola**“ cz. dalművéből.
- b) „**Hallelujah**“ HÁNDEL (1685–1759) „**Messias**“ cz. oratoriumából. Előadja a főgymn. zenekör. *Krausz V.* VIII. o. t. vezetése alatt.

Kara Győző,
az önképzőkör vezető tanára.

Az aradi kir. főymn. »Gyorsírókör«

A gyorsírás, mely napjainkban oly fontos és oly nagy szerepet játszik, újabb időben közművelődésünk egyik lényeges tényezőjévé vált. Hiszen a gyorsírás mindenütt nyílt térre talált és hasznáról köteteket volnánk képesek írni. A gyorsírásnak meghonosítása, ápolása, fejlesztése hazafiúi kötelesség. E kötelesség tudata hozta létre az aradi gyorsírókört is, melynek történetéről szóljon e rövid ismertetés. — A főymn. „Gyorsírókör“ Cserép József dr. tanár vezetése alatt 1894. december 19-én alakult meg. Tagjai a VI. és alsóbb osztályokból iratkoztak be, mert a felsőbb osztályokban a gyorsírást nem tanulták. Tagjainak száma kezdetben csak 15 volt, de az évfolyamán 39-re emelkedett, kik közül kettő alapító tag.

A január 13-án megtartott második gyűlésen Lupán Andor elnök az alapszabály-javaslatokat terjeszti elő, melyek meghatározzák a kör czímét, megállapítják a tagok minőségét, jogait és kötelességeit. Meghatározzák a tisztségek betöltésének módozatait, a szavazati jogot, az egyes tisztviselek működésének körét és a kör czélját, mely rövid szavakban összefoglalva így hangzik: „A gyorsírás terjesztésére minden helyes eszközt felhasználni u. m. pályadíjak kitűzését, vers enyeket, stb.“

A kitűzött czélnak igyekezett is a kör megfelelni, úgy anyagiilag, mint szellemileg. Majdnem minden egyes gyűlésen volt egy felolvasás, melyek természetesen mindannyian a gyorsírásra vonatkoztak.

A kör 1894—95. isk. évben 7 rendes gyűlést tartott, melyeken a felolvasott művek következők voltak.

Hertmann Emil: A Temesvárott szerkesztett „Gyorsírárszati Hírlap“ ismertetése. Felolvasásában a lapot ismerteti s czélját fejtegeti. A második felolvasás Éles Bélának „A gyorsírás története“ című műve volt, melyben a szerző rövid vonásokban tünteti fel a gyorsírás történetét az ókortól napjainkig. — A harmadik felolvasás Lengyel Gyulának „A gyorsírás története hazánkban“ című műve volt. A szerző behatóan tárgyalja a gyorsírás fejlődését hazánkban. — Az április 22-iki gyűlésen Polgár Jenő olvasott fel egy kis ismertetést a „Gyorsírárszati Hírlapról“, mely értekezésében azt fejtegeti, megfelel-e a lap a kör érdekeinek. — Ez évben az utolsó felolvasás Lupán Andor „A gyorsírók az országházban“ cz. műve volt, mely élénken és humoros hangon vázolja e gyorsíróink életét az országházban. A gyűlések nevezetesebb mozzanatai voltak még a pénztáros havi jelentései, a jegyzőkönyv felolvasása és az esetleges indítványok.

Körünk összes vagyona az 1894—95. évben	15 frt 32 kr.
Tagsági díj fejében befolyt	15 „ 00 „
Gyűjtésekből	3 „ 02 „
	18 „ 02 kr.
Kiadás	2 „ 70 „
	15 „ 32 kr.

Az 1895–96. évben körünk szept. 26-ikán tartotta meg alakúól gyűlését Cserép József dr. tanár vezetése alatt. E gyűlésen az alapszabályokon is némi változás történt, melyek értelmében meghatározták, hogy az egyes tisztségek mely osztályokból tölthetők be. Ezenkívül egy választmány is alakult, mely minden egyes osztály képviselőjéből áll.

Ezideig a tagok száma 102, kik közül 23 alapító tag. Mint látjuk, már szép haladás az előző évhez képest. Az okt. hó 1-én megtartott első rendes gyűlésen gyökeres reformokat hozott létre a kör, melyek a legcsekélyebb részecskére is kiterjedtek.

Miután a körnek vagyona ez évben már meglehetősen szaporodott, körünk megrendelte a „Gyorsírási Hírlapot“ és a „Gyorsírási Lapokat.“

Ezideig a kör 7 rendes gyűlést tartott.

Felolvasást tartott: Momák Döme, A „Gyorsírászat hasznáról.“ Éles Béla a „Gyorsírási rendszerekről“ című művében a különböző gyorsírási rendszereket ismerteti.

A harmadik felolvasást Polgár Jenő tartotta. Felolvasásában a verseny-módozatokról szól, egyuttal meghatározza az írásversenyek szabályait.

Ezenkívül beérkezett még egy gyorsírástárgyú költemény is: „A röpke szó és a gyorsíró“. E költeményben a szerző párhuzamot von a közönséges írás és a gyorsírás között.

A kör ezideig két választmányi gyűlést tartott, melyeken részint pecsétjével, részint a milleniumra kiadandó, tervbe vett albummal foglalkozott.

Viszonylag a kör rövid fenállása óta könyvtárunk is szépen gyarapodott. Van benne 21 kötet és több folyóirat, így a „Gyorsírási Hírlap“, a „Gyorsírási Lapok“, a „Budapest Gyorsíró“ és a „Dresdner Correspondenzblatt.“

Ezenkívül az egyes felolvasásokat is a könyvtárába helyezi el megőrzés végett. Összes irataink száma 81. — A vagyoni állapotot illetőleg a jelen tanév örvendetes haladást mutat.

A mult tanévről fenmaradt	15.32
Tagsági díjakból begyűlt	14.60
Gyűjtésekből	9.29
Alapító tagsági díjakból	69.00
Felülfizetésekből	1.50
Összeg	109.71 frt.
Kiadás	19.75 „
Összes vagyon:	89.96 frt.

A kör vagyoni állapotának gyarapítására a következő tagok fejtettek ki elismerésre méltó buzgalmat: Baumgartner Dezső, Deutsch Lajos, Éles Béla, Kesztenbaum Béla, Kilényi testvérek, Kell József, Kronstein K., Nagy Sándor, Rosenberg Rezső, Schauer Gábor, Schwartz Ferencz.

A kör alapító tagjai: dr. Adler Lipót, Bing Ede, Bing Gyula, Bing Vilmos, Bisztriczky József, Böhm Adolf, Domány József, Éles

Ármin, Fehér Aladár, Heinrich Sándor, Kara Győző, Kirnbauer József, Kristyóry János, Körmendy József, Lamberger Lajos, Lusztig Ármin, Neuman Dániel, Öttvös Dániel, Ottenberg Tivadar, dr. Pálmai Lajos, Pless Mór, Ring Géza, Tenner Ignác, Tenner Lajos, dr. Vajda István, Vajda Lajos urak.

dr. *Cserép József*,
a gyorsírókör vezetője.

11.

Ifjusági segélyző-egyesület.

Minden culturállamban, száz meg száz állami és magánintézetben lankadatlan buzgósággal, szünet nélkül folyik az önzetlen szeretetnek segélyző munkája, melynek évenként sok ezer gyermek köszöni azt, hogy a társadalomnak tisztességes, hasznos és munkaszerető tagjává növekedik fel. Hazánkban is az államra, a törvényhatóságokra és a községekre a segélyzés ügyében még igen számos feladat betöltése vár. De ezen irányban nem szabad mindent az államtól várunk, sőt a külföld példája határozottan bizonyítja, hogy e téren a jól szervezett és fáradhatlan buzgalommal keresztülvitt társadalmi tevékenység nélkül a teljes siker el sem érhető.

Ily meggyőződésben, a humanizmus és nemeskeblű jótékonyság eszméjétől áthatva és lelkesítve kezdett fáradozni az aradi kir. főgymnasium is egy segélyző egyesület létrehozásában, mely az intézet szegény tanulóinak anyagi helyzetét az ösztöndíjak és az intézet javára tett egyes alapítványok mellett sokban előmozdította.

A tanárkar — élén Sváby Pál igazgatóval — ugyanis csakhamar azt tapasztalván, hogy a tanulóknak a tanulásban való elmaradását sok esetben a szegénység okozza, mert sokan, csakhogy a nyomorral küzdve életüket fentarthassák, tanulmányaikat kénytelenek elhanyagolni, 1873. december hó 21-én tartott tanácskozányában azt határozta el, hogy egy szegény tanulókat segélyző egyesület alakítását fogja kezdeményezni.

E megállapodás folytán Sváby Pál igazgató felkérte a közreműködésre Tabajdy Károly alispánt, Vörös Pál polgármester és Malmosi Károly tanár urakat, kik is együttesen ideiglenes bizottsággá alakulván megállapították az alapszabályokat s azokra nézve 1874. márczius hó 2-án 4828. sz. alatt a nm. vallás- és közoktatásügyi ministerium helybenhagyását ki is nyerték.

Az egyesület alapszabályainak két első pontja így hangzik:

1. „Az egylet célja: az aradi kir. főgymnasiumbeli szegény, jó tanulókat — vallás és nemzetiségre való tekintet nélkül — segélyezni.“

2. „Az egyesület tagjai:

a) Alapító tagok, kik vagy-egyszerre 25 frtot, vagy három egymásra következő évben 10—10 frtot fizetnek. Oly alapító tagok, kik az egyesület céljaira a fennevezett összegnél többet adományoznak, az egyesület pártfogóinak tekintetnek.

b) Rendes tagok, kik évenként 2 frtot fizetnek.

c) Rendkívüli tagok, kik az egyesületet egyes adományokkal segítik.“

Hogy a jótékony egyesület létrejöheszen, hogy áldásdús működését megkezdhesse, Arad város és Aradmegye nagyérdemű közönségének általán ismert és sokszor bebizonyított jószívűségéhez folyamodott a bizottság. Hisz tudta, hogy azok, kik jótévő kezökkel már annyi könnyet szárítottak fel, kik kegyes adományaikkal már annyi nyomort enyhítettek, most sem fogják megvonni filléreiket, hogy egy oly intézményt mozdítsanak elő, melynek célja nemcsak a jótékonyosság, hanem egzsersmind a haza jövője iránt való kötelesség is. Nemcsak arról volt szó, hogy szegények segélyeztessenek, hanem megmentessenek azon jó tehetségek, kikből idővel a haza oszlopai, mívelt munkásai lehetnek, kik majdan céljukat elérve hálás érzettel buzgó munkálkodás által fogják meghálálni kamatostúl a velök tett nemes jót.

Igen jól tudták a nemeslelkű kezdeményezők, hogy a nagyérdemű közönség nem vonja meg támogatását az alakuló félben levő egyesülettől s azért gyűjtőíveket bocsátottak ki, melyeken alig egy-két hónap mulva tetemes összeg iratott alá, melyből 2064 frt tényleg be is folyt.

Minthogy a gyűjtés aránylag igen rövid idő alatt ily szép eredményre vezetett, az egyesület 1874. deczember hó 17-én megtartotta alakuló gyűlését, melyen elnöknek egyhangulag Tabajdy Károly alispán, alelnöknek Sváby Pál főgymn. igazgató, pénztárosnak Boros Vida főgymn. tanár, titkárnak Abray Lajos főgymn. tanár, bizottsági tagoknak pedig dr. Aradi István főorvos, Fényes Károly ügyvéd, Goldis János főgymn. tanár, Kövesdi Ignác főgymn. tanár, Laczay József birtokos, Dr. Matavovszky Nándor megyei főorvos, Tavaszai Antal ügyvéd, Tiszti Lajos lapszerkesztő, Varga János ügyvéd és Vörös Pál polgármester urak választottak meg.

Az egyesület tulajdonképeni és rendszeres működése ezen időponttól kezdődött. A bizottság minden egyes tagja buzdítólag igyekezett hatni a közönségre, hogy ki-ki tehetsége szerint mozdítsa elő a nemesirányú egyesület felvirágzását. A rendszeres gyűjtések is voltaképen csak ezentúl kezdődtek, még pedig olyan szép eredménnyel, hogy mindjárt az első évben csak a rendes tagok díjai és a rendkívüli adományokból tetemes összeg volt fordítható segélyezésre.

Segélyezésre az első években csakis gymnasiumi tanulók tarthattak igényt, amiért is az 1882. év deczember hó 7-én tartott közgyűlés azt határozta, hogy a régóta és többször hangoztatott óhajnak eleget teendő, a segélyezést az egy és ugyanazon épületben levő, a főgymnasiummal egy igazgató alatt álló főreáliskola szegény tanulóira is kiterjeszti, azon kikötéssel azonban, hogy „1. ezentúl csakis oly tanulók segélyezendők, kik legalább jó előmenetelt tünnetnek fel; 2. hogy a két intézet esetleges különválása, vagy a reál-

iskola megszüntetése, avagy áthelyezése esetén a törzsvagyonból a gymnasiumot fogja illetni azon 3647 frt 88 krnyi összeg, amely 1882. évi deczember hó 17-én az egyesület tényleges vagyona volt.“

Ugyancsak ezen közgyűlés még más néhány lényeges pontban is változtatván az alapszabályokat, — nevezetesen, hogy a rendes tagok évenként 2 frt helyett 3 frt fizessenek, hogy az eddigi tisztviselők mellé még egy ellenőr és szertáros is választassék. — azokat megerősítés végett a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumhoz terjesztette fel, honnan azok 1883. május hóban jóváhagyva visszaérkezvén, junius hó 21-én már az alapszabályok értelmében alakult meg az egyesület, melynek pecsétjén azóta ezen fölírat olvasható: „Az aradi kir. főgymnasium és áll. főreáliskola ifjusági segélyező egyesületének pecsétje, 1883.“

Még egy ízben, 1893. évi junius hó 23-án 25,639 sz. alatt történt módosítás az egyesület alapszabályain a nm. vallás és közoktatásügyi ministerium jóváhagyásával és pedig az, hogy az egyesület rendes tagjai 10 év után alapító tagoknak tekintetnek és az egyesülettel szemben elvállalt tagdíjfizetési kötelezettségük alól fölmentetnek.

Az egyesület felvirágzásán, mint vezetők és tisztviselők annak kezdetétől mai napig a következő férfiak munkálkodtak:

Elnökök: Tabajdy Károly főispán 1874 - 1886. október 7-én bekövetkezett haláláig.

Fábián László főispán 1887 — mai napig.

Alelnökök: Sváby Pál főgymn. és főreálisk. igazg. 1874 — 1882., a midőn a pozsonyi főgymnasiumhoz helyeztetett át. Kuncz Elek főgymn. és főreálisk. igazgató 1882 — 1890, a midőn a nagyváradi tanterület főigazgatójává nevezetett ki.

Pénztárosok: Boros Vida főgymn. tanár 1874 — 1883. Ábrai Lajos főreálisk. tanár 1883 — 86. Stauber József főgymn. tanár 1886 — mai napig.

Titkárok: Ábrai Lajos főgymn. tanár 1874 — 76, Szunter Nándor főgymn. tanár, 1876 — 1887, a midőn a nagybányai főgymnasiumhoz igazgatónak nevezetett ki. Haslinger Ferencz főgymn. tanár 1887 — mai napig.

Szertárosok: Ezen tisztségre, mely csak 1883-ban szerveztetett, Medgyesi Ödön főgymn. tanár választatott meg, ki azt 1890-ben történt nyugdíjba vonulásáig viselte. Helyét Telmányi Emil főgymn. tanár foglalta el és bírja manap is.

Ellenőr: Ezen tisztséget, mely csak 1883-ban szerveztetett, Spitzkó Lajos főgymn. tanár viselte 1885. junius hó végéig, a midőn a besztercebányai főgymnasium igazgatójának nevezetett ki. Helyébe dr. Márki Sándor főreálisk. tanár választatott, ki e hivatalt szintén csak rövid ideig 1886. novemberig, Budapestre történt áthelyeztetéseig viselte. Utódja lett Ábrai Lajos keresk. akad. igazgató, ki e tisztséget ma is betölti.

Az egyesület jelenlegi választmánya a következő: elnök Fábián László főispán, alelnök Himpfner Béla főgymn. igazgató, titkár Haslinger Ferencz főgymn. tanár, pénztáros Stauber József főgymn. tanár, ellenőr Ábrai Lajos keresk. akad. igazgató, szertáros Telmányi Emil főgymn. tanár; tagok: Bing Ede borkereskedő, Domány József borkereskedő, Éles Ármin nagykereskedő, Hein-

rich Sándor takarékpénztári vezérigazgató, Kövesdi Ignác főgymn. tanár, Kristyóry János keresk.- és iparkamarai elnök, Nikodem János takarékpénztári igazgató, Ormós Péter nyug. alispán, Péterffy Antal ügyvéd, Salacz Gyula polgármester, Scholcz Róbert főreális. tanár, dr. Szilágyi Ede ügyvéd, Tiszti Lajos lapszerkesztő és Wallfisch Ármin váltó-üzle.-tulajdonos.

Az egyesület az alapszabályok 1-ső pontjában kifejtett czélnak megfelelőleg a szükséghez képest részint készpénzzel, beiratási- és tandíjak fizetésével, részint könyvekkel és rajzszerekkel, részint ruhával segítette a gymnasium és reáliskola pártfogásra szoruló és arra érdemes tanulóit. Hogy könyvekkel hány tanuló és milyen arányban segítéztetett, az elkülönítve csakis 1885-től fogva van kimutatva.

Az egyesület soha sem csüggedett, soha ki nem fáradott a könyörület magasztos munkájában; amellet mindenkor mindent elkövetett, hogy vagyonát évenként emelje. 1895. évi deczember hó 31-ig, ameddig egyesületünk e rövid vázlata terjed 7618 frt 41 kr. volt az egyesület vagyona. 1887 óta annak legnagyobb része állami értékpapirokban helyeztetet el, még pedig az alaptőke részéről 5400 frt. az 1159. sz. 4% 10.800 korona névértékű, a „Nagy Sándor — Kaszap Emilia“ segélyalap részéről 500 frt. az 1153. sz. 4% 100 koronás járadékkötménybe fektetett, a mely papirok kamatait a m. kir adóhivatali pénztár félévenként bélyeg- és díjmentesen szolgáltatja ki. Az első aradi takarékpénztárnál a 13258. sz. könyvecskében 509 frt. 32 kr. a „Nagy Sándor—Kaszap Emilia“-féle alapból, a 13891. sz. könyvecskében pedig 1093 frt. 73 kr. mint rendelkezési alap van elhelyezve. — Ezenkívül bir az egyesület 931 drb. tankönyvvel is, melyek a felmerülő szükséghez képest mindig a tanév elején szereztetnek be és osztatnak ki a tanulók között, kik azokat az iskolai év végén aztán visszaadni kötelesek, hogy azokat, amennyiben el nem avultak s még használható állapotban vannak, a következő tanévben ismét más tanulók is használhassák.

Pártfogóink közül különösen kiemelendők és pedig első sorban Tabajdi Károly, Aradmegye néhai főispánja, ki nemcsak egyesületünknek egyik első megalapítója, hanem 12 éven át annak fáradhatatlan, ügybuzgó elnöke is volt, ki nemes szívének lángoló tüzevel ápolta mindenkor ifjúságunk nevelési ügyét s ragadott meg minden kínálkozó alkalmat, hogy áldásos jótévő hajlamainak szegénysorsú tanulóink irányában kifejezést adhasson. Így gyarapította, hogy többet ne is említsünk, tetemes összeggel — 137 frt. 96 kr. — egyesületünk alaptőkét 1879 ben főispáni beiktatása alkalmával, továbbá azon intézkedésével, hogy a megye akkori érdemes alispánjával, Ormós Péterrel, kezét fogva az újví üdvözletek megváltása czimén befolyt összegeket éveken kekeresztül egyesületünknek adományozta, hogy az egyesület alapítása óta 1887-ig létezett aradmegyei magyar nyelvet terjesztő egyesület pénzből, az intézeti segélyző egyesulettől ugyan függetlenül, de annak közvetítésével, különösen pénzsegélyben részesítette az intézet idegen ajku, jó tanulóit, mely összeg 15 év alatt kitett 2246 frt. 13 krt. Azonkívül tagok gyűjtésével, a köz és- választmányi üléseknek buzgó és tapintatos vezetésével egyletünk történetében is örök emléket biztosított magának.

Még kell emlékeznünk néhai Dombrádi Nagy Sándor, volt törvényszéki elnökről is, ki végrendeletében egyéb jótékony hagyományai között — milyen pl. egy 1000 frtos intézeti ösztöndíj-alapítvány — egyesületünk részére egy 500 frtos segélyalapítványt tett oly kikötéssel, hogy azt a saját valamint hátramaradt özvegye szül. Kaszap Emilia úrnő nevében külön alap gyanánt a segélyző egyesület kezelje, évi kamatai pedig szegény tanulóink segélyezésére fordíttassanak.

Nagy hálával tartozunk még az „Aradmegyei Takarékpénztár“ aradi „Ipar és Népbank“, az aradi „Polgári Takarékpénztár“, az „Aradcsanádi Takarékpénztár“ különösen pedig az „Első Aradi Takarékpénztár“ igazgatóságainak, mint a mely igazgatóságok érdemes férfiai évenként növelik igen tetemes adományaikkal az egyesület vagyonát.

Nagyobb összegeket adományoztak még: grf. Almássy Kálmán, néhai gyoroki Andrényi Kálmán, özv. Andrényi Kálmánné, Antolik Károly, Aradmegye közönsége, Atzél Péter, néhai Bogdánffy Gergely, Cziffra János, néhai Habereger Györgyné, Kintzig Jánosné, néhai Klein Mór, Mahler József, Mittelmann F. D., Nagy Kálmán, Nikodem János, Ormós Péter, Pless Mór, Tavaszi Antal, Zimmer Alajos stb. Az ifj. Klein Mór-féle könyvkereskedő czég pedig évek óta segélyzi szegény tanulóinkat rajz- és íróeszközökkel és engedélyez a nála vásárolt tankönyvek bolti árából 10 százalékot.

A hálás elismerés adóját kell lerónunk végül a két intézet tanulóinak is, kik szegénysorsú társaikért lelkesedve dicséretre méltó buzgalommal gyűjtenek rendszeren a karácsonyi szünet alkalmából az egyesülettől kibocsátott gyűjtőíveken filléreket rokonaik és ismerőseik között.

Ezen újítás, mely két év óta áll fenn, azért is czélszerű, mert általa lehetővé válik, hogy azok is, kik néhány fillért kitévő adománnyal akarnak hozzájárulni a segélyzéshez, azt ilyen uton könnyen megtehetik. Ha elgondoljuk, hogy pusztá krajczárokból rövid két év alatt milyen szép összeg — 1098 frt 92 kr. — jutott az egyesület rendelkezésére, méltányolnunk kell azt a nemes eszmét, melyet az egyesület 1893—94. évi közgyűlése a megvalósuláshoz juttatott.

Iskolai év végén	Vagyoniálladék				J ö v e d e l e m				
	Alaptőke	Rendelkezési alap	Nagy Sándor-Kaszap E.-féle alap	Összesen	Alapító s rendes tagsági díjak	Adományok	Gyűjtés	Rendes és időközi kamatok	Összesen
1873—74	2064.65	...	2 64.65
1874—75	2064.65	2064.65	268.15
1875—76	2054.65	59.11	...	2113.76	729.69
1876—77	2331.32	371.37	...	2702.69	222.99
1877—78	2503.70	199.50	...	2703.20	...	32.00	...	158.52	190.52
1878—79	2535.70	173.30	...	2709.00	...	47.00	...	161.66	208.66
1879—80	2582.50	203.81	...	2786.31	...	162.96	...	163.68	326.64
1880—81	2783.69	205.76	...	2989.45	...	116.50	...	165.69	282.19
1881—82	2992.81	219.55	...	3212.36	...	219.66	...	185.84	405.50
1882—83	3333.69	221.17	...	3554.86	...	40.09	...	205.32	245.32
1883—84	3681.88	3681.88	146.00	52.70	...	208.99	407.69
1884—85	3963.45	...	500.00	4463.45	142.00	250.54	...	225.13	617.67
1885—86	4207.50	...	520.00	4727.50	92.00	401.26	...	229.87	723.13
1886—87	4494.81	...	545.00	5039.81	40.00	227.76	...	222.02	489.78
1887—88	4562.60	...	560.75	5123.36	111.00	121.79	...	985.05 ¹⁾	1217.84
1888—89	5154.36	190.70	615.32	5960.38	95.00	267.26	...	300.08	662.34
1889—90	5154.36	439.66	615.32	6209.34	57.00	120.00	...	300.84	477.84
1890—91	5204.36	353.30	615.32	6175.98	76.00	144.91	...	298.83	519.74
1891—92	5229.36	428.23	615.32	6272.91	57.00	55.00	...	295.42	407.42
1892—93	5229.36	387.55	615.32	6232.23	193.00	108.87	...	627.33 ²⁾	929.20
1893—94	5759.36	372.22	615.32	6746.90	65.00	72.00	...	369.16	406.16
1894—95	5759.36	383.22	615.32	6757.90	98.00	92.22	609.48	272.21	1071.91
1895	5909.36	871.84	615.32	7396.52	44.00	0.55	489.45	146.67	689.67

¹⁾ A kamatokban be van számítva az árfolyamkülönbözet, melylyel a vagyoni-

²⁾ A kamatokban be van számítva az árfolyamkülönbözet, mely a vott, növesztette.

realisk. Ifj. Segélyező-Egyesület működéséről.

K i a d á s o k					Vagyon-			A Segély.-Egy.-től függetlenül, de annak közvetítésével a Magy. nyelv terjesztő Egyesület által idegen ajkú tanulóknak nyújtott segély						
Ruhafélékre	Könyvek és rajzszerekre	Tan- és más díjakra	Dologi kiadások	Összesen	Ruhával segélyezett	Könyvekkel segélyezett.	Haszn. adott könyvek száma	szaporodás	fogyás	Ruhákban	Könyvekben	Tandjákban és készpénzben.	Összesen	Segélyezettetek száma
					száma									
...	205.00	8
183.00	26.44	9.60	...	219.04	20	49.11	58.75	58.75	2
116.00	14.76	10.00	...	140.76	13	588.93	...	109.50	11.44	121.00	241.94	12
172.00	37.18	6.00	7.30	222.48	15	0.51	...	65.70	48.14	77.00	190.84	10
152.00	32.82	184.72	10	5.80	...	97.90	18.88	16.00	132.78	10
125.35	...	60.00	—	131.35	11	77.31	...	111.80	33.47	42.00	187.27	13
87.50	36.00	30.00	...	123.50	9	203.14	...	11.50	13.75	229.30	254.55	7
115.36	12.70	...	1.28	159.28	10	122.91	175.00	175.00	7
63.00	63.00	5	342.50	140.00	140.00	5
111.20	5.50	...	1.60	118.32	7	127.02	130.00	130.00	4
101.90	24.22	126.12	9	281.57	90.00	90.00	6
203.20	145.42	...	5.00	353.60	16	264.05	100.00	100.00	5
223.00	182.26	...	5.56	410.82	16	23	208	312.31	100.00	100.00	5
266.00	137.88	...	2.35	406.23	19	29	245	83.55	100.00	100.00	5
242.00	138.82	380.82	18	34	314	837.02 ¹⁾	140.00	140.00	7
251.50	156.88	...	5.00	413.38	19	39	329	248.96
313.70	157.50	...	40.00	511.20	25	42	537	...	33.36
327.10	95.71	422.81	25	45	529	96.39
340.50	84.60	...	23.00	448.10	23	34	520	...	40.63
359.00	55.53	414.53	29	41	485	514.67 ²⁾
331.00	64.16	395.16	26	40	485	11.00
354.00	57.79	...	21.50	433.29	25	53	366	638.62
392.00	66.78	458.78	37	55	497	221.89

tőke, annak legnagyobb része 5% magy. papíráradékba befektetve, szaporodott. gyontőkét, midőn az 5% magy. papíráradék 4% koronajáradékkal felválta-

A segélyező egyesület tagjainak névsora.
 Alapítók: Aradváros közönsége, id. Andrényi K. †, Almássy K. gróf, dr. Aradi I. †, Andrássy K, Atzél P., Antolik K., özv. Andrényi Kálmán-né, Andrényi K. †, Bronts L., ifj. Bronts E., Buchwald Ö., Bhcar F., Bisztricky J., Bohus-Szögyény Antónia, †, Bohus L., Bohus I., Czifra J., Czárán Emánuel †, Dogariu Gy., †, dr. Darányi J., †, Domány J., Elek I., Éles Á., Farkas S., Fényes K. †, Fényes D., Fényes B., Fényes L., †, Fábián L., özv. Gantner Borbála †, Gyulai I., Heinrich S., Hertska M., †, Hudetz F., †, özv. Habereger Gy.-né †, Hirschmann S., Issekutz I., Issekutz Marczell, Jiraszek S., Jonescu Lázár †, dr. Kabdebó J., Kereskedelmi-és iparbank, Kornis K., Konopy S., ifj. Klein Mór †, Kotsuba J., Kristyóry J., Kuncz Elek, Laczay J., †, Ludigh J., †, Mahler J., †, Minorita-ház, dr. Matawowszky N., Mittelmann F. D., Nyisztor J., †, Neumann testvérek, Neumann D. N. N., Voltnépnevelési egyesület, Nagy K., Nikodém J., Népbank (aradi ipar és népbank,) Sz.-Nagy S., Ormós P., id. Purgly J., †, Probst K., Pollák K. †, Péterffy A. Ranschburg Mór †, dr. Szilágyi Ede, Szontagh Gy., Steinitzer Mór †, Steinitzer J., Steinitzer A. J., †, Stampfel Gy., Simay Kristóf †, ifj. Sternthal A., Sarlot Domokos, Sváby Pál, Szunter N., †, Széchenyi gőzmalom, Stauber J., Tavaszi A., Takarékpénztár (aradcsanádi), Takarékpénztár (első aradi) Takarékpénztár (arad-megyei.) Tagányi I., dr. Takácsy S., Tabajdy K., †, (Aradváros), Urbán Iván, Urbányi B., Varga J., †, Walder Gy., Weidenfeld L., Zselénszkn R., gróf Ábrai Lajos, Kövesdi I., Máday János, Medgyessy Ödön. Scholcz Róbert, Tiszti L., dr. Hidegh Kálmán (összesen 130.) **R e n d e s t a g o k :** Bing Ede, Boros Vida, Enyedi Zs., Fehér Aladár, Haslinger Ferencz, Heeger Ernő, Himpfner Béla, Kohlbauer Ferencz, Kosminsky Lipót, Kuttin Gy., Krausz Jónás, Laukó Albert, Lejtényi Sándor, Nesnera Aladár, Neumann A., Papp György, Petri Gyula, Pókász Imre, Réthy L., és fia, Rieger Imre, dr. Rosenberg Sándor, Szathmáry Gy., Székely Salamon, Telmányi Emil, Wadovszky G., Wallfisch Á., (összesen 36.)

Egyesületünk bevételéről és kiadásairól a táblás kimutatás nyújt áttekintést. Ebből látható, hogy az egyesület keletkezésétől lefolyt 22 év alatt az aradmegyei magyar nyelvet terjesztő egyesület adományából összesen 106 tanuló segélyezettett és pedig 396 frt 40 kr. értékű ruhával, 125 frt 68 kr. értékű tankönyvekkel és 1724 frt 5 kr. készpénzzel; a segélyegylet vagyonából pedig 387 tanuló 4830 frt 25 kr. értékű ruhával, 435 tanuló 1508 frt 63 kr. értékű 4615 db. tankönyvvel és 61 frt 60 kr. készpénzzel. Eszámok az egyesület áldásos és sikeres működéséről tanuskodnak. Nagyon jól tudjuk, hogy e szép siker csakis a nagyérdemű közönség jószívűségének és áldozat készségének köszönhető, amiért is néki újból a segélyezetttek nevében is hálás köszönetet mondva egyuttal azon reményünknek és erős hitünknek bátorkodunk kifejezést adni, hogy jóakaróinknak egyesületünk iránt eddig is tanúsított érdeklődése és áldozatkészsége ezután sem szünend meg, szegény tanulóink sorsa előtt ezután sem hűnynek szemet, hanem tőlük telhetőleg a kívánt virágzásra és minél szélesebb körű működésre segitendik egyesületünket.

Stauber József,
e. pénztáros.

Haslinger Ferencz,
c. titkár.

— *Alapítványok.* —

a) A BONNAZ SÁNDOR-ALAPÍTVÁNY.

Bonnaz Sándor Isten irgalmából és az apostoli sz. szék kegyelméből csanádi püspök pápai trónálló és a vaskorona jeles rendjének lovagja. — Midőn 1863-ik év május hó 24-ik és következő napjaiban szabad királyi Arad városában a bérnálás szentségét ezernél több megkereszteltre kiszolgáltattam és Aradnak összes tanodáit meglátogatnám, elevenem emlékeztem vissza, mikép Önmagam is 1827-ik évtől öt évenát¹⁾ tanulmányaimat itt végezvén, néhai itten tanuló, most Isten irgalmából csanádi megyés püspök tehetém szent foglalkozásomat, — Istennek ezen nagy kegyelméért hálámat tőlem telhetőleg lekivánván róni, s püspöki megyém ezen előkelő helyén buzgó híveim közt emlékemet állandóan fenntartani szándékozván, elhatároztam magamban, hogy Aradon egy ösztöndíjat alapítok örök időkre, melynek tőkáját, célját, elnyerhetését és kiszolgáltatását következő módon állapítottam meg:

1. Ezen alapítvány tőkéjeül leteszek két ezer forintot földtehermentesítési kötvényekben az aradi sz. kir. város kincstárába, az időszerinti polgármestert bizván meg a kamatoknak felvételével és az ösztöndíjnak nyugtája iránti kiadásával.

2. Ezen alapítványnak célja egy az aradi gymnasiumban tanuló ifjúnak az alapítvány kamataival való segélyezése, ki az ösztöndíj élvezetében addig maradand, még tauulmányait az aradi gymnasiumban végzi.

3. Ezen ösztöndíjt szorgalmas, szelid és jámbor magaviseletű ifjú nyerheti el; különös tekintet kívánok fordíttatni azon ifjakra, kiket szüleiknek a király és haza körül szerzett érdemei is ajánlanak

4. Ezen ösztöndíjt kiosztására a gymnasiumnak tanári kara több ifjút jelöl ki, kiknek neveit okadatolt táblás kimutatás mellett, mely a szülők vagyoni állapotára is kiterjeszkedik az aradi gymnasium mellett működő püspöki biztossal közli, hogy ezekből a nemes városnak időszerinti polgármesterével egyetemben egyet az ösztöndíjja kinevezzenek és az egyházmegyei hatósággal annak nevét tudassák; egyetértés létre nem jöttének esetére az ügy végeldöntés végett az egyházmegyei hatósághoz lészen felterjesztendő.

Jelen alapítványlevél három eredeti példányban állittatik ki, melynek egyike az aradi gymnasium, masodika a ns. városi tanács, harmadika a csanádi egyházmegye levéltárába letétetik.

Kelt Aradon, 1863-ik évi május hó 26-ikán. Bonnaz Sándor, csanádi püspök.

Arad szab. kir. város törvényhatósági közönsége részéről ezenel elismertetik, hogy a jelen alapító levél 1-ső pontjában felemlített alapítványi tőkét hiány nélkül kézhez vette; egyszersmind kijelen-

¹⁾ Bonnaz Sándor 1826—31-ig az intézet tanulója volt. (II.—VI. oszt.)

tetik, hogy ezen ösztöndíj alapítványt a czélnak megfelelőleg kezelni hajlandó. Arad sz. kir. város közönségének 1887. évi július 13-án tartott közgyűléséből.

Jóváhagyom oly hozzáadással, hogy az alapítvány számadási kivonatai a vezetésemre bízott ministeriumhoz évenként felterjesztendőek. — Budapest, 1887. évi augusztus hó 11-én. A minister helyett Berzeviczy Albert államtitkár.

b) A FEHÉR-FÉNYES-ALAPÍTVÁNY.

Tekintetes Igazgató ur! A feloszlott aradi főgymnasium igazgatósága — hallomásom szerint — Lúcsia leányom 50 frtból álló hagyományát a Fehér-féle 100 frtnyi alapítvánnyal egyesítve, Fehér-Fényes név alatt ezen tekintetes kir. főgymnasium Igazgatóságához a főgymnasiumi tanuló ifjuság érdekébe leendő kezelés végett átszármasztatta.

Tekintve ezen összeg csekélységét, a kitűzött czél szentségét és azt, hogy in magnis et voluisse sat est — feledhetlen Lúcsia leányom emlékére ezennel száz frtot teszek át a tekintetes Igazgató úrhoz azon kéréssel, hogy ezen összeget átvenni, a fennebbi 150 frthoz csatolni és kezelni olyképen méltóztassék, miszerint az ekként 250 frtra nőtt alapítványból 50 frtnak kamatai mindenkor az alapítványnak gyarapítására szolgáljanak.

A tekintetes Igazgató úrnak Aradon, 1875. márczius 8-án, alázatos szolgálója *Fényes Károly*.*)

c) A BOGDÁNFFY GYULA-ALAPÍTVÁNY.

Hiteles kiadvány: Közjegyzői okirat. Elöttem Bonts Döme aradi kir. közjegyző előtt alulírt helyen, évben hónapban és napon megjelent, általam személyesen ismert Bogdánffy Gergely úr aradi lakos ügyvéd mint fél és a következő alapító okiratot vétette fel és írta alá: Alapító okirat. — Én Bogdánffy Gergely korán elhunyt forrón szeretett fiam emlékének megörökítésére a következő jótékony alapítványt teszem. 1-ször. Alapítványi tőkében egyezer o. é. frtot teszek. 2-szor. Ezen alapítvány korán elhunyt forrón szeretett fiam emlékének megörökítésére tétetvén, „Bogdánffy Gyula alapítványa“ nevet viselend. — 3-szor. Ezen tőkének hat százalék kamata pályázat útján oly munka jutalmazására adassék, mely a magyar nyelv irányára

*) Fényes Károly mindenkor lelkes jótévedője volt az aradi gymnasiumnak; a hatvanas években több ízben 100—100 frtnyi díjakat tűzött ki a magyar nyelvben jeleskedő tanulók jutalmazására.

nézve a beadottak között a legjobbnak ítéltetik. 4-szer. Ezen jutalomra pályázhatik minden az aradi főgymnasium nyolczadik osztálybeli rendes tanuló, vallás- és nemzetiségi különbség nélkül. 5-ször. A bírálatot három tagu bizottság eszközli, mely ezen alapítványból a 3-ik pont szerinti jutalmat kiadatja; ezen bizottság tagjai a főgymnasium rendszerinti igazgatója, a magyar nyelv és irodalom rendes tanára és Tiszti Lajos, a helybeli magyar lap szerkesztője, kinek helyét bekövetkező halála vagy Aradról való elköltözködése után az aradvárosi iskolaszék rendszerinti elnöke töltendi be. 6-szor. A megjutalmazott ösztöndíjas neve a helybeli magyar lapban közzé teendő. 7-szer. Ezen alapítványt egyelőre jelzálogban teszem le, s beleegyezésemet adom, hogy a kitett Egyezer frtnyi alapítványi tőke és annak hat százalékos kamatai az aradvárosi 304. számú telekjegyzőkönyvben felvett, Aradon a Ferencztéren 4. sz. a. fekvő háznak és teleknek az én nevemre írt hányadára zálogjogilag bekebelezessék és biztosítsassék. Ha azonban akár én magam, akár jogutógaím intézkedése folytán az alapítványi tőke készpénzben fog letétni, akkor az egyezer frt tőke hat százalékos kamatra az aradi első takarékpénztárba elhelyezendő s az arról kiállított takarékpénztári könyvecske az 5-ik pontban rendelt bizottság őrizete alá helyezendő leszen. 8-szor. Az évi kamat ezernyolczszázhetvenhetedik évtől kezdve mindenkor az év május hó első napján fog az igazgató mint bizottsági elnök kezéhez kiszolgáltatni. — Miről ezen közjegyzői okirat felvételét, általam a félnek felolvastatott, akaratával megegyezőnek találtatott és aláíratott. Kelt Aradon, ezernyolczszázhetvenhatodik évi október hó második napján. Bogdánffy Gergely s. k. Bonts Döme s. k. kir. közjegyző. (p. h.) Jelen kir. közjegyzői okirat hiteles kiadványa alapján a zálogjog egyezer frt alapítványi tőke, ennek 6% kamat erejéig az aradvárosi 304. számú telekjegyzőkvben bejegyzett A + 1 alatti ingatlanságból Bogdánffy Gergelyt illető hányadrészt C 13 alatt Bogdánffy Gyula alapítványa javára bekeheleztetett. Kelt az aradi kir. törvényszéknek 1875. évi november 4-én tartott üléséből. Pfülsticker Ernő s. k. telekönyvvezető. (P. H.) 37—1877. sz. Jóváhagyom. Budapesten, 1877. január hó 13-án A vall. és közokt. m. kir. minister. Trefort s. k. A másolat hitelül Hirtl János s. k. aligazgató. (P. H.) Másolat hitelül Hant József tollnok. Megjegyzés. Alapítónak 1886. évi szeptember hó 13-án kelt kérelmére a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerinm ugyancsak 1886. évi okt. 16-án 40717—VII. sz. végzésével megengedte, hogy oly években, melyekben nincsenek jutalmazásra érdemes pályamunkák, az alapítvány kamatai az aradi gymn. és reáliskolai ifjusági segélyző egyesületnek engedtessenek át a szegény és kiváló előmenetelű úgy mint jó viseletű tanulók segélyezésére. Arad, 1886. okt. 27. Kuncz Elek igazgató.

d) A NAGY SÁNDOR ÉS NEJE KASZAP EMILIA-ALAPÍTVÁNY.

A néhai dombrádi Nagy Sándor volt törvényszéki elnök által az aradi kir. főgymnasium és főreáliskolának pályadíj kitűzése céljából tett 1000 forintos alapítvány alapító levele,

Nagy Sándor kir. tanácsos és törvényszéki elnök 1882. évi jul. 27-én kelt és az aradi kir. járásbiróságnak 1885. febr. 5-én 1682. sz. alatt tudomásul vett végrendeletének e) pontja „az aradi lyceumban tanuló növendékek közül azon tanulónak, ki a magyar történelemből merített hazai tárgyból a legjelesebb és leglelkesebb költeményt írja, 1000 frt alapítványt tesz, melynek egy évi kamatja évenként a fenti célra szolgáltatassék ki.“ Mivel éveken keresztül a pályadíj a kívánt feltételek szerint elfogadható műnek kiadható nem volt, a tanári kar a feltételek megváltoztatását ajánlta örökhagyó özvegyének, ki 1887. szept. 25-én kelt válaszában ezt írja: Azon meggyőződésben tehát, hogy a boldogult férjemnek ezen alapítványra vonatkozó felfogását teljesen ismerem és helyesen értelmezem, kérem a jövőben ezen pályadíjat alternative úgy tűzni ki, hogy első sorban az alapítvány szerinti műnek adatik az ki, csak a mennyiben ilyen egy főgymnasiumi ifjútól megvárható belső értékkel nem mutattatnék be, fog egy jutalmazásra méltó magyar történelmi tárgyú írásbeli dolgozatnak, melynek írója általában is jó előmenetelt tanúsít, kiadni. — Az alapítvány neve: „Nagy Sándor és neje Kaszap Emília“ alapítvány. Vagyona ezer forint, elhelyezve 1 drb ezer forintos, 5%-os magyar arany-járadék papírban (C. 262,145) és 232 frt 20 kr. elhelyezve az első aradi takarékpénztárnál. Az aradi középiskolák tanári kara a fent közölt két nyilatkozat alapján jelen pályadíj tervezetét következőleg állapította meg 1887. okt. 17-én tartott gyűlésen:

1. A „Nagy Sándor és neje Kaszap Emília“ alapítvány évi kamatai a magyar történelemből vett verses elbeszélésre tűzettek ki, ezzel egyidejűleg egy szintén történelmi tárgyú prózai dolgozat is kitűzetvén — 2. E. pályakérdéseket erről évre a zárótanácskozáson a két intézet tanári kara tűzi ki, a magyar irodalom és történelem szaktanárainak ajánlata alapján és a záró ünnepélyen, valamint a programban a tanulók tudomására hozza.

3. A pályadíj odaitélésénél első sorban a verses elbeszélések jönnek tekintetbe. Ha ilyen, vagy egyáltalában nem nyújtott volna be, vagy a tanári kar által a díjra érdemesnek nem találtatnék, jönnek tekintetbe a prózai dolgozatok.

4. A pályázatban a gymn. és reálisk. tanulói vehetnek részt, A prózai dolgozat írójának odaitélés esetén azonban, csak akkor adatik ki a pályadíj, ha a jelíges levél felbontása alkalmával kiderül, hogy szerzője általában jó előmenetelt tanúsít.

5. A beérkezett pályaművek bírálói első sorban az említett szaktanárok. A pályadíj kiadása, vagy visszatartása fölött a tanár karok határoznak.

6. A pályáirat külső feltételei (ídegen kézzel leiratás, lepecsételt jelíges levél stb.) olyanok, mint minden más pályázatnál.

7. A ki nem adott pályadíjak az ezen alapítvány járadékpapírrá történt átváltoztatása alkalmával fenn maradt és az aradi

első takarékpénztárban elhelyezett 232 frt 25 kros betéthez fognak csatoltatni s azzal együtt kezelteni mindaddig, míg az ekként felszaporodó s szintén „Nagy Sándor és neje Kaszap Emilia“ nevét viselő pótalapítvány kamatainak hováfördítését, illetőleg a nagym. vallás- és közoktatásügyi ministerium az alapító özvegyének, vagy jogútódainak meghallgatása és a tanárkar javaslata alapján végleg nem intézkedik.

Jelen alapítólevél 3 példányban állítatott ki ki, melyek közül egy példány a nagym. vallás- és közoktatásügyi ministerium irattárában, egy példány az alapítvány kezelésével megbízott tanintézetek (aradi kir. főgymn. és áll. főreáliskola) igazgatóságánál és szintén egy példány az alapító családjánál helyeztetik el.

Jelen alapítvány számadási kivonatai a nagym. vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumhoz évenként bemutatandók. Aradon, 1888. október 12. Kuncz Elek igazgató, dr. Jánosi Béla tanácskozási jegyző. — A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister 4281188 szám, — Jóváhagyom oly hozzáadással, hogy a pályadíj csak oly növendéknek adományozható, a ki jó magaviseletet is tanúsít. — Budapest, 1888. évi november 28-án. gr. Csáky.

e) NAGY SÁNDOR SEGÉLYZŐ EGYESÜLETI ALAPÍTVÁNYA.

Néhai Nagy Sándor, volt aradi törvényszéki elnök, szegénysorsú aradi lyceumi tanulók felruházására hagyományozott 500 frt alapítványának alapító levele.

Néhai Nagy Sándor, volt törvényszéki elnök, 1882. július 27-én kelt végrendeletének f. pontjában 500 frtot hagyományozott „az aradi lyceumban tanuló szegénysorsú növendékek felruházására.“ Nevezett végrendelet a kezelés és adományozás tekintetében semmi intézkedést nem tesz, és így a nagyméltóságú V. K. ministerium 1888. évi 19090. sz. a. kelt rendelete értelmében az aradi kir. főgymnásium és állami főreáliskola tanári kara illetékes a tekintetben. Mivel azonban épen a végrendelet intentiojának megfelelő czéllal az aradi intézetek mellett egy „Ifjusági segélyző egyesület“ áll fenn, melynek tagjai közt az intézeteken kívül álló tanügybarátoikon kívül, mindkét intézet tanári kara is nagy számmal van képviselve, — a kettős intézet tanári kara az alapítvány kezelésére és adományozására vonatkozó jogait a nm. v. k. ministerium 1888. évi 21080 sz. a. kelt rendelete által felhatalmazva, nevezett segélyző egyesület választmányára ruházza, illetőleg azzal egyetértőleg következő szabályokat állapított meg.

1. A „Nagy Sándor és neje Kaszap Emilia“ című alapítvány 500 forintja, elhelyezve 2553 számú 5% magyar papírjáraadék kölcsönkötvényekbe és a kamatokból felszaporodott és az aradi első takarékpénztárban 2409 m. III. számú könyvben elhelyezett 115 frt 32 kr. összeg, az egyesület többi vagyonától elkülönözve leendő kezelés végett az „Ifjusági segélyző egyesület“-nek adatik át.

2. Ez összegek évi kamatai az alapítványt tevő óhajtaása értel-

mében szegénysorsú főgymnasiumi és főreáliskolai tanulók felruházására fognak fordíttatni.

3. A segélyzési összegek adományozására vonatkozólag az ifjúsági segélyző egyesület igazgatóválasztmánya határoz, az illető tanuló osztálytanárának alapján.

4. Az alapítvány kamatainak hováfordítása és a pénzkezelésre nézve az egyesület pénztára közvetlenül a segélyző egyesület rendes záró közgyűlésének számol és a számadások megvizsgálása és rendben találása utáu a felmentés az által adatik meg.

5. Az alapítvány számadási kivonatai a nm. v. k. ministerium-hoz évenként bemutatandók. Jelen alapító levél 4 példányban állítatott ki, melyek közül egy a nm. v. k. miniszteriumhoz lesz fölterjesztve, egy az aradi kir. főgymnasium és állami főreáliskola iratárába helyeztetik el, egy a segélyző-egyesületnek, egy az alapítványozó családjának adatik át. Aradon, 1889. május hó 17-ikén. Kuncz Elek főgymn. és főreáliskolai igazgató és az ifj. segélyegyet alelnöke. Dr. Jánosi Béla gymn. tanácsk. jegyző. Laukó Albert főreálisk. tanácsk. jegyző. Haslinger Ferencz ifj. segélyegyleti titkár. A vallás és közoktatásügyi m. kir. minister. 22616—1889 szám. „Jóváhagyom“ Budapest, 1889. évi május hó 28-án. Gr. Csáky.

f) A HANTHÓ LAJOS-ALAPÍTVÁNY.

Alapító levél az aradi kir. főgymnasium és áll. főreáliskola 20 tanára által létesített Hanthó-alapról.

Fenti intézetek húsz tanára, névszerint Polgár János, Ábrai Lajos, Rózsa Antal, Dömötör László, dr. Hidegh Kálmán, Kövesdi Ignác, Petrogalli Arthur, Antolik Károly, Máday János, dr. Márki Sándor. Medgyesi Ödön, Szunter Nándor, dr. Jancsó Benedek, Goldis János, Nagy Sándor, Kuncz Elek igazgató, Spitkó Lajos, Nesnera Aladár. Stauber József, Scholtz Róbert — 1883. szeptember hó 13-án Hanthó Lajos rendelkezés alatt levő főreáliskolai igazgató 30 éves tanügyi működésének ünneplése alkalmából Hanthó Lajos alapítvány név alatt 100 frtnyi összeget tett le, hogy évi kamatai földrajzi kérdéseket megoldó pályaművek jutalmazására fordíttassanak.

Az alapítvány kezelésére és hova fordítására nézve a következő intézkedések mérvadóak;

1) Tőkéje 1890 jan. 1-sején az első aradi takarékpénztárban elhelyezve 114 frt 69 kr.

2) Kezelője a fenti intézetek igazgatója.

3) A jövedelem felhasználásának módozatai:

a) Az alapítvány évi kamatai évenként földrajzi kérdés megoldására tűzetnek ki. A tétel szövegezésének joga Hanthó Lajos urat illeti, halála után a két intézet földrajzi szaktanáraitra száll, kik közös megállapodás után tűzik ki a megoldandó tételt. — A pályaművek bírálói u. ezek a szaktanárok, kik Hanthó úr életében vele egyetértően határoznak e tekintetben.

b) A pályázat eredményének kihirdetése az intézetek záróünne-

pélyén történik, ugyanekkor hozatik a tanulók tudomására az új pályázattétel. Az előbbi pályázat eredménye és az új kitűzött tétel egyszersmind az intézetek év-végi értesítőjében is közöltetni fog.

c) Ha valamelyik évben a kitűzött tételre pályázó mű nem nyújtatnék be, vagy nem találatnak jutalomra érdemesnek, az esedékes évi kamat a következő év jutalomösszegéhez fog csatoltatni. Ha még ekkor sem akadna megfelelő mű, a két évi kamat további pályázatra tűzetvén ki, a harmadik év kamata a tőke gyarapítására fog fordíttatni.

d) A pályázat külső feltételei: idegen kézzel való leírás, lepecsételt jeligés levés stb. ugyanazok mint minden más pályázatnál.

4. Az alapítvány számadási kivonatai évenként a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz felterjesztendőek.

Jelen alapító-levél három példányban állíttatott ki. — Egyik példány a nagym. v. és k. ministeriumhoz terjesztetett fel, más két példány az aradi kir. főgymnasium és áll. főreáliskola igazgatóságánál van letéve, egyik, mint a kezeléssel megbízott igazgató, másik mint az alapító tanárok példánya.

Kelt Aradon, 1890. augusztus hó 27. Kuncz Elek főgymnasiumi és főreáliskolai igazgató. Dr. Jánosi Béla főgymn. tanár, tanácsk. jegyző. — 42407. sz. Jóváhagyom oly hozzáadással, hogy a jutalomdíj csak oly tanulónak adható ki, a ki legalább szabályszerű magaviseletet és az összes tantárgyakból kielégítő előmenetelt tanúsít. Budapest 1890. október hó 22-én. Gróf Csáky.

g) AZ UJLAKI JÓZSEF JÁNOS-ALAPÍTVÁNY.

A néhai dr. Ujlaki József János orvos által az aradi kir. főgymnasiumnak pályadíj kitűzése céljából tett 100 forintos alapítvány alapító levele.

Dr. Ujlaki J. J. orvos végrendeletének megfelelő pontja a battonyai kir. járásbiróság által 1890. április 10-én kelt hivatalos közlése szerint a német fordításban: „ich ersuche sofort nach meinem Ableben eine Summe von ein hundert Gulden an die Direction des Gymn. zu Arad zu übermachen um als Stiftung unter meinem Namen nach Verlauf von zehn Jahren von meinem Ableben gerechnet, Preise als Belohnung für literarische Fragestücke zum Vortheile armer, aber aufmerksamer Schüler auszugeben, wünsche jedoch, dass erst nach zehnjähriger Verwahrung aus diesem Legate Unterstützungen gegeben werden mögen.“

Részletesebb intézkedések kiányában az aradi kir. főgymnasium tanárkara 1892. június hó 24-én tartott tanácskozásában jelen pályadíj-alapítvány tervezetét következőleg állapította meg.

1. Az alapítvány neve „Ujlaki József János alapítvány.“ — Vagyona 100 frt, elhelyezve az első aradi takarékpénztárnál 7746—m. MVIII. sz. könyvben.

2. Az alapítvány összege az tíz évig, tehát az 1900. év kezdetéig taka-

rékpénztárilag fog kezeltetni, a kamatok mindig a tőkéhez csatoltatván.

3. Fenti tíz év eltelte után az alapítvány évi kamatai minden harmadik évben összevéve egy természettudományi értekezésre fognak kifizetni.

4. A pályakérdéseket a zárótanácskozáson az intézet tanári kara tüzi ki, a természettudományok szaktanárainak ajánlata alapján és a záró-ünnepélyen valamint a programban a tanulók tudomására hozza.

5. A pályázatban jó előmenetelű és magaviseletű gymnasiumi tanulók vehetnek részt. — Ha a jeligés levél felbontása alkalmával az tűnnék ki, hogy szerzője e föltételeknek nem felelt meg, a pályadíj visszatartatik.

b) A beérkező pályaművek bírálói első sorban a szaktanárok. A pályadíj kiadása, vagy visszatartása fölött a tanárkar határoz.

7. A ki nem adott pályadíjak az alapítvány tőkéjéhez fognak csatoltatni.

Jelen alapítólevél három példányban állítottatott ki, melyek közül egy példány a nagymélt. vallás- és közoktatásügyi ministerium irattárában, egy példány az alapítvány kezelésével megbízott tanintézet (aradi kir. főgymnasium) igazgatóságánál és szintén egy példány az alapító családjánál helyeztetik el. — Jelen alapítvány számadási kivonatai a nagymélt. vallás- és közoktatási m. kir. ministeriumhoz évenként bemutatandók. Aradon, 1892. június 24. Himpfner Béla igazgató. dr. Jánosi Béla tanácsk. jegyző.

A 10) frt azaz egyszáz forintnyi alapítványi tőkének hiánytalan kézhez vételét az aradi kir. főgymnasium igazgatósága elismeri és magát annak kezelésére és kamatainak az alapító levél szerinti kiosztására késznek és hajlandónak jelenti ki. Kelt Aradon, 1893. január 3-án. Himpfner Béla igazgató. 1350. szám. — Jóváhagyom. Budapest, 1893. márczius hó 10. gr. Csáky.

h) A BOHUS ZSIGMOND-ALAPÍTVÁNY.

Alapító levél. Melynek értelmében az általam Aradvármegye kezeibe 10000 frt azaz tizezer frt tőkével letett ösztöndíj-alapítvány rendeltetése és kezelése tekintetében a következőkben intézkedem:

1. Az alapítvány „Bohus Zsigmond ösztöndíj-alapítványa” címet visel s tőkéje örök időkre és csonkíthatatlanul fentartandó, évenkénti kamatjövedelme pedig ösztöndíjak adományozására fordítandó.

2. Ösztöndíjban állandóan 2 ifjút kívánok részesíttetni s ehez képest az ösztöndíjak egyenkénti nagysága az alapítvány mindenkori kamatjövedelme szerint lesz megállapítandó.

3. Ösztöndíjam a technikai pályára készülő [aradvármegyei] ifjak kiképzésének előmozdítására van rendelve, s ezen cél mellett, annak élvezetében aradvármegyei vagy aradvárosi illetőségű s a keresztény vallásfelekezetek bármelyikéhez tartozó minden oly magyar ifjú részesíthető, ki mint szegény szülők gyermeke és árvája, az

anyagi eszközökben szűkölködik, szellemileg azonban jó tanulmányi előmenetelt igazol. Ehez képest :

4. Az ösztöndíj elnyerésére az előbbi pontban foglalt feltételek mellett műegyetemi hallgatók és oly gymnasiumi vagy reáliskolai tanulók pályázhatnak, kik a technikai pályára készülnek.

5. Az ösztöndíjak adományozása fölött Aradvármegye törvényhatósági közgyűlése rendelkezik, s eljárása az leszen, hogy a kiírt pályázati hirdetés alapján beérkezendő kérvényeket, a vármegye pártfogása alatt álló Bibics-féle alapítvány ügyeinek előkészítésére szervezett szakbizottság által átvizsgálattja, s ezen bizottság által teendő kijelölések figyelembe vételével, vagyis a kijelöltek közül eszközendő választás útján adományozza az ösztöndíj.

6. Az ösztöndíjak adományozásánál s ezt megelőzőleg a kijelölések eszközésénél, az alapítvány célzatainak megfelelőleg, a következő irányelvek tartandók szem előtt.

a) A folyamodók közül azok, kik már a technikai felső szakintézetet (műegyetem, vagy hasonló technikai szakiskola) látogatják elsőbbséggel bírnak a középiskolai növendékek fölött.

b) A középiskolai növendékeknel előnyt nyújtó figyelem fordítandó azokra, kik a befaltantárgyakban jelesek.

c) Az egyébként egyenlően minősített folyamodók közül előny nyújtandó az árváknak.

d) A folyamodók között első sorban az aradvármegyebeli, s csak azután az aradvárosi ifjak jönnek figyelembe.

e) A választás könnyebbsége és az ösztöndíjak kiosztásának a jelen alapító levél szellemében eszközendő foganatosítása végett a Bibics-bizottság, a befalt pályázati kérvények alapján kiszemeli a belátása szerint leginkább minősült egyéneket s azok közül a közgyűlésen eszközendő választásra legfőlebb 3 ifjút jelöl ki.

7. Az ösztöndíjazott fiú, ösztöndíjának élvezetében tanulmányának teljes bevégezéseig megmarad, — feltéve természetesen, hogy tanulmányait sikeresen folytatja vagyis eredményes iskolai bizonyítványt érdemel.

8. Az ösztöndíjas ifjak tanulmányi előmenetelét a vármegye Bibics-bizottsága évenként számon kéri. E végből az illető ifjak minden tanév végén iskolai bizonyítványaikat a Bibics-bizottságnak bemutatni kötelesek. Elégtelen bizonyítvány esetében az ösztöndíj további élvezete, a Bibics-bizottság előterjesztésére, a törvényhatósági közgyűlés által beszüntetendő.

9. Az ösztöndíjak iskolai félevenként utólagosan, a tanulmányi előmenetel tekintetében, az illető tanintézeti igazgatóság, s a második félevenél egyszersmind a Bibics-küldöttség elnöke által is látta-mozott nyugtákra szolgáltatnak ki.

10. Oly előfordulható esetben, ha egy ösztöndíjas gymnasiumi vagy reáliskolai tanuló a gymnasium vagy reáliskola bevégezése után nem a technikára megy, ösztöndíjának további élvezete beszüntetetik.

11. Alapítványom pártfogójává s tulajdonos-kezelőjévé Aradvármegye törvényhatóságát kérem fel, s : alapítványom kezelését a következők szem előtt tartásával kérem eszközöltetni u. m. :

a) Az alapítvány pénztára Aradvármegye pénztárában kezelte-tik s a pénztári tisztség a kezelésről, a vármegye tulajdonát képező

vagy kezelése alatt álló egyéb alapok és alapítványokéval azonos módon évenként számadást tesz. E számadás a törvény értelmében a törvényhatósági bizottság közgyűlése által vizsgáltatik meg és hagyatik jóvá s a jóváhagyott számadás kivonata az alapítvány fölötti felügyelet gyakorlása végett a vallás és közoktatásügyi ministeriumhoz, annak rendje szerint, felterjesztendő.

b) Az alapítványi tőke elhelyezése és gyümölcsöztetése körül ugyan azon eljárás követendő, mely a vármegye egyéb tőkepenzeinek kezelése tekintetében a törvényben és törvényhatósági szabályrendeletben megállapítva van.

c) Azon esetre, hogy egyik-másik tanévben az ösztöndíj bármilyen okból nem volt kiadható, az ekkép megtakarított összeg az alapítvány tőkéjéhez csatolandó.

Adja az ég! legyen ezen alapítvány a vármegye kezelése alatt oly üdvös és közhasznú, mint a milyen tiszta szívből s jó szándékkal részemről én letettem. Aradon, 1890 május hóban. Bohus Zsigmond.

i) A PLESS JENŐ-ALAPÍTVÁNY.

Alapító levél. — Én Pless Mór, az aradi polgári takarékpénztár igazgatója, korán elhunyt szeretett fiam, Pless Jenő emlékének megörökítésére az aradi kir. főgymnasium javára a következő alapítványt teszem:

1. Alapítványi tőke fejében az aradi kir. főgymnasium igazgatóságánál 50, azaz ötven forintról szóló 1313. sz. aradi polgári takarékpénztári betéti könyvecskét teszek le azzal a rendeltetéssel, hogy ezen alapítványom, Pless Jenő alapítvány nevet viseljen és az összeg évi 5%-okal addig kamatoztassék, míg 100 azaz 100 forintot tesz.

2. Mindaddig míg ezen 50 frtnyi összeg évi kamatjának tőke sítése mellett a 100 frtnyi összeget el nem éri és magam is életben vagyok, kötelezem magam minden év december hó 1-én az aradi kir. főgymnasium igazgatóságának 5 azaz öt forintot átadni és pedig kezdve a folyó 1892. évvel.

3. Ezen 5 frtnyi évi járulékom, majd pedig az annak idején 100 frtot tevő alapítványom 5 frtnyi kamata, minden év december hó 22-én az aradi kir. főgymnasium II. A) osztályu, párhuzamos osztályok nem létere pedig II. osztályú szegény sorsú, jó viseletű és a tanulmányokban tulnyomólag, vagy általában jó előmenetelű tanulójának adassék ki karácsonyi jutalom díjjúl az osztályfőnök ajánlata szerint az osztályban működő többi tanárok és az igazgató helybenhagyásával.

4. Jelen alapító leveletem 3 példányban állítván ki, jóváhagyatása után 1 példány a Nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumban, egy pedig az aradi kir. főgymnasium igazgatóságánál őriztessék, míg harmadik példányát magam részére kérem.

Kelt Aradon, 1892 márczius hó 4-én. Előttünk Péterffy Antal, Mülek Lajos tanúk. Pless Mór. A nméltós. vallás- és közoktatási minis-

terium 1892. december 5-én 48,776. sz. rendelete értelmében pótlólag kiegészítettett.

5. Az alapítvány számadási kivonatai a vallás- és közoktatási ministeriumhoz évenként bemutatandók lesznek. — Aradon, 1892. Január hó 2-án. Előttünk Péterffy Antal, Mülek Lajos, Pless Mór.

Az aradi polgári takarékpénztár 1313 sz. betéti könyvecskéjében 50 (ötven) forinttal kimutatott alapítványi tőkének hiánytalan kézhez vételét az igazgatóság elismeri és egyszersmind kijelenti annak kezelésére és az alapító levél szerinti kiosztására vonatkozó felelősségszerű készséget.

Aradon, 1893. január 11. Himpfner Béla igazgató. 2327 szám. — „Jóváhagyom.“ — Budapest, 1893. május 20-án. gr. Csáky.

j) A DÁNIEL JÓZSEF-ALAPÍTVÁNY.

Alapító levél. — Melynek értelmében az általam Aradvármegye kezeibe 1000 azaz egyezer o. é. forint tőkével letett ösztönző díj alapítvány rendeltetése és kezelése tekintetében következőleg intézkedem.

1. Az alapítvány „Néhai Szamosujvár-némethi Drauczi Dániel József alapítványa“ czímet visel, tőkéje örök időkre és csonkítatlanul fenntartandó, évenkénti kamat-jövedelme pedig alábbiak szerint ösztönző-díj adományozására fordítandó.

2. Ösztönző díjban évenként egy — aradmegyei születésű, keresztény vallásu jeles előmenetelű és jóviseletű szegény sorsu lyceumi tanulót kívánok részesíteni. Ezen kellékek megítélése és ehhez képest az alapítvány évi kamatainak oda bírálása és kiadása tekintetében a mindenkori aradkerületi tekintetes tanfelügyelő véleményének kivétele mellett, Aradmegye mindenkori tekintetes Alispánját kérem fel és bízom meg, mégis úgy, hogy az ösztöndíj odaitélésénél néhai férjem rokonai előnyben részesítsenek.

3. Alapítványom pártfogójává s tulajdonos kezelőjévé Aradvármegye tekintetes törvényhatóságát kérem fel és pedig azzal, hogy

4. Az alapítvány pénztára Aradmegye pénztárában kezeltessék a pénztári tisztségnek évenként kért számtétele mellett, a nagyméltóságú Vallás és Közoktatásügyi Ministeriumhoz előírt évi felterjesztést is ide értvén.

5. Az alapítványi tőke elhelyezése és gyümölcsöztetése körül ugyan ezen eljárás követendő, mint a mely a vármegye egyéb tőkepénzeinek kezelése tekintetében a törvényben és a törvényhatósági szabályrendeletben megállapítva van.

6. Azon esetben, ha egyik-másik évben bármi okból az ösztönző díj nem volna kiadható, az ekkép megmaradt összeg az alapítvány tőkéjéhez csatolandó.

Adja az ég, legyen ezen alapítvány a tekintetes vármegye kezelése alatt oly üdvös és közhasznú, mint a mily tiszta szívből és jó szándékkal részemről azt — boldogult férjem inteniói szerint is — azt letettem.

Aradon, 1892. évi ápril hó 15-én. — Előttünk: Vikol Rezső s. k. mint tanú. Zvonár Gyula s. k. mint tanú. — Özv. Dániel Józsefné, szül. Schweitzer Regina. — 29024. sz. Magyar kir. vallás- és közoktatásügyi minister. Jóváhagyom, oly hozzáadással, hogy miután főreáliskolai vagy főgymnasiunai tanuló szándékoltatik díjaztatni: a 2. §-ban említett, „aradkerületi tanfelügyelő“ helyett a „nagyvárad kir. főigazgató értendő: — Szepes-Mindszent, 1892. évi augusztus hó 20-án. Gróf Csáky.

E helyen főlemlitendő még a volt „Magyar nyelv terjesztési alapítvány“, melyből a magyar nyelv tanulásában dicséretes előmenetelt tanúsított gymnasiumi és népiskolai tanulók az 1889. évig összesen 1084 frt jutalomdíjban részesültek. A mennyiben ezen alapítvány kamatainak jutalomdíjakra felhasználása csakis szokás alapján történt, az elosztás pedig gyakorlatban czélszerűtlennek mutatkozott, Aradmegye mint az alap tulajdonosa 1889. jun. 14-én 50. közgy. sz. alatti határozatával a jövedelmet „nem magyar helyeken levő népiskolák segélyezésére“ rendelte felhasználni. (L. Némethy Károly, Aradváros tanügyi története, II. k. 277. l.)

13.

Az intézet vagyoni kimutatása az 1894—95. évben.

<i>A) Vagyon állapot</i>	frt
1. Az intézeti saját ház becsértéke	230.000
2. Az intézeti ház bérbeadott részei	230,000
3. A középiskola tulajdonát képező tőkepénzek, pénzbeli alapítványok stb. becsértéke	282,632
4. A segély-alap tőkepénzeinek stb. becsértéke	5.472
5. Az intézeti felszerelések (padok, szertári eszközök stb. becsértéke	38.256
Összesen	786.360
 <i>B) Jövedelem.</i> 	
1. Az intézeti saját ház béregyenértéke	13.000
2. Másnemű ingatlanok jövedelme (L. 2. sz. alatti vagyon)	10.529
3. Tőkepénzek, értékpapírok stb. jövedelme (3. számú vagyon)	11.305
4. Az állampénztárból	1.796
6. A vallási országos alapokból	400
6. A tanulmányi alapból (Bibics alap)	14.694
7. Bejáró hitoktatók intézeti jövedelme	500

	forint.
8. Rendkívüli tanárok intézeti jövedelme	755
9. Felvételi díjából (egyszersmind mellékesen szedett díjak is)	2.275
10. Tandíjából	9.711
11. Tornaegyesület fűtési járuléka	100
12. A segélyalap tőkepénzeinek stb. jövedelme (4. sz. vagyon)	219
13. Másnemű idegen ösztöndíjából	2.227
14. Esetleges segélyekre és jutalmakra befolyt természetbeliekben (könyvek)	15
15. Esetleges segélyekre és jutalmakra befolyt készpénzben	140
A jövedelem összege	67.666

C) Kiadások.

a) Személyi kiadások.

1. Igazgatóknak és rendes tanároknak	28.146
2. Helyettes tanároknak	800
3. Tornatanítóknak	1.010
4. Rendes hitoktatóknak	400
5. Bejáró hitoktatóknak	500
6. Rendkívüli tárgyat tanítóknak	855
7. Szolgáknak	670
8. Tandíjkezelés	341

b) Dologi szükségletekre.

9. Fűtés, világítás, tisztogatás	1.624
10. Kisebb javítások	1.244
11. Taneszközökre és szertári szükségletekre	426
12. Könyvtárakra	1.069
13. Irodai és osztálybéli apróbb dolgokra (értesítő stb.)	299
14. Adóra	2.852
15. Az intézeti helyiségek házbéregyenértéke címén l. jöv. 1.)	12.520
16. Tandíjból és felvételi díjából az adóhivatal pénztárába	10.978

c) Atmenetiekre.

17. Pénztári maradék	1.332
--------------------------------	-------

Ösztöndíj és segély.

18. Másnemű idegen ösztöndíj	2.227
19. A saját segély-alapból (természetbeliek pénzértékben)	219
20. Vegyes jutalom címén	155
A kiadások összege	67.666

Megjegyzés. A városi főgymnasiumban a tandíj 10 frt volt, felvételi és mellékdíjak 2 frt. (A jövedelem és kiadás feltüntetésére szolgáljon néhány adat. 1862—3-ban tandíjjövedelem 3618 frt, 1864—5-ben 4230 frt; 1866-ban jövedelem 4578, kiadás 5624; 1870—71-ben: jövedelem 3768 frt; 1871—72-ben 3816 frt; az évi kiadás rendszeren 5500 frton fölül volt.) 1873-ban a tandíj 8 frt 40 kr. volt, a felvételi díj 2 frt 10 kr.; 1875-ben a tandíj 12 frtra, 1888-ban 18 frtra, 1887-ben 24 frtra és 1893-ban 30 frtra emeltetett. A 2 frt 10 krnyi felvételi díj, melyet csak az először belépők fizettek, 1886-ban 2 frttal, mindannyiszor fizetendő lett, 1890-ben felemelték 3 frtra, 1893-ban pedig 4 frtra.

14.

Az épület.

A lyceum-épület szabadon áll a Marospart ill. nagy-körút (kelet), kis-körút (nyugat), Eötvös-utca (dél) és Petőfi-utca (észak) közt és keletre néző főhomlokzata előtt egy parkrész terül el. Az olasz renaissance-stílusú épület két részből áll: az emeletes főépületből és a földszintes arkád-udvarból, melynek nyugati sorából a tornacsarnok emelkedik ki, míg az udvar külső falai a belső ívezeteknek megfelelő tagozást mutatnak, ablakok nélkül, az északi és déli szögleteken ablakos, kupolás pavillonokkal. A főépületet a lépcsőház két-karu kettős márványlépcsővel két egyenlő részre osztja, melyek mindegyikében ívetes keresztboltozatos folyosók egy-egy udvart vesznek körül. A lépcsőház szélességének megfelelő és gazdagon díszített főhomlokzati közép-risalitban földszint a főbejáró nagy szabadlépcsővel, az emeleten pedig a díszterem van nagy erkélyével. A főbejárattól, valamint a teremtől jobbra-balra a két udvar körül a helyiségek terülnek el; a két udvar mindegyikének külön kapuja van, az udvarok közt pedig átjáró a lépcsőház alatt. A földszinti folyosóról egy-egy melléklépcső vezet az emeletre és megfelelőleg egy-egy ajtó az arkád-udvarra. A lépcsőházból is átjáró csarnokok nyílnak az arkád-udvarra, melyek közül az emeleti erkélyes azonban be van építve.

Az épület méretei.

Az egész telek területe 6238 m²; ebből az emeletes épület beépített területe 3168·95 m², a földszintes épületé pedig 854·4 m²; az utcái és udvari szabadlépcsők területe 86 m². A főhomlokzat hossza 85·42 m, az oldalhomlokzat 74·55 m. (az arkádokig 47·65 m.)

A főbejáró hossza 17·03 m., szélessége 11·66 m.

Az átjáró az arkád-udvarra 14·75 h. és 5·56 m. sz.

A főépület két udvara egyenkint 20·32×20·32 m., az arkád-udvar 68·90×21·31 m.

Az oszlopos lépcsőház szélessége 20 m.; a középső lépcsőkarok 3·95, az oldalkarok egyenkint 2·82 m. szélesek.

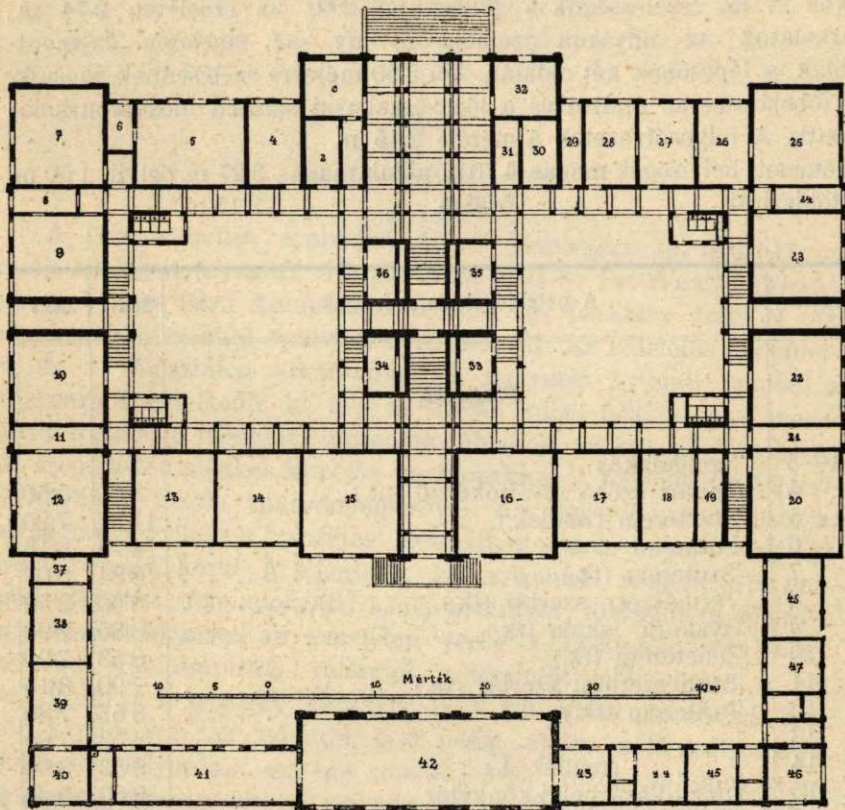
Az épület magassága a közép-risalitnál 20 m., a többiben 17 m. A folyosók hossza a hosszú oldalakon 67·08, a keskenyebb oldalakon 27 m., szélességük a földszinten 2·60, az emeleten 2·74 m., burkolatuk az udvaron cement-öntvény, az emeleten cement-táblák. a lépcsőház két oldalán, hol 5·50 méterre szélesednek, mosaik. (A főbejáratot az átjárót és a lépcsőszakaszt szintén mosaikburkolat díszíti). A folyosóvezeték átmérője 2·45 m.

Az emeleti helyiségek magas. 4·70 m. ablak magas. 3·27 m. belvil. 1·50 m.

A földszinti „ „ 5·65 m. „ „ 3·15 m.

Szám	A helyiségek és méreteik	Hosszú	Széles
<i>Földszint.</i>			
1—3	Szolgálatkás		
4	Tanári szoba (tanítóképző int.)	8·00	5·50
5	Rajzterem (reálisk.)	11·37	7·90
6	Fülke	4·73	3·15
7	Tanterem (tk.)	8·84	8·07
8	Természetr. szertár (tk.)	6·60	2·50
9	Gyakorló iskola (tk.)	8·85	7·90
10	Zeneterem (tk.)	8·53	7·90
11	Természettani szertár (tk.)	7·90	3·15
12	Tanterem (tk.)	8·53	7·80
13	„ „	8·53	7·80
14	„ (reálisk. I.)	8·53	8·00
15	Orczy-Vásárhelyi-könyvtár	9·00	9·00
16	Természett. előadási terem (gym. reál.)	9·00	9·00
17	Természett. szertár (gym. reál.)	8·85	7·90
18	Tanterem (reál. VIII.)	7·90	5·70
19	Ifjúsági könyvtár (reálisk.)	7·90	2·50
20	Tanterem (reál. III.)	8·20	8·20
21	Kamara	7·90	3·15
22	Tanterem (reál. II.)	8·52	8·21
23	Vegyteni előadási terem (reálisk.)	8·52	8·21
		7·90	3·15
24—26	A vegyteni szertár helyiségei (reálisk.)	8·21	7·90
		8·00	6·00
27	Tanári szoba (reálisk.)	8·00	6·00

Az aradi kir. főgymnasium épületének (lyceum) tervrajza.

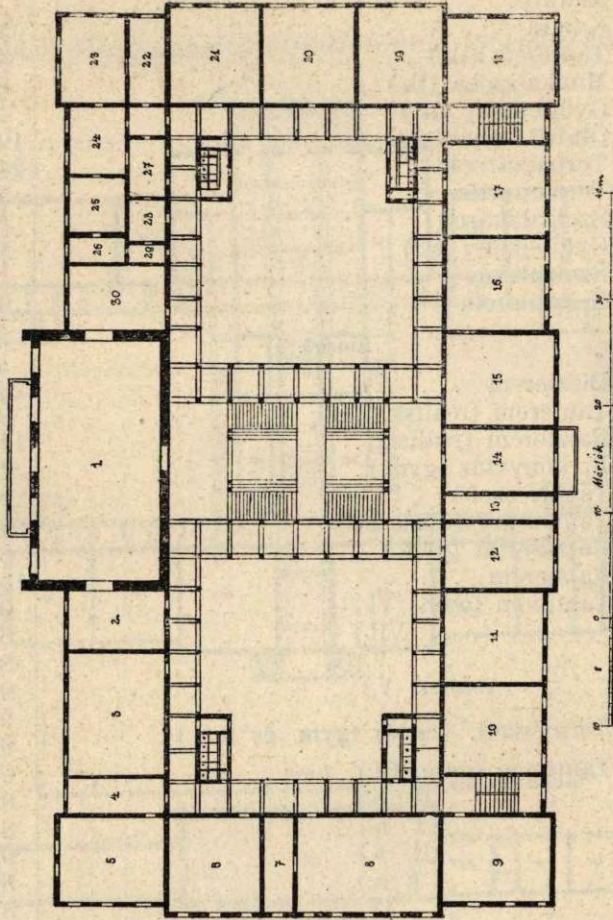

Földszint.

Szám	A helyiségek és méreteik	Hosszú	Széles
28	Tanterem (reálisk. VI)	8.00	6.00
29	Ig. iroda (reálisk.)	8.00	2.50
30—31	Szolgálatok		
32	Igazg. iroda (tk.)	5.40	5.40
33—36	Kamrák		
37	Kamra	5.05	2.50
38	Tanterem (tk.)	8.40	5.05
39	Munka-szoba (tk.)	8.40	5.05
40	Gyűjtemény (tk.)	4.88	4.88
41	Öltöző helyiség (gymn. reál stb.)	19.50	5.05
42	Tornacsarnok	24.00	10.00
43	Tornaszertár	5.30	5.05
44—45	Szolgálatok		
46	Gyűjtemény (tk.)	4.88	4.88
47	Szolgálatok		
48	Új tanterem	8.40	5.05
<i>Emelet.</i>			
1	Díszterem	23.53	11.42
2	Tanterem (reálisk. VII)	8.25	5.58
3	Rajzterem (reálisk.)	11.60	8.25
4	Ifj. könyvtár (gym.)	8.25	3.10
5	Tanári szoba	9.00	8.20
6	Tanterem (reálisk. IV.)	8.90	8.53
7	Rajzszertár (gym.)	8.53	3.10
8	Rajzterem	15.08	8.54
9	Tanterem (gym. VI)	9.05	7.95
10	" " VII)	8.25	8.25
11	" " V.)	8.80	8.25
12	" reálisk. V.)	9.20	5.84
13—14	Természetr. szertár (gym. és reál.)	9.45	5.63
15	Tanterem (gym. III.)	9.20	2.90
16	" " II. b.)	8.85	8.23
17	" " I. b.)	8.25	8.15
18	" " II. a.)	9.04	7.96
19	" " I. a.)	8.64	8.45
20	" " IV.	8.74	8.53
21	" " VIII.	8.70	8.43
22—29	Gym. igazg. lakás ¹⁾ (elkülönített folyosóval)		
30	Gym. igazg. iroda	8.30	6.06

¹⁾ Az igazgatói lakást tantermekből alakították közbevonat deszkafalakkal, és innen ered egyéb hiányai mellett annak szélszerűen térbeli beosztása, a mennyeiben csupa ablak és ajtó.

Az aradi kir. főgymnasium épületének (lyceum) tervrajza.

Emelet.

Önként kínálkozik az épület összehasonlítása a budapesti II. ker. főgymnasium épületével. (Épült 1872—76-ig Lippert és Schmid terve szerint.) Alaprajzaik nagyon hasonlók¹⁾. A budapesti épület telke 5918·2 m., melyből 2549·99 m. be van építve; a fedett két nagy udvar területe egyenkint 16·12×12·17 m.; díszterme 19·07×9·48 m.; tornaterme 17·7×10·27 m. Noha itt az aradiaknál kisebb méreteket találunk, az összes helyiségek száma mindkét épületben csaknem egyenlő, amott a háromemeletes épülethen 76, az alapsori (pincze) helyiségek beszámításával, Aradon földszint és emeleten 78, beszámítva az u. n. arkád-udvar helyiségeit. A jelentéktelen helyiségek amott még nagyobb számmal vannak mint Aradon. Vízvezeték és esetleg központi fűtés, melyek a budapesti épületben megvannak, az aradiban is remélhetőleg meglesznek. A budapesti épület közel 800.000 frtba, az aradi közel 500.000 frtba került.²⁾

Az aradi épület architektonikus szempontból talán szebbnek nevezhető, lépcsőháza oszlopos mellékfolyosóival mindenesetre nagyobb-szerű; conceptioja, összes méretei monumentálisak, a kivitel azonban éppenséggel nem az, hanem anyagát és egyes munkanemek (különösen a jelenleg általában rossz ablakok) gyenge méreteit tekintve az épület monumentális jellegének nem felel meg. Az égetett agyag alkalmazása a népes folyosók oszlop- és pillértöveinél nemcsak hogy nem illő, de az egy cm. vastag, üres agyagburok gyengeségénél fogva czélszerűtlennek is nevezendő, ha az épület külsején, hol bizonyos tekintetben bántatlanul marad, az idő viszontagságainak még elég jól ellentáll is. A nagy lépcsőházban kellemetlenül érint a díszítés hiánya: a lépcsőszakasz oldalfalán hiányzanak az emléktáblák, az ugyanott levő nyolcz lábazatot sem kandelaberek, sem szobrok nem díszítik, pedig a nagyszabású térbeli dispositio mellett a szem ezeket mintegy kívánja. Mintha az építést befejezetlenül hagyták volna! A rendelkezésre álló anyagi eszközök elégtelensége folytán azután a fentartás sem lehetett megfelelő és arányos az épület nagyságához.

A tantermek teljesen elkopott padlózatát most folytatólágoosan megújítjuk, ugyszintén felcseréljük a már elavult czélszerűtlen fapadokat Feiwei-féle vaspadokkal (typ. B.), milyenek a két első osztályban már megvannak.

¹⁾ L. Lutter N. említett leírását.

²⁾ Az aradi lyceum számára Ybl Miklós építész is ideális szépségű tervet készített volt.

Tankönyvek.

Az 1850. évig az összes kir. középiskolákban előírt tankönyveket használtak. Az ötvenes évektől kezdődik a gyakori tankönyv-változtatás. A használt tankönyvek jegyzéke az e tekintetben hiányos évi értesítőkből nem állítható össze. Az 1873-tól használt főbb tankönyvek jegyzéke a következő:

Magyar nyelv. Torkos L., Magyar nyelvtan 1873—74; Szvorennyi, Magyar nyelvtan 1873—75; Laky D., Irálytan 1873—75; Névy L.; Irásművek elmélete 1873—81; Névy L., Irodalomtörténet 1873—76; Bodnár Zs., Magyar nyelvtan 1874—1879; Bodnár Zs., Olvasókönyv 1874—80; Kürz, Olvasmányok 1874—75; Névy L., Stilisztika 1875—95; Dr. Erődi B., Irodalomtörténet 1876—81; Simonyi Zs., M. Nyelvtan 1877—; Dr. Kármán, Olvasókönyv 1879—85; Névy L., Rhetorika 1879—93; Névy L., Poetika 1881—93; Beöthy Zs., Irodalomtörténet 1881—94; Mihály J., Olvasókönyv 1883—94; Riedl Fr., Rhetorika 1893—; Riedl Fr., Poetika 1893—; Négyessy L., Stilisztika 1895—; Horváth Cyril, Magyar irodalomtörténet 1894—; Lehr-Riedl, Magyar Olvasókönyv I—III. 1894—.

Német nyelv. Gebauer J., Német nyelvtan 1873—?; Vernalen, N. Olvasókönyv 1873—75; Wackernagel, Olvasókönyv 1873—75; Felsmann, Olvasókönyv 1875—84; Simonyi, N. nyelvtan 1880—88; Heinrich, Olvasókönyv II. III. k. 1879—; Hoffmann, Olvasókönyv 1888—90; Albrecht, Olvasókönyv és nyelvtan 1890—; Felsmann, Német grammatika.

Latin nyelv. Bartal Antal, Latin nyelvtan I—II, 1873—74; Bartal Antal, Latin gyakorlókönyv. 1873—4; Lhomon F.—Holzer—Iványi, Urbis Romae Viri illustres, 1873—1881; Cserny, Tirocinium poeticum, 1873—1880-1; Kolmár-Sváby, Fordítási gyakorlókönyv, I—II, 1873-4—1881-2; Bartal-Malmosi, Latin alaktan és olvasókönyv, 1874-5-től jelenleg is használatban; Bartal Antal, Latin mondattan, 1874-5—1876-7; Bartal, Gyakorlókönyv a Mondattanhoz 1874—5; Schulz-Kiss, Kisebb latin nyelvtan (a mondattan), 1877-8—1879-80; Pirchala, Latin stylistika, 1879—80; Bartal-Malmosi, Latin mondattan és Gyakorlókönyv a mondattanhoz 1881-től jelenleg is használatban; Bartal-Malmosi, Olvasókönyv a III. és IV. oszt. számára, 1881—2-től jelenleg is használatban; Pirchala, Anthologia Latina, 1880—1-től jelenleg is használatban; Pirchala, Stylusgyakorlatok 1886—7-től jelenleg is használatban; Cserny-Dávid, Stylusgyakorlatok 1888—9-től jelenleg is használatban.

Görög nyelv. Curtius-Kiss, Görög nyelvtan I—II. 1873-74—1883-84; Schenkl-Kiss, Gyakorlókönyv 1873-74—1879-80; Dávid István, Olvasókönyv I. 1880-81—1883-84; Schenkl-Horváth, Xenophon Chrestomathiája 1883-84—1886—87; Hintner-Schill, Görög nyelvtan 1884—85-től jelenleg is használatban; Hintner-Schill, Gyakorlókönyv 1884-85—1893-94; Szamosi, Görög olvasókönyv 1894—95-től jelenleg is használatban.

Történelem. Horváth M., A magyarok tört. 1873; Ribáry, Történelem I—III. 1873—80; Ribáry, Magyarország tört. 1873—80; Mangold, Történelem I—III. 1880—92; Varga O., Világtörténelem I—III. 1892—94; Varga O., A magyarok oknyomozó története 1893—; Baróti Csánki, Magyarország története 1894—.

Földrajz. Hauke-Környei-Cherven, Földrajz 1873—86; Visontai Földrajz, 1873—75; Hunfalvi J., Magyarország földr. 1874—76; Brozik-Paszlavszky, Földrajz 1886—91; Varga O., Földrajz 1883—; Heller A., Phys. földrajz 1886—.

Természettudományok. Kriesch, Természettudományok 1873—81; Kriesch, Állattan 1873—81; Kriesch, Növénytan 1874—81; Kriesch, Ásványtan 1874—84; Thomé-Borbás-Paszlavszky, Természettudományok 1881—, Róth S., Ásványtan 1884—.

Physika. Pisko-Kühn, Természettudományok 1873—74; Fehér J., Természettudományok 1873—; Gregus, Természettudományok 1874—78.

Mathematika. Močnik, Szám- és nézlettan 1873—85; Močnik-Klamarik, Betűszám- és mértan 1873—; Suppan, Szám- és mértan 1885—.

Geometria. Landau-Wohlrab, Geometria 1890—.

Bölcsészettudományok. Pauer, Phil. prop. 1873—74; Lindner-Klamarik, Gyak. észtan 1874—79; Klamarik, Lélektan és gondolkodástan. 1879—83; Beck-Greguss, Philos. prop. 1883—84; Pauer, Phil. prop. 1884—95; Sárffy, Lélektan és logika 1895—.

16.

Dolgozatok.

A mennyiben a tantervvel és az utasításokkal teljesen meg-egyező tananyagot mindenkor a rendes évi értesítőben közöljük, e helyen csak a két utolsó isk. év magyar nyelvi dolgozatainak jegyzékét adjuk.

a) *Dolgozatok a magyar nyelvből.*

1893—94.

V. osztály.

„Fogarasi“ című népballadának tartalmi ismertetése, az alapeszme s a költemény szerkezetének feltüntetésével. Kisfaludy Károly, „Az álmatlan király“ költeményének tartalmi elbeszélése, az egyes

költői szépségek feltüntetésével. Gyulai Pál, „Éji látogatás“-a alapján fejtsék meg a ballada elmélete. Kölcsey Paraenesiséből a „Hazaszeretet“ című részlet tartalmi ismertetése (iskolai). A tél. (Leírás). Egyes epizódok elbeszélése id. Wesselényi M. életéből. — A drótos-tót. Jellemkép (iskolai). A testvéri szeretetről. Értekezés. Eötvös, Körösi Csoma S. felett tartott emlékbeszédének rövid ismertetése.

VI. osztály.

Shakespeare „Coriolanus“-a I-ső felvonása tartalmának ismeretéből fejtsék meg a drámai expositio. Fejtsék meg az olvasott dráma alapján Coriolanus jelleme. A tragédia szerkezete az olvasottak alapján. A tragédia és a komédia közötti különbségről. Értekezés (iskolai). Zrinyi Miklós, a költő ifjúsága. (Elbeszélés). Deák F. beszéde a felirati javaslatról rövid kivonatban. Kisebb szónoki beszéd e tétel felett: Nyújtatok segélyt a leégetteknek (iskolai). Riedl, „Rhetorika“ cz. művének ismertetése. Szász K., A mondák keletkezése. Értekezés.

VII. osztály.

Arany J. „Mátyás anyja“ költeménye alapján a magyar rythmus elmélete. Gyulai, „Margit szigeten“ alapján fejtsék meg a dal elmélete. Kisfaludy K. „Mohács“-a alapján feltüntetendő a költemény szerkezete s ennek alapján az elegia elmélete. A satiráról. Értekezés (iskolai). Arany J., „Éjféli párbaj“ alapján a ballada művészi szerkezete és elmélete. A mese és a legenda. Párhuzam. — Vörösmarty „Zalán futása.“ Tárgy és szerkezeti ismertetés (iskolai). Vörösmarty „Marót bán“ alapján Marót jelleme. Szigligeti „A mama“ vígjátékának szerkezeti ismertetése. A tragikum és a komikum közti különbségről. Értekezés.

VIII. osztály.

Mi lehetett a pogánykor költészetnek tárgya? A magyar nyelv fejlődésének története rövid vonásokban, Kinizsi Pálné imádsága alapján. Az Árpád házbeli királyaink közül kinek a működése volt hazánk művelődésére nézve a legáldásosabb? Emlékbeszéd Gr. Gvadányi József felett (iskolai). A nyelvújítási harc története. Vörösmartynak, mint epikus költőnek aesthetikai méltatása. A természet-tudományok haszna. Értekezés (iskolai). Bucsúbeszéd a tanintézettől.

1894—95.

V. osztály.

Szilágyi és Hajmási népballada tartalmi ismertetése. Petőfi S. „A király esküje“ alapján a tárgynak szabadon való elbeszélése. Arany J. „V. László“ költeménye folyó beszédben (iskolai). A ballada műfajnak sajtáságairól. A Lyczeum épülete (Leírás). Jókai, Egy nevezetes gazda honunkban (Ismertetés). Karácsonyi életkép (iskolai). A szülők iránti szeretetről (Értekezés). Levél a szülőkhöz tanulmányaink eredményéről (iskolai).

VI. osztály.

Shakespeare Coriolanus I. felv. anyagának tárgyi elbeszélése. Miért kellett Coriolanusnak meghalnia. (Tört. fejtegetés.) Vörösmarty „Vérnász“ — a hősenek jellemzése (iskolai.) A dráma erkölcsi hatása. (Értekezés.) „Hunyadi János“ olvasmány tartalmi elbeszélése tekintettel a történeti stílusra. Deák F. felirati javaslatának főbb részei tárgy és szerkezet tekintetében. Kisebb szónoki beszéd egy társunk sírja felett (iskolai.) A tragikumról (Értekezés, Beöthy, A tragikumról cz. műve alapján,) Deák F. rövid jellemzése (iskolai.)

VII. osztály.

A való s költött feltüntetése a költői művekben (Értekezés.) A művészi alkotás Vörösmarty: Egy főúri hölgyhöz cz. költeményében. B. Eötvös Bucsujának széptani méltatása. A dal elmélete olvasott költemények alapján (iskolai.) Arany J. Tetemre hívás-a alapján a ballada művészi szerkezete s elmélete. Arany J. Buda halála ismertetése tárgyi s szerkezeti szempontból. A kisebb elbeszélő költemények elmélete párhuzamban (iskolai.) Marót bán jellemzése. A tragikum és komikum rövid elmélete (iskolai.)

VIII. osztály.

A régi magyarok művelődési állapotáról. (Értekezés.) A történelem az élet mestere (Bizonyítás). A magyar irodalom állapota, a XVII. században (irod. tört. értekezés.) Kölcsey F. Berzsenyi költeményeinek bírálata cz. művének vázlatos ismertetése (iskolai.) Emlékbeszéd Kazinczy F. felett. Vörösmarty mint dráma-költő. A természettan haszna a gyakorlati életben (iskolai.) A dráma, a forradalom utáni időkben. (Értekezés.)

b) *Dolgozatok a görög nyelvet helyettesítő irodalmi olvasmányokból.*

1893—94.

V. osztály.

Az előadás különböző formái Thukydides történeti munkájában. Kölcsey „Védelem P. J. számára“ czimű beszédének érvei. „A magyarokhoz“ czimű óda gondolatmenete.

VI. osztály.

Zrinyi Miklós: „A török afium ellen való orvosság“ czimű művének ismertetése. Leírások Homeros Iliásában. Odysseus az alvilágban.

VII. osztály.

Kisfaludy Sándor egyik regéjének méltatása. „Antigone szerkezete és a személyek jellemzése. Aeschylus és Euripides Agamemnonja közötti különbség.

VIII. osztály.

Kölcsey „Nemzeti hagyományok“ czimű művének szerkezete. Az egyén az ó-kori görög államban. (Értekezés). A legfőbb jó Platon és Arisztoteles etikájában. (Értekezés.)

1894—95.

V. osztály.

Berzsenyi D. „Fohászzkodás“ czimű ódájának gondolatmenete. — Levél Kazinczy nyelvújító törekvéseiről. — Demokratikus elemek Perikles halotti beszédében. (Fejtegetés.)

VI. osztály.

Mikes Kelemen élete és „Törökországi leveleinek“ tárgya. A hasonlatok Homeros Iliászából. Az Odyssea szerkezete.

VII. osztály.

A kurucz kor költészetének általános jellemzése. Antigone cselekvénye és tragikumának méltatása. A kar szerepe a görög tragédiákban.

VIII. osztály.

A nemzeti költészet forrásai (Értekezés). — A jó s a gyönyör viszonya Platon bölcséletében (Bölcsélettud. fejtegetés). Sokrates fenköltlelkűsége. (Aristotelesz etikai meghatározásai szerint.)

17.

A görög nyelvet vagy a helyette megállapított tárgyakat tanulták 1890—91-től.

Iskolai év	V. oszt.		VI. oszt.		VII. oszt.		VIII. oszt.	
	gör. ny.	h. tárgy	gör. ny.	h. tárgy	gör. ny.	h. tárgy	gör. ny.	h. tárgy
1890 - 91	24	8	—	—	—	—	—	—
1891—92	10	19	16	8	—	—	—	—
1892—93	10	23	8	15	15	4	—	—
1893—94	11	13	12	19	8	9	13	4
1894—95	4	30	12	13	10	16	7	8
1895—96	16	23	3	25	9	14	8	14

A gymn. tanulók statiszt. kimutatása 1796–1895.

Iskolai év	Beiratkozott az év folyamán	Vallásra nézve						Vallás szerint nem osztályoztatott	Kimaradt	Létszám az év végén	A második félétben jött
		Róm. k.	Gör. kath.	Gör. kel.	Ev. ref.	Ág. ev.	Israel.				
1796–97	169	132	7	25	1	—	—	4	34	135	—
1797–98	184	140	10	30	1	—	—	3	12	172	—
1798–99	170	121	17	31	—	—	—	1	10	160	—
1799–800	147	120	8	19	—	—	—	—	7	140	—
1800–01	163	131	8	17	—	—	—	7	9	154	—
1801–02	201	167	9	25	—	—	—	—	10	191	—
1802–03	165	140	1	22	2	—	—	—	—	165	—
1803–04	172	136	12	23	—	1	—	—	18	154	—
1804–05	169	127	11	31	—	—	—	—	8	161	—
1805–06	172	116	8	36	—	—	—	2	2	170	—
1806–07	220	163	4	43	—	—	—	5	10	210	—
1807–08	222	171	4	47	—	—	—	—	28	194	—
1808–09	246	185	5	54	—	—	2	—	21	225	—
1809–10	280	196	6	64	—	—	6	7	33	247	—
1810–11	254	188	6	55	1	—	4	—	—	254	—
1811–12	233	173	7	49	1	—	2	1	—	233	—
1812–13	251	180	5	48	—	—	3	15	42	209	—
1813–14	237	171	5	57	—	—	2	2	29	208	—
1814–15	252	191	8	50	—	—	3	—	19	133	—
1815–16	284	217	2	55	—	—	3	7	50	234	—
1816–17	227	174	1	47	—	—	5	—	15	212	—
1817–18	238	186	1	45	—	1	5	—	20	218	—
1818–19	304	236	5	57	—	1	5	—	28	276	—
1819–20	324	253	5	59	—	1	6	—	27	297	—
1820–21	329	254	7	61	—	2	5	—	30	299	—
1821–22	350	267	1	74	—	2	6	—	19	331	—
1822–23	394	296	4	87	—	2	5	—	27	367	—
1823–24	449	328	3	105	1	2	10	—	27	422	—
1824–25	464	334	5	113	1	1	10	—	45	419	—
1825–26	455	321	4	119	2	—	9	—	23	432	—
1826–27	452	318	4	118	5	1	6	—	21	431	—
1827–28	416	277	11	116	4	2	6	—	41	375	—
1828–29	393	283	2	98	1	2	7	—	26	367	—
1829–30	393	257	9	79	3	—	7	38	38	355	—
1830–31	397	309	1	76	2	—	9	—	25	372	—
1831–32	369	281	1	73	3	—	11	—	12	367	10*
1832–33	376	263	2	91	3	—	17	—	41	347	12
1833–34	352	255	—	78	1	—	20	—	32	323	3
1834–35	355	223	1	99	2	2	28	—	61	306	12
1835–36	344	216	5	106	2	5	10	—	34	318	8
1836–37	344	207	2	114	2	5	14	—	51	297	4
1837–38	344	200	2	125	1	5	11	—	27	329	12
1838–39	359	218	—	129	1	3	8	—	41	323	5
1839–40	351	211	4	123	—	4	9	—	44	308	1
1840–41	341	186	2	136	1	5	11	—	38	304	1
1841–42	341	200	3	124	—	5	9	—	25	314	2
1842–43	355	202	5	126	1	8	13	—	49	306	—
1843–44	332	187	4	122	2	4	13	—	20	312	—
1844–45	378	218	6	133	1	5	14	1	54	322	2
1845–46	366	219	7	118	1	7	14	—	71	295	—
1846–47	354	228	8	157	1	4	6	—	48	306	—
1847–48	334	221	9	92	1	2	9	—	29	305	9

Iskolai év	Beiratkozott az év folyamán	Vallásra nézve						Vallás szerint nem osztályoztatott	Kimaradt	Létszám az év végén	A második félévben jött
		Róm. k.	Gör. kath.	Gör. kel.	Ev. ref.	Ag. ev.	Izrael.				
1848—49	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1849—50	182	157	6	10	5	2	2	—	14	157	11
1850—51	204	132	5	50	4	3	6	4	9	195	—
1851—52	270	174	6	76	5	2	7	—	21	249	—
1852—53	328	220	2	87	5	4	10	—	28	300	—
1853—54	338	207	2	110	7	3	8	1	22	316	—
1854—55	343	197	—	125	5	5	11	—	18	325	—
1855—56	348	193	1	130	7	5	12	—	22	326	—
1266—57	327	179	3	120	10	3	10	2	22	305	—
1857—58	347	206	3	120	8	3	7	—	10	337	—
1858—59	469	308	4	118	5	3	30	1	47	422	—
1859—60	326	217	3	90	7	1	8	—	32	294	—
1860—61	318	210	1	88	5	3	11	—	14	304	—
1861—62	320	194	5	94	7	4	16	—	9	311	—
1862—63	381	255	2	98	8	3	14	1	17	365	—
1863—64	395	240	2	117	7	5	23	1	43	352	—
1864—65	419	255	3	114	14	6	24	3	23	396	—
1865—66	448	293	3	115	6	3	27	1	19	429	—
1866—67	499	321	5	136	5	3	29	—	36	463	—
1867—68	472	313	2	109	9	7	31	1	15	457	—
1868—69	469	317	1	113	5	2	29	2	47	422	—
1869—70	401	253	1	100	6	4	33	3	43	358	**)
1870—71	314	184	2	80	2	6	38	1	29	285	**)
1871—72	366	213	3	106	4	3	36	—	32	334	—
1872—73	366	219	4	94	4	3	42	—	23	343	—
1873—74	362	178	3	69	4	6	39	63	63	299	—
1874—75	304	148	1	56	7	9	39	44	44	260	—
1875—76	307	149	1	53	7	11	56	30	30	277	—
1876—77	326	162	—	50	7	10	64	33	33	293	—
1877—78	345	159	1	43	10	13	79	40	40	305	—
1878—79	415	193	2	54	14	13	104	35	35	380	—
1879—80	429	187	2	65	16	17	109	33	33	396	—
1880—81	420	199	6	52	14	21	109	19	19	401	—
1881—82	438	213	3	63	20	26	98	15	15	423	—
1882—83	455	223	3	58	19	22	141	37	37	418	—
1883—84	417	203	1	55	14	20	91	30	30	387	—
1884—85	421	196	2	46	16	18	98	45	45	376	—
1885—86	418	183	5	64	14	12	97	43	43	375	—
1886—87	418	191	7	63	11	15	91	37	37	381	—
1887—88	400	192	7	55	15	13	92	26	26	374	—
1888—89	379	182	6	55	19	16	77	24	24	355	—
1889—90	372	174	8	53	15	9	78	35	35	337	—
1890—91	405	189	8	47	20	15	77	49	49	356	—
1891—92	397	168	7	50	25	12	98	37	37	360	—
1892—93	384	155	5	32	27	18	103	43	43	341	**)
1893—94	398	153	5	42	28	20	110	34	34	364	**)
1894—95	403	150	5	41	24	22	117	44	44	359	—

*) Az 1831—2—1849—50. éveknek kettős (félévi) anyakönyveik vannak. Minthogy a második félévben jött tanulókra alig lehet rá akadni, azokat valóságilag osztályozni is majdnem lehetetlen. A későbbi években rendszeren osztályozva vannak.

***) 1 unitárius.

Összeállította dr. Csapkay István.

A főreáliskolai tanulók statiszt. kimutatása (1874–91.)

<i>Isk év</i>	<i>I.</i>	<i>II.</i>	<i>III.</i>	<i>IV.</i>	<i>V.</i>	<i>VI.</i>	<i>VII.</i>	<i>VIII.</i>	<i>Összesen</i>	<i>Az év végén</i>	<i>Evetts. vizsg. tett</i>
1874–75	83 ¹⁾	—	—	—	—	—	—	—	83	75	—
1875–76	49	54	—	—	—	—	—	—	103	91	—
1876–77	38	41	38	—	—	—	—	—	117	100	—
1877–78	43	33	29	34	—	—	—	—	139	135	—
1878–79	58	43	27	37	25	—	—	—	190	181	—
18.9–80	56	41	29	24	22	21	—	—	193	181	—
1880–81	56	38	30	14	13	18	14	—	183	166	—
1881–82	42	39	27	21	12	9	16	13	179	164	12
1882–83	44	34	24	20	12	8	8	15	165	145	12
1883–84	43	42	21	14	16	10	4	8	153	143	6
1884–85	52	34	30	11	10	11	8	8	164	154	7
1885–86	51	35	29	23	5	4	7	8	162	152	7
1886–87	59	36	31	23	7	4	4	7	171	158	6
1887–88	52	36	30	25	11	5	3	4	166	161	4
1888–89	37	46	28	28	15	9	5	3	171	158	2
1889–90	52	24	32	23	13	12	9	4	169	161	4
1890–91	63	33	27	29	12	12	11	9	193	185	9

¹⁾ Két párhuzamos osztályban.

20. *Az érettségi vizsgálatot tett tanulók névjegyzéke.*
1852–1895.

1852.	Gaicsics Döme	1857.
Ehrengruber Jakab	Gáspár Antal	Bozóky Endre
Issekutz Károly	Giorgievits Sándor	Dölle Károly
Koszilkó János	Huzli Károly	Engelbrecht Károly
Lebanovich István	Kövér Béla	Fábián László
Ördög András	Oláh Gyula	Keresztes József
Petrovits György	Pálffy Sándor	Mály Antal
Posgay Lajos	Pesztalits Károly	Nedelko György
Rozsa József	Péterfy László	Nedelko János
Varjassy Gyula (9)	Petrik Vazul	Rosenstein Mór
	Popovits Simon	Szathmáry Miklós
1853.	Praznovszky Gyula	Taglieber István
Dimitrievitz Vazul	Rochel Béla	Vásárhelyi Béla (12)
Fehér András	Rochel János	
Guia Mihály	Simonits József	1858.
Hofbauer Ferencz	Szeszich Károly	Balás Máté
Hofbauer Lajos	Vaja Sándor (24)	Bérczi Alajos
Hofbauer Zsigmond		Bíró Béla
Jaeger Ádám	1855.	Braumüller Lajos
Kovács József	Baruch Móricz	Chorin Ferencz
Kövér Antal	Huszka Mihály	Goldis János
Kuncz Geyza	Illovcics György	Gombos Gyula
Landshut Antal	Králicz Gyula	Hidegh Kálmán
Lucz Ferencz	Lincz Móricz	Hauser Móricz
Mieszku József	Mészáros Antal	Illovcics József
Nikolits Konstantin	Schmidt Ferdinánd	Kiss Ferencz
Novák János	Szalay Károly	Kovács Ferencz
Mócz János	Szwoboda Ferencz	Parecz György
Papházi Péter	Varga Márton (10)	Pichler Lipót
Prosinger Lajos		Robicsek Ágoston
Racsov Kálmán	1856.	Stoll Ödön
Rozinszky Gyula	Baghy Mihály	Szabados János (17)
Spech István	Boros Béni	
Strosz Pál	Elesánszky Béla	1859.
Tagányi István	Jankó István	Begov József
Verzár József	Kozics István	Bíró Imre
Vukovics István	Kutni János	Csiky Gergely
Zsupunszky László (26)	Loeffler János	Killer Károly
1854.	Mattiasich Ferdinánd	Nachtnebel Ödön
Bánhidý Béla	Otrubay Károly	Oprean János
Barczán Ignác	Petrik Gyula	Szerb Tivadar
Bogdán Gyula	Szalay Antal	Sztánovits Imre (8)
Boros Geiza	Schwatz Fülöp	
Bozóky Gábor	Toffler Jakab	1860.
Csomák János	Vásárhelyi Dezső	Bíró Antal
Deinkó Pál	Halik Tivador (15)	Csotka Vincze

Egyed Gyula
Ferkó Sabbas
Jankó József
Karagyena János
Keresztes Antal
Makaj Sándor
Mixics Valentin
Péczeli Ferencz
Pejov Lipót
Ruszu Gusztáv
Serban Mihály (13)

1861.

Bibera Péter
Hunyadi János
Huszka Kálmán
Huzli Gyula
Huzli Kálmán
Luka János
Mezei János
Paguba László
Papp György
Skonda Kálmán
Szabó István
Thezarovich Ágoston
Thezarovich Károly
Zsiga Móricz
Szida György (15)

1862.

Antalfy Endre
Béres Gergely
Brommer Mátyás
Hofbauer Sándor
Ilics György
Kádas József
Kelemen Gábor
Köpf Kálmán
Kohányi Károly
Lindl Alfréd
Pollák Sámuel
Parecz Gyula
Radnics Ede
Siprák Tamás
Steiniczer Károly
Straub József
Volf Ferencz (17)

1863.

Abelsberg Vilmos
Csiky Dénes

Dobrov László
Eisele Eduard
Hendl János
Herczeg Géza
Keresztes Sándor
Monza Isáias
Novák István
Pavlovits Szvetožár
Petrovits János
Popovits Aurél
Purgly Lajos
Sarlot Domonkos
Vizer Péter (15)

1864.

Boros Vida
Brankovits István
Deutsch Gusztáv
Heeger Ernő
Joannovits Döme
Kakujai Gyula
Kövér Károly
Nusz József
Paál László
Popovits Petzy István
Salacz Béla
Schuster Lajos
Spilka Károly
Tessényi Károly
Téglásy Gábor
Ványek Gusztáv
Vuchetich István
Zachariás József
Zányi Ferencz (19)

1865.

Álgyay Tivadar
Andrescu László
Böhm József
Czárán István
Fejér Béla
Horváth István
Kabdebó Károly
Kreitler István
Kriscsory Lehel
Lovich Ödön
Moncza Tivadar
Nagy Béla
Naszády Iván
Simon Gábor

Svob Aurél
Szirmaicsik János
Halpern Náthán
Csorba Ákos (18)

1866.

Dogaru Tamás
Földes János
Gazdik Béla
Govrik Sándor
Jelenyák Adolf
Kugel Bernát
Mészáros Mihály
Mihajlovits Béla
Molter Alajos
Pecskán Sándor
Purcell Andor
Rósa János
Schmid József
Spielmann Manó
Szathmáry Géza
Túry Béla
Vannay Ignác
Várnay Ernő
Vörös Vidor
Wittich Sándor
Cziffra Imre
Edelspacher Antal
Hajóssy Ottó
Hofbauer Péter
Kabdebó Gyula
Mezey Péter
Vertán Lajos
Vörös Sándor
Goldschneider Béla (29)

1867.

Bleszkány Ferencz
Csiky Károly
Follinus Emil
Frits Lajos
Gurbán Szilárd
Haller István
Herman Mihály
Joanovics Uros
Kabdebo János
Keresztes Ferencz
Király Endre
Kiss László
Kriván Dénes

Lenhardt Ede
Nagy János
Ortutay Béla
Palik-Ücsevni Péter
Petrán Sándor
Réty Gyula
Réty Károly
Róth Nándor
Ruszú Gyula
Tolnay Lajos
Török Árpád
Veress Béla
Vörös László

kültanulók:

Dekker Kálmán
Farkas Antal
Kiss Károly
Samuel Ferencz
Steiner Károly
Szombathy Baraczy
Gergely
br. Tomassich László
Vertán Etele
Kasics Péter (35).

1868.

Ádám Fülöp
br. Bánhidý Antal
Bartha Károly
Dutkay Béla
Filipp János
Gonsory Béla
Kishalmy Ferencz
Kiss Sándor
Kövér Kálmán
Kremmer János
Kugler István
Lamberger Lajos
Leitner Ernő
Lindl István
Marsovszky Béla
Mihájlovits Péter
Mülek Lajos
Nagy Geyza
Neszl Ferencz
Otrubay József
Pleitz Károly
Purgly Emil
Schmidt Gyula
Szathmáry Gyula
Szentes Vidor

Telczer Károly
Vecsey Miklós
Zászló György
Spitzer Lipót
Kerrier Péter
Simbriger Frigyes
Juritskay László (32)

1869.

Arady Victor
Arizi Károly
Avarfi Ferencz
Bogdánffy Gyula
Chorin Emil
Eder József
Feletár Nándor
Hoffmann Béla
Kereszturi István
Kiss József
Kovacsics Gyula
Lázár Zalán
Litsek Béla
Lóczy Lajos
Mátyásfi Sándor
Mixich János
Muhar Victor
Ortutay Gyula
Pálya Mátyás
Péczy Elek
Prossinger János
Rátz Ferencz
Reicher Károly
Ring Lajos
Schreiber Róbert
Spilka Zsigmond
Szász Béla
Szász István
Szerb József
Szombathy Traján
Töttössy Mihály
Valthier Ádám
Bertin Pál
Pavetich Mihály
Putnoki Endre
Vikol Antal (36)

1870.

Ambruss József
Bertrám Rajmund
Csapdeb rencz

Csákányi Ferencz
Fábián Lajos
Farkas Ernő
Fömmel Elek
Gerubel Oszkár
Gulácsy Lajos
Hochenburger Móricz
Hollóssy Gyula

Jank János
Jorgovits Döme
Kádas Kálmán
Kovacsics József
Marschall Lajos
Miksa Zamphir
Moldoványi János
Mülek Béla
Nagy Sándor
Prodanovits Miklós
Réthy Béla
Rosenfeld Jakob
Schuster Henrik
Stankovics Miklós
Steier Ferencz
Steinitzer Felix
Töttössy István
Trifunázt Lukáts
Varjassy Lajos
Vertán Lukáts
Vertán Oszkár
Vizer János
Vojcsik Ámbrus
Schröder Kornél
Stauch Nándor
Tenner Pál (38)

1871.

Babó Lajos
Biró Aladár
Finke Ferencz
Hunyady Imre
Kabdebó Kálmán
Kiss Lajos
Klein Ede
Kopcsányi Mihály
Kovács Béla
Kresz Lipót
Montay János
Móricz Károly
Munkácsy Béla
Neubauer Ferencz

Robitsek József
Seress Ferencz
Simon Jenő
Varga János
Wirth János
Belle Sándor
Farkas Gyula
Kafga József
Simay István
Szöllösy Károly (24)

1872.

Bogdánfy Gyula
Gálfi Ferencz
Hudecz Károly
Marinkovics Pál
Müller Károly
Pénzes Ákos
Petkovics Miklós
Pókay Elek
Reich József
Steinitzer Pál
Tokody Victor
Babó Emil
Babó Iván
Kirillovics Gyula
Mauró József
Szász Lajos
Vittlin Victor (17)

1873.

Adler Lipót
Bárdi Lajos
Bíró Lajos
Dusák Béla
Embey János
Fribeisz Miklós
Grünwald Ede
Herz Vilmos
Hügel Péter
Kell Lipót
Makay Béla
Páris Lajos
Pfeifer Lajos
Porsch József
Rosenberg Miksa
Schneider József
Stampfl Béla
Szögyényi László
Szóke Károly

Csiky Gyula
Isztin János
Keller Elemér
Perczell Lajos
Petrovics Sándor
Veingärtner Béla
Vertán Péter
Vozáb Kálmán (27)
1874.

Bugy Pál
Cornea János
Fényes Lajos
Hochenburger Ferencz
Lebánovits Sándor
Morgenstern Gusztáv
Pálffy Elemér
Russu Plinius
Schauer Gyula
Spitz Izidor
Steinitzer Emil
Steinitzer Lajos
Tabakovits Sándor (13)

1875.

Keller József
Kristóffy József
Mandl Vilmos
Manuel József
Petrovits Lázár
Priegl István
Szalkay József
Toma Mózes
Uray Lajos (9)

1876.

Abaffy Gyula
Follmann János
Fruscha József
Hess József
Hrabkovszky Sándor
Keresztes Gyula
Klein Márton
Kovacsics Caesar
Opreán Nesztor
Popeszku Emil
Simon Ákos
Szkállá Ferencz
Weisz József
Zöldy Géza (14)

1877.

Balás Gyula
Fényes Dezső
Holló Lajos
Issekutz Marcel
Kosztolányi Jenő
Lukács Gyula
Makovetz Gyula
Mladin Miklós
Pain Antal
Reiner Ferencz
Tavaszy Sándor (11)

1878.

Dáni Vilmos
Góron János
Hochenburger Antal
Katsinka Árpád
Kovácsics László
Magyari Alajos
Messer Samu
Páris Gábor
Ransburg Hugó
Schmidt Antal
Scholmaschi Aladár
Sigmund Vilmos
Singer Lipót
Vessa György
Zöldy János (15)

1879.

Kohn Ádám
Kohn Zsigmond
Korhányi Gyula
Kovácsics Ágoston
Mihájlovits Miklós
Neustädtl József
Baskó István
Ring Béla
Rosenberg Károly
Szabados Árpád (10)

1880.

Brassoványi József
Dratsay György
Grässmann Gyula
Horovitz Ede
Kohn Jakab
Kohn Rezső

Lebánovits István	Schwartz Vilmos	Schön Armin
Lős Rezső	Schweffer Győző	Senchea János
Lőw Mihály	Steinfeld Vilmos	Sólyom Andor
Lukács Gyula	Tenner Vilmos	Spilka Antal
Mayer Rezső	Trauer Gyula	Stefanutz János
Nachtnebel Gyula	Vannay Gyula	Szabó István
Pálffy Tihamér	Werner Miksa (19)	Széhl György
Stern Mór		Vatian Traján
Szilágyi Aladár	1883.	Wolfner Hugó (28)
Tagányi Sándor	Amberger Arthur	
Török Károly (17)	Babó Andor	1885.
1881.	Burany Pál	Gr. Almásy Imre
Austerweil Ferencz	Chatel Vilmos	Blayer Sándor
Bota János	Eisler Hugó	Bodea Izidor
Fényes Béla	Gyorgyevits Izidor	Breuner Fülöp
Fischer Lipót	Kohányi Győző	Dajmel Sándor
Fitsor Imre	Kövér Ákos	Dobroszlav József
Goldis László	Kuruncy Lajos	Grünfeld Ármin
Gräszmann Gyula	Multasch Henrik	Hoór Mór
Halász Géza	Petco Valér	Horovitz József
Herz Andor	Petrikovits Géza	Korzó György
Kiss Ferencz	Popesku Aurél	Lichtmann Samu
Levieczky Tivadar	Rausch Kálmán	Loóg Béla
Lux Ubald	Schütz Henrik	Mészáros László
Mayer Ágost	Szathmáry Béla	Reizinger Sándor
Millos Aurél	Szilágyi Arthur Jenő	Révész Mór
Remetey Zoltán	Telescu Valér	Román István
Scholmaschi Adolf	Varjassy Dezső	Seiler Endre
Szucsu János	Winkler Vilmos (20)	Steinhaus Emil
Tabakovits János	1884.	Szalay Béla
Trandafir János	Alexiewics Iván	Szilágyi Oszkár
Tripolszky Aladár	Alexics György	Traytler Andor
Wallfisch János	Balás István	Weisz Bernát
Wolfner Jakab (22)	Balogh Henrik	Wilimzsky János (23)
1882.	Boros Andor	1886.
Balassovich László	Embey Gyula	Baross Lajos
Baross Ferencz	Ficsór Károly	Boros Iván
Geiger Izidor	Hofbauer Aurél	Deutsch Ignác
Görgey Gusztáv	Isztray Géza	Kondor Alfréd
Hász Béla	Kanitzer Ignác	Lászlóffy István
Kohn Fülöp	Katsinka János	Ostersetzer Ignác
Leitner Imre	Koch Lajos	Rózer Jakab
Prekupas Illés	Kristóffy Antal	Sorbán János
Rác Gusztáv	Kugel Miksa	Strasser Győző
Schartner Sándor	Pálmai Lajos	Tóth László
Schorschmidt Ferencz	Polgár Béla	Ursitz Lipót
Schwartz Ignátz	Popovits Stanimir	Vagács Ödön
Izidor	Rajla Péter	Vlajkovits Emil (13)
	Reinhardt Gyula	

1887.	Péczely Géza	Karvázy Zsigmond
Adelmayer Ferencz	Pekár Mihály	Laboda Lajos
Alexits Iván	Péterffy Andor	Mayrovitz Bernát
Auszteiwel László	Salacz Gyula	Nyisztor Sándor
Blau Henrik	Simay István	Rebhann András
Büchl Károly	Szöllösy Jenő	Rottár Sándor
Curtucz Péter	Weisz Vilmos (14)	Stern Zsigmond
Deutsch Arthur		Szöllösi Zsigmond
Engel Armin	1890.	Zubor Andor (13)
Géhl Ottmár	Adler Ignác	
Hecht Adolf	Czédly Károly	1893.
Hitzing Antal	Frankl Oszkár	Aszódi Adolf
Hitzing János	Hauptvogel Oszkár	Derera Henrik
Husserl Jakab	Heitz Nándor	Dogariu György
Joanovics Sebő	Hesz József	Fuchs József
Kohn Jakab	Hindy Atilla	Gesztesy Ferencz
Lászlóffy Béla	Holtzer József	Imbronovics Dusán
Meisl Samu	Iritz Miksa	Kározy Jenő
Mezei Andor	Korbuly Károly	Kuzmann Döme
Munczár Gyula	Korbuly Sándor	Lukáchy Miklós
Pekár Károly	Kövesdi Gyula	Marosi Miklós
Philippovich István	Lieber Mátyás	Melczér István
Schäffer Adolf (22)	Mahelka Károly	Mórocza Dénes
	Morgenstern Róbert	Nessel Géza
	Parecz Béla	Németh Béla
1888.	Prohászka László	Pollák Ármin
Baross Zsigmond	Reicher Lajos	Reisinger Ferencz
Dsida Sándor	Rosenthal Ödön	Sugár Jenő (17)
Ferch Mátyás	Schill József	
Galkanovics Mirkó	Simay Aladár (21)	1894.
Jellinek Henrik		Berger Miksa
Kováts Géza	1891.	Czitronyi János
Krón Kálmán	Fischer Jenő	Dobroszláv Péter
Lehr Vilmos	Györgyösy Iván	Farkas Ignác
Lusztig Béla	Hauser Ödön	Fleischer József
Popovics Iván	Holländer Lipót	Grossmann Emil
Purgly László	Kőhalmy Sándor	Hanhó Jenő
Raskó Sándor	Pekár Dezső	Kollmann Ödön
Rosenfeld Imre	Posgay István	Lengyel István
Steinitzer Iván	Spitz Ede	Nessel Ferencz
Stimm Adolf	Szalay Dezső	Parecz István
Vaniss Dezső (16)	Szathmáry Ferencz	Politzer Lajos
	Széhl Ármin	Schill Fülöp
1889.	Velcsóf Géza (12)	Wohlfarth Alajos (14)
Baumann Izidor		
Kertész Miksa	1892.	1895.
Krausz Gyula	Braun Ferencz	Berger Géza
Kuncz Elek	Darányi János	Bogdánfi Béla
Mártha Sándor	Fränkel Ottó	Dede Károly
Meer Samu	Freuder Miksa	Faragó Gyula
Palágyi Andor		

Gecző Albert
 Hauser Leo
 Hertmann Emil
 Koller János

Lengyel István
 Magyar Ferencz
 Müller Gyula
 Telescu György

Vesalon Vazul
 Wechsler Heimán
 Imre (14)

21.

*Az 1796. évi tanulók névjegyzéke.**Humanistae II. Anni.*

Bánhidý Antonius
 Birniger Paulus
 godý Andreas
 Detsovits Thomas
 Edelspacher Sigism.
 Farkas Michael
 Fekete Georgius
 Frantzély Albertus
 Frummer Sigismund.
 Gábor Franciscus
 Grau Henricus
 Hirsch Franciscus
 Hornay Theodorus
 Hutza Joannes

Intze Dániel
 Kapotsányi Ladislaus
 Intze Joannes
 Klatik Adamus
 Késs Henricus
 Kosztolányi Joannes
 Kubinyi Carolus
 Lehotzky Josephus
 Lengyel Petrus
 Melisszsek Leopoldus
 Mihajlovits Martinus
 Moldoványi Joannes
 Nagy Josephus

Páll Andreas
 Szavorits Nicolaus
 Schwartz Georgius
 Sixt Ignatius
 Tsákányi Franciscus
 Trebényi Antonius
 Urbányi Andreas
 Vainacht Joannes
 Vámosy Gabriel
 Verzár Joannes
 Villand Joannes
 Zacharias Antonius
 Zacharias Lucas

*Professore Deskó Joanne.**Humanistae I. in Annum.*

Barta Josephus
 Benyó Josephus
 Bugyáts Emericus
 Csupor Josephus
 Fehér Ludovicus
 Gera Franciscus
 Hegedüs Joannes
 Horváth Josephus
 Horváth Ladislaus
 Kálmán Joannes
 Koleczán Georgius

Kovalik Josephus
 Kresztits Michael
 Lebanovits Josephus
 Militi Franciscus
 Mitnacht Antonius
 Nagy Alexander
 Nagy Antonius
 Olsay Jacobus
 Pullio Emanuel
 Puritz Franciscus
 Schindlberger Leopold.

Simon Franciscus
 Soltéz Joannes
 Silberlaitner Joannes
 Szorád Joannes
 Stojánovits Constant.
 Takáts Antonius
 Tapoltsányi Carolus
 Tompos Joannes
 Török Martinus
 Turfir Joannes
 Vitkay Carolus

Professore Mandik Aloisio Andrea.

Grammatici III. in Annum.

Aizele Mathias	Karagyena Lazarus	Rátz Georgius
Andrasiy Demetrius	Kiss Josephus	Rigó Josephus
Czompó Franciscus	Kiss Josephus	Romai Paulus
Deák Edmundus	Kosztolányi Josephus	Schmidt Joannes
Demkó Joannes	Löffler Joannes	Schváb Joannes
Dilts Josephus	Meliszek Aloisius	Steinbrun Joannes
Dimits Paulus	Nyiamessni Gábríel	Szabó Paulus
Glück Joannes	Pánkly Joannes	Szavits Paulus
Ignatovits Michael	Pánkly Josephus	Urbány Georgius
Joanovits Lazarus	Pazarlin Venceslaus	Papp Josephus
Joanovits Paulus	Petrovsky Mathias	Valassek Carolus
Issekutz Joannes		

Professore *Fritz Joanne.*

Grammatici II. in Annum.

Antal Stephanus	Miller Dominicus	Ranko Joannes
Fauer Georgius	Moiszko Paulus	Rozner Franciscus
Ferber Inocentius	Nyemetz Franciscus	Rikker Sebastianus
Gesnert Ignatius	Posony Simeon	Schvab Franciscus
Gavrillovits Constant.	Poshart Emericus	Straubert Joannes
Kristian Joannes	Popovits Emanuel	Tomits Michael
Lukats Ignatius	Purits Albertus	Verzár Joachim
Lupes Franciscus		

Professore *Mikszo Michaele.*

Grammatici I. in Annum.

Antal Jakobus	Ilick Mathias	Pantalits Georgius
Biró Joannes	Kayzer Emericus	Pasits Demetrius
Bontilovich Paulus	Kamenszky Elias	Petrovits Paulus
Deák Aloysius	Kiss Adamus	Popovits Nicolaus
Deakovits Samnel	Kosziba Josephus	Possényi Antonius
Deseő Josephus	Kosztolányi Stephan.	Sturm Antonius
Farkas S gismundus	Lazarovits Nicolaus	Urbán Andreas
Fehér Nicolaus	Leopold Jacobus	Urbán Samuel
Fleckl Petrus	Lintner Henricus	Kövér Cajtanus
Fleckl Carolus	Lebanovits Josephus	Szabó Paulus
Gaal Michael	Mihalovits Axentius	Tenetzky Petrus
Grabacher Georgius	Mihalovits Theodorus	Bálint Georgius.
Gesztinger Michael	Misits Nicolaus	

Professore *Biró Paulo.*

Ita est : P. *Mattheus Bogner*, director gymnasii.

Ezen tanulók életkora.

Osztály	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	Összesen
	é v e s													
II. Hum.	1	3	7	8	6	8	7	2	—	—	—	—	—	42 ¹⁾
I. Hum.	—	—	—	7	11	4	7	3	1	—	—	—	—	33 ²⁾
III. Gram.	—	1	1	3	2	4	7	8	3	—	—	—	—	29 ³⁾
II. Gram.	—	—	1	—	—	3	6	4	6	2	—	—	—	22
I. Gram.	—	—	—	2	—	1	5	3	7	13	2	4	1	38

1) Ezek közül 9 „insurgens“.

2) Ezek közül 6 „insurgens“.

3) Öt tanulórol az adatok hiányzanak, egy „insurgens“.

22.

Az 1895—96. isk. évre beírt tanulók névjegyzéke.

I. a) OSZTÁLY.

Altman Rezső	Jäger Imre	Neumann Miksa
Bánhidi Antal	Jakabffy Gyula	Papp Leonidás
Br. Bánhidy József	Kamarás Béla	Pépa Antal
Blau Andor	Kádas Lajos	Pollák József
Bodrogi János	Kaestenbaum Béla	Rácz László
Brasch Aladár	Keresztes István	Réty Károly
Buja Sándor	Klein József	Schuster Gyula
Czeizler Ferencz	Kohn Gábor	Schuster Ödön
Eisenmann Ferencz	Kremmer Alajos	Schvéger Lajos
Engel Antal	Lázár Konstantin	Stanicz Lajos
Erdélyi Ernő	Lengyel János	Stoicu Sándor
Glück Jenő	Lux Géza	Tóth Imre
Grünblatt Arthur	Lux Károly	Vizy Jenő
Horner Andor	Mikleá Sever	Zubor Imre

I. b) OSZTÁLY.

Albu Kornél	Grossz Armin	Róth Mátyás
Bácsi Zoltán	Hasz Géza	Rozgonyi Lajos
Bodea Kornél	Hibál Arthur	Scheer Ármin
Bognár Jenő	Hoffmann Antal	Schmidt István
Bondár Lajos	Joanescu Kornél	Schücz Béla
Borsiczki Dezső	Ivanovits György	Schwarcz József
Böhm Vilmos	Keller Mátyás	Sztamorán Tyira
Busa Ignác	Klafter Nándor	Szalay Rezső
Deutsch Sándor	Klein Sándor	Szczepkovszky Árpád
Engel Jenő	Klug Ferencz	Várth Péter
Fischl Sándor	Kronstein Károly	Vatay Gyula
Fuchs Albert	Nagy Zoltán	Venetu János
Gammer György	Neidenbach Emil	Zámbory Lajos
Glück Izidor	Pechó Péter	Zvicker Ernő

II. a) OSZTÁLY.

Antonescu Virgil	Grumáz László	Nini Ábrám
Babescu Döme	Hörtl János	Pavleti Balázs
Bárány Lajos	Kárász Géza	Pech Béla
Bernát Mátyás	Klein József	Piblinger Lajos
Borlován Viktor	Kliegl Zsigmond	Polgár Géza
Bugarin Viktor	Kohn Sámuel	Radován Döme
Cseri László	Lengyel Ferencz	Schnell Alfred
Czeisler Sámuel	Löschner Miksa	Schwarcz Ede
Dorkó György	Löwi Ármin	Schwarcz Ferencz
Fischer Dezső	Másik András	Szegő Dezső
Fischer Richárd	Müntz József	Szeitz Nándor
Fried Rezső	Neuwirth Hugó	Szenészi Gyula
Funkelstein Jenő		

II. b) OSZTÁLY.

Bauer Ferencz	Kilényi Ede	Prodanovits Tivadar
Baumgartner Dezső	Kilényi Gyula	Reusz Sándor
Binder József	Kiss István	Schauer Gyula
Bíró Endre	Knothy Viktor	Schlosser Imre
Fried József	Kollin Jakab	Schvitzer Zoltán
Grosz Jenő	König Zoltán	Szabó György
Hesz Béla	Köpich Sándor	Szilágyi Szilárd
Hadán Aurél	Mandlbaum Oszkár	Szimonides Lajos
Hartmann Ádám	Müller Oszkár	Takács László
Janda Vilmos	gr. D'Orsay Ede	Ternajgó József
Kabdebó György	Oláh Bertalan	Tieranu Sándor
Kárász Emil	Pécsi Izidor	Vass Sándor
Kell József	Petrovics János	Vulpe Tivadar.

III. OSZTÁLY.

Ardeleán Miklós	Huszler Dániel	Pechmann Vilmos
Bacsilla Lajos	Jakóts Elemér	Perényi László
Binder Rezső	Jánosi Imre	Pichler Ottó
Bing János	Jólesz Imre	Popovits Virgil
Bisám Sándor	Keresztes Gyula	Rob János
Blau Rezső	Kilényi Zoltán	Rosenberg Rezső
Bolesni Antal	Koch István	Roth Jenő
Csontea Adrián	Kohn József	Röder Ottó
Cihinyi Lajos	Kosztolányi Zoltán	Sándor Zsigmond
Czápos Adrián	Lamberger Károly	Seprényi Imre
Eberhart Béla	Legát Albert	Skrainka Frigyes
Dreschmidt Ferencz	Losonczy István	Silberberg Béla
Ficzai Imre	Lövinger Gyula	Spén Vazul
Gábor György	Luka Sempronius	Stein János
Gerich Jenő	Máday Aladár	Striffler József
Glück Jenő	Meszer Károly	Szilágyi Sándor
Goldstein Samu	Muresán Vilmos	Tenner Imre
Halasi Pál	Neuman Károly	Varjassy Géza
Heimbach József	Otrubay Károly	Vajda Zsigmond
Heinrich Gyula	Panka Károly	Werner Sándor
Hidvégi Gyula	Pataki Béla	Zibesz András
Kohn József		

IV. OSZTÁLY.

Abaffy Viktor	Goldstein Miklós	Petkovits Milos
Adler Elek	Gregus Ágoston	Pécsi Albert
Albu Livius	Gyórfy Gyula	Popovits Péter
Baum János	Husz Sándor	Rafael Miksa
Berzován Iván	Kohn Jakab	Rebb Béla
Csillag Aladár	Kollmann Ottó	Romanov Péter
Csutak Károly	Kristyori Sándor	Schwarz Géza
Curtutiu Aurél	Lésza Aladár	Stern Mór
Demel Hugó	Lutiaiu Gyula	Telbisz Géza
Dutzmann József	Magyari László	Vas Andor
Éber Béla	Müller István	Weisz Jenő
Engel Mózes	Nagy Sándor	Wild János
Féderer Gyula	Nyári Gyula	Winkler Bódog

V. OSZTÁLY.

Amtmann Ferencz	Govrik Sándor	Kuttn Alfréd
Bauer Béla	Gyorgyevits Gergely	Leitner Ernő
Csapkay Sándor	Gyórfi István	Lengyel Béla
Dávid Antal	Heeger János	Mannheim Aladár
Éles Géza	Holló Sándor	Öttvös Aladár
Fischer Aurél	Kárász Győző	Pavlovits Emil
Fein József	Kovács Gáspár	Péterffy Antal
Freund Aladár	Kováts István	Prodanovits György
Garioiu János	Kozma Iván	Reitter Lajos

Seidner Frigyes
 Sonnenfeld Aladár
 Siebig Frigyes
 Schauer Gábor

Schikker Béla
 Schmidt György
 Schultz Mátyás
 Szél Lajos

Tisch Ferencz
 Török Lajos
 Vajda Iván
 Wally Béla

VI. OSZTÁLY.

Avarfy Elek
 Barta Adolf
 Bánfy József
 Deutsch Lajos
 Br. Dittfurth Henning
 Filperger Andor
 Fixmer Ambrus
 Grossmann Alfréd
 Gutzjahr Mihály
 Hanthó Sándor

Hoffmann Győző
 Kappner Ármin
 Kornay Károly
 Köpf Kálmán
 Kugel Dávid
 Lengyel Gyula
 Leopold Béla
 Magyarai András
 Német Péter
 Paguba Virgil

Pittner József
 Posch Dezső
 Réthfalvy Jenő
 Sándor Imre
 Simonka György
 Spitz Lipót
 Urszu János
 Vljakovits Milán
 Weigl Izidor
 Zima Tibor.

VII. OSZTÁLY.

Anton Agoston
 Bodrogi Imre
 Bökényi Arisztid
 Capdebó István
 Czakó Zoltán
 Deutsch Izsó
 Éles Béla
 Fischer Árpád

Gamberszky Guidó
 Jerkosán János
 Lupán Andor
 Markutz József
 Momák Döme
 Muszler János
 Perlmutter Jakob
 Polgár Jenő

Rigler András
 Staubesand Keresztély
 Szabó Árpád
 Szathmáry Károly
 Szilbereisz István
 Tabajdi József
 Varjassy Lajos
 Zsigmond Gyula.

VIII. OSZTÁLY.

Bercsényi Sándor
 Bodrogi Lajos
 Czárán Zoltán
 Dani Pál
 Grünwald Lajos
 Hanthó Béla
 Hegyesy Árpád
 Hollósy Ferencz

Jakóts Ernő
 Jegesi Károly
 Krausz Vilmos
 Lészai Árpád
 Nicora Valér
 Nyiga János
 Oláh Dezső
 Póka Rezső

Rochel Aurél
 Rochel Dezső
 Salgó Miksa
 Sonkovits István
 Spirok Lajos
 Szalay Géza
 Winter Frigyes.

Kiegészítés.

A 85. lapon levő jegyzékből kimaradt : *dr. Hidegh Kálmán,*
r. t. 1880—

Márki S. „Arad története“ ez. művéből.

BIBICSNÉ-TOMJÁN MARGIT.

A

BIBICS ALAP

TÖRTÉNETE

ÍRTA

KARA GYŐZŐ

A „Bibics“ alap története.

I. Az alap viszontagságai.

Az alapot, melyből ma az aradi kir. főgymnasium költségei részben fedeztetnek, Bibicsné Tomján Margit, Bibics Jakab, aradvármegyei volt alispán és királyi tanácsos özvegye létesítette 1774. év december 31-én kelt végrendeletében. Az alapítvány eredeti célja egy, Szent-Annán felállítandó köznevelőház (convictus) létesítése volt, melyben piarista szerzetbeli atyák igazgatása és oktatása alatt „a szükséges tudományok szerzésére s e képen hasznos hazafiakká válhatásra jó alkalmatosság s célra vezető mód szolgáltatassék“¹⁾ a vidéki szegényebb sorsú nemes ifjaknak, kik az alapítónő halála után mindenkor Arad vármegye közönsége által felveendők.

Az alapítványt létesítő végrendeletet Maria Thereziának 1776 márczius 1-én kelt jóváhagyásával együtt egész terjedelmében közlöm :

„Nos Maria Theresia Dei Gratia Romanorum Imperatrix Vidua, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, etc. Regina Apostolica, Archi-Dux Austriae, Dux Burgundiae, Magna Princeps Transylvaniae, Dux Mediolani, Mantuae, Parmae etc. Comes Habsburgi, Flandriae, Tyrolis etc. Vidua Dux Lotharingiae, et Barri, Magna Dux Hetruriae etc. Memoriae commendamus tenore Praesentium significantes, quibus expedit Universis: Quod Nobilis Matrona Margaritha Tomján Fidelis olim Nostri Nobis Dilecti Egregii Jacobi Bibich, Consiliarii Nostri, et Comitatus Aradiensis quondam Vice-Comitis relicta Vidua, demisse nobis exhibuerit, et praesentaverit Testamentariam Dispositionem suam majori in parte meram Fundationem redolentem, Aradini die Trigesima Prima Decembris Anno Millesimo Septingentesimo, Septuagesimo Quarto legitime confectam, et emanatam, qua mediante Eadem Margaritha Tomjan Jacobo-Bibichiana Relicta, amore erga Bonum Publicum ducta, et charitate erga nobilium, praesertim pauperiorum, et ad educandas Proles suas Mediis requisitis destitutorum, Filios accensa in Oppido Sanctae-Aannae Comitatus Aradiensis adjacente, Convictum Nobilium sub cura Patrum Scholarum Piarum, qui alioquin in eodem Oppido Residen-

¹⁾ „Néhai Bibics Jakab királyi tanácsos özvegye, született Tomján Margit asszony által nemes Arad vármegyében köznevelésre alkotott alapítvány történetének rövid leírása és ez iránt fenforgó sérelem előterjesztése“ című nyomtatott emlékirat. (Hely és évszám megnevezése nélkül a huszas évek-ből.) Az aradi főgymn. irattárában.

tiam, et Scholas jam tenent, sub Modis, Formis. et Conditionibus in attacta Testamentaria Dispositione uberius expressis et denotatis, praesertim autem quales Adolescentes, et per quem ad hanc Foundationem suscipiendi, quo modove intertenendi veniant? Regulamentibus fundare, et hunc in finem praeter exigua nonnulla privata Legata, universam residuam substantiam suam tam actu jam habitam, quam et usque diem Obitus sui ultro congregandam, addicere dignoscitur; Supplicatum itaque exstitit Majestati Nostrae debita cum Instantia humillime, quatenus Nos allegatam Testamentariam Dispositionem et Foundationem, omniaque, et singula, in eadem contenta ratam, gratam, et acceptam habentes, Litteris Nostris Privilegialibus inseri, et inscribi facientes, Autoritate Nostra Regia acceptare, roborare, et ratificare, confirmareque, ac benignum etiam Consensum Nostrum praebere dignemur. Cujus quidem Testamenti, seu Foundationis Tenor, ut sequitur, talis est:

In Nomine Sanctissimae, et Individuae Trinitatis, Patris et Filii, et Spiritus Santi Amen. Ego Infrascripta Jacobi a Bibich, condam Sacratissimae, Caesareo-Regiae Majestatis Consiliarii, et Inclyti Comitatus Aradiensis Ordinarii Vice-Comitis relicta Vidua, qua tamen nata *Margaritha de Tomjan* considerando, et identidem prae oculis habendo incertam vitae meae horam, in hoc praesertim miserae valetudinis meae Statu, quo me a pluribus Annis afflictam omnes vident, et ego una omnium maxime experior, ut cum suprema illa mihi illuxerit hora curis omnibus hujus Saeculi expedita, tanto paratior inveniar ad occursum Domini, et Dei mei firmiter constituti praevidue de omnibus, quae post obitum meum, per Eum, vel per Eos, ad quos pertinebit, ad impleri, et Executioni dari volo, mente adhuc Deo Laus, sana, et integra disponere, ac ordinare, quemadmodum re ipsa, et effective praesenti solenni Instrumento Latino, et Valachica Lingva ad meam, et aliorum Intelligentiam concinnato, atque continuata serie ab uno, eodemque Scriptore descripto, praemissa matura Discussionem dispono, et omni, quo fieri potest, meliori modo, servatis de Jure servandis, ordino, cassatis, et annullatis, quibusvis prioribus, si quae in hac Materia exstarent Dispositionibus meis Testamentariis, quas nempe ingruente graviore morbo, et jam quasi instante Termino non satis bene dispositas, ac examinatas aliquando condidissem,

Imprimis itaque, et super omnia Animam meam pretiosissimo Sangvine Christi redemptam, Deo, de cujus manibus sumpta est, reddo, et commendo, sperando in infinita Misericordia illius, quod non meae Fragilitatis, sed Unigeniti sui pro me passi, et mortui memor, Misericordias suas, quae sunt semper omnia opera ejus, non abscondet a me. Corpus vero, quod de terra sumptum est, terrae mandari, seu in Cripta Templi S. Annensis Patrum Scholarum Piarum sepeliri volo, pro cujus libera ex Parochia Aradiensi, si me in hac mori contigerit, ad S. Annensem Parochiam Translatione, ad redimendum Jus Parochiale Reverendis Patribus Conventualibus Ordinis S. Patris Francisci, tanquam Parochis Aradiensibus relinquo Rhenenses Quinquaginta. Volo autem sepeliri Statui meo convenienter, non tamen cum magna sumptuum Profusione et Pompa, quam nec vivens unquam amavi.

Ut nihilominus de hoc etiam aliquid disponam, fiat statim ab obitu meo die immediate sequenti pro Refrigerio Animae meae solenne Requiem in Parochia primum Aradiensis, cum parvis sacris Quadraginta successive, quo citius tamen absolvendis; Idem fiat apud Reverendos Patres Franciscanos ejusdem Civitatis, item apud Vingenses, seu Theresiopolitanos, in Banatu, ut primum mors mea innotuerit Ipsis, item apud Reverendos Patres ejusdem Ordinis S. Patris Francisci Radnenses, item Gyrokini a Domino Parocho Loci; denique in Ecclesia S. Annensi Patrum Piarum Scholarum, ubi praeter solennes Exequias, septimo etiam, et trigesimo ab obitu meo die computando, solennes de Requiem Missae celebrentur. Pro his omnibus collective disposui dandos ab Executore Testamenti Rhenenses Florenos Trecentos, ita ut singula ex recensitis Ecclesiis accipiat Florenos Quinquaginta. Praeter haec in solatium, et Refrigerium Animae meae volo, ut in die Anniversario obitus mei Sacrum solenne de Requiem cum quatuor minoribus Sacris; singulo item Sabatho in Honorem B. Mariae unum parvum Sacrum celebretur perpetuis, quibusve futuris temporibus ab iisdem Patribus Conventualibus Ordinis Sancti Patris Francisci Aradini; pro qua obligatione in Annos singulos, ut praemisi perpetuo adimplenda, lego, dandosque Eis dispono Titulo Summae Imperiales Mille. Patribus Vingensibus, seu Theresiopolitanis pro una Missa singulo die Veneris per decursum Anni in honorem amarissimae passionis Christi Redemptoris nostri in perpetuum leganda cum anniversario in die obitus mei lego Imperiales Mille. Rogatos tamen eosdem hic Reverendos Patres esse volo, ut in elocando hocce Capitali, cui perpetuum onus adnexum est, cautiores esse velint, quam in aliis, quae fortassis ob non adhibitam in elocando sufficientem accuratorem, eis deperisse cum dolore intellexi. De patribus Scholarum Piarum S. Annensibus hic mentionem fieri nolo, cum quantum ad hoc punctum attinet, habeant suam obligationem in Fundationali Instrumento satis clare expressam, sicut et omnes aliae eorundem Patrum Domus Religiosae in hac Provincia Hungariae, ut primum meum obitum intellexerint, solennes Exequias eo Anno celebrare obligantur.

Praeter haec, quae pro decencia Funeris mei necessaria judicantur, faciat pro justo, et aequo Dominus Executor Testamenti, quod ei conveniens videbitur, memor tamen pauperum etiam, seu Mendicorum Civitatis hujus, inter quos statim post obitum meum Viginti Quatuor Rhenenses Florenos distribui volo. Quemadmodum quinque pauperibus viduis in Civitate Vingensi a Parocho Loci denominandis, et ab obitu meo statim, et omnibus futuris temporibus in Annos singulos, ab iis, ad quos pertinebit, ex mea Substantia Centum Florenos dari volo, ita ut singula ex his accipiat Florenos Viginti. Post haec ita ordinata, quamvis nemini quidquam praeter Deo debeam, seu etsi nihil ejus modi apud me habeam, vel retineam, quod Paterno, vel Materno Jure Avitico ad Cognatos meos pertineret, atque adeo, quod iis reddere, vel legare deberem; Quae enim ex domo Parentum meorum attuli nubendo primo meo Marito Marco Kacsamágh, id totum, et amplius restitui Fratri meo Alexandro Tomján, uti nec ipsi Tomjaniani negarunt unquam; Kacsamághiani autem post mortem primi modo memorati Mariti

mei insurgentes adversus me, dupplo plus acceperunt, quam ipse Maritus attulerit, dum Matrimonio jungeretur mihi. Secundi Matrimonii cum Jacobo Bibich initi relictæ proles, seu Privignæ meæ, Martha, Anna, et Antonia post Patris sui, meique Mariti obitum, pariter processu mediante coram Inclÿta Tabula Regia adversum me suscitato, quidquid ad eas aliqua ratione pertinere poterat, strictissimis rationibus, præmissoque corporali Juramento de tota Substantia Bibichiana a me exactis, acceperunt; cum tamen ex his, quæ penes me manserunt, nec Allatura quidem mea fuit adæquate completa, sicut processus prae manibus meis existens luculentur ostendit.

Quamvis inquam ex meis privignis, et Agnatis nemini quidquam de Jure debeam, sinque eorum, quæ ex Liberalitate Dei possideo, vera Aquisitrix, attamen ex affectu commisserationis duabus privignis meis magis ope mea indigis: Marthæ videlicet, et Antonia (Tertia enim Anna nomine opulentissimum nacta Maritum, non tam eget quam abundat) lego aliquam partem substantiæ meæ, Marthæ scilicet Domino Paczolay nuptæ, condono illos quadringentos Florenos, quibus mihi cum restante aliquot annorum Interusorio tenebatur, ita tamen, ut quadringenti hi Floreni cedant, et convertantur in usus, et commodum Filiolæ ipsius nomine Margarithæ, quæ ob mei memoriam nomen Margarithæ in Baptizmo accepit; lego insuper eidem Marthæ bis Mille Florenos Rhenenses, ita ut ex his etiam aliqua pars cedat prædictæ Margarithæ Filiolæ. Caeterum contenta sit eo etiam Beneficio: quod in Annos singulos, impendam pro victu filiorum ejusdem Florenos centum. Alteri seu Antonia Privignæ itidem meæ Relictæ Viduæ Lengyelianæ lego et relinquo ad dies vitæ, absque tamen Jure venditionis, seu abalienationis cujuscunque usquequo proles, nepotes aut nepotes superstites fuerint; Prolibus vero ejusdem in perpetuum Domum hanc, quam nunc incolò, ab eadem Lengyeliana Privigna mea in Bis mille Ducentis Florenis, et nonnullis præterea minoribus ejus Debitis a me exolutis, per me apprehensam; atque cum jam ruinae proxima esset, antequam eam occupavisset ob totalem Domus ejusdem pluribus impensis factam instaurationem levi calculo in Quatuor Mille Florenos Rhenenses imputatam, hoc tamen per expressum declarato, ut si memoratæ Privignæ meæ vel alterutra ex iis, post mortem meam Dispositionibus a me præsentis Testamento factis opponere se, et quoquo modo contravenire præsumpserit, careat hoc ipso Beneficio, seu Legato, illudque cedat in utilitatem Haereditis a me mox designandi. Caeteris qui forte aliquid a me sperare poterant, vel jam una, aliave vice, quod in Domino judicabam, dedi, vel adhuc iis, qui supersunt vitæ meæ diebus datura sum, præsertim, qui mihi constanter, et fideliter deserviunt, meque in ægritudinis molestiis consolantur.

Tandem cum Deus ex inscrutabili Providentia sua Solatio prolium me carere voluerit, voluntate, et adoptione spontanea Filios, et Haereditas in quibus et Dei nomen glorificetur, et nomen meum ad Posterum propagetur, constituo et declaro Adolescentes seu Juvenes pauperes certo numero sub eadem Institutione et Regula viventes; Quibus ad Laudem, et gloriam Dei Omnipotentis ad utilitatem Patriæ, et altissimi Servitii Regii, quod bona præsertim Institutione efflorescit,

Promotionem lego, ac relinquo velut legitimis Successoribus, ac Haeredibus meis totam residuam Substantiam meam mobilem, et immobilem, quam misericors, et miserator Dominus largitus est mihi, quamque post Deum Frugalitati, et Parsimoniae, quam semper amavi, debeo; Eisdemque Juvenibus, seu Adolescentibus perpetuum Domicilium in Oppido Sanctae Annae dicto, Inclyto Comitatu Ara-diensi ingremiato, ac sub Ditione Excellantissimi ac Illustrissimi Domini Comitis Georgii Fekete de Galántha Judicis Curiae Regiae posito, praesentis Instrumenti vigore, plena ac deliberata voluntate, fundo, dispono, ac constituo, seu fundari, constitui, et aedificari, atque ad finem a me intentum perducere volo modalitate, et Conditionibus, quae sequuntur.

1-mo. Siquidem plurimum me debere agnoscam Patribus Scholarum Piarum Provinciae Hungaricae, et imprimis ex eodem ordine, et Provinciae piaae memoriae Patri Davidi Biró, qui viginti, et amplius Annis in Spiritualibus, et Temporalibus quantum ejus Facultas admisit, mihi auxilio fuit, et cum ad hujus ordinis Professores seu Alumnos imprimis pertineat, Juventutis in bonis moribus, et bonis artibus Instituto, Convictum huncce meum eorum curae, Directioni, ac omnimodae secundum praescriptas, vel etiam praescribendas Leges Administrationi comitto, et volo, ut praeficiatur ei semper vir aliquis Prudentia, Discretionem, usuque rerum peritus, qui Regentis nemine, et officio gaudeat; Tum adsit alter, qui Sub-Regentis, denique, qui et Praefecti munus sustineat, tertius ejusdem ordinis Religiosus.

2-do. Assumantur, et recipiantur ad Convictum hunc Juvenes tot numero, quot numero alendis, et educandis suffiet substantia mea, computando pro unius decenti victu, et vestitu Florenos Rhenenses Centum praeter Servitores, et Famulitium necessarium, item praeter Medicum, et Medicinas, praeter sartorum, tectorumque conservationem, denique praeter libros, Praemia, et Chartam in annos singulos eis distribuendam, quantum necessitas postula-verit; Pro his enim, uti et Patris Regentis, ac duorum Coreligio-sorum suorum victu, et annuis Pensionibus peculiarem Fundum, Massae tamen, et Substantiae, Alumnorum conjunctum constituo, videant tamen, quibus recipiendi onus incumbet, ut recipiat corpore non minus, quam animo sanos, seu nullo tali defectu laborantes, qui aliis horrorem incutere posset; hos enim, uti et qui nondum octavum, aut nonum aetatis excesserunt Annum admitti nolo.

3-tio. Qui recipi petent, me quidem vivente, apud me sese insinuabunt, post obitum vero meum semper apud Inclytam Universitatem Comitatus Aradiensis, quae audito etiam, vel consulto Patre Rectore, vel Regente S. Annensi, vel si praesens adsit Patre Provinciali dicti Ordinis, suscipiet, vel deliget suscipiendos, bonae tamen spei, et expectationis Juvenes, Patriae hujus Filios, praesertim vero pauperes Nobiles Hungaros, sufficientibus Studia sua, vel inchoandi, vel proseguendi mediis destitutos, praefereenter quidem ex Gremio Inclyti Comitatus Aradiensis (et siquidem Con-vertitae sint caeteris paribus, hos prae aliis) secundo tamen, et tertio Loco ex Inclytis Comitatibus Csongradien- si, Csanadiensi, et in defectu horum, ex Békesiensi sufficienti cultura, et Studiorum

praesidiis carentibus. Super omnia autem, et praepimis habeatur consideratio nationis Bulgaricae, ex qua tres, ut minimum, si caeteroquin Indolem, et Qualitates Studiis aptas habuerint, sint in hocce Convictu, parique sedulitate, absque discrimine nationis cum caeteris instituuntur; quo in genere Tomyanos, et Kacsamághios caeteris Bulgaris instantibus praeferrere volo; ad haec Privignarum marum Filii, et Nepotes duo, seu bini a singula ejusdem nominis recipiantur, si tamen, quod in omnibus expetendum est, Talentis mediocribus saltem praediti esse deprehenderentur; unde sicut in aliis bene ordinatis ejusmodi Nobilium Collegiis, seu Convictibus, ita, et in hocce Convictu meo per semestralia tentamina, seu examina, profectum Alumnorum in moribus primum, tum in studiis explorari volo, ut quos studiis minus idoneos invenerint, ad quos pertinet, vel etiam malo exemplo suo, seu corruptis moribus periculosos, ac noxios viderint, praemissa semper una, alterave admonitione, vel etiam Poena, si tandem emendatio non sequatur, arceantur ab hujusce Foundationis Beneficio, quae non ad pastum solum, sed ad excolandos imprimis bonis moribus, bonisque disciplinis Juvenes, est a me instituta; Caeterum qui moribus et Studiis dignos hocce meo Beneficio se probaverint, usque dum Studia sua omnia, quae in hoc Convictu tractabuntur, non terminaverint, Locum in eo, seu Mansionem habebunt.

4-to. Praeter victum mediocrem, mundum tamen, honestum et sufficientem accipiant in hocce Convictu Juvenes singuli vestitum uniformem integrum, secundum formam, et modum, a Patre Provinciali Scholarum Piarum cum Domino Testamenti Executore elaborandum.

5-to. Pater Regens praeter victum, et vestitum ex communi Foundationis Massa accipiat, pro extraordinariis necessitatibus suis Imperiales Centum, duo alii Religiosi Alumnis Praefecti, singulus per Florenos Centum; Ad hunc Patrem Regentem pertinebit etiam quinque superius memoratis Mulieribus Viduis, iisque pauperibus, ex Civitate Vingensi Judicio Parochi destinandis, per annos singulos Centum Florenos mittere, seu elargiri, sed intelligendum id, ex Capitali Bis Mille Florenorum, quod cum caeteris Capitalibus Summis Foundationis meae ultra id, quod pro Convictoribus destinatum est, elocabitur, et sub administratione Patrum Regentum erit.

6-to. Structuram autem Convictus, tam Patri Provinciali, quam Patri Regenti quam primum inchoandam, et perficiendam intra tres, quatuorve Annos maximopere commendo, sit autem Structura haec, et solida, et capax, et commoditatibus Instituti hujus scopo necessariis sufficienter provisa, in quam licebit solventes Convictores etiam recipere, si Loci capacitas admiserit.

7-mo. Interea, dum Fabrica Convictus assurget, sint solliciti Patres Regentes de Fundo Allodiali, pro Familia obsequiis Convictus destinata procurando; in quo pariter Fundo Aedificium stabile, cum horto vicino ponendum erit; Posteaquam vero Fabrica Convictus perfecta fuerit, cogitent et de Bibliotheca et de Instrumentis Mathematicis, et denique de Capitalibus summis augendis. De quibus sicut, et de Perceptis, et Expensis singulo Anno Rationem reddituri sunt suo Admodum Reverendo Patri Provinciali.

8-vo. Domum Gyrokiensem, vineam in Promontorio Ménesiensi sitam, una cum Domo, et horto bene cultam, non facile distrahant Patres Regentes, sed conservent omni meliori modo in commodum Convictus, emolumentumque, quod ex ea sperandum habent, sedulo asservent, pro Impensis in primam Instructionem Convictus faciendam necessariis; Demum ex proventibus horum augeatur Summa Capitalis Convictus mei.

9-no. Inter Regulas Convictus hujus Alumnis praescribendas praecipua sit certis diebus pro Augusta Domo nostra feliciter regnante, cujus post Deum summae protectioni hanc Foundationem meam de genui substerno, Divinum Numen exorare; Nam quod pro me in vim grati sui erga me animi solita pietatis exercitia sint facturi, Deumque placaturi, nec dubito quidem; quod idem fieri peto pro pia memoriae Patre Capellano meo Davide Biró hujus salutaris Consilii maximo authore.

10-mo. Quod si autem Fundatio haec mea, seu publica (quod Deus avertat) calamitate aliqua hisce in partibus interveniente, seu aliis quibusdam gravissimis circumstantiis exigentibus alto praesertim Judicio Excellentissimi, ac Illustrissimi Domini Comitis, ac Judicis Curiae Regiae Georgii Fekete de Galantha (cujus pariter Gratiae, et Protectioni Fundationem hanc humillime commendo) aliorum transferenda videretur, siquidem Intentionis meae scopus sit, Boni Publici Incrementum transferri semper, et quocumque tempore pariter ad eum Locum, ubi major fructus hujusce Intentionis meae sperari possit, eo solo excepto: quod Puncto primo, secundo et tertio servandum firmiter constitui.

11-mo. Executionem Testamenti hujus summa cum fiducia commendo Spectabili, ac Perillustri Domino hujus Inlyti Comitatus Vice-Comiti Ordinario, atque rogo, ut pro suo in me, et in Bonum commune amore, ultimam hancce voluntatem meam Executioni dare non gravetur.

12-mo. Pecunias, quibus in Locis, et apud quos elocatas habeam erga legalia Interusura ostendent, chartae obligatoriales in unum Fascem collectae, quarum accuratum Indicem, seu Regestrum post obitum meum in praesentia unius ex Patribus Scholarum Piarum fieri rogo; Quibus si quid ab hac ultima Dispositione accesserit usque ad horam obitus mei, illud etiam in utilitatem saepedictae Fundationis meae cedat, et convertatur. Capella mea domestica sola excepta, quam ei Sacerdoti cedo, qui mihi Capellanalia obsequia in Domo mea usque ad Terminum vitae praestabit; Item B. V. excepta vitro conclusa majori imagine, et aliquot unionibus ornata, quam Templo S. Annensi dari volo; Pro fatigiis autem Spectabili Domino Testamenti Executori lego, et relinquo Aureos Centum Kremniczienses. Haec est voluntas mea ultima, et Testamentum meum, quod Ego, quoad omnia puncta seria, et deliberata mente scribi mandavi, ego ipsa perlegi, mihi que repetitis versibus clara, et intelligibili voce, et Linqua, cum adhuc viribus meis incederem, et valetudine quidem mediocri, mente tamen firma fruerer, relegi feci, approbavi et manu mea subscripsi, Sigilloque usuali munivi, atque ut plenum robur haberet, alias etiam Personarum honoratas, ad solenizandum, subscribendumque Testamentum istud necessarias specialiter

requisivi, qui quacunq̄ue demum ratione suae auctoritatis interventa, piam hancce Fundationem meam, ad Incrementum publicae utilitatis perpetuo duraturae foveant, protegant, et quod possunt, auxilium praestent. Signatum Aradini die Trigesima Prima Decembris, Millesimo Septingentesimo Septuagesimo Quarto. *Margaritha Tomyán de Bibich*, m. p. Praesentem Originalem Testamentariam Dispositionem ad requisitionem Spectabilis Dominae Margarithae Tomyan de Bibich relictæ viduæ, praesertim in lingua Valachicasibi ad Intelligentiam scripta, Latine autem explanata, declaravit eandem coram Nobis suam esse ultimam, et absolutam voluntatem. Signatum Aradini die Decima Septima Januarii Anno Domini Millesimo Septingentesimo Septuagesimo Quinto. (L. S.) Martinus Klempay, Inclyti Comitatus Aradiensis Substitutus Vice-Comes, m. p. (L. S.) Andreas Magyar Capitalis Tricesimator. m. p. (L. S.) Gabriel Abrahamfi, Inclyti Comitatus Ordinarius Fiscalis m. p. (L. S.) Paulus Hendrey Salis Perceptor, et Assessor Comitatus, m. p. (L. S.) Joannes Bossányi, Comitatus Aradiensis Vice-Perceptor, m. p. (L. S.) Stephanus Magyar, Inclyti Comitatus Aradiensis Vice-Fiscalis, m. p.

Nos itaque pro solita nostra in Deum pietate, atque Materna, qua erga miseros, et egenos, praesertim vero Nobiles mediis ad educandos Filios suos requisitis destitutos Parentes continuo ferimur cura, et sollicitudine, humillima item praefatae Margarithae Tomyán, Relictæ Viduæ Jacobo-Bibichianæ Instantia modo quo supra Nostrae facta Majestati Regia Benignitate exaudita elementer et admissa, memoratam Dispositionem (exceptis nonnullis exiguis privatis Legatis) meram Fundationem redolentem, omni prorsus vitio, et suspitione carentem, Praesentibus Litteris nostris Privilegialibus, de verbo, ad verbum sine Diminutione et augmento aliquali insertam, et inscriptam, quoad omnes ejus continentias, et clausulas, conditiones, et articulos ratam, gratam, et acceptam habentes, auctoritate nostra Regia acceptavimus, approbavimus, roboravimus, ratificavimus, inque perpetuum valituram gratiose confirmavimus; Imo acceptamus, approbamus roboramus, ratificamus, et confirmamus, Benignumque pariter Consensum Nostrum Regium praebemus, et Assensum (Salvo Iure alieno) Harum Nostrarum Secreto Sigillo Nostro, quo ut Regina Hungariae Apostolica utimur, impendenti communitarum vigore, et Testimonio Literarum. Datum per Manus Fidelis Nostri Nobis sincere Dilecti Reverendi Josephi Bajzáth, Electi Episcopi Ansariensis, Insignis Ordinis Sancti Stephani Regis Apostolici Equitis, Abbatis Sancti Jacobi de Silisio, Praepositi Sancti Thomae de Monte Strigoniensi, Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Canonici, Consilarii Nostri Actualis Intimi, et per antelatum Nostrum Hungariae Regnum Aulæ Vice-Cancellarii, in Archi-Ducali Civitate Nostra Vienna Austriae, die Prima Mensis Martii, Anno Domini Millesimo Septingentesimo Septuagesimo Sexto. Regnorum Nostrorum Hungariae, Bohemia, et reliquorum Anno Trigesimo Sexto. Maria Theresia. m. p. Josephus Bajzáth Episcopus Ansariensis. m. p. Josephus Gaszner. m. p.

Anno 1777, die 21-a Mensis Aprilis, sub Generali I. Comitatus Aradiensis Congregatione, in Oppido Arad celebrata praesens Testamentaria Dispositio, per Suam Majestatem Sacratissimam B. ratificata, publice perlecta et publicata exstitit. Per ejusdem I. Comitatus Ordinarium Notarium Andream Kászonyi. m. p.

Specificatio Expensarum, et minorum Taxarum pro Consensu super fundando, per Dominam Margaritham Tomyán in Oppido Sanctae-Annae Comitatus Aradiensis adjacente Convictu Nobilium expedito, et quidem: 1-o Pro Domino Registratore, simul cum Domino Taxatore fl. 4. 2-do. Pro me Infrascripto Expeditore fl. 8. 3-tio, Pro Expeditore Domino Cancellista fl. 12. 4-to. Pro Rollista fl. 2. 5-to. Pro Sigillatore fl. 2. 6-to. Compactori in Karmasina fl. 6. 7-mo. Pro Pargamena, et Auro fl. 8. xr. 30. 8-vo. Pro Zona Aurea fl. 3. 9-no. Pro Capsula Aerea majore inaurata fl. 16. Summa floreni 61. xri. 30. Taxas has, et Expensas, rite persolutas esse hisce recognosco. Viennae die 30-a Martii Anno 1776. Adamus Trajcsik ad Excelsam Cancellariam Regiam Hungaricam Alicam Expeditor. m. p. (L. S.)

Praesens Testamentariae Dispositionis Copia, ex suo vero, et genuino originali desumta, in omnibus Punctis, et Clausulis conformis, in Archivum Comitatus pro perenni omnium memoria reposita est. Aradini ex Generali Congregatione die 5-ta Aprilis Anno 1785. celebrata. Lect. et extradat. per I. Comitatus Aradiensis jur. V. Notarium Andream Hendrey. m. p.

Szükségesnek tartom a végrendeletnek azon részét, mely a hagyományozó nevéől czímzett iskolai alapítványra vonatkozik, magyar fordításban is közölni.

„Végre, miután már az Isten kifürkészhetlen gondviselése gyermekek öröme nélkül hagyni kívánt, elhatározott akaratomnál és önkéntes örökbe-fogadásomnál fogva fiamúl és örökösemül, kikben Isten neve is dicsőíttessék, nevem is az utódoknál emlékebe fennmaradjon, bizonyos számú szegény sorsú serdülőket (adolescentes) és ifjakat (juvenes), ugyanazon egyféle oktatás és rendszabály alatt élendőket, tesztek és kinevezek; kiknek is mint törvényes öröklőimnek s örököseimnek a Mindenható Isten dicséretére s dicsőségére, a haza javára és a legfelsőbb királyi szolgálat előmozdítására, mi leginkább jó oktatás által éretik el, hagyományozom és hagyom minden többi fennmaradó ingó és ingatlan vagyonomat, melyet az irgalmas és kegyelmes Mindenható adott nékem, és melyet Isten után a mérsékletes életmódnak és a mindég szeretett takarékoságnak köszönhetek.

Ezen ifjak vagyis serdülők számára Arad megyébe keblezett Nagyméltóságú Gróf Fekete György uradalmához tartozó Szt.-Anna mezővárosában teljes határozott akaratomnál fogva, jelen okmányom erejével egy állandó lakot alapítok, rendelek, vagyis alapíttatni, tétetni, felépíttetni és a kitűzött célra létesíttetni kívánok, és pedig a következő módok és feltételek alatt:

1-ör. Miután elismerem, hogy a magyar piaristák tanodái atyáinak és e rendből s szerzetből való néhai boldog emlékezetű Biró Dávid atyának, ki husz és több éveken át lelki és világi dolgaimban tehetsége szerint segített — legtöbbit köszönhetek, és miután az ifjaknak jó erkölcsbeni és tudományokbani oktatása leginkább ezen szerzetbeli rend tanítóinak köréhez tartozik, ugyanazért ezen tantáptintézetet (convictum) azok gondviselésére, kormányzatára és a már előírt vagy előírandó törvények szerinti igazgatására bizom. Meghagyom és akarom, miszerint annak élére egy tudós, gyakorlatilag

kitanúlt, tapasztalt férfiú állíttassék, Regens nevet és hivatalt viselő; ennek segélyére rendeltessék egy második, Subregens név alatt, s egy harmadik ugyanazon szerzetből, a Praefectus kötelességeinek teljesítésére. —

2-or. Ezen convictusba vétessenek fel és fogadtassanak be annyi számú ifjak, hányak kitanítására, nevelésére, vagyonom elégséges, — számítván egy ifjú élelmezésére, ruházatára 100 R. forintokat, de értve azon költségeken kívül, melyek a szükségelt szolgálakra, szolgálatra, orvoslatra, épület-igazításra s fentartásra, könyvekre, jutalmazásokra, s évenként a szükséghez képest kiosztandó papírra kívánatnak; mert ezen szükségleteknek, valamint az Atya Regens s két szerzetbeli élelmezésének s fizetésének fedezésére külön pénzalapot, azonban a tanulók vagyonával közöset, rendelék. Azok, kik köréhez az ifjak felvétele tartozandik, gondoskodjanak, hogy valamint lelkileg, úgy testileg egészségeseket, nem pedig e tekintetben hiányt szenvedőket, a többieknek undort okozhatókat válaszszanak és ezek között a 8—9 korévet meghaladtakat kívánom bevétetni.

3 or. Kik felvétetni kívánnak, míg élek, nálam jelentsék magukat, holtom után pedig mindég T. Arad megye közönségénél, mely meghallgatván a Pater Rectort vagy szt.annaí Regens-t vagy ha jelen lenne, a nevezett rend Pater Provinciálisát, és annak tanácsát kikérvén, fog választani, és felvenni jó reményű, s várakozású ifjakat, ezen hazának fiait, különösen szegény sorsú, tanulmányaik kezdésére és folytatására nézve módokban szűkölködő nemes magyarokat, mindenek előtt pedig T. Arad megye kebeléből (és ha áttértek, convertitae, lennének, a többi egyenlőkhöz képest ezeket mások előtt), második és harmad helyen Csongrád, Csanád, és ezek hiányában Békés megyéből valókat, kik a művelődés és tanulmányok segédeszközeit nélkülözik. És különösen tekintet fordíttassék a bolgár nemzetre, melyből ezen convictusban legalább hárman legyenek, ha kellő tanulmányozási észtehetséggel és képességekkel birandnak, kik minden nemzeti különbség nélkül a többiekkel egyenlő szorgalommal taníttassanak, ezen nemből a Tomjániaknak és Kacsamágiaknak a többi bolgárok felett elsőséget adadni kívánok; ezekhez, mostoha leányaim fiait, s unokáit közül kettő, avagyis ezen névbeliek mindenikéből ketten vétessenek fel, ha, mi megkívánatik, közép tanulási tehetséggel (talentum) biróknak fognak találtatni.

Valamint minden jól rendezett nemesek collegiumaikban és convictusaiban, úgy ezen convictusokban is a tanoncoknak mind a jó erkölcsben, mind a tudományokban előhaladása rendszerint fél-évenként megtartandó próbatétek és vizsgák által kipuhíttassék, — hogy így valamint mindazok, kik tanulásra kevésbé alkalmasoknak, vagy rossz példaadásnál s feslett erkölcsaiknél fogva veszedelmesek s ártalmasoknak találtatnának, ha mindég előbocsáttatni kellő egyszeri, kétszeri megintés, sőt megfenyítés után náluk jobbulás be nem következne, ezen alapítványnak, mely nem csupán táplálásra, hanem a jó erkölcsben, a tudományokban kiművelésre alapított általalam, jótéteményéből kizárassanak, — ellenben, kik viseletüknél és tanulásuknál fogva ezen jótéteményre magukat érdemeseknek fogják kimutatni, ezen intézetben mindaddig, míg előadandó tanulmányaikat be nem végzendik, helyet és maradást találjanak.

4-er. Ezen convictusban az ifjak közepszerű élelmezésén kívül láttassanak el oly alakú és módú tisztességes egész egyenruházattal, milyen a piarista iskolák provinciális atya és végrendeleti teljesítő által előszabandó leszen.

5-ör. A Pater Regens rendkívüli szükségleteire húzzon ezen alapítvány közös tömegéből száz imperiálisokat, a többi két szerzetbeli praefectusok egyenkint száz forintokat. Ezen Pater Regens köteletségében álland, a fentebb említett öt szegénysorsú Vinga városából a helybeli Parochus által kijelölendő özvegy asszonyok részére évenként száz forintokat küldeni, megjegyezvén, azon kétezer forintnyi tőke után, mely a tanoncoknak szánt ezen alapítványi tőkékkel együtt elhelyezendő, és a Pater Regens igazgatása alatt leend.

6-or. Valamint a Pater Provinciálisnak, úgy a Pater Regensnek a convictus építésének mielőbb kezdetbe vételét és három vagy négy évek alatt bevégeztetését igen nagyon ajánlom. Legyen pedig ezen épület szilárd és tágas is, az intézet céljának megfelelő kényelmekkel ellátva, mely intézetbe, ha helyisége megengedi, szabad leszen fizetéses tanoncokat is befogadni,

7-er. Addig, míg a convitus épület létrejön, gondoskodjanak a Regens atyák a convictus használatára szolgálendő egy majorsági telepnek is megszerzéséről, melybe szinte egy épület egy szomszédságos kerttel állíttassék fel. Az épületnek felépülte után pedig gondoskodjanak egy könyvtárról és matematikai műszerekről s végre a tőkeösszegek szaporításáról; mely tőkék jövedelmeinek bevételéről és kiadásairól a tisztelendő Pater Provinciálisnak évenként számtételt adandnak.

8-or. A gyoroki házat, a Ménez-hegyaljai szőlőt a házzal és kerttel együtt jó karban létezőt, a Pater Regensek egykönnyen el ne idegenítsék, hanem igyekezzenek még jobb állapotba hozni, a convictus javára megtartani és annak reménykedő jövedelmeit a convictus legelőbb kellő felszerelési költségeinek fedezésére fordítani; szaporítatván ezen jövedelmekből a convictus tőkéjének összege is.

9-er. Ezen convictus tanonczai részére előírandó szabályok között nékik főszabályúl kitűzessék, hogy bizonyos napokban a dicsőségesen uralkodó Felséges Házért, melynek Isten után ezen alapítványomat térdhajtva magas oltalmába ajánlom, a Mindenhatóhoz könyörgést intézzenek. Mint nem kétlem, hogy érettem hálaérzetből hasonló kegyeletet tanúsítandnak, s az Istent magasztalandják, úgy hason, miszerint boldog emlékü Biró Dávid házi káplánért, mint ezen üdvös elhatározásomnak szerzőjeért, ez szinte történjék.

10-er. Végrendeletem teljesítését teljes bizalommal ajánlom Te-kintetes és Nemzetes Arad megye rendszerinti alispánjának, kit is felkérek, hogy irántam és a közjó iránti szeretetből ezen akaratomat végrehajtani ne terheltelessék.

11-er. Pénzeim mily helyeken és kinnél vannak törvényes kamatozásra elhelyezve, az egy csomagba összeszedve lévő kötelezvények kimutatandják, melyek sorrendjét és regisztrumát halálom után a piarista iskolai atyák egyikének jelenlétében elkészíttetni kérem. Melyekhez halálom után több járulandna, azok is sokszor említett alapítványom javára szolgáljanak, kivévén házi kápolnámat, melyet

azon lelki atyának hagyom, ki nekem házamban a papi szolgálátokat életemnek utolsó perczéig végzendí; — végre a boldogságos szűznek üvegbe foglalt és néhány gyöngyökkel díszített nagy képét, melyet a szt.-annai templomnak hagyni kívánok. — A tekintetes végrendeleti teljesítő úr fáradságáért hagyományozok száz darab körmőczi aranyokat.

Ez az én végakaratom és rendeletem, melyet én minden pontjaira nézve valósággal elhatározott akarattal iratni rendeltem, magam elolvastam és magamnak több versben, tiszta, érthető szóval és nyelven, midőn még magam erejével járhattam és közepszerű egészséggel ugyan, de ép elmével birtam, felolvastattam, helyben hagytam, saját kezemmel aláírtam és szokott pecsétemmel megerősítettem, és hogy teljes jogerejű legyen, több tisztes személyeket annak hitelesítésére, aláírására valamint arra is különösen felkértem, hogy a közjónak előmozdítására örökre szolgálandó ezen kegyes alapítványomat mindenféle módon, tekintélyük közbevetésével, gyámolítsák és elősegítsék.

Kelt Aradon, Deczember 31-én 1774. Bibich-Tomyán Margit m. k. stb.

Ezen két okmányt Arad vármegyének 1777. év április 21-én tartott közgyűlésében Kászonyi András megyei főjegyző hirdette ki a megye közönségének, miután Trajesik Ádám, a magyar királyi kancellaria expeditora még az előző év márczius 30-án kelt leírátában elismerte, hogy a kiállítási és továbbítási költségek fejében járó 61 frt 30 krnyi összeg hiány nélkül kifizettetett.

A nemes szívű alapítónő még megérte terve megvalósulását. A convictus az általa elrendelt és jóváhagyott terv szerint 1778-ban megnyílt s a 222,653 frt 51 kr. ezüstpénzre terjedő tőke kamataiból 38—40 ifju „az említett szerzetes atyák által, legalsó oskoláktól kezdve a bölcselkedési tudományokig a köztvárokozást teljesen kielégítő foganattal taníttatott, neveltetett.“¹⁾

A convictusba való felvétel joga Aradvármegyét illette, de csakhamar versengés támadt e jogot illetőleg a vármegye és a helytartó tanács között. E versengésnek véget vetett II. József 1783. évi rendelete, mely — „nem tekintvén sem az alapítóné szent szándékát, sem pedig a megyének számos ellenmondó felírásait“²⁾ a Bibics convictust is feloszlatta, az alapot behúzatta s a helytartó tanács kormányára bizván, a közalapítványos pénztárba (cassa politico-fundationalis) tétette, kamataiból pedig stipendiumokat osztatott. Ez időben az alap Cetto Benedek igazgató szerzetes atyának márczius hóban kelt kimutatása szerint 240,923 frt 35 $\frac{1}{2}$ kr-ra szaporodott, melyhez még hozzáveendő a 10,171 frt 18 krt tevő hátramaradásban volt kamat, továbbá a későbbben eladott épületért s eszközökért bejött összeg.

¹⁾ Az idézett emlékiratban.

²⁾ U. o.

József halálával a megye visszakövetelte az alapot, hogy azt rendeltetési céljához képest előbbi helyzetébe visszaállítsa, ám a helytartó tanács az országgyűléshez utasította a megye ez ügyét, mely így az 1802. évig húzódott el, midőn végre Arad vármegyének számos felírásban kifejtett ellenzése daczára Nagyváradon állították fel a convictust, melynek fentartására a Bibics-alap már nem volt elég, noha „jóvoltában a befolyó kamatokhoz mérsékelt számú ifjak soha sem részesülvén, így pénzalapjának tetemesen gyarapodnia kellett volna.“¹⁾ Ezért az Alapy-alappal egyesítették. Ez időben a helytartó tanácsnak 1804. november 27-én 25,712. sz. a közzétett kimutatása szerint a Bibics-alap 254,742 frt 42 krt tett, mely 3 $\frac{1}{2}$ %, 5 és 6 százalékra lévén elhelyezve, évi 13,139 frt 8 kr. kamatot jövedelmezett. A két egyesített alap összege 327,213 frt 51 kr-ra rúgott, mely évente 16,616 frt 33 krt jövedelmezett.

1817-ben feloszlatták a nagyváradai convictust, mely „az abban nevelt ifjak csekélyebb száma, majd pedig azoknak kitartásukban s oktatásukban tapasztalt számtalan hiányosságok miatt kitűzött céljának meg nem felelt.“²⁾

Ismét stipendiumokat osztogattak és úgy látszik, a megye hozzájárulási jogának mellőzésével, a miért is ez ismételtén felírt, hogy állítsák vissza a szent-annai nevelőházat s adjanak számot az alapot illetőleg.

Erre a helytartó tanács 1822-ben 1217. sz. a. és 1823-ban 246. sz. a. azzal felelt, hogy elküldte a megyének az alap állapotját feltűntető kimutatást, mely szerint az 1804-ben 254,742 frt 42 krt tett s 3 $\frac{1}{2}$ %, 5 és 6 százalékra elhelyezve volt Bibics-alap már csak 223,561 frt 40 $\frac{3}{4}$ krt tett ki, melynek nagyobb része a Status crediti fundusba tétetvén át, csak 2 $\frac{1}{2}$ %-ot jövedelmezett, úgy, hogy az 1804. évi 13,139 frt 8 kr. kamatjövedelemmel szemben 1823-ban csak 10,984 frt 46 $\frac{1}{4}$ kr. kamatjövedelem mutatkozott. A tőke másik része 5 és 6 $\frac{1}{2}$ %-ra a Battyányi, Bosnyák, Bochdanovits, Brunsvik, Csáky, Edelsbacher, Forray, Grossinger, Kállay, Semsey, Tokody és Pongrácz családoknak volt kölcsön adva s míg a Status crediti fundus az 1817. évtől — az 1822. év október végén kelt kimutatás szerint — mindenkor pontosan fizette a kamatokat (legalább így állítja a kimutatás), addig a többi adósok ugyanezen idő alatt 20,330 frt 46 $\frac{3}{4}$ kr. kamathátralék adóssággal vannak megterhelve.

E kimutatásnak az 1804. évi kimutatással szemben jelentkező tőke-apadását — úgy látszik — a kétszeres devaluatio (1802. 1811.) okozhatta, mely, hogy még nagyobb mérvben ne sujthassa az alapot, az 1825-i országgyűlés gondoskodott, a melyen megállapított

¹⁾ U. o.

²⁾ U. o.

ták, hogy „ezen alapítmányi tőkepénzek, mint a financia szerén-
csétlen állapotjából származott papirospénz-értéki habozást megelő-
zők, a pénz-szövetség tárgyában kifejtett elv szerint, a valóságos
arany ezüst értékükből semmit el nem veszthetnének.“¹⁾

A megye kifogásolta a tőke nagy részének $2\frac{1}{2}\%$ -os kamatoz-
tatását s követelte, hogy „a részesülő ifjak száma a kamatok meny-
nyiségéhez alkalmaztassék“²⁾ a mi eddig nem történt s így »a mos-
toha gazdálkodással is épen megmaradhatott tőkepénzek interesei soha
rendeltetési céljukra egészen nem fordíttatván, így a pénzalapnak
annyi idő leforgása alatt kevés haszonhozással is tetemesen gyara-
podnia kellett volna.“³⁾ Ám, mint fentebb kimutattam, éppen az
ellenkező történt, a tőke fogyott és a megfogyott tőke 10,984 frt
46¹/₄ krnyi jövedelméből „valamint ennek előtte, úgy most is csak
6, 7, 8 ifjak, a tíz számon talán soha felül segéddíj fizetés mellett
nem részesülének.“⁴⁾

Ily „szomorú helyzetben“ a vármegye azt kérdezte, hogy
„miért nem eszközöltetik a halhatatlan Alapítóné végrendelege szo-
ros értelmében kijelentett szent akaratjának teljesülése? és a segéd-
pénzekre tett kiadásokon túl ennekelőtte fenmaradott kamatok hová
lettek, és a most felülmaradók mi célra fordíttatnak.“⁵⁾

Erre a helytartó tanács Bécsben 1825. aug. 8-án 9526—353. sz.
a. a megyének minden befolyását visszautasította a következő ren-
deletben :

Sacrae Caesareae, et Regio Apostolicae Majestatis Domini Domini
Clementissimi nomine Universitati Dominorum Praelatorum, Baronum,
Magnatum, et Nobilium Comitatus Aradiensis benigne intimandum:
erga remonstrationem ddo. 15-tae martii anni currentis numero 212.
qua idem Comitatus petiit, ut sibi rationes super capitalibus, et in-
terusuriis Foundationis Bibitsianae per Consilium regium Locumtenen-
tiale communicandae disponantur, cum remissione accluserum re-
scribi: siquidem perhibente testamento Fundatricis hujus Foundationis,
Comitatui huic jus dumtaxat praesentae ad alumnatus, neutiquam
vero etiam cura et inspectio in ipsam administrationem delata
hadeatur; ceterum autem exactio rationum super eo, qualiter,
et in quos fines, ac an conformiter ad mentem Fundatorum, pro-
ventus piarum Foundationum, per quem cunque factarum conver-
tantur? ad jus supremae inspectionis regiae in sensu etiam Regni
Legum pertineat, eapropter, Comitatu hocce de actuali statu capi-
talem, ad hanc Foundationem pertinentium, caeteroquin iam edoc-
to; ulteriori eius petito deferri nequire. Datum in imperiali urbe
Vienna Austriae die octava mensis augusti, anno Domini millesimo

¹⁾ U. o.

²⁾ U. o.

³⁾ U. o.

⁴⁾ U. o.

⁵⁾ U. o.

octingentesimo vigesimo quinto. Princeps Franciscus Koháry m. p. Thadaeus Kussenits m. p. ad benignum sacrae caesareae et regio — apostolicae Majestatis mandatum : Comes Ludovicus Gyulay m. p.¹⁾

A jogain elkövetett eme sérelem ellen orvoslást keresendő, Arad vármegye az egybegyűlt országgyűléshez fordult következő előterjesztésével :

Comitatus Aradiensis proponit: Anno 1775. Margaritham Bibits, natam Tomian, Fundationem notabilem fecisse, pro educatione Juventutis, cujus Fundus nunc quoque circiter 200,000 florenorum summam efficit; puncto autem 3-tio Fundationalium, jus denominandi ad hanc Fundationem, Comitatus Aradiensis detulisse; et hujus in sequelam nunc quoque Alumnos Fundationis per Comitatum Aradiensem denominari solere.

Cum autem idem Comitatus usque ad tempora Divi Josephi II. Imperatoris praeter denominationis, inspectionis etiam jus quoad Fundationem praestitactam habuerit, restitutaque legati provisione eandem continuo sollicitaverit, imo Anno 1802. etiam Gravamen eatenus inter Acta Comititalia, incidenti ex eo: quod Convictus Fundationis hujus Bibitsianae, in gremiali suo Oppido Szt.-Anna, restabilliri desideratus fuerit, deprehenditur, quin tamen petitum hoc Sacratissimae Suae Majestati Regnicolariter propositum fuisset.

Conabatur ab eo etiam inde tempore Comitatus hic per iteratas suas Remonstraciones id a Sua Majestate Sacratissima impetrare, ut ad praehabitu[m] usum inspectionis, jure postliminii admittatur, sed per recentissimam Altissimam Resolutionem de dato Augusti 1825. a petito suo amotus est.

Ideo supplicat: ut etiamsi a restabillitione in sui gremio Convictus hujus, quorsum ex mente Fundatricis spectare videtur, hic et nunc praescissum fuerit, adminus ea Interusurii Capitalis praeexistens non 10 vel 12 Juvenes, pro ut ordinarie fieri solet, verum plures, ad vires annuorum reditu[m] cum stipendiis per se denominari admittantur, utque Capitalia intermedio tempore deposita, et per Aerarium Regium erga duorum et medii florenorum census depensionem retenta, meliori cum fructu elocentur.

Ceterum salva omni in parte Suprema Suae Majestatis Sacratissimae inspectione, proficuum fore existimat, ut rationes fundationis, fine ponendarum difficultatum cum Comitatu communicentur.

Cujus modi justa et aequitati consona, praefati Comitatus Aradiensis desideria, pro ferenda congrua medela suae Majestati Sacratissimae humillime substerni censentur.²⁾

(Sub D. Particularia Comitatum, Capitulorum et Jurisdictionum separatas Portas habentium, Gravamina et Postulata.)³⁾

A vármegyét a követek tábláján Kováts János első alispán és Sárosfalvi Bittó Adalbert második alispán képviselték s gravamenjüket a tábla tárgyalta is, a mint az az országgyűlési jegyzőkönyv következő adataiból kiténik :

¹⁾ U. o.

²⁾ Gravamina et Postulata Statuum et Ordinum Regni Hungariae et Partium eidem adnexarum tam Generalia quam Particularia, quae in Comitibus Regni Anno 1825—26. celebratis etc. Posoni 83. old.

„Az 1825—27-i országgyűlés Bőjt más havának 23. napján 199. ülésében a rendek a D. betű alatti Particularis Gravameneket tárgyalván, a Királyi Táblai Elölülő Bori és Borfeői Bory Miklós personalis Itélő Mester felolvastatta Arad vmgyének a Bibics-alap iránti gravamenét, melyet „nem hagyhatta jóvá az Elölülő“ — a jegyzőkönyv szavai szerint, — „mert szokatlan a Fundationalis Leveleknek inarticulatiója, és a Törvény Könyvet is azzal terhelni felesleg volna. — Az Arad Vármegyei Követ pedig a Fundationalis Levelet fel mutatván, minthogy a szerint az intézetnek igazgatása egyedül a Vármegyét illetné, kivétevéen azonban a Vármegye kezéből, és a Helytartó Tanács által igazgattatván, a Tanuló Ifjaknak Számában fogyatkozás tapasztaltatik, ne hogy a Fundatió idővel egészen elenyészteszen, emlékeztetnek s állandóságának okáért az inarticulatióját tovább is sürgette. — Elő segítette ezen Kérést a Komárom Vármegyei Követ is, minthogy Megyeje részéről hasonló kívánság vagyon a Királyi Püspöknek ottan tett Fundatiójára nézve, a mint a Törvény Könyvben hasonló Szirmay, Hrabovszky, s más Fundatióknak inarticulatióiról példák is vagynak, sőt az Universitas Diplomájának is inarticulatiója már ezen Ország Gyűlésen meg határozottatik. — Azonban a Statusok megnyugodván az Elölülőnek előadása szerint; a Kiküldöttségnek véleményében az inarticulatiótól el állottak, hanem a Fundationalis Levélnek az Ország Gyűlés Irásai közé való bevételét rendelték, a mint a CCXLVIII-dik Szám alatt meg is találattik. — Ehez képest a Kerületi Vélemény ezen pontban következőképen változtatott: — Sub D; ad 2-um necessarium videtur, ut Fundationales Litterae, in quarum nexu Comitatus Aradiensis Gravamen proponit, Regni Comitibus exhibeantur, et ad Acta Comititalia inferantur.“¹⁾

A megye tehát elért annyit, hogy az alapítvány az országgyűlés 24. tvzcikkelyével megörökítettett. Egyéb követelése visszautasítottak s a kormánytól, melynek „a törvény világos értelme csak föfelügyeletet rendel“²⁾, hiába követelte vissza „legigazságosabban“ a nagy alapítványt, melyet a kormány az ezzel egyesített Alap és Száraz-féle alappal együtt a Nagyváradon 1837. szeptemberében helyreállított convictus fentartására fordított. A Bibics alap terhére 25 ifjú részesült évi 210 frtnyi ösztöndíjban. Ez évi 5250 frtnak felelven meg, az 1823. évi jövedelmet véve kiindulási pontnak, még mindig 5734 forint 46¹/₄, krajczár jövedelem fölösleg maradt, mely a tőkéhez kapcsolattott. E tőke még nagyobb mérvben gyarapodott az előző években, midőn csak 5—6 ifjú élvezte az ösztöndíjat s 1848. után, midőn a nagyváradai convictus másodsor is feloszlatván, a cumulált 3 alapítvány Budán a cs. k. országos főpénztár által mint „Nagyváradai tápláldai alap“ kezeltetett, mely időben 1849-től egészen 1856-ig senki sem részesült az alap jövedelmeinek jótéteményében.³⁾ 1861. évi okt. végén a cumulált alapítvány tőkéje 574,417 frt

¹⁾ Országgyűlési Jegyzőkönyv 1825—27. Ötödik darab. Pozsony 64. o.

²⁾ Az idézett emlékiratban.

³⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics. 567—1867. sz. a. Lásd alább 202. o. az idézett okmányt.

76 kr. volt, mely legnagyobb részben 5% álladalmi kötvényekben s csekélyebb részben 6%, 5%, sőt 4%,-kal is kamatozó magán kötvényekben volt elhelyezve.¹⁾ E tőkéből a Bibics alapra 440,457 frt 18 kr. esett az előbb idézett Tabajdy-féle jelentés szerint, mely ez összeg megállapításánál „a megszüntetett m. k. számvevőségnek 1862. aug. 31-éről 31,624. sz. a. tett jelentését“ vette alapul. E jelentés értelmében az „említett alapítványoknak vagyoni állapota az 1804. évben az 1856. évi okt. 2-án 3677. V. sz. a. fenállott nagyváradi helytartósági osztályhoz intézett s az állami számvevőségnél meglevő hivatalos jelentés tanúsítása szerint jelesen :

a Bibics-féle alapítványé	267,479 frt 84 kr.,
az Alapy féle „ „	76,094 frt 70 kr.,
a Száraz-féle „ „	2,250 frtból állott. ²⁾

Ennek arányában felosztván az 574,417 frt 76 krnyi összeget, esik a Bibics alap javára az említett 440,457 frt 81 krnyi tőke, mely 5% -nyi közép számitással évenként 22,023 frt kamatot hozott s miután most is csak 25 ifjú részesült ösztöndíjban, a jövedelem negyed része sem fordítottatott rendeltetésére.

¹⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics. Tabajdy jelentése 1868. aug. 28-áról.

²⁾ U. o. Ez adattal ellenkezik a helyt. tanácsnak 1804. nov. 27-én 25,712. sz. a. kiadott s tettebb a 191. o. idézett kimutatása, mely szerint a B. alap tőkéje ez időben csak 254,742 frt 42 kr. volt.

II. *Az alap állami kezelés alatt.*

Az alkotmányos korszak kezdetével a vármegye figyelme a Bibics-alap felé is fordult. 1867. május 27-én az ösztöndíjas helyek betöltésére kiküldött bizottság javaslatba hozta, hogy neveztessek ki egy bizottság, mely az alapítvány visszaszerzése, kiegészítése, kezelése és hova fordítása iránt kimerítő munkálatot készítsen s azt a legközelebbi közgyűlésnek bemutassa, mert „a végrendelet értelmében azon nagy fontosságú alapítvány kezelése az aradmegyei közönséget illeti.“¹⁾

A kiküldött bizottság csakhamar tisztában volt teendő javaslatával. Első feladat volt a vagyon visszaszerzése. A vármegye szept. 2-án 403. és 346. sz. a. két felterjesztést intézett ez ügyben az újonnan kinevezett felelős miniszterhez, br. Eötvös Józsefhez, melyben hivatkozással az alapítólevélre a következőket kérte: 1) A Bibics-féle alapítvány külön állásának megóvására annak az Alapy és Száraz-féle alapoktól való azonnali elkülönítését. 2) A múlt időbeli számadásoknak a megye közönségével való közlését. 3) A tőkevagyon kezelésének e megye közönségére való átruházását. 4) Az álladalmi és magánkötvényekben elhelyezett tőkéknek teljesen biztosított más helyeken való elhelyezését. Végre 5) annak kimondása, hogy már a jövő 1867/8-i tanévtől kezdve a tőke-vagyon összes gyümölcsei ösztöndíjasok segélyezésére fordíttassanak s ehhez képest a további ösztöndíji állomásokra a pályázat azonnal kihirdetessék, annyival inkább, „miután az alapítónőnek végrendeletileg nyíltan kifejezett célja nem a tőkék összehalmozása, hanem az eredetileg letett alapítási tőke kamatának a szellemi és erkölcsi terein értékesítésére szólt.“²⁾

November 7-ikéről keltezve 12,247. sz. a. érkezett erre br. Eötvös József, közoktatásügyi miniszter válasza.³⁾ Tudatja benne, hogy az 1. pontot illetőleg utasította az államszámvevőséget, hogy fogantossítsa az elkülönítési munkálatokat. A 2. pontot illetőleg összeíratni rendelte a „Bibics-féle alapítványt illető magánkötelezők jegyzékét az

¹⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics. 1869. máj. 27.

²⁾ U. o.

³⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bib.

illető adósok megnevezése és a kamattal tartozók kimutatása mellett,“ hogy a számadásokat közölhesse a megye közönségével. De a 3. pontot már határozatlan visszautasítja. A minister szerint a végrendeletben mi sem foglaltatik arra nézve, „hogy Arad vármegyét a vagyon kezelést illetőleg valamely befolyás illetné.“ A végrendelet 9. §-a Ő Felsege pártfogása alá helyezte az alapítványt, melynek kezelését a kormány a 10 §. értelmében (?) átvette. Elismeri azonban, hogy az ösztöndíji állomásoksa való kinevezés a megye közönségét illeti, ám a főfelügyeleti és pártfogói jognál fogva a kormányt illeti a megerősítés s nem — mint a megye állítja — a tudomás vétel s azért elrendeli, hogy a kinevezés teljesítése után az összes pályázati folyamodványok mindenkor a ministerhez terjesztendők megerősítés végett. A 4. pontot illetőleg azt írja a minister, hogy az államkötvények árfolyam szerinti elárúsítása az alap ki nem pótolható kárával járna s hogy továbbá a tőzsdei árhullámszás sem az alapítvány birtokában levő államkötvényekre, sem kamatjövödelmeire károsan nem hat, miután a névszerinti tőkeösszeg után járó kamat pontosan fizetetik, holott a 6°/_o mellett magánosoknál elhelyezett tőkekölsönök után 33,906 frt 39 kr-ra terjedő kamatok újabb időben 5¹/₂% adómentes magyar földhitelintézeti levelekbe fektethetik. Végre teljesíthetőnek találja az 5. pontot s intézkedett, hogy „miután az eddigi 25 ösztöndíji állomás illetményének fedezése után még *24,071 frt 94 kr. jövödelmi fölösleg*¹⁾ mutatkozik, a szabályszerű 210 frtnyi illetménynel 114 újabb ösztöndíji állomás rendszeresíttessék.

¹⁾ Itt helyre kell igazítanom Márki „Arad vmegye s Arad sz. k. város történeté“nek egy hibás adatát. Márki ugyanis az i. m. II. r. 775. oldalán levő 6. jegyzetben azt írja, hogy a minister e leirata értelmében az alapítvány ez időben 24,071 frt 94 krt jövödelmezett s a tőke ez idő szerinti álladékat 672,000 frtra teszi. A min. leirat értelmében ezen 24,071 frt 94 krnyi összeg a 25 ösztöndíji állomás illetményének fedezése után fenmaradt fölösleg s az egész jövödelem e szerint 29,321 frt 94 kr., sőt a következő évben még több is volt, mert ministeriumnak 1868. jul. 7-én 10,694 sz. a. kelt s Szabó Imre osztálytanácsos által aláírt leirata értelmében 30,280 frt 37 kr-ra rúgott. Ugyanazon leirat a Bibics alap tőkeösszegéről is ad telvilágosítást, midőn értesít, hogy „a kebelbeli számvevőségtől beérkezett kimutatás szerint a nagyváradi tápintézet összes alapítványainak vagyona 1868. évi március hó végével 729,338 frt 24¹/₂ krból és jövödelme 39,489 frt 8¹/₂ krból állott, mely összegből a Bibics-féle alapítványra 559,259 frt 4¹/₂ krnyi tőke s a már említett 30,230 frt 37 krnyi jövödelem esik. Ezen kulcs szerint az 1867. évi tőkeösszeg 533,126 frt 18 kr. volt. Együttal értesít, hogy a magánadósoknál elhelyezett tőkék biztosítása, valamint a kamat-hátralékok mielőbbi behajtása ügyében a kellő intézkedés megtörtént (Megyei levéltár. Fasc. Bibics.)

Tekintve már most e kimutatásban előforduló tőke és kamatjövödelem viszonyát, csakugyan azt találjuk, hogy a tőke 5¹/₂ %-ot jövödelmezett, a mint azt a minister 12,247. számú leirata mondja. Ugyanezen leirat igaz, hogy a jövödelmet 33,906 frt 39 kr-ra, tehát többre teszi; ám még ezen

A minister ezen felelete, mely a megye jogait kétségbe vonta, más elhatározásra birta a megyei törvényhatóságot, mely úgy okoskodott, hogy, ha már oda lett a joga, jó lesz legalább a veszett fejsze nyelét megmenteni s az alapítványt mégis valamikép Arad vármegyének biztosítani. Egy újabb bizottságot küldött ki, melynek tagjai Nagy Sándor elnöke alatt ifj. Biró Imre, Török Gábor, Varjassy József, Deseő Ádám, br. Simonyi Lajos, Tabajdy Károly, Csemegi Károly, Atzél Péter, Dániel Antal és Nyáry Imre voltak.¹⁾ Ezen második bizottság elhatározására befolyással volt az a jelentés, melyet 1867. aug. 6-án Csemegi Károly és Varjassy József az ösztöndíjasok ellenőrzése végett az aradi minorita gymnasium vizsgálataihoz kiküldött biztosok terjesztettek a megye elé s melyben elmondják, hogy e vizsgák inkább az ifjak nyilvános szónoklati előadáshoz való szoktatására, mintsem a tantárgyakban tett előmenetelüknek kitüntetésére vannak rendelve.²⁾ Ezzel pálczát törtek az intézetben dívó mód- és rendszer felett s megadták az impulsust a javaslat-tételre kiküldött bizottság tervezetéhez.

A bizottság ugyanis hivatkozással a ministernek már említett 12, 247. sz. a. nov. 7-én kelt leiratára, ugyanezen hó 30-án 5456. sz. a. jelentést tett, hogy tekintettel az ügy rendkívüli fontosságára, mindazon szempontokat, melyek a halhatatlan emlékezetű néhai Bibics Tomján Margit asszonyság által hagyományozott nagyszerű, kegyes alapítványnak legczélszerűbb, a hazának s a nagylelkű alapítónő végrendeletének leginkább megfelelő módon való hasznosítása iránt felmerültek, körülményesen megvitatta s beható vitataczainak eredményét a megyei bizottmány bölcs belátása s végleges elhatározása alá bocsátja. Ezek után benyujtá tervezetét, melyet a decz. hó 2-án s következő napjain tartott közgyűlés változatlanul magáévá tett s 567. sz. a. a ministeriumhoz fel is terjesztett. Ez okmány mind a Bibics alap, mind pedig a jelenlegi aradi kir. főgymnasium történetére nézve oly fontossággal bír, hogy nem csaknem feleslegesnek, sőt feltétlen szükségesnek tartom azt egész terjedelmében közölni.

nagyobb kamatjövedelemnek 5 1/2% melletti tőkéje is csak 616,479 frt 81 krt tesz ki, tehát még mindig nem a Márki által közölt összeg nagyságát, melyet, hogy honnan vette Arad vármegye nagytudományú és érdemes történetírója, nem tudom. Ez összeget nem igen érte el az alapítvány, mely — mint az alább közlendőkből kitűnik — 1870. elején 688,156 frt 47 kr. volt ugyan, de már ugyanazon év végén már csak 658,355 frt 93 1/2 kr. Az 1873. évi kimutatás ismét többet, t. i. 719,688 frt 20 krt tüntet fel, csak hogy ebben foglaltatik a lyceumi épület 465,356 frt 98 kr. értékkel, mely azonban 265,653 frt 58 kr. erejéig a tanulmányi alap által fizettetett ki, mely összeg ez alap javára csakugyan a ministernek 1873. jan. 5-én 12,362. sz. a. kiállított bekebelezési engedélye alapján az épületre mint zálogjog bekebelezetett s még ma is a teleggönyv C. teher lapján szerepel.

¹⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics. 567—1867. sz. a.

²⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

567
1867 sz.

Nagyméltóságú m. k. vallás- és közoktatásügyi Ministerium! A f. évi nov. hó 7-én 12.247. sz. a. kelt intézmény meghagyásának eleget teendő, kötelességünknek ismertük a magas leiratot tüzetes tárgyalás alá venni s tekintettel az ügy fontosságára, mind azon szempontokat, melyek a halhatatlan emlékezetű néhai Bibics Tomjan Margit asszony által hagyományozott nagyszerű kegyes alapítványnak legezélszerűbb, a haza érdekeinek s a nagylelkű alapítónő végrendeletének leginkább megfelelő módon hasznosítása iránt felmerültek, körülményesen mérlegelni s beható tárgyalásaink eredményét a nm. m. k. vall. és közoktatásügyi ministeriumnak végleges elhatározása elé terjeszteni.

A magas közoktatási ministeriumnak leiratában leglényegesebb azon pont, mely a Bibics-féle alapítványból az eddig ösztöndíjazott 25 tanulón kívül még 114 ifjúnak évenként 210 frttal leendő ösztöndíjazását, s e végett évenként 24,071 frt 94 krnak folyóvá tételét rendelte el.

Ezen intézkedése a hazai kormányoknak örömmel töltötte el a megye közönsége keblét, mert sikeresítve látta a feliratai által eddig sürgetett azon kívánságát, miszerint az említett kegyes alapítvány összhangzólag *a végrendelet szellemével* az ifjú nemzedék tudományos kiképzetése által teljes mértékben értékesíttessék.

Midőn azonban a nm. m. k. közoktatási ministeriumnak ezen intézkedését örömmel üdvözlöttük, s egyszersmind saját működésünk ezen eredményére fenkölt érzellemmel tekintettünk: éppen az előzőkenység, melylyel az eddigi kormányok alatt sikertelenül szorgalmazott intézkedés — a jelen kormány által foganatosítva lett, ébresztette fel bennünk a legnagyobb felelősség érzetét az iránt, hogy ezen, *most már legnagyobb részében folyóvá tett* nagyszerű alapítvány jövedelmei csak is azon módon használtassanak fel, mely a végrendelet szellemét tekintve, az az által vont körvonal határai között, a hasznosítás legnagyobb fokát nyújtja, s áldásos következményeiben a nagylelkű alapítónő dicső művét a hazára, s közvetlenül vidékünkre legjótékonyabbá teszi.

Az ösztöndíjazásnak oly nagy mérvbeni kiterjesztése, mint az az egész jövedelemnek csupán e célra leendő fordításából bekövetkeznék, nem mutatkozott a leghasznosabbnak: mert eltekintve attól, hogy *ösztöndíjazásnak kiosztása egyáltalában nem volt az alapítónő szándékában*, ki a végrendelet szerint a kegyesrendieknek akkor Szent-Annán létezett gymnasiumához egy convictus alapítását célozta, s az ösztöndíjazás csak is József császár önjogú tényének kifolyása volt, ettől eltekintve, 114 kitűnő tanulónak az eddig ösztöndíjazott 25-

höz leendő sorolása eddigi tapasztalatunk szerint csaknem legyőzhetetlen nehézségekkel járna s azon veszélynek tenné ki az alapítványt, hogy a középszerű, vagy talán az azon alóli képességgel bíró ifjaknak szolgálna alkalmúl, hogy rendeltetéseiktől elvonatva, sikertelenül töltsék éveiket a tudományos pálya előkészületeiben, melyre tehetség hiányában hivatással nem bírnak s kitűnő, hasznos férfiak helyett — minőket nevelni az alapítvány legfőbb célja — olyanok neveltetnének fel az alapítvány költségein, kik szellemi alárendeltségük mellett csupán kielégíthetlen követeléseiket hoznák át a közéletbe s maguk is szerencsétlenek lévén, a hazának és a társadalomnak kárára válandanak.

Ezt minden áron kerülni akarván, a folyóvá tett évenkénti nagy összegnek akkénti értékesítését óhajtanók, hogy ezen értelem mellőztessék, s az, a mi egy nagy léleknek a haza boldogítására törekvő áldozatai árán létrehozatni fog: a visszahelyezett alkotmány áldásos tevékenységének lerombolhatatlan emlékévé s a jövő nemzedék tudományos haladásának kiapadhatatlan forrásává válják.

Ez lévén a megye közönség kötelesség érzetéből kifolyó vezérezsme, az ennek mikénti megfelelés iránt annál könnyebb volt megállapodásra jutni, miután csak a végrendeletnek alapeszméjét s annak 10. szakaszában foglalt messze látó gondos irányzást kellett követni, hogy abban, mit az alapítónő akart, abban, mit még életében létesített, s abban, mit az idő megváltozandó körülményei esetére rendelt, föltalálja mindazt, mit és miként tenni kellett.

Mielőtt ugyanis a dicsőült alapítónő nagyszerű alapítványát megtette volna, már Szent-Annán gymnasium létezett, melynek tanárai — mint a végrendelet több helyein különösen kiemelve van — a kegyes rendiek szerzetének tagjai voltak.

Ez, vagyis a gymnasium lévén tehát az adott alap s az előzőleg létezett intézet: az adományozónő ebből indult ki, s ehhez egy másik intézetnek, vagyis egy convictusnak felállítását rendelte el, úgy, hogy végrendeletének két fő, s egymást kiegészítő mozzanatát a gymnasium és a convictus képezé.

Ezen intézet helyéül Szent-Anna mezővárosa jelöltetett ki, de előre látta a nagyszellemű nő, miszerint az idők viszonyai a nevelés és tudomány szent menhelyeit sem fogják mindig érintetlenül hagyni, s a változott kor oly körülményeket idézhet a felszínre, melyek a jótékony intézet rendeltetési helyének megváltoztatását tehetnék szükségessé.

Ezen esetre intézkedett végrendeletének 10. pontjában, miszerint „vitessék az intézet oly helyre, hol a célnak nagyobb gyümölcsözése remélhető.“

Az idő ezen előre látott változásai bekövetkeztek. — Az alig

néhány évig Szent-Annán létezett intézet, daczára Mária Theresia elvállalt pártfogásának, József császár által megszüntettetett, s az azóta elmúlt hosszú idő folyama alatt Szent-Anna mezővárosa, mely akkor némi jelentőséggel bírt, úgy, hogy egy felsőbb tanintézet helye volt jelentékenységeiben nagyban alább szállt, míg az ama időben jövője sejtelmével is alig bírt Arad városa, ma Szent-Annát nemcsak felülhaladta, hanem egy virágzó nagy lendületű királyi várossá emelkedett.

Az alapítványnak akkénti helyreállítása tehát, hogy ez az eredetileg létezett helyzetnek változatlanul megfelelően, vagyis: hogy Szt.-Annán egy gymnasiummal egybekötött convictus legyen — ma nem csak czélszerűtlen volna, hanem csaknem elérhetetlen.

A végrendelet akarátának *reactiválása* — tekintettel annak 10. pontjára — ma már csak úgy lehetséges, ha a Szt.-Annán alapított convictus, kapcsolatban egy nagy gymnasiummal, a Szent-Annához közel eső Arad városában állítatik fel, s az alapítvány jövedelmei, a lehető legnagyobb számú ifjak tudományos kiképeztetésére fordítatnak.

E megye közönsége azt tartotta irányadónak, s tekintve nem csak a végrendelet szellemét, hanem ennek szó szerinti szövegét is, magát a végrendeletet tiszta, eredeti czéljába visszahelyezni véli, ha az eddigi helytelen *s a végren lelettel ellenkezi ösztöndíjazási rendszer helyett* az alapítvány jövedelmeiből egy gymnasiumnak s illetőleg a királyi közoktatási ministeriumnak újabb terve szerint egy kilencz osztályú lyceumnak s ezzel kapcsolatban egy convictusnak Aradon, mint Szent-Annához legközelebb eső városban leendő alapítását hozza javaslatba.

Ha van valami, a mi a végrendelet intézkedésével ellenkezik, ez az alapítványi összegnek József császár által önkényileg elrendelt, utóbb megváltoztatott s végre az absolutismus alatt újra elhatározott stipendiumokra való fordítása. — Ha ellenkezőleg van valami, a mi a kegyes alapítónő végrendeletének kegyeletes megtartását s annak a legfőbb szempontokbani új érvényre emelését foganatosítja: az egyedül csak is a gymnasiummal egybekötött convictus lehet, mely két intézet már az alapítónő életében együtt létezett, melynek fenntartása, s ha szükséges más városbani virágzása és gyümölcsözése magasztos gondjainak és áldásos törekvéseinek legfőbbikét képezte.

És itt oly szép harmoniában találkozik a közjó nagyobb és végtelenül hatályosabb előmozdítása a kegyelet szent tartozásával, hogy e kettős köteleesség teljesítése legyőzhetlen vonzerőt gyakorolt reánk, úgy, hogy magát az elvet egyhangúlag elfogadván, a gyakorlati alkalmazás részletei merültek fel.

A gyakorlati alkalmazásnál először is felmerült a convictusba befogadandó ifjak számának kérdése, melytől természetesen függővé vált a lyceum alapítására fordítható pénz mennyisége.

Az eddig lefolyt időt figyelembe véve, úgy tapasztalta, miszerint első időkben mintegy 40 ifjú láttatott el a szent-annai convictusban, kiknek ellátására a végrendelet 3-dik pontja szerint évenként 100 rhenusi forint van megállapítva, még pedig akként, hogy a végrendelet 10. pontjának zárszavai értelmében ezen megállapítástól eltérni semmi körülmények között sem lenne megengedve.

A szent-annai convictusnak megszüntetése után hosszabb ideig senki és semmikép sem élvezé az alapítvány jótékonyágát, míg utóbb 8—10-en részesítették csekély stipendiumokban.

A convictusnak Nagyváradon történt felállítása idejében hol kevesebben, hol többen vétettek fel az alapítványi tápintézetbe; azonban ezeknek száma a 40-et nem haladta túl s tartásukra egyenként előbb 80 p. forint s csak az 1849. évet megelőzőt legutóbbi években fordítottatott 200 ezüst forint.

Az 1849. év után egész 1856-ig értékesítés nélkül hevert az alapítvány; az utóbbi évben azonban néhányan részesítették 210 frtos ösztöndíjban, de az ösztöndíjazottak létszáma csak az alkotmány helyreállításá óta emeltetett 25-re.

Mindezen körülményeket tekintetbe véve s megfigyelve azt is, miszerint a végrendelet 3-dik pontja szerint némely családok ivadékainak, habár csak két tagra szorított elsőégi joga van, nehogy ez okból a convictusba felveendők száma korlátolva legyen, véleményünk a convictusba felveendők s ellátandók számát illetőleg 40 ifjúnak felvételében, s ezen létszámnak folytonosan teljességbe tartásában állapodott meg, mindazonáltal akként, hogy azok, kik jelenleg már a stipendium élvezetében vannak, ne kényszerítessenek e convictusba menni, hanem ösztöndíjaikat az eddigi módon addig használhassák, míg a végrendelet azon feltételének, melytől ezen jótékonyág élvezete függővé van téve, eleget tesznek.

Ha tehát a nm. m. kir. vallás- és közoktatásügyi ministerium mind a tápintézet felállításának elvét elfogadni méltóztatnék, mind pedig az ebbe felveendők számát 40 katholikus és a végintézetben kvalifikált egyénben vélné meghatározandónak, ekként a tápintézeti 40 növendék részére kívántatni fog évenként . . . 8400 frt — kr.

A jelenleg ösztöndíjazott 25 tanuló ösztöndíjaira
210 frtjával felmegy évenként 5250 frt — kr.

A közoktatási ministerium által 12,247—1867
sz. a. utalványozott 24,071 frt 95 krbó a tápintézet felállításától fogva 15 tanuló leendvén ellátandó, ez kitesz 3150 frt — krt

A lyceum alapítására és fentartására fennmaradna e szerint 20921 frt 95 kr.

Ezen összeghez hozzá adva az évenként bejönni szokott mintegy 6000 frtra rúgó tanpénzeket . . . 6000 frt — kr.

megmarad 26,921 frt 95 kr.

Ez oly összeg, mely lehetővé teszi nem csak egy első rendű lyceum alapítását, hanem egyszersmind megengedi, hogy a vidék egyik érezhető legnagyobb hiányán segítve legyen az által, hogy évenként 2000 frt egy a lyceumban elhelyezendő közkönyvtár alapítására is fordíttassék.

A további részletekre térve véleményünk az lenne, hogy a lyceum *megóvja a végrendeletben különösen hangsúlyozott katolikus jellemet »tanárai mindazonáltal valláskülönbség nélkül« az ország legkötönyebb tanfériai közül a közoktatási ministerium által neveztesse ki¹⁾, valamint a tanulók érvételére nézve — a convictusbelieken kívül — valláskülönbség nem volna tehető.*

A tanárok díjaztatására nézve abban összpontosult a vélemény, miszerint ezek akként díjaztassanak, hogy a hazában lévő legkötönyebb szakfériak versenyezzenek a Bibits lyceumbani alkalmaztatásukért, mely célból feltételül véljük kikötendőnek, hogy a VII., VIII. és IX. osztály tanárai — az élőnyelvek tanárait kivéve — vagy bölcsészeti tudorok, vagy a magyar tudományos akadémia tagjai legyenek, s az igazgató szintén e minőség valamelyikével bírván, a felső osztályokban mint tanár is működjék.

Az ily minőséggel bíró, valódilag tudós és szakmájukban magukat kitűntetett tanárok lévén megnyerendők, ezek megnyerése körül nem lehetett fillérekben fukarkodni, meglevén győződve, miként a nm. m. kir. ministerium nagyra tudja becsülni azon végtelen szellemi és anyagi áldások értékét, melyek a jövő nemzedékek e hivatott előkészítői által hazánkra, vidékünkre s társadalmi átalakulásunkra árasztatni fognának.

A 9 osztályban az igazgatóval együtt megkívántatnék 16 tanár.

Ezek közül 6 a felső és 10 az alsó osztályokban.

Az igazgatótanárnak fizetése javasoltatik évenként . 2000 frt

A felső osztályok tanárainak egyenkint 1250 frt, össz. . 7500 frt

Az alsó osztályok tanárainak egyenkint 1000 frt, összesen . 10,000 frt

A tanárok fizetése kitesz 19,500 frt

A közkönyvtárra lenne fordítandó évenként 2000 frt

¹⁾ Ez képtelenség; mert vagy megóvják a kath. jellemet s akkor nem nevezhetők ki a tanárok vallás különbség nélkül, vagy az utóbbi történik meg s akkor eo ipso elesik a kath. jellem. A minister az utóbbi álláspontra látszott helyezkedni, midőn felekezeti nélkülinek jelentette ki az intézetet, a miről alább még bővebben lesz szó.

A lyceumi muzeumra az első három évben 1000 frt azon- túl 500 frt	1000 frt
Pedellus évi fizetése	300 frt
Az iskolákat tisztító 4 szolga számára évenként 40 frttal .	160 frt
	összesen 22.960 frt

Ez összeget levonva a rendelkezés alatt álló 26,921 frt
95 krból marad még évenként 3961 frt 95 kr.
illetőleg a 4-ik évtől fogva a muzeum költségeiből
megmaradandó 500 frttal 4461 frt 95 kr.

Ezen fenmaradandó évenkénti összegnek az alapítvány szelle-
mébeni mikénti hasznosítása iránt szükségesnek látnánk a végren-
deleten alapuló intézkedési jogunkat minden előleges megkötés nél-
kül későbbre fentartani.

A lyceum épületének felállítása iránt Arad városával külön érint-
kezés már megtörtént.

Arad városa ugyanis mai napig egy gymnasiumot tart fen-
saját költségén, melynek épülete mindazonáltal a legrosszabb álla-
potban van, s annak újbóli felépítése mellőzhetetlen szükséggé vált,
sőt felső helyről a városnak meg is hagyott.

Arad városa, mely a Bibics-féle lyceum alapítása által közvet-
lenül és anyagilag a gymnasium fentartásától és az ezzel járó költ-
ségektől fel lenne oldva, de szellemileg és közvetve egy nagyszerű
lyceumnak területéni alapításával kiszámíthatatlanul nyerne, és
egyébként is polgárai fenkölt szelleménél fogva — az épület fel-
állítása költségéhez legalább 40.000 o. é. frttal járuland.

Mint hogy azonban a tervezett lyceum sokkal nagyobb épületet
igényelne, mint a város által felépítendő gymnasium, s így a 40 ezer
forinttal nem volna elérve a cél: e szerint ide lennének fordít-
tandók a Bibics-féle tőkének, és a most utalványozott 24,071 frt 95
krnak az építés megkezdéseig felmenő új kamatai, mi is — ha az
építés egy év múlva foganatosíthatnák — többet tenne ki 25 ezer
forintnál.

A hivatkozott ministeri intézmény kilátásba helyezvén, miszerint
a Bibics-alapítvány vagyonának más alapítványoktól elkülönítése, s
ekként egyebeken kívül a Nagyváradon létező egykori convictus
épületének a Bibics alapítványt illető értékrésze szintén rendelke-
zés alá bocsáttatni fog, az e czímen nyerendő összeg is pótolná az
épület felállítása költségeit, míg a helybeli kegyes adakozások
folytán *egy reálskola* alapítására egybegyűlt mintegy 8—9 ezer
frt kétség kívül e realgymnasiumot is magában foglaló lyceum
építési költségeinek fedezésére fogna a lelkes adományozók által
átengedettetni és ekként a telken kívül, mely meg van, közel 80,000

ő. é. frt lenne az építésre fordítható, mely összegből ép oly díszes, mint az egészségi követelményeknek és a tanszükségeknek megfelelő épület, melyben a közkönyvtár is elhelyezhető volna — rövid idő alatt felállítható lenne.

Ezek ama indokok, melyeknél fogva a Bibics-féle alapítványból újabban folyóvá tett 24,071 frt 95 kr jövedelemből csak 15 újabb ösztöndíj határozatott fellállítatni s a fenmaradó jövedelem egy Aradon létesítendő lyceum alapítására véleményeztetett fordíttatni; ugyanezért midőn a nm. m. kir. közoktatásügyi ministeriumnak tudomására juttatjuk, hogy hívatkozott intézménye folytán csak 15 újabb s a régiebbekből üresedésben levő egy ösztöndíji helyre, tehát összesen 16 helyre hirdettük ki a megrendelt pályázatot, egyszersmind az előadott nagyfotosságú tekintetek s indokok ismételt hangsúlyozásával

Tisztelettel kérjük a nm. m. kir. vallás és közoktatási ministeriumot, miként a Bibics-féle alapítványi jövedelemből az eddigi 25 ösztöndíji helyen fölül újabb 15-nek, tehát összesen 40 alapítványi ösztöndíji helynek fentartását — s ezen felül az elősorolt indokokból — s előadott részletek mellett Aradon egy 9 osztályú lyceumnak felállítását engedélyezni méltóztassék.

Hazafiúi tisztelettel

Kelt a mi 1867. évi decz. 2-án s következő napjain folytatva tartott bizottmányi gyűlésünkben

*Tabajdy.*¹⁾

A közgyűlés ugyanezen ügyben 5456. sz. a. Arad sz. kir. város törvényhatóságához is át írt, kérve a város közönségét, hogy a bizottmányi munkálatot tárgyalás alá vévén, tegye magáévá az Arad sz. kir. városára nézve közvetlen érdekekkel és fontossággal bíró lyceum felállítási eszmét s annak kivitelében járuljon az iskola épület fel-emeléséhez 40,000 frttal s végre nevezzen ki egy küldöttséget, mely a megyei küldöttséggel egyetértőleg a felállítás iránti további részletes kérdésekben javaslatot dolgozzon ki s az említett tervezetnek a ministeriumnak való átadásánál a várost képviselje.²⁾

A városi törvényhatóság kedvezőleg fogadta ez átiratot és nyomban reá (decz. 18-iki közgyűlés) Atzél polgárnagy 785. sz. a. értesítette a megyét, hogy Arad város közönsége azon égető szükség érzetétől vezéreltetve, miként a roskadozó állapotban levő iskolának újból való felépítése a mellözhetlen szükségek közé tartozik, mely érzetnek és meggyőződésnek eddigelé mindenkor, midőn az iskolaügy tanácskozmánya körében előfordult, hí kifejezést adni el nem mulasztotta, e tervezetre elhatározza, miként egy új iskola felépítésére

¹⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

²⁾ U. o.

és ellátására a Bibics-alapítványból a megye által tervezett segélynyújtást köszönettel fogadja s ha e segélynyújtás a ministerium által jóvá hagyatnék, az épület felépítéséhez kért 40,000 frtot megszavazza s városi küldöttségképen felhatalmazza azon képviselőket, kik a megyei bizottmány küldöttségével egyetemben a ministerium előtt a jóváhagyás kikérése végett megjelenni kívánnának.)

Ennyire fejlődvén az ügy, a küldöttség, melynek tagjai Popovics Zsigmond alispán vezetése alatt Fábián Gábor, br. Simonyi Lajos, Csemegi Károly, Atzél Péter és Török Gábor voltak, 1868. márczius 25-én a feliratot átnyújtotta a ministernek, a ki őket legkedvezőbben fogadván, kinyilatkoztatta, hogy az ügy természeténél fogva kegyelmes királyi jóváhagyást igényel, a miért is a küldöttség másnap, márczius 26-án Ő Felsege elé járult²⁾ s neki a megye határozatát a következő felirat kíséretében átnyújtotta.

Császári és Apostoli Királyi Felség!

Néhai dicső emlékezetű Bibics Tomján Margit, a nevelés ügyének egy nagyszerű alapítványt tett, s az alapítvány kezelését és gondozását ránk, e megye közönségére bízta.

Az alkotmányos megyei önkormányzat kezdetével legfőbb gondjaink egyikét képezte az alapítványi vagyon jövedelmeinek az alapítónő végrendelete értelmében a nevelés érdekében lehető leg-sikeresebb hasznosítása.

Vizsgálat és beható tárgyalás alá vettük az alapítvány állapotát és midőn tapasztaltuk, hogy az alapítványi tőke jövedelmei egy tekintélyes összegre emelkedtek, felismertük azt is, hogy az eddigi mód nem felel meg eléggé azon célnak, mely az alapítónő szelleme előtt az alapítvány alkotásakor lebegett s mely célzt kitelhetőleg érvényre emelni elengedhetlen kötelességünk.

A nagym. m. kir. közoktatási ministeriumnak legújabb intézkedése által 139 ifjú részére rendeltetett az alapítványból évenként 210 o. é. frt ösztöndíj kiadatni.

A gyakorlati tapasztalat, a fenforgó viszonyok azonban azt igazolták, hogy azon megyékben, melynek ifjai az alapítványi ösztöndíj élvezetére jogosítvák, ha kikerül is a 139 ösztöndíj-hely betöltésére szükséges pályázó, de nem találkozik annyi jeles kiténő tanuló, kik az ösztöndíj élvezetére valóban jogosultak lehetnének, s középszerűségeknek a tanulói pályáni fentartása ellenkeznek eme alapítvány céljával és érdekével.

Ugyanazért mi a helyzet körülményei között abban állapodánk meg, hogy legjobban megközelítettük az alapítónő akarata és legna-

¹⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

²⁾ U. o. 4466—1868. sz. a.

gyobb szolgálat tétetik a nevelés ügyének, ha az alapítványból kitűnő ifjak részére 40 személyes ösztöndíj évenkénti 210 forintjával jövőre is fentartatik, a többi 99 ösztöndíj helyett pedig Aradon egy kitűnő lyceum alapíttassék.

Ez elhatározás bővebb indokolására bátrak vagyunk küldöttségünknek ez iránybani javaslatát .f. alatt hódolattal mellékelni.

Mély alázattal esedezvéen Császári és Apostoli Királyi Felséged előtt, miként a tekintetben, hogy a Bibics-féle alapítvány jövedelmeiből 40 személyes ösztöndíj s egy Aradon emelendő 9 osztályú lyceum alapíttassék, kegyes királyi jóváhagyását megadni méltóztassék.

Kelt a mi 1867. év december 2-án és következő napjain tartott bizottmányi gyűlésünkől. Arad megye közönsége.¹⁾

Ő Felsége válasza biztató volt s a legkedvezőbb eredménnyel kecsegtetett²⁾ s csakugyan már május 22-én 8080. sz. a. arról értesítette a minister a megyét, miszerint Ő cs. és kir. Felsége 1868. évi május 12-én kelt legmagasabb elhatározásával a megye közönségének kérelmére legkegyelmesebben megengedni méltóztatott, hogy az alapítványból negyven évi 210 firtal ellátott ösztöndíj vagy esetleg tápintézeti hely az alapítónő által szabott feltételek megtartása mellett rendszeresíttessék s az alapítványi jövedelem fenmaradó része egy Aradon felállítandó lyceumra fordíttassék. Egyszersmind tudatja a minister, miszerint a további teendők iránti nézeteit a helyszinén legközelebb szerzendő személyes tapasztalatai alapján fogja a megye közönségével mielőbb közölni.³⁾

S a minister csakhamar be is váltotta ígérétét. Miután a telekre nézve a város közönsége megegyezésre jutni nem tudott, a mennyiben valami 150 aláíró különvéleményt terjesztett a minister elé, melyben kérték, hogy az épület ne azon a helyen emeltessék a melyen jelenleg áll, hanem egy mellékutczát jelöltek ki annak helyefül, a minister személyesen jött le Aradra, hogy meggyőződjék, vajjon azon hely nincs-e kitéve a kiöntéseknek? S miután meggyőződött, hogy ez a város egyik magasabb részén fekszik s az áradásoknak kevésbé van kitéve, mint más helyiség s miután látta, hogy az egy szabad tér, semmi okot nem talált, hogy ezen térséget el ne fogadja.⁴⁾ 1869. szeptember 18-án a minister maga tette meg az első kapavágást az alapköv letételéhez⁵⁾ s az építkezés Discher József pesti építész tervei és felügyelete mellett megindult.

¹⁾ Megyei levéltár. Fac. Bibics.

²⁾ Küldöttségi jelentés 1868. márcz. 30-áról. Megyei levéltár. Fasc. Bibics. 4466—1868. sz.

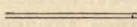
³⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics. 8080—1868. sz.

⁴⁾ Br. Eötvös József összes munkái. XIV. köt. (Beszédék) 360 o.

⁵⁾ Lakatos Ottó. Arad története. III. köt. 224. o. Itt hibásan szeptember 16-ika áll.

Javában folyt már az építkezés, midőn 1870. márczius 31-én br. Simonyi Lajos interpellatiót jelentett be a képviselőházban, azt kérdeztvén a ministertől, czélszerűnek tartja-e, hogy a lyceum a város végére építtessék, és pedig oly helyre, a melyen a vár által minden kártérítés nélkül való összelövetésnek és a Maros folyó árjának ki van téve?

A minister fentebb említett tapasztalatait és meggyőződését kifejtvén, megígérte, hogy ez ügyben egyébiránt újból vizsgálatot fog elrendelni.¹⁾ Ez újabb vizsgálat eredménye az lett, hogy az épület mégis csak a kijelölt helyen emeltetett, noha — mint az a minister utódjának, Pauler Tivadarnak 1872. aug. 27-én 22,434. sz. a. leiratából kitűnik²⁾ — az épület szárazsága szempontjából, az eredeti tervtől eltérőleg, pótlólag pinczéket kellett építeni az egész épület alatt.

¹⁾ Br. Eötvös J. i. h.

²⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics. Lásd alább a 213. old.

III. *Az alap mint háztulajdonos.*

Az említett leiratot megelőzőleg, már 1872. ápril 18-án a megyei törvényhatósági bizottság 45. sz. a. egy Tabajdy Károly, Bohus István, Szathmáry Gyula és Sánka Lajos tagokból álló bizottságot küldött ki, melyet a Bibics-féle alapítványi ügyek előkészítő tárgyalásaival megbízott. Ez kötelességéhez híven a Bibics-féle lyceum ügyét is tárgyalás alá vévén, jelentette, hogy a lyceum épülete már csaknem egészen készen áll s bizton várható, miként a jövő tanévtől kezdve a felállítandó minta-tanintézet helyiségeül teljesen berendezve lehet. Jelentette továbbá, hogy a január 15-i közgyűlés felkérte a magas ministeriumot, hogy az 567—1867. sz. határozat értelmében megállapított fizetések mellett hirdessen pályázatot a tanszékekre, de a ministerium e felszólításra még csak nem is felelt. Félős, hogy a ministerium a nyilvános verseny mellőzésével szándékozik a tanárokat kinevezni s ezek az idézett végzésben „kitűzött czélnek megfelelői képesek nem lennének s ez által a megye közönségének oly nagy áldozatával létesített lyceum kitűzött czéljának, hogy t. i. mintaiskola legyen, meg nem felelhetvén, közönséges középtanodává alakíttatnék.“ Ezért javasolják, ismételje a megye ez előbbi kérelmét s nyújtsa azt át felterjesztés alakjában a ministernek.¹⁾ Javasolja továbbá, szólíttassék fel a ministerium, hogy boldog emlékéü kultuszminister Eötvös Józsefnek 1867. évi november 7-én 12,247. sz. a. tett 1. pont alatti ígérletét teljesítse, hadd tudja meg a megye az elkülönített tőke összegét, melyről „még maig sincs tudomása.“²⁾

A közgyűlés ez indítványt elfogadván, annak megbízásából az alispán a következő nagyfontosságú feliratot intézte a ministerhez: 107—1872. biz.

Nagyméltóságú m. kir. vallás- és közokt. Minister Úr!

Néhai Bibits-Tomján Margit, 1774. decz. 31. kelt végrendeletével, egy nevére címzett iskolai alapítványt tett s ezen végrendelet 3. pontja szerint az alapítvány élvezetésebe való felvétel joga Arad megye közönségére ruháztatott.

¹⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

²⁾ U. o.

A dicső emlékezetű alapítónő ezen kegyes alapítványa az idők folyamán annyira emelkedett, hogy felterjesztésünk folytán néhai br. Eötvös József okt.-ügyi min. úr, 1867. évi november 7-én 12,247. sz. intézményével, az addig 25-re korlátolt számát az alapítványi ösztöndíj élvező ifjaknak 114-el megszorította, s így az évenkénti 210 frtos Bibits-féle ösztöndíj 1867. évtől fogva 139 ifjúnak lett volna kiadandó.

Arad megye közönsége ekkor nagyfontosságú okoktól vezetettve, melyek alatti felterjesztésünkben kifejtvék, az alapítványi ösztöndíjasok számát 40-re emeltetni, a fenmaradó 99 ösztöndíjnak megfelelő alapítványi jövedelemből pedig Aradon egy Bibits-féle lyceumot felállíttatni kérelmezett s a kérelmet úgy az az időbeli m. kir. v. és k. ministerhez mint szerint Ő cs. ap. kir. Felségéhez is felterjesztette.

Úgy az Ő Felsége elé, mint a ministerhez terjesztett felirathatározottan körül voltak írva a feltételek, meg volt határozva a mód, melyek mellett és mely szerint a 99 ösztöndíjnak megfelelő alapítványi jövedelem a lyceum alapítására fordítandó lesz, s Ő cs. ap. kir. Felsége alatti becsatolt jóváhagyásával, a megye közönség kérelmét szentesítvén, ez által a megye felterjesztésében kikötött feltételek és meghatározott mód, a végrehajtás alkalmával követendő kötelező érvényt nyertek.

Ezen idő óta 5 hosszú év folyt el a nélkül, hogy a lyceum felépítése befejezést nyert s az iskola nemes rendeltetésének átadatván, megnyitott volna.

Miután a további késedelem igazolatlan lenne s az ügy is kevéssé ápolat közoktatás ügyén boszúlná meg magát, f. évi jan. 15-én 45. sz. a. felterjesztést intéztünk Nagyméltóságodhoz, melyben kérjük, hogy az 1867. évi 567. sz. a. felterjesztésünk feltételei értelmében, a kellő tanerők megnyerhetése szempontjából pályázat írassék ki s ez által a tanoda f. 1872. év őszén leendő megnyitása biztosíttassék.

Sajnálattal kell felemlítenünk, hogy az óta ismét 7 hónap telt el, időközben az iskolai épület elkészült — a pályázat azonban a tanári erők megnyerése szempontjából mai napig sem hirdettetett ki, sőt jan. 15-i felterjesztésünk válasza sem méltattatott s így előreláthatólag a tanoda a folyó évben sem nyílik meg, az óriási költséggel emelt iskolai épület a hazai közoktatás ügye nagy kárára üresen, használatlanul heverend.

Nmgú Minister Úr! e megye közönségén a végrendetet 3. pontjában részére biztosított jognál fogva egyszersmind nehéz felelősség is súlyosodik, — felelősség a dicső emlékezetű alapítónő nemes inteniói végrehajtása tekintetében, felelősség a közoktatás ügye s a közönség irányában, mely érdekei ápolását joggal megvárhatja és követelheti tőlünk, — s mi a felelősség nevében hivatkozunk Nmgodra, kit magas állásával összekötött hivatása e felelősség osztályrészesévé tesz, hivatkozunk a hazai közoktatás ügye- és a nemzettel szemben elvállalt felelősségére, mi az oka annak, kié a mulasztás, hogy ezen iskola felépítésére 5 hosszú év kellett s hogy 5 hosszú év után ma sem tétetnek meg a kellő intézkedések a kellő tanári erők megnyerése s a tanoda megnyitása iránt.

Az alapítónő nemes szándékainak végrehajtása lelkiismeretes kötelesség, és a közoktatás ügye egyike lévén a legfontosabb államérdekeknek, mi e kötelesség és államérdek ellen cse'ekednénk, ha

ismételve fel nem szólalnánk a kötelesség nevében követelvén a veszélyezett államérdek megmentését!

S midőn e kötelességünket teljesítjük, nem hallgathatjuk el abbéli aggodalmunkat, mit azon mindinkább terjedő hír kelt, mely szerint Nmgod az újonnan emelt díszes tanodái épületbe, *az eddigi aradi gymn. minorita rendű tanárait* akarja egyszerűen átköltöztetni, és abból egy közönséges 8 osztályú gymnasiumot alkotva, a vezetést és tanítást az ő kezeikbe tenni le.

Az 1. alatti felterjesztés, midőn a B.-féle lyceum tanárai qualificatióját és fizetését megállapítja, egyszersmind nyíltan kifejezi, miként *a tanodába hiffelekezeti különbség nélküli oly jeles tanerőket czélja megnyerni*, mely által ezen tanoda az egész országra nézve minta lyceummá emelkedjék.

Az aradi gymn. tanárainak átköltöztetése a megye által felállított ezen czélt tökéletesen meghiúsítaná, mert éppen Nmgod, mint a hazai közoktatás ügyének felelős ministere, lehetetlen, hogy ne tudja, *miszerint az aradi gymn. egyike az ország leggyengébb tanodájának s a benne foglalkozó tanerők — tisztelet az egyes kivételeknek — általában a megye által felállított közönséges követeléseknek sem felelnek meg*, mennyivel kevésbbé bírnak azon minősítvényvel, melyet mi az alapítványi jövedelem egy részének átengedése alkalmával 1. alatti felterjesztésünkben határozottan felállítottunk.

Mi jövőre is és határozottabban, mint valaha ragaszkodunk 1. alatti felterjesztésünkben kifejezett s Ő cs. s ap. kir. Felsége által jóváhagyott feltételeinkhez, ehez kötöttük s ehez kötjük ma is a 99 ösztöndíjnak megfelelő alapítványi jövedelem átengedését és az általunk felállított feltételek elejtésével kitűzött célunkat, egy minta középtanoda felállítását s ezzel a magyar alföld elhanyagolt közoktatási ügyének elővitelét látván meghiúsítva, a B.-féle alapítványnak másra, mint a kitűzött célra való fordításába bele nem nyugodhatunk. Ezen álláspontunkat ezért tartottuk szükségesnek hangsúlyozni, hogy a felmerült hírt, mint az alapítvány átengedése feltételeivel s a közoktatás ügyének nagyfontosságú érdekeivel ellenkezőt mutatván fel Nmgod előtt, annál biztosabban nézhessünk elé a Nmgod által, minden esetre az alapítvány átengedése feltételeinek megfelelő s a hazai közoktatás ügyét előmozdítandó intézkedéseinek.

Már 1. alatti felterjesztésünkben kitűnik, miként az alapítványi jövedelem legnagyobb részét egy oly 3 osztályú lyceum alapítására engedtük át, melynek alosztályai egyszersmind reáliskolát képezzenek.

A középtanodák szervezésénél a lyceumok eszméje elejtetvén, mi a B.-féle lyceum helyett egy 8 osztályú gymnasium felállításába csak úgy nyugodhatunk bele, ha az egy 6 osztályú reáliskolával köttetik össze és vele kapcsolatban az egész magyar alföldön sajnosan nélkülözött jogakadémiai tanfolyam köttetik össze, magától értetvén, hogy a tanoda berendezésénél az 1868. XXIV. tvcz. 17. §-ára a kellő figyelem lesz fordítandó.

Az alapítónő végrendeletében határozottan kívánván alapítványa összes jövedelmeinek a kitűzött köznevelési célra való fordítását, miután 1867. év óta, midőn néhai br. Eötvös József v. és k. m. úr velünk az alapítványi tőkeállását közölte s a B.-féle alapítványnak a Száraz és Alapy-féle alapítványtól elkülönítését, a felette olesó ka-

matokra kiadott alapítványi tőkék felmondását s azoknak nagyobb kamatot biztosító magyar földhitelintézetnél elhelyezését kilátásba tette, ez intézkedések keresztül vitele útján jelentékeny jövedelem szaporodásnak kellett bekövetkezni, e megszorodott jövedelem felletti további intézkedést pedig a fenti feltételek alatti felterjesztésünkben magunknak világosan fentartottuk, hogy az alapítónő intenciói értelmében hasznosíthatjuk az alapítvány egész jövedelmét, s ezért nélkülözhetlen szükséges, hogy az alapítvány jelenlegi állapotát tüzetesen ismerjük.

E célra szükséges volna, hogy az alapítványi tőke mennyisége, valamint az is, hogy hol és minő kamat mellett vannak a tőkék elhelyezve és mennyi az évenként rendelkezésre álló jövedelem részletesen kimutattassék.

E kimutatás közlése tárgyát képezte már ismételt felterjesztéseinknek, a nélkül, hogy 1867. év óta ebbeli jogos kívánatunknak elég tétetett volna. Ugyanazért

Tisztelettel kérjük Nmgodat, miként a B.-féle középtanodának 6 osztályú reáliskola és jogakadémiával leendő összeköttetése iránt, valamint az e részben szükséges jeles tanerők megnyerése és a tanoda folyó évbéli megnyitása tárgyában a szükséges intézkedéseket haladék nélkül megtenni s az alapítvány állapotáról, tőke és kamat szerinti összegéről való részletes kimutatást velünk mielőbb közölni méltóztatassék.

Hazaifüi tisztelettel kelt a mi 1872. évi ápril 22-én s következő napjain tartott törvényhatósági közgyűlésünkől. Tabajdy¹⁾

Ezen felterjesztés csak augusztus hóban jutott Pauler Tivadar, az akkori vall. és közokt. minister elé, a ki még ugyanazon hó 27-én 22,434. sz. a. válaszolt a megyének. Elismervén a megye közönségét, mint az „*alapítvány pártfogóját*“, kijelenti, hogy az iskolát az 1872—73-i tanévben meg nem nyithatja, mivel az épület nem készült el s fölül nem vizsgálható. A belső berendezéshez és taneszközökkel való ellátáshoz még kevésbé lehetett fogni. Alaptalannak mondja azt a hírt, mintha a minorita gymnasiumot akarná beköltöztetni.

A mit azután ír, az kissé kellemetlenül érinthette a megye közönségét. Szórol-szóra közlöm a leirat e részét, mert kiindulási pontját képezi számtalan fel- és leiratnak és egy még a mai napig el nem döntött, de már a csendes kimúlás stádiumába jutott birtokjogi kérdésnek és a Bibics-alap ama pénzzavarának, mely miatt az általa fentartott gymnasiumban való alkalmazás egy időben valóságos csapás volt a kezdő és e viszonyokat nem ismerő tanárra, mert rendes tanárrá itt alig lehetett, vagy ha nagy véletlenül igen, akkor is csak oly sok évi helyettes szolgálat után, mint az semmiféle más gymnasiumnál nem történt.

„A mi a tervezett középtanodának az új épületben való megnyitását és életbe léptetését illeti“ — írja a minister említett leira-

¹⁾ Megyei levéltár, Fasc. Bibics.

tában — „mindenek előtt értesítenem kell a megye közönségét, hogy az épület sokkal nagyobb költséget vett igénybe, mint a mennyire eredetileg s különösen a megye közönsége 1867. évi decz. 2-án 567. sz. alatti előterjesztésében tervezve volt; okozta ezt — mint a megye közönsége eléggé tudja, — az építési anyagoknak és munkabérnek tetemesen, az előbbihez kétszer, sőt háromszor annyira felzökkenő ára; okozta továbbá azon körülmény, hogy boldogult elődöm tervezete szerint, — melynek alapján a középtanodákat szervezni kívánta — sokkal több helyiség kívántatott, mint a mennyit egy jobb tanoda tulajdonkép igényel s végre az, hogy az épület szárazsága miatt pótlólag az egész épület alatt pinczék építtetek, melyek az első eredeti tervben költség kimelés végett egészen kihagyattak. Ezen körülmények okozták azt, *hogy míg a megye közönsége a ministeriummal együtt 1867-ben azon nézetben volt, hogy a kérdéses épületet 100,000 frtért fel lehet építeni, az a belső berendezés nélkül teljesen megüti a 400,000 frtot.* Mind a mellett azonban oda fogok hatni, hogy a tervezett középtanodának fentartása a Bibics-féle alaptól lehetővé tétessék s az 1873—74. tanév kezdetén megnyitassák; kívánom ezt az által eszközölni, hogy leszámítván Arad városa által az építésre felajánlott, azonban gyakori sürgetés daczára még mostanáig sem fizetett 40,000 frtot, *továbbá a Bibics-féle alaptól egyéb kiadásainak levonása után fenmaradó kamatait, melyeket a megye közönsége az építkezés befejezéseig e célra felajánlott,* — a fedezetlenül maradt építkezési költség az állam-kincstárból pótolassék, mire nézve javaslatomat annak idejében a törvényhozás elé fogom terjeszteni, s annak ez iránybani jóváhagyását annál is inkább merem reményelni, mivel *az aradi középtanoda felekezeti nélkülinek lévén kijelentve — az állami segély tekintetben elvi nehézségre nem találhat,* s mivel a tervezett középtanodának ha nem is összes költsége, de mindenesetre legnagyobb része az e célra kijelölt alaptól fog fedeztetetni, megjegyeztetvén itten az, hogy, miután a számvevőséget egyúttal utasítom, hogy a fentebbiekhez képest a Bibics-féle alaptól jelenlegi állását s annak ezentúli jövedelmét pontosan mutassa ki — és csak az évi jövedelem tüzetes kimutatása mellett lehet majd a felállítandó középtanoda minősége és terjedelme iránt az időközben felette változott viszonyokhoz képest határozni, — ez érdeemben a megye közönségét később fogom értesíteni, — annyit azonban már most is kijelenthetek, hogy miután a fenálló jogtanodák a tanügyi szűkségletet bőven fedezik, — ily tanodának felállítására Aradon nem nyújthatok reményt, a mennyiben azonban a viszonyok, s a rendelkezésre álló pénzerő meg fogja engedni, hajlandó lennék a főgymnasiumot a főreáltano-

dával egyb  kapcsolni oly módon, hogy a négy alsó osztály — mely jelenlegi szervezete mellett  gyis megfelel mindkét iránynak, — mint a fiemei k z ptanodnl — közös lenne, — s ezek fölé helyzetten nek külön-külön a főgymnasium és a főreáltanodai osztályok.

A számvevőség kimutatását az alapítványi tőke mennyisége, annak hol s minő kamat mellett tett elhelyezéséről s az évenkénti jövedelem és kiadásról a megye k z ns gevel lehető legrövidebb idő alatt fogom közölni.

Budán, 1872. aug. 27.

*Dr. Pauler Tivadar.*¹⁾

E leiratot elolvasva, k t k r lmeny vonja magára figyelmünket. Az egyik az aradi kir. főgymnasium jellege, melyet a minister felekezet nélkülinek mond ellentétben az 567—1867. sz. megyei felterjesztéssel, a hol a felállítandó intézetre vonatkozólag azt olvassuk, hogy *„meg va a v grendeleiben különösen hangsúlyozott katolikus jellemet tanárai mindazonlall valláskülönbség nélkül az ország legk t n bb tanf rfiai közül a közoktatásügyi ministerium által neveztessek ki, valamint a tanulók bevételére nézve, a convictusbelieken kívül, valláskülönbség nem volna tehető,“*²⁾ A megye ellenmondás nélkül tette magáévá a minister álláspontját az intézet teljes felekezet nélküliségét illetőleg, mert számtalan felterjesztésben, miket m g ezentúl a ministeriumhoz meneszt, szóval sem vonja kétségbe a minister állítását, s t, midőn az építésre felhasznált alapítványi tőke reintegrlst követeli, maga is hangsúlyozza, hogy az aradi kir. főgymnasium felekezet nélkülinek lévén kijelentve, az építkezési költségnek az llamp nztrb l való fedezése elvi nehézségre nem találhat.³⁾ Azon kívül maga a ministerium is az intézet megnyitásának első éveiben hiven a már idézett első felterjesztésben előfordult feltétel szelleméhez valláskülönbség nélkül nevezte ki a tanárokat (Kallós Klman, Goldis János rendes tanárok, Wiegand János, Markusovszky Sámuel  s Schill Salamon helyettes tanárok, a kik közül egy sem volt kath. vallású, hanem a protestáns, gör. keleti és izraelita vallást k vett k) s csak újabb idő óta történik, hogy más felekezetű tanárokat m g helyettes minőségben sem alkalmaz. A mid n a ministerium ez eljárást alkalmazni kezdte, a megyének már nem igen engedte meg az alap átadásakor kikötött jogainak gyakorlását s  gy, ha ez akarta volna is, nem igen akadályozhatta volna meg az átadási feltételek eme pontjának megváltoztatását. Maga a ministerium is emez elj-

1) Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

2) 567—867. sz. a. Lásd fentebb 203. o.

3) Megyei levéltár. Fasc. Bibics. 8319—1874. 448—871.

rásban nem igen hivatkozhatik törvényre, hanem csakis egy néhány év óta alkalmazott szokásra. Az eredetileg volt felekezetnélküliséget igazolja az is, hogy a római katolikus hittanár is csak 1895. óta rendes tanár és fizetését valamint az előtt, úgy most sem a Bibics-alapból, hanem a vallás-alapból kapja s azon tény, hogy a gymnasium hivatalos czíme „királyi“, nem pedig „királyi katolikus“ főgymnasium, eléggé mutatja, hogy **az intézet jellege végleg még maig sincs megállapítva.**

A másik körülmény a pénz kérdése s azt már nem hagyta a megye megjegyzés nélkül. Figyelemmel kísérve e kérdés fejlődését, határozattan állíthatjuk, hogy a minister túl lépett jogkörén, midőn a tőkét építkezésre használta fel, holott a vármegye a már annyiszor idézett 567—1867. számú felterjesztésében az épületre a tőkéből egy krajczárt sem ajánlott fel, hanem világosan kiírta, hogy az Arad városa által fejajánlott 40,000 frton kívül „ide lennének számítandók a Bibics-féle tőkének és a most utalványozott 24,071 frt 95 krnak az építés megkezdéseig felmenő új kamatai, mi is — ha az építés egy év mulva foganatosíthatnák — többet tenne ki 25,000 forintnál.“¹⁾ Elismeri ezt maga a minister is, midőn „*a Bibics-féle alapítvány egyéb kiadásainak levonása után fenmaradó kamatairól*“ ír, „melyeket a megye közönsége az építkezés befejezéseig e célra felajánlott.“²⁾ Most még ígéri ugyan, hogy javaslatot fog annak idején a törvényhozás elé terjesztteni s reméli is annak jóváhagyását, hogy a „fedezetlenül maradt építkezési költség az államkincstárból pótolassék,“³⁾ ám, hogy az egyelőre csak ígélet volt, arról csakhamar meggyőződhetett a megye, midőn a minister valahára október 2-án 24,855. sz. a. beváltván elődjének 1867. nov. 7-én 12,247. számú rendeletének 1. pontja alatt foglalt s a megye által 1872. ápril 22-i közgyűlésen ismételtén sürgetett ígéletét, végre valahára leküldte a „nagyváraditápitészeti alap“ neve alatt együttesen kezelt Bibics, Alapy és Száraz-féle alapítványok vagyonából kihalított Bibics-féle alapítvány 1870. év végéről szóló vagyon mérlegét, azon megjegyzéssel, hogy a tanulmányi alap által megváltott s ennek birtokába átment nagyváraditápitészeti épület értéke ezen vagyon álladéokban szintén befoglalatik.⁴⁾

A megye így hosszú idő után ismét láthatott egy kimutatást, melyből tudomást szerezhetett a Bibics-alap vagyon-állapotjáról. Egészenében közlöm a rövid, de sokat mondó kimutatást:

¹⁾ Lásd fentebb 204. o.

²⁾ Lásd 214. o.

³⁾ 22,434. sz. a. Lásd 213. o.

⁴⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

1870. évi 6776. számv. számhoz

A Bibics-féle alapítvány 1870. év végéveli vagyon mérlege az 1870. évi október 18-án 21,793. sz. a. kelt ministeri rendelet folytán az 1870. év végéig „nagyváradai tápintézeti alap“ neve alatt együttesen kezelt Bibics, Alapy és Száraz-féle alapítványok vagyonából eszközölt kihasítása után.

Tételszám	V a g y o n m é r l e g	Az év				Gyarapodás *fogyalkozás	
		kezdetén		végén		frt	kr.
		frt	kr.	frt	kr.		
	a) Vagyon készpénzben és hátralékban.						
1	Valódi tevőleges vagy *terhelő hátralékok	22250	02	24301	45	2051	43
2	Átfutó tevőleges vagy *terhelő hátralékok.	10695	91	*41531	58 ¹ / ₂	*52227	49 ¹ / ₂
3	Pénzmaradvány.	8938	22			*8938	22
	b) Tőkék (kötvényekben)						
4	Conventiók pengőben kamatozók.	268888	35	262205	96	*6682	39
5	Ezüst pénzben kamatozók.	50233	28	50233	28		
6	Osztrák értékben kamatozók	314364	69	231982	83	*82381	86
	c) Ingtatlan.						
7	Érték.	12786				118378	
	Összesen	688156	47	658355	93 ¹ / ₂	*29800	53 ¹ / ₂

Jegyzet a 7. tétel számhoz.

Az 12786 frt a nagyváradai tápintézeti épület után ezen alapítványra eső becsérték hányadrésze, a 131164 frt pedig az 1870. év december végével az aradi lyceumra tényleg fizetett építési költséget képezi.

A vallás és közoktatás. m. kir. ministerium számvevősege.

Budán, 1872. évi szept. 11-én.

Schiffner. Kunszt.

A mellékelt kimutatás szerint nevezett alap kötvényvagyon az 1870. év kezdetén 633,486 frt 32 kr., az év végén pedig már csak 544,422 frt, 7 kr. s így kötvényvagyon-fogyatkozása 89,064 frt 25 kr. volt, míg összes vagyona az év kezdetén 688,156 frt 47 kr., az év végén pedig már csak 658,355 frt 93 $\frac{1}{2}$ kr. volt s így 29,800 frt, 53 $\frac{1}{2}$ kr. valóságos fogyatkozás mutatkozott. Ezen fogyatkozás feltűnő jelenség volt az eddigelé mindig gyarapodó alapítvány történetében, de, a mi még nagyobb aggodalmat keltett s a mi a megye közönségében a minister fentebb említett s az alap reintegrálását kilátásba helyező ígérete iránt való hitet megingathatta, az az a körülmény volt, hogy e vagyonmérleg szerint a tőkevagyon készpénze és átfutó hátralékai összesen tulajdonkép 150,229 frt 96 $\frac{1}{2}$ kr. csökkentek, a mivel szemben mutatkozott ugyan 2051 frt 43 kr. valódi hátralék és 118.378 frtnyi ingatlan érték gyarapodás, mely utóbbi összeg azonban a ministeri leirat szerint s a megye nagy ámulatára a nagyváradi tápintézeti épület után a Bibics alapra eső 12,786 frtnyi becsérték hányadrészével együtt az 1870. év december végeig az aradi lyceumra téveleg fizetett *építési költséget* képezte, s ezek szerint kitént, hogy a minister eddigelé építkezésekre már is 131,164 frtot használt fel azon alapból, melyet a megye kizárólag az intézet fentartására engedett át.

Nem is tudott a megye eligazodni e vagyon mérlegen, noha világosan hirdették a rideg számok, hogy sérelem esett a dicső emlékezetű Bibicsné Tomján Margit gazdag alapítványán, mely „Arad megyének az egész országban páratlan kincsét képezi⁽¹⁾” s melynek „kezelése a megye közügy elutasíthatlan kötelességei közé tartozik⁽²⁾” s azért még azon évi novemberi közgyűléséből kifolyólag 392. sz. a. mindenek előtt új és részletes kimutatást kér a ministeriumtól, hogy az alap mikénti elhelyezését s biztosítását, egyúttal az egyes fogyatkozások keletkezését és indokait, végre a hagyatéki vagyon

1) Megyei levéltár. Fasc. Bibics. Alispáni jelentés 189—1872. sz. a. Hogy a bizottság ezen a tulsó oldalon közlött kimutatáson eligazodni nem tudott, azt egy a kimutatásban előforduló s a bizottság által észre nem vett íráshiba okozta. Ezen kimutatásban az év kezdetét feltűntető rovatban kimutatott számok megadják a jelzett végösszeget. Az év végéveli álladékok feltűntető rovatba a kimutatás leírója tévedésből nem állította be a 7. tételbe az ingatlan érték gyarapodását feltűntető számot, az ezen tételhez írt jegyzetben jelzett 131 164 frtot (12,786 frt + 118,378 frt). Beállítva ezen tételt s levonva az összegből a 41,531 frt 58 $\frac{1}{2}$ krnyi terhelő hátralékot, csakugyan az év végével jelzett 658,355 frt 93 $\frac{1}{2}$ krnyi álladék marad, melyet levonva az év elején megvolt 688,256 frt 47 krnyi összegből, mutatkozik a 29,800 frt 53 $\frac{1}{2}$ krnyi vagyonfogyatkozás.

2) U. o.

valódi állapotát megtudhassa, mert a leküldött vagyonmérleget a Tabajdy Károly, Deseő Ádám. ifj. Dániel Antal és Vásárhelyi Béla tagokból álló bizottság olyannak találta, hogy abban „az egyes rovatok bármely oldalról is tekintessenek, szabályszerűleg össze nem adhatók — kivéve a gyarapodás és fogyatkozás rovatát, melyben a gyarapodásnak a fogyatkozásból leendő leütése után 29,800 frt 53 $\frac{1}{2}$ kr. fogyatkozás mutatkozik.“¹⁾)

Hogy a Bibics-alap jogtalanul építkezésre felhasznált tőkájének visszatérítéséről egyelőre szó sem lesz, arról meggyőződhetett a megye, midőn az 1873. évi állami költségvetés tárgyalás alá került, mert a közoktatásügyi tárca költségvetésében nem fordult elő az a tétel, melyet a minister múlt évi aug. 27-én 22,434 sz. a. leiratában az alap helyreállítása végett felvenni ígért volt. Azért a Tabajdy Károly, Deseő Ádám, Szőke Károly, Glácz Béla és ifj. Daniel Antal tagokból álló bizottság január 13-án megtartott tanácskozásából kifolyólag 20. sz. a. egy javaslattal járult az ezen havi közgyűlés elé, melyben hivatkozással az 1867. évi 567. számú, Ő Felsege által is helyben hagyott határozatra, a többi közt ezeket írja:

„A nagym. m. kir. vall. és közokt.-ügyi ministerium azonban a nagy bizottságának ezen ajánlatát félre magyarázva, a kérdéses jövedelmeket az épületbe beépítette s ez által a Bibits-alapítványból mintegy 250,000 frt összeget használt fel.

A kérdéses összegnek visszatérítése végett a nevezett ministeriumhoz több rendbeli felterjesztés intéztetett s miután ezen követelésünk jogosultsága az illető minister úr által is elismertetett, — meg lett ígérve, hogy ezen összeg az illető ministerium költségvetésébe felvételni és a megyének visszatérítettni fog.

Az illető min. úr ezen ígretében bízva, tisztelettel alólírott küldöttség egész türelemmel várta a további intézkedéseket, de miután a folyó évi költségvetésben sincs felvéve ezen összeg, sőt a lyceum ezen évben talán meg sem nyílik, elmulaszthatatlan kötelességünknek tartjuk felkérni a tek. törv. bizottságot, hogy a nagym. m. kir. vall. és közokt.-ügyi ministeriumhoz, valamint az országgyűléshez felterjesztést intézni méltóztassék annak közlése végett, hogy a Bibics-alapítványból általunk felajánlott jövedelmek, ezen alapítványnak visszatéríttessenek és ezen felhasznált összeg, valamint az intézet megnyitásához szükséges költségek a nagym. m. kir. vall. és közokt. ügyi ministerium költségébe felvétessenek, a szükséges tanerők megszerzése végett a pályázat kiírassék és végre, hogy az intézetben az előadások még ezen év folyamata alatt megkezdessenek.“

A képviselőházban 1873. márczius 3-án nyújtotta át Csemegi Károly a megye kérvényét, melyet a ház a kérvénybizottsághoz, ez pedig márczius 15-én a vall. és közoktatásügyi ministerhez utasított s ezek után az év végén csakugyan leérkezett 34,765. sz. a. a ministertől a megye múlt évi novemberi közgyűlése által szorgal-

¹⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics. 392—1872. sz. a.

mázott felvilágosító vagyon-mérleg kimutatás, melyet pontos másolatban közlök.

A) *Részletezése azon tőkéknek (kötvényeknek), melyek a B. féle alap. 1870 év végéveli vagyonmérlegének 4., 5. és 6. tétel szám alatt kimutatattak:*

Sorszám	Kamatláb	K ö t v é n y e k				J e g y z e t
		egyenként		együtt		
		frt	kr.	frt	kr.	
	<i>Conventiós pénzben kamatozók.</i>					
1	Állami kötvények	5%	76260	59		
2	Földtehermentesítési kötvények....	5%	185945	37	262205	96
	<i>Ezüst pénzben kamatozók.</i>					
3	Államkötvények	5%	—	—	50233	28
	<i>Osztrák értékben kamatozók.</i>					
4	Államkötvények	5%	91449	81		
5	Földhitelintézeti záloglevelek	5 1/2%	50862	33		
6	Takarékpénztári könyv	5%	4970	10		
	<i>Magánkötvények.</i>					
7	Dékány Irma	6%	17220	—		
8	Krajnik Imre	6%	8400	—		
9	Pesti kir. zálogház	6%	15750	—		
10	" " "	"	1190	70		
11	" " "	"	85	42		
12	" " "	"	245	12 1/2		
13	" " "	"	210	—		
14	Soós Tamás jelenleg Péchy család	"	8400	—		
15	Dániel család	"	2100	—		
16	" " "	"	26250	—		
17	" " "	"	1575	—		
18	Kállay Menyhért	"	926	25 1/2		
19	Pongrácz Eleonora	"	2318	06	231982	83
	Összesen				544422	07
	Összehasonlítván a megelőző év végén létezett conventiós pénzben kamatozó kötvényekkel		268888	35		
	Ezüst pénzben kamatozók		50233	28		
	Osztr. ért. kamatozók		314364	69	633486	32
	Mutatkozik a vagyonmérleg 4. és 6. tétel alatti kötvény fogatkozás				89064	25

Vall. és közokt. minis. számvevősege.

Budapest, 1873. decz. 9.

Hanzély. Gruber.

B) *Részletezése azon cselekvő hátralékoknak, illetőleg követeléseknek, melyek a Bibics-féle alapítvány 1870. év végévi vagyon mérlegének I. tételszám alatt kimutattak.*

Sorszám	Számja könyvtap.	A hátralékos megnevezése.	Követelés a hátralékos kamatok fejében		Jegyzet
			frt	kr.	
1	22	Dékány Irma	516	60	időközben törlesztetett
2	26	Soós Tamás illetőleg Péchy család	1008	—	ezen hátralék behajtásairánt a közalap. kir. ügyigazgatóság 1872. évi 7016. sz. a. ismételve megkerestetett
3	83	Budapest terül. 690. számú földteherm. kötv.	74	81	időközben törlesztetett
4	28	Dániel család	1134	—	időközben törlesztetett
5	30	" "	14175	00 ¹ / ₂	időközben 5547 frt 4 kr. törlesztetett
6	32	" "	850	50	időközben törlesztetett
7	34	Kállay Menyhért	833	64	per alatt áll.
8	77	Nemzeti kölcsön kötvény	458	57	időközben törlesztetett
9	91	Kassa ter. 354. sz. földteherm. kötvény	10	98	" "
10	92	Kassa ter. 1331. sz. földteherm. kötvény	12	20 ¹ / ₂	" "
11		Alapy-féle alapítványnál kinlevő követelés	5227	14	" "
		Összesen	24301	45	
		Összehasonlítva a megelőző év végén létezett követelés álladékaival	22250	02	
		mutatkozik	2051	43	
		követelésbeni gyarapodás			

Vall. és közokt. m. kir. ministerium számvevősege.
Budapest, 1873. decz. 9.

Hanzély. Gruber.

C) *Részletezése a hátralékoknál és készpénznél történt fogvatkozásoknak, melyek a Bibics-féle alapítvány 1870. év végéveli vagyonmérlegének 2. és 3. tétele alatt kimutattattak.*

Sor- szám		Tartozás		Jegyzet.
		frt	kr.	
1	Az aradi lyceum építési költségeinek azon része, mely 1870. év végeig folyóvá tétetett, de a Bibics-féle alapítványból pénzhianyában nem fedeztethetett, a vallásalaphól előlegeztetett . .	41531	58 ¹ / ₂	Az 1. 2. és 4. sorszám alatti összegek az aradi lyceum építési költségeire fordítván, az ingatlanok értéke ezen összeggel szaporodott.
2	Hozzáadván a Bibics-féle alapnál a megelőző év végén létezett, de az 1870. év folyamában befolyt és az aradi lyceum építési költségeinek fedezésére fordított cselekvő hátralékok . . .	10695	91	
3	Mutatkozik a vagyonmérleg 2. tétel alatti vagyonfogvatkozás .	52227	49 ¹ / ₂	
4	Ehhez a megelőző év végén létezett s az 1870. évben a lyceum építési költségeire fordított pénzmaradvány	8938	22	
	Összes fogvatkozás . .	61165	71 ¹ / ₂	

Vall. és közokt. m. k. ministerium számvevősége.
Budapest, 1873. decz. 9.

Hanzély. Gruber.

Ezen kimutatás részletesen sorolja fel az alapítvány álladékat készpénzben, hátralékokban s ingatlanban s szerinte az alapnak conventiósi pénzben, ezüstben és osztrák értékben kamatozó kötvényekből álló része, mely a megelőző év végén még 633,486 frt 32 kr. volt, csakugyan már csak 544,422 frt 7 krt tett ki és a mutatózó 89,064 frt 25 krnyi fogyatkozásra vonatkozólag megjegyzi, hogy az részint a ministerium 1870. évi április 28-án 9059. számú rendelettel helybenhagyott tőke kicserélés folytán, részint pedig onnan származik, hogy az 1867., 1868. és 1869. évi jövedelem ideiglenesen elhelyezett feleslegei felmondattván, az aradi lyceum építési költségeinek fedezésére fordítottak, a mivel azonban a vagyonmérlegben kimutatott ingatlanok értéke gyarapodott.¹⁾ A fennmaradó 61,165 frt 71 $\frac{1}{2}$ krnyi fogyatkozás az alap átfutó hátralékainak 52,227 frt 49 $\frac{1}{2}$ krnyi összegéből és 8938 frt 22 krnyi pénzmaradványa összegéből keletkezett, mely fogyatkozás azonban szintén a lyceum építési költségeire fordítottván, az ingatlanok értéke ez összeggel is szaporodott²⁾ s így a tényleges veszteség csakugyan nem több, mint a miniszternek 1872. okt. 2-án 24,855. sz. a. kelt leiratában jelzett 29,800 frt 53 $\frac{1}{2}$ krnyi összeg.

Ilyen eljárás után a megye méltán tarthatott attól, hogy a minister az időközben teljesen elkészült épület költségeinek fedezésére még újabb összegeket is vehetett igénybe a Bibics-alapból, azért az 1874. évi január 12-én tartott közgyűlésből 16. sz. a. arra kérte a ministert, hogy küldené meg mielőbb a Bibics-alapítványnak az 1873. év végeig kitűntetett vagyonmérlegét, miután „a megye közönsége a felügyelete alá kelyezett alapítvány kezelése és felhasználása módzatainak betekintését méltán kívánhatja³⁾

A minister utasította a számvevőséget, hogy a kért kimutatást készítse el, a mit ez teljesített és ugyanazon év július 28-án elkészülvén a zárszámadással, a minister azt aug. 21-én 22,630. sz. a. elküldte a megyének. És e zárszámadás igazolni látszott azt, hogy a vármegye aggodalma indokolt volt, mert kitűnt, hogy az újabb építkezések költségei csakugyan a Bibics-alapból fedeztettek. A megye alispánja sietett is mindezekről a Bibics-alapítványi bizottságnak jelentést tenni és 8319 sz. a. a többiek közt ezeket írja:

„Ezen előttünk fekvő zárszámadásból kitűnik, hogy a Bibics-féle alapítvány állaga 1873. év végével 549,625 frt 56 krt teszen, nevezetesen:

¹⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

²⁾ U. o.

³⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

állami kötvényekben	183,400	frt — kr.
úrbéri kötvényekben	238,950	„ — „
magánkötvényekben	127,275	„ 56 kr.,

miből az tűnik ki, hogy az alapítvány 1870. év óta, ha kevéssel is¹⁾, de mégis szaporodott; tovább menve azonban, az átfutó kiadások 68. folyószáma alatt azt találjuk, hogy ezen alapítványból visszafizetett előlegek czímén, — mely összeg 331,605 frt 28¹/₂ krral van felvéve — 1873. év folyama alatt 31,000 frt törlesztetett, s hogy a Bibics-alapítvány még 300,605 frt 28¹/₂ krral van adóssá téve, mely összeget az 1873. év végéveli 549,625 frt 56 krból levonva, a Bibics-alapítvány állaga 249,020 frt 27¹/₂ krra apadna le.

Feltűnő továbbá az, hogy a zárszámadás 10. folyószáma alatt az Aradon fenálló lyceális épület 465,356 frt 98 kr értékben mint a Bibics-alapítvány tulajdona van feltüntetve, holott Arad megye közönsége a Bibics-alapítványt az említett lyceum felépítése költségei fedezetére soha sem ajánlotta fel, csak a tőke kamatairól tétetvén rendelkezés s pedig *csakis a tanárok fizetése fedezete czéljából*.

A zárszámadás kiadásai közt elméleti és gyakorlati oktatás szükséglete czímén 2. — 7. tétel alatt a felszerelésekre a Bibics-alapítvány terhére 7295 frt 62 kr. van felszámítva, holott ezen kiadás az alapítványt nem terhelheti, e czélra sz. kir. Arad város közönsége által 40,000 frt lévén felajánlva, ezen költségek tehát ezen összegből, nem pedig a Bibics-féle alapból lettek volna fedezendőek.

De végül még feltűnőbb az, hogy a kiadások közt új építkezések czímén 1. — 11. tétel alatt tisztviselők napi díjaiba, jutalmakba és építkezések fejébe a Bibics-alapítvány terhére 124,135 frt 28 kr. van felszámítva, benfoglaltatván ezen összegben 12,000 firttal egy Jiraszek Ferencz részére vesztesség kárpótlás czímen kiadás is.

Mindezeket felsorolva, mint a Bibics-Tomján Margit-féle *alapítvány végrendeleti és törvényes végrehajtója*, e részben kötelességemnél fogva tisztelettel megkérem a tekintetes törvényhatósági bizottságot, miszerint tiltakozzék az iránt, hogy az aradi lyceális épület építési ára a Bibics-féle alapítvány tőkéje megtámadásával fizetessék ki s Ő cs. s apostoli kir. Felsege legmagasabb jóváhagyásával szentesített felajánlásunk alapján tiltakozzék az iránt, hogy a Bibics-féle alap terhére előírt 300,605 frt 28¹/₂ krnyi tartozás ezen alapítvány tőkéjéből törlesztessék, mert különben egy év multával nemcsak a tanárok fizetése fedezhető nem leend az alapítvány kamataiból (csakhamar úgy is lett!), de még a 40 ösztöndíjas évi járuléka is alig fog fedeztetetni az alapítványi maradék kamataiból. Tabajdy.²⁾

A bizottság az alispáni jelentést teljesen igazoltnak és indokoltnak találván, azt egész terjedelmében magáévá tette s 448. sz. a. az oktoberi közgyűlés elé terjesztette, a maga részéről még csak a ministernek azon leiratára hivatkozván, melyben az alapítványi tőkének beépíttetése ellen önmaga is felszólal s a megye közönségének szóban forgó s legmagasabb elhatározással szentesített kövételését megállapítja, midőn 1872. évi aug. 27-ről 22,434 sz. a. kelt

¹⁾ 5202 frt 48 krral.

²⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

intézkedésével, melyben a lyceális épület építési költségeinek fedezéséről szól, határozottan tudatja a megye közönségével, miszerint oda fog hatni, hogy a középtanodának fentartása a Bibics-féle alaptól lehetővé tétessék, s ez akként eszközöltessék, hogy leszámítván az Arad város által felajánlott 40.000 frtot, továbbá a Bibics-féle alaptólvány egyéb kiadásainak lerovása után fenmaradó kamatait, melyeket a megye közönsége az építkezés befejezéseig e célra felajánlott volt, a fedezetlenül maradt építkezési költség az államkincstárból pótolassék; mire nézve ebbeli javaslatának jóváhagyása a törvényhozás részéről annál biztosabban várható, *minthogy a középtanoda felekeset nélkülnek lévén kijelentve*, az államségély e tekintetben elvi nehézségre nem találhat s mivel a középtanodának, ha nem is összes költsége, de minden esetre legnagyobb része az e célra kijelölt alaptólványból fog fedeztetetni.

A bizottság ezek előrebocsátása után azon indítványt terjesztette a közgyűlés elé, miszerint az építkezés és hason-költségeknek a Bibics-alaptólvány kiadásai közé sorolása s az alaptólványban való szereplése ellen tiltakozzék s ennek kijelentése mellett a lyceális épületre fordított építkezési költségeknek az államkincstárból való visszatérítése iránt fentebb kilátásba helyezett javaslatának mielőbbi előterjesztése végett a vall. és közokt. m. kir. ministerhez, az ez iránti javaslat kedvező és mielőbbi megoldása végett pedig az országgyűlés képviselőházához felterjesztést intézzen.¹⁾

Az október havi közgyűlés ezen javaslatot magáévá tévén, ugyanazon szám alatt a következő felterjesztést intézte a ministerhez:

Nmtgú m. k. vallás- és közokt. Minister Úr!

A Bibics-féle alaptólványnak 1873. évre vonatkozó zárszámadása Nmtóságodnak f. évi aug. hó 21-én 22.620 sz. a. kelt intézkedésével leküldetvén, szomorúan kellett tapasztalnunk az alispáni jelentésből, miszerint ezen jótékony alaptólvány tőkái, e megye közönségének 1867. évi decz. 2-án 567. számú határozata és Ő cs. és ap. kir. Felségének 1868. máj. 12-én kelt, a vall. és közokt. min. 8080 - 1868 sz. a. kelt intézkedésével közölt legmagasb szentesítée ellenére, az Aradon felállított úgynevezett lyceális épületbe befektettetett.

Mindezek folytán a megye közönsége, mint a Bibics Tomján Margit-féle alaptólvány felügyelője, az alaptólványi tőkének illetén megtámadása ellen tiltakozik és felkéri Nmsgodat, miszerint ezen alaptólvány terhére előírt 300.605 frt 27¹/₂ krnyi tartozásnak az alaptólvány terhére leírását, a már tényleg kifizetett építési költségek visszatérítését elrendelni annál is inkább méltóztassék, miután Arad megye fent hivatkozott s Ő cs. s ap. kir. Felsége által is jóváhagyott felajánlása szerint nem a lyceális épület költségére, hanem a tanárok fizetésére határozta a 40 ösztöndíji alaptólványon felül

¹⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

fenmaradó alapítványi jövedelmet fordíttatni s az alapítvány tőkénének megtámadásával történt kiadásokba soha bele nem egyezhetik.

Hazafiúi üdvözlettel kelt a mi 1874. évi okt. 1-én és következő napjain folytatva Aradon megtartott bizottsági közgyűlésünkől.¹⁾

Hasonlóan szerkesztett kérvényt nyújtott át a képviselőháznak is, elmondván benne az ügy fejlődésének egész történetét és kérve a képviselőházat, miszerint a ministert a megtámadott Bibics-féle alapítvány reintegrálására útasítani méltóztatnék.

¹⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

IV. Az alap jellegének megváltoztatása.

E kettős felterjeszté után az akarata ellenére házi-úrrá lett alap élettörténetében érdekes fordulat következett be. Már egy teljes év múlt el s a megye még mindig nem kapott választ utolsó felterjesztésére. Hogy a képviselőház miképp döntött a megye kérvénye ügyében, arról a levéltárban nem találtam adatot. A képviselőházi nyomtatványok közt mindenesetre megvan ennek nyoma, ám azokat ez ügyben átkutathatni nem kínálkozott alkalmam; különben is mellékes, hogy miként határoztak ott ez ügyben, mert annak fejlődésére úgy sem volt befolyással. A megye tehát 1875. évi október 1. napján tartott közgyűléséből és — különös találkozása a számoknak — ismét 448. sz. a. újólág kérte a ministert az egy év óta sürgett kérelem teljesítésére. És a minister végre 1876. január 15-én 8612—1875. sz. a. felelt a megyének.

A közbeneső 1¹/₄ évi időköz a ministerium és a kebelbeli számvevőség közt folytatott levelezéssel telt el, melynek végeredményeként a számvevőség egy újabb, felvilágosító kimutatást bocsátott a minister rendelkezésére, melyet ez fenidézett leirata kíséretében a megyének is elküldött s melyben a számvevőségnek egy, a minister által el is fogadott indítványa képezi az alapítvány történetében jelzett fordulópontot. Ime a felvilágosító kimutatás egész terjedelmében: „Kivonat.

Múlt évi november 4-én 30.000 számú — és f. évi márc. hó 21-én 6592. sz. a. kelt rendeletekkel kiadott közlemények visszarekesztése mellett Arad megye törvényhatósági bizottságának 1874. évi 448. sz. a. a nagymélt. ministeriumhoz intézett felterjesztésében, továbbá a nevezett bizottságnak ugyanazon sz. a. a képviselőháznak előterjesztett feliratában a Bibics-féle alap vagyonának kezelése és különösen a nevezett alapról 1873. évre készített zárszámadás iránt tett észrevételekre nézve a következők jegyeztetnek meg.

1. Azon számítás, mely szerint a Bibics-féle alapnak az 1873. év végével volt 549,625 frt 56 krnyi tőke álladékból a „*visszafizetett előlegek*“ című 68. rovaton kimutatott 300,605 frt 28¹/₂ krnyi terhelő hátralék levonása után, nevezett alap vagyon-álladéka 249,020 frt 27¹/₂ kr-ra tétetik, helytelen, mivel a vagyon mérleg készítésénél úgy a cselekvő, valamint a terhelő vagyon összes részeit,

nem pedig csak egyes rovatoknál mutatkozó összegeket kell figyelembe venni.

2. Az Aradon fenálló lycealis épület 465.356 frt 98 krnyi értékben azért vétetett fel a vagyonmérlegbe, mert a nevezett épületnek most említett összeget tevő építési költségei, a Bibics-féle alap terhére ministeri rendelettel lettek utalványozva, következőleg addig, míg más intézkedés nem történik a Bibics-féle alap által fedezett költségek arányában, a lyceumi épület értékének is fel kelle vétetnie mint cselekvő rész. — E szerint a Bibics-alap vagyonálladéka 1873. évi zárszámadás szerint következőleg alakul:

I. *Cselekvő vagyon*: 1. Cselekvő tőkék 549.625 frt 56 kr. 2. Fekvőségek 465.356 frt 98 kr. 3. Cselekvő hátralékok 14.462 frt 72 kr. 4. Pénzmaradvány 245 frt 38 $\frac{1}{2}$ kr., összesen 1,029.690 frt 64 $\frac{1}{2}$ kr. — II. *Terhelő vagyon*: 1 Terhelő hátralékok 310.002 frt 44 $\frac{1}{2}$ kr. Tiszta cselekvő vagyon 1873. év végével 719.688 frt 20 kr.¹⁾ 3. Az 1873. évi zárszámadásnak „elméleti és gyakorlati oktatásra való szükségletek“ című 36. rovatához készített II. melléklet 2.—7-ik tételei alatt felsorolt összesen 7295 frt 62 krt tevő felszerelési költségek azért nem voltak fedezhetők Arad sz. kir. városa által e célra felajánlt 40.000 frtból, miután az utóbbi összeg rovására 1873. év végeig mi sem fizettetett be. Ezen 40.000 frt törlesztése részletekben 30 év alatt fog törlesztetni, mi által az egyelőre a Bibics-féle alaphól fedezett felszerelési költségek meg fognak térítettni. — 4. Az „új építkezések“ című 39-ik rovaton kimutatott 124.135 frt 28 krnyi építési költségek a zárszámadás III. mellékletében hivatkozott min. rendelettel a Bibics-féle alap terhére lettek utalványozva, minélfogva ezen költségek azon rendeletek értelmében helyesen a Bibics-alap terhére vétettek fel. 5. A visszazárt felterjesztés végpontjában foglalt azon kérelemre nézve, hogy a „visszafizetett előlegek“ című 68-ik rovaton kimutatott 300.605 frt 28 $\frac{1}{2}$ krnyi terhelő hátralék leírataása a már tényleg kifizetett építési költségek visszatérítése elrendeltessek, megjegyeztetik, hogy Ő cs. és apost. kir. Felsége 1873. jul. 5-én kelt legfelsőbb elhatározása alapján 1875. évi jan. 6 án 1874. évi 34.611. sz. a. kelt min. rendelet folytán az aradi lyceumi épület építési költségeiből 265.653 frt 58 krnyi költségrészlet a magyarországi tanulmányi alapra terhelőleg átruháztatván, a Bibics-féle alapot terhelő fentemlített 300.605 frt 28 $\frac{1}{2}$ krnyi hátralék 265.653 frt 58 krral csökkent. Az ezután még fenmaradt 34.951 frt 70 $\frac{1}{2}$ krnyi hátralék, mely 1874. év folyamán 38.105 frt 28 $\frac{1}{2}$ krra növekedett — tekintve azt, hogy a Bibics-féle alap költségelőirányzata hiányt mutat fel — ha rendkívüli intézkedés nem történik — évről-évre előreláthatólag még szaporodni fog, — mely körülményre a számvevőség a nagymélt. ministerium figyelmét irányozni kívánta. Azon kérdés feletti elhatározás, vajjon követelhető-e, hogy az összes építési költségek a Bibics-féle alapnak vissza-

¹⁾ Hogy e vagyonkimutatásban a fekvőségeknek megfelelő 465.356 frt 98 krnyi összeg mégis csak fictiv cselekvő vagyon, azt igazolja az alább közlendő (63. o.) telegkönyvi kivonat, melyből kitűnik, hogy az épület, melyet a számvevőség a Bibics-alap cselekvő vagyonaként tüntet fel, első telegkönyvi bekebeleztetésekor nem mint a Bibics-, hanem mint a Tanulmányi alap birtoka szerepel.

teríttessenek-e, a számvevőség körébe nem tartozik, csak azt jegyzi meg, hogy a tanulmányi alap a Bibics-féle alap javára már oly tetemes áldozatot hozott, hogy az által annak vagyoni egyensúlya teljesen megzavartatott s a számvevőség nem mulaszthatja el a nagymélt. ministeriumnak ismételten azon egyetlen egy módot ajánlani a tanulmányi alap megzavart vagyoni egyensúlyának helyreállítására, hogy a Bibics-féle alapból 1867. évben 20-ról 40-re szaporított egyetlen egynek híjával az 1874—5. évre is betöltött ösztöndíjasok száma a Bibics-féle alapító levélhez képest ismét 20-ra szállíttassék le, a felhagyott többi 20 ösztöndíjas után fenmaradó évi 4200 frt, valamint az Arad városa által fizetendő 40.000 frt is a tanulmányi alapból fizetett 265.653 frt 58 kr. folytatólagos törlesztésére fordíttatván. A kivonat hitelélül: Hirt János aligazgató.)

A miniszternek e kivonatot kísérő levele, mely — mint már említém — 1876. január 15-én 8612—1875. sz. a. kelt, következőleg szól:

A megye közönségének 1874. évi okt. 1-én 448. sz. a. és 1875. évi okt. 1-én 448. számhoz kelt azon beadványai folytán, melyekben a Bibics-féle alapvagyon kezelése és különösen ezen alapnak 1873. évi zárszámadása iránt többféle észrevételt tesz, mindenek előtt az ezekre felvilágosításért szolgáló számvevőségi jelentést hiteles másolatban küldöm le.

Tudomására van a megye közönségének, hogy az aradi lyceumi épületnek felépítése a megye közönsége saját javaslatára az általa elfogadott építési tervezet szerint a Bibics-féle alap terhére rendeltetett el.

Ezen építés által a Bibics-féle alapnak pénzbeli álladéka tetemesen megváltozott s miután időközben az építési anyagok ára szerfelett emelkedett úgy, hogy az előirányzott építési költség majdnem kétszer annyira rúgott fel, a Bibics-féle alap ezen költségeket anélkül, hogy egyébkénti rendszeres kötelezettségének teljesítésére egészen képtelenné ne váljék, — sajátjából teljesen nem fedezhette, hanem a költségek hátramaradt részét 265,653 frt 58 kr. erejéig a tanulmányi alapból kellett előlegezni.

Miután pedig a Bibics-féle alap ezen az építkezés által megfogyott álladéka mellett sem az utólag még felmerült építési költségeket, sem rendes évi kiadásait, melyek a főgymn. felszerelése és el látása által jóval emelkedtek — jövedelmeiből teljesen nem fedezhette, számára a fentebben kívül még más előlegeket is kellett a rendelkezésem alatt álló alapokból folyóvá tenni, melyek jelenleg 40,290 frtra rúgván, gondoskodni kell oly módról, mely mellett lehetséges legyen a Bibics-féle alapot oly helyzetbe hozni, hogy nemcsak a fentérintett építési hátralékot legalább részben, hanem az utóbb érintett előlegeket is lassankint megtéríthesse s amellet folyó kiadásait is hiány nélkül fedezhesse.

Erre nézve legcélszerűsábbnak mutatkozik számvevőségemnek azon indítványa, mely szerint a többször nevezett alapnál fenálló 40 öszt. áll. 20-ra leszállíttatnék. Részemről ezen indítványt, mely az alapítványi oklevél szellemébe nem ütközik, a Bibics-féle alapnak visszavárolag ide mellékeltem 1876. évi költségvetésének hely-

¹⁾ Megyei levéltár, Fasc. Bibics. 677 sz. a.

ben hagyása alkalmával elvileg elfogadtam oly kijelentéssel, miszerint a Bibics-féle alapnál jelenleg megürült 8 öszt. áll. be ne töltsék s ezen eljárás folytatassék mindaddig, míg az ösztöndíjasok száma 20-ra le nem száll.

Az ezen leszállítás folytán rendelkezésre levő összeg, valamint az Arad városa által lefizetendő 40.000 frt azután arra fog fordítatni, hogy egy részt az alap rendes kiadásai teljesen fedeztessenek, másrészt pedig a terhére eső előlegek lassankint tisztáztassanak.

Mielőtt azonban ezen eddig csak elvileg elfogadott indítvány végleges elhatározás alá vétetnék, szükségesnek látom a megye közönségét felhívni, miszerint erre nézve maga részéről is véleményesen nyilatkozni sziveskedjék.

Végül megjegyeznem kell, hogy az ügynek ily állásában a Bibics-féle alapnál megürült öszt. állomásoknak betöltése ügyében a megye közönsége m. évi nov. 23. s decz. 27-én ad 8501. és ad 11,838. sz. a. kelt beadványaival szorgalmazott pályázatnak kihirdetése elmarad és a szokott pályázat csak akkor lesz ismét közzé teendő, ha az ösztöndíjasok száma 20-ra szállt le s ezek közt fog üresedés beállani. Erefort Ágoston.¹⁾

A minister ezen terve sehogy sem tetszett a megyének. Az alispán 1876. január 19-én egy, több oldalra terjedő emlékiratot nyújtott át a Bibics-alapítványi küldöttségnek, melyben kifejti, hogy nemcsak hogy az 1874. évi október 1-én kelt 448. sz. alatti „jogos és törvényes“ felterjesztésnek hely nem adatott, hanem ráadásul a minister legújabb intézvénye egyenesen megtámadja a megye „végrehajtó és felügyelői jogát.“ Előadja, hogy a minister „a tanárok fizetései fedezetére“ átengedett tőkét a lyceum építési költségeire használta fel s most még az ösztöndíj állomások számát is készül csökkenteni s már is ellenzi az üresedésben levő 8 hely betöltését. Javasolja, hogy méltóztassék a törvényhatósági bizottság „ez érdemben Ő cs. és ap. kir. Felsége, mint minden alapítványok főfelügyelőjéhez feliratilag kérelmet intézni,“ mert a minister ezen eljárása „alig törvényes és helyes.“ Ha az ország zilált pénzügyi viszonyait tekintve megengedhető is, hogy az épület költségeit a minister nem fedezhette a rendelkezése alatt álló alapokból, mégsem ismerheti el a megye a ministernek azon jogát, hogy erre felhasználhassa a Bibics-alapot, melyet ezzel annyira megtámadt, hogy már az ösztöndíjasok létszámát is kellene leszállítani. Végre kéri a törvényhatósági bizottságot, „miszerint a jelenleg üresedésben levő 8 ösztöndíj állomás betöltése, valamint a Bibics-alapítvány tőkéjének visszapótlása iránt a nm. vall. és közokt. ministeriumhoz felírni s oda hatni méltóztassék, hogy Arad megye törvényes jogai meg ne támadtathassanak.“²⁾

A megyének nem volt mit tennie, mint ezen tanácsot elfogadni

¹⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

²⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

és a január 20. és 21-i közgyűlés a sérelem ellen orvoslást keresendő 29. sz. a. egyrészt a vall. és közokt. ministerhez, másrészt a minis-terelnökhöz és a képviselőházhoz fordult következő felirataival:

I

Nagyméltóságú m. kir. vallás és közokt. Minister Úr!

Nagyméltóságodnak f. évi január hó 15-től 8612. sz. alatt kelt intézvényét, mely szerint az aradi lyceum épület felemelésénél felmerült s a tanulmányi alapból előlegezett költségeknek visszatérítése czéljából a Bibics-alapnál fenálló 40 ösztöndíj állomásnak 20-ra leendő leszállítását s illetőleg a most üresedésben lévő 8 ösztöndíj állomás helynek be nem töltését s ezen eljárásnak mindaddig való folytatását, míg az ösztöndíjasok száma 20-ra le nem szállt indítványozza, s egyidejűleg a megye közönségét ez irányban véleményes nyilatkozatra felhívja, f. évi jan. hó 20-án és folytatólag 21-én tartott közgyűlésünkben tárgyalás alá vevén, Nagyméltóságodnak e fenhivatott intézményét megnyugvással nem fogadhatjuk, nem pedig azért, mivel a czélhavett intézkedés megyénk törvényhatósági bizottságának, mint a Bibics-alapítvány felügyelője és végrehajtójának jogait támadja meg, a mennyiben megyénk törvényhatósági bizottsága 1867. decz. 2-án 567. sz. a. hozott és Ő cs. és ap. kir. Felsege által 1868. május 19-én kelt legmagasabb elhatározásával jóvá hagyva szentesített határozatunkkal merőben ellenkezik. Megyénk törvényhatósági bizottsága fenhivatott határozatában mindenek előtt a rendelkezése alá bocsátott évenkénti 29,190 frtnyi ösztöndíjakra kiosztandó kamatokból 40 ösztöndíjas részére 8400 frtot fentartván, csakis a 21,500 frtnyi évenkénti felesleget ajánlotta fel a magas kormány rendelkezésére és pedig nem a czélból, hogy ezen összeg az építendő lyceum építési költségei fedezésére fordíttassék, hanem hogy ezen összegből a majdan kinevezendő tanárok javadalmaztassanak, kijelölvén ezen határozatunkban úgy az igazgató, valamint a tanároknak is fizetendő évi járulékot.

A lyceum építési költségéhez eléggé hozzájárult a Bibics-féle alap az által, hogy az építési időszak, azaz 1867—1873., tehát 6 évek alatt a tanárok fizetésére felajánlott 99 alapítvány be nem töltött ösztöndíjnak megfelelő időközi jövedelem, valamint a nagyváradi convictualis háznak a Bibics-féle alapítványt illető vételára hányada az építési költségekre akadálytalanul fordíttathatott, határozottan tiltakozunk azonban az ellen, hogy a lyceumnak felépítése és felszerelése által felmerült összes költségek a Bibics-alap terhére számíttassanak fel, s mint az alapítvány felügyeletével megbízott törvényhatóság óvást teszünk az ellen, hogy a lyceum felépítésére vagy felszerelésére a Bibics-alapítvány tőkealapjából egy krajczár is fordíttassék. Azon iskolaterv, mely nekünk bemutatott, egy sokkal kisebb összeget 240,000 frtot volt igénybe veendő s fenhivatott Ő cs. és ap. kir. Felsege által is legkegyelmesebben megerősített határozatunkban mi csak a jövedelmeket ajánlottuk fel, a *tőke felhasználásába soha bele nem egyestünk, s az alapító levél ellenére bele sem egyezhetünk*, a ministerium részéről tett, minden felajánlásunkkal ellenkező

intézkedés tehát jogalap nélküli s érvénytelen, s az alapítvány természetét meg nem változtathatja.

Hogy az építkezési költségeknek a Bibics-alapítvány terhére történt felszámítása ellenkezik a megye ez iránybani felajánlásával s az Ő cs. és ap. kir. Felsője által szentesített határozattal, igazolják már az által is, hogy mi az ellen ismételve s többször felszólaltunk, az eljárást kötelezőnek el nem ismertük és ezek folytán Pauler Tivadar volt vall. és közokt. min. úr Ő nagym. 1872. aug. 27-én kelt 22,432. sz. a. intézvényében megyénk törvényhatósági bizottságának e részben sürgető felterjesztése folytán azon követelésünknek, mikép ezen alapítvány megtámadott tőkéje reintegráltassék, helyt adott és kijelentette, miszerint a lyceum felépítési költsége által megtámadott Bibics alapítványi tőke tökéletes helyreállítása indokából a törvényhozás elé javaslatot fog terjeszteni az iránt, hogy a hiányzó összeg az országos alapból fedeztessék, mit annyival is inkább remélt elérhetőnek, *mivel az aradi lyceum, illetőleg középiskola felekezeti nélkülinek lévén kijelentve*, az állami segély e tekintetben elvi nehézségekre nem is találhat. Ugyanezért a Bibics-alap költségvetésének visszarekesztése mellett van szerencsénk kijelenteni, miszerint a Bibics-féle alapítványból szervezett 40 ösztöndíji helynek 20-ra leendő leszállításába, miután ezen intézkedést az alapító levél intencióiival s a létrejött s Ő Felsője által is szentesített megállapodásokkal homlokegyenest ellenkezőnek tartjuk, bele nem egyezhetünk, s miután minden jogalapot nélkülöző ezen felfogás, mely szerint, midőn egyfelől a lyceum 465.000 forint építési költsége határozatunk ellenére a Bibics-féle alaptőkéből fedezetetett, ugyanezkor a felszerelés és évi fentartás költségei is ugyanezen alapítványi tőke megtámadásával nyerjenek fedezetet s az alapítvány intencióihoz legközelebb álló ösztöndíji helyek szoríttassanak meg, felkérjük, miszerint úgy az alapítvány épségben fentartása s az illetéktelenül az alapítványi tőke rovására kiadott összegeknek hivatalbeli elődje Pauler Tivadar Ő Nméltósága által tervezetbe vett útoni visszatérítése, valamint a jelenleg üresedésben lévő 8 ösztöndíj-állomás betöltése iránti pályázat kiírhatása iránt annyival is inkább intézkedni, méltóztassék, mivel, a mennyiben e jogos kérelmünk Nméltóságod által figyelembe nem vétetnék: az alapítványi vagyonnak megmentése s az alapító intenciója értelmében leendő hasznosíthatása iránt Ő cs. s ap. kir. Felsőjéhez, mint az alapítványok legfőbb felügyelőjéhez leszünk kénytelenek legalázatosabb feliratot intézni. Hazafiúi tisztelettel Arad megye törvényhat. bizottságának

Aradon, 1876. évi jan. 20. s folyt. 21. tartott közgyűléséből.

II. — III.

II. Nagyméltóságú m. kir. Minister-elnök Úr!

III. Mélyen tisztelt képviselőház!

A nagym. m. k. v. és k. min. úrnak f. évi jan. hó 15-én 8612. sz. a. kelt s hozzánk intézett intézvényét, mely szerint az aradi lyceum épület felemelésénél felmerült s a tanulmányi alapból efü-

legezett költségnek a Bibics alaphól leendő visszatéríthetése czéljából a Bibics alaphól fenálló 40 ösztöndíj állomásnak 20-ra leendő leszállítását, illetőleg a jelenleg üresedésben levő 8 ösztöndíjállomás helynek be nem töltését s ezen eljárásnak mindaddig való folytatását, míg az ösztöndíjasok száma 20-ra le nem száll indítványozza s egyidejűleg a megye közönségét ez irányban véleményes nyilatkozatra felhívja, f. évi jan. hó 20-án s folyt. 21-én tartott közgyűlésünkben tárgyalás alá vétén, a nagym. m. k. v. s k. m. úrnak a fenthivatott intézvényét megnyugvással nem fogadhatjuk és pedig azért, mivel a czélba vett intézkedés megyénk törvényhatósági bizottságának, mint a Bibics alapítvány felügyelő és végrehajtójának jogait támadja meg, — a mennyiben megyénk törv. bizottsága 1867. évi decz. hó 2-án s a következő napjain 567. sz. a. hozott s Ő. cs. és ap. kir. Fels. által 1868. évi május hó 19-én kelt legmagasabb elhatározásával jóváhagyva szentesített határozatunkkal merőben ellenkezik.

Ugyanezért van szerencsénk felkérni:

ad II. Nméltségodat, miszerint jelen felterjesztésünket a Nmts. m. k. ministertanács elé terjesztené.

ad III. a mélyen tisztelt képviselőházat, miszerint a pártfogásunk alatt álló Bibics-féle alapítvány helyreállítását elrendelni, s a részünkről hason szellemben szintén felkért v. s k. m. k. m. úr Ő Nmságát oda utasítani méltóztassék, hogy a hivatalbeli elődje, Pauler T. Ő Nmsága által kilátásba helyezett előterjesztését mielőbb tegye meg s az alapító levél intenciói tiszteletben tartásával az üresedésbe jött ösztöndíj állomás-helyek betöltése iránt tett felterjesztésünket kérelmünkhöz képest intézze el.

Hazaifüi tisztelettel Arad vármegye törv. biz. 1876. jan. 20 s folyt. 21-én tartott közgyűléséből.¹⁾

Majdnem egy fél év telt már el s a megye még mindig nem kapott választ, a miért is — közeledvén a juliusi közgyűlés — Sorbán István, Dániel László, Szathmáry József és Rajla Péter bizottsági tagok a julius 3-án megtartott közgyűlésen a következő indítványt nyújtották be:

„Tekintettel azon körülményre, hogy a Bibics-alapítványbeli ösztöndíjas állomásoknak 40-ről 20-ra leendő leszállítása tárgyában leérkezett m. k. v. és k. m. úr Ő Nmgának 8612—1875. sz. kegyes intézménye által a néhai Bibics-Tomján Margit-féle alapító levéllel Arad megye közönségére ruházott s Ő. cs. és ap. kir. Felsége szentesített végrehajtói és felügyelői jog megsértésének orvoslása érdemében a tks. törv. biz. 29—1876. sz. határozata szerint a ministertanács és m. k. v. és k. ministerhez feliratot intézett, s ezen feliratára fél év leforgása alatt választ nem nyert, annál fogva tisztelettel alóírottak indítványozzuk, miszerint:

Arad megye közönsége törvényes és Ő Felsége a király által megerősített jogainak érvényt szerzendő, Ő Felsége a királyhoz hó-

¹⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

dolatteljes feliratot intézni s azt egy küldöttség által benyújtatni méltóztassék.

Egyidejűleg pedig megkérjük mély tisztelettel a tkts. törv. bizottságot, miszerint az 1870. évi XLII. t. cz. 3. §. c. pontja és utolsó bekezdéséből kifolyólag az üresedésben levő 11 ösztöndíjas állomás betöltése iránt pályázatot hirdetni méltóztassék, minthogy a megye közönségének felterjesztésére a törvényileg kitűzött 40 nap alatt határozat le nem érkezvén, a felterjesztett határozat jóváhagyottnak tekintendő és végrehajtható.¹⁾

A közgyűlés azonban tekintettel arra, hogy „a fenforgó nagyfontosságú és összebonyolított ügy beható tanulmányozást igényel“ és tekintettel továbbá arra, hogy „a magyar kormány állami és törvényhatósági teendőkkel való rendkívüli elfoglaltsága által“ gátolva van a gyors elintézésben, mellőzendőnek tartotta ez indítványt, de mégis annak felemlítésével 286. sz. a. újrolag mind a vallás és közokt. ministerhez, mind a miniszerelnökhöz fordult, sürgetve az ez évi 29. sz. a. tett felterjesztésében kifejtett kérelme teljesítését,²⁾ a mire azután augusztus 15-én a minister meghagyásából Tanárky Gedeon államtitkár 18.678. sz. a. a következő leiratot intézte a megyéhez:

„Folyó július hó 3-áról 286. sz. a. kelt beadványa folytán, melyben a megye közönsége újból az iránt esedezik, hogy a minister a Bibics-féle alapnál fenálló 40 ösztöndíjállomásnak 20-ra szándékolt leszállításától álljon el és adja meg a felhatalmazást arra, hogy az időközben megürült ösztöndíj állomásoknak betöltése végett a pályázatokat kihirdethesse, a megye közönségének tudtul adom, hogy, miután az aradi lyceumi épület összes építési költségének, úgy szinte a Bibics-féle alap vagyoni állapotának tisztába hozatala és ezzel kapcsolatosan az ösztöndíj állomások számának meghatározása ügyében a döntő és végleges tárgyalások folyamatban vannak, mindaddig, míg ezen tárgyalásoknak eredménye tüzetesen tudva nem leend, az ösztöndíj állomásoknak betöltése iránti eljárás függésben lészen tartandó.“³⁾

Ismét elmúlt egy fél év és a megye új, az 1877. évi január havi közgyűlés előtt állott, de a kilátásba helyezett ministeri döntés még mindig nem érkezett le, holott az ösztöndíjasok száma már 23-ra apadt le,⁴⁾ a miért is a közgyűlés újra megsürgette a ministert, kifejezést adván egyszersmind azon óhajának, hogy tudassa vele a minister az ösztöndíjas tanulók előmenetelét a „néhai hagyományozó rendelkezéséhez előirt ellenőrzés“ teljesíthetése végett.⁵⁾

¹⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

²⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics. 286—1876.

³⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

⁴⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics. 2679—1876.

⁵⁾ U. o. 12,324—1876. sz. a.

Ez utóbbi kívánság a minister véleménye szerint olyan dolog volt, mely a megye hatásköréhez egyáltalában nem tartozik. Sietett is erre vonatkozó nézeteinek kifejezést adni, midőn 1877. január 30-án a minister megbízásából Kárfy Titusz ministeri tanácsos 2679. sz. a. a többi közt ezeket írja; „Megjegyezni kívántam, miszerint az, vajjon egy tanuló az ösztöndíjnak élvezetében meghagyandó, vagy attól megfosztandó-e, egyenesen csak a ministeriumhoz félévenként be-terjesztetni szokott tanulási előmeneteli rovatos értesítvények tartalmából bírálható meg, és ennek megbírálása a dolog természeténél fogva első sorban a ministerium jogához és hatásköréhez tartozván, erre nézve további intézkedésnek szüksége fen nem forog.“ A megürült állomások betöltését illetőleg azonban szíves tudomására juttatja a megye közönségének, hogy a tárgyalások már befejeztetvén, az egész ügy legközelebb megdöntés alá fog jönni.“¹⁾

Egy évnél hosszabb idő telt el, míg a végeldöntés megtörtént s nem is csodálhatjuk, ha meggondoljuk, hogy e végeldöntés egy rendkívül bonyolódott ügy állását volt hivatva tisztába hozni, a mi a ministernek nem is sikerült máskép, mint a korona felségjogainak bevonásával és alkalmazásával, melyek segítségével az alapítványnak Ő Felsege által 1868. május 12-én szentesített jellegét megváltoztatta,

1878. február 13-án értesítette a megyét erről Trefort minister 3325. sz. a. kelt következő leiratával:

„Az aradi lyceum építése, melyet boldogult hivatali elődöm, br. Eötvös József Arad megye közönségének kérelmezése folytán a Bibics-alap költségén kezdett meg, sokkal nagyobb költséget igényelt, hogyszem azokat a nevezett alap elviselhette volna, egyéb alapok s jelesen a tanulmányi alap az építési költségekhez nevezetes összegekkel járultak, melyek kárpótlásául az Arad városa nevéen állott *lyceumi telekre a magyar tanulmányi alap, mint tulajdonos bekebelezetett.*“²⁾

Mint hogy azonban a reá súlyosodó nagy terheknél fogva a tanulmányi alap sincs azon helyzetben, hogy a Bibics-alap által épített lyceumnak a tanulmányi alapot jogilag semmi esetre sem terhelhető építési költségeit saját rendeltetése s céljai hátrányára viselje, gondolkozni kellett oly módokatokról melyek mellett mind a tanulmányi, mind a Bibics-alap érdekei megóvásra találhatnak.

Ezen célzat szemmeltartásával legmagasabb helyre intézett legalázatosab elöterjesztésem folytán Ő cs. és ap. kir. Felsege f. évi február hó 1-én kelt legfelsőbb elhatározásával legkegyelmesebben megengedni méltóztatott, hogy a tanulmányi alap által átvállalt építési költségek az illetékes Bibics-alapra vitessenek vissza, viszont azonban *az aradi lyceum telke az épülettel együtt a Bibics-alap mint*

¹⁾ Megyei levéltár Fasc. Bibics.

²⁾ Pedig az 1873-iki vagyonskimutatásban mint a Bibics-alap fekvősége szerepel. Lásd fentebb 227. o.

*tulajdonos nevére kebeleztessék be*¹⁾ s addig míg a Bibics-alap, a tanulmányi alap és egyéb alapok által az építésre adott kölcsönöket évi törlesztési terv szerint vissza nem fizetendette, a Bibics-alap terhére létező ösztöndíjak más forrásokból szolgáltatassanak ki.

Ezen segélyezés mellett a Bibics-alap azon helyzetbe jut, hogy a lyceum építése folytán reá háramlott terhektől teljesen megszabaduljon s ennek megtörténtével jövedelmeinek az őt terhelő adósságok törlesztésére felhasznált részét az ösztöndíjasok számának tetemes szaporítására fordítsa. Ismervén a vármegye közönségének azon meleg érdekelttségét, melylyel a Bibics-alapítvány irányában viselkedik, nem véltém feleslegesnek a vármegye közönségét a lyceum építési ügyének az illető alapok érdekeit egyaránt megóvó ezen megoldásáról értesíteni.²⁾

Ezzel a minister útját állotta a megye azon elhatározott szándékának, hogy ügyét Ő Felsége elé terjesszesse. A felségjogok gyakorlása ellen nem volt többé fellebbezés; kénytelen — kelletlen belenyugodott tehát a legfelsőbb elhatározásba, de további jogai megóvása végett ugyanezen hó 25. és 26-án tartott közgyűléséből 22. sz. a. a következő felterjesztést küldte a ministernek:

„Nagyméltóságú vallás és közoktatásügyi m. kir. Minister Úr!

Az aradi lyceum építési költségének a Bibics alapra való hátrítása s az e czímen fenálló kölcsöntartozások törlesztési módozata tárgyában f. h. 13-ról 3325. sz. a. kelt intézményét olvasván, az abban foglalt kijelentést, mely szerint Ő cs. és apostoli kir. Felsége f. február hó 1-én kelt legfelsőbb elhatározásával legkegyelmesebben megengedni méltóztatott, hogy a tanulmányi alap által viselt építési költségek a Bibics alapra vitessenek át s viszont az aradi lyceum telke az épülettel együtt a Bibics alap mint háztulajdonos nevére kebeleztessék be, s mely szerint továbbá az építkezésre, a tanulmányi s egyéb alapok által adott kölcsönök a Bibics alap által évi törlesztési terv szerint fizetendők vissza, noha ezen megállapodások az általunk tett és Ő csász. és apostoli kir. Felsége által is jóváhagyott felajánlási feltételekkel homlokegyenest ellenkeznek, mint immár bevégzett ténnyt tudomásúl vettük.

Mielőtt azonban abban való belenyugvásunkat kijelenthetnők, a törlesztés módozataira nézve indítatva éreztük magunkat előterjeszteni, a mint következők.

A törlesztésre nézve Nagyméltóságod fentisztelt intézményében az mondatik ki, hogy addig, míg a Bibics alap a terhére átvitt építési költségek czímen kölcsönöket vissza nem fizetendette, a létező ösztöndíjak más forrásból szolgáltatassanak ki.

Ebből, habár nem egyenesen mondatik is ki, azt érthetjük meg, hogy Nagyméltóságod a kölcsönök teljes törlesztéseig csak a már adományozott ösztöndíjakat kívánja fentartani, — a rendszeresített 40 helylyel szemben fenálló üresedések pedig nem töltendők be.

¹⁾ Ha csak most kebeleztetik be, mikép szerepelhetett már az 226. s kk. oldalakon közlött számvevőségí kimutatásban mint a Bibics-alap cselekvő vagygon része a még akkor — úgy látszik — ki sem fizetett épület?

²⁾ Megyei levéltár Fasc. Bibics.

Az ösztöndíjak számának ekkénti, habár előleges apasztásához a megye közönsége hozzá nem járulhat, mert a lyceumra vonatkozó ajánlatokat tárgyzó 567—1867. sz. törvényhatósági határozatra kelt s Nagyméltóságod hivatali elődje által 1868. évi május hó 22-én 8080. sz. alatt intézvényezett királyi szentesítés biztosítja azt, hogy az alapítványból 40 ösztöndíj hely mindenestre rendszeresítendő s a lyceumra csak is a fenmaradó alapítványi jövedelem fordítandó.

Ő Felségének e két rendbeli legmagasabb elhatározása folytán azért a Bibics alapra hártott építési költségek s illetőleg az ezek czíméni kölcsönök visszafizetésére nézve oly törlesztési terv lehet csak megállapítható, mely szerint a 40 ösztöndíj hely, melyek számának alábbszállítása ellen érveinket már 1876. évi január hó 20-ról 29—1876. közgyűlés sz. alatt kifejeztük — mindenestre fentartassék.

Nagyméltóságod hivatkozott intézményében kimondatik továbbá, hogy a tanulmányi s más alapok irányában fenálló tartozások a Bibics alapból évi törlesztési terv szerint törlesztendők, a nélkül, hogy ki lenne mondva, mennyire rúgnak ezen tartozások s a törlesztési terv megállapításával a még fentlevő Bibics alaptőke jövedelmei vétettek-e egyedül a 40 ösztöndíj hely költségei levonásával számításba, vagy ezen törlesztés által a még fenmaradt tőke további megcsonkításnak néz elébe?

Bármint fájdalmasan esik ugyanis nekünk, hogy hivatkozott felajánlásunk feltételei ellenére a Bibics alap tőkéjének nagyrésze a lyceum épületébe beépítettett, bármint aggodalommal nyugodhatunk bele, hogy a bevégzett tényeken nem változtathatván, a lyceális épület jövőre a Bibics-alap vagyon jelentékeny részét kell, hogy képezze, az' alapító levél által ránk ruházott erkölcsi felelősségünket csak az enyhíthetné, ha Nagyméltóságod megnyugtat a tekintetbe, hogy a Bibics-féle alapból jelenleg fenálló tőke most már érintetlenül fentartatik s annak kamataiból mindenek előtt a 40 ösztöndíj helyre szükségelt 8400 frt adatik ki, s csak az ezután fenmaradt kamat-jövedelem fordítatik a tanulmányi s más alap irányában fenforgó tartozás tervszerű törlesztésére.

Hogy tehát a Nagyméltóságod által megállapított törlesztési tervhez hozzászólhassunk s arra tekintettel a Bibics-alapítvány jövője iránt tájékozva lehessünk, tudnunk kellene, mennyi az a tőkeösszeg, mely jelenleg a Bibics-alapítványban megvan s mennyi ezen tőke évenkénti kamat-jövedelme? Tudnunk kellene továbbá, mivel tartozik ez alap a tanulmányi s más alapoknak s a megállapított törlesztési terv szerint hány év alatt következend be azon tartozásnak végléges törlesztése?

Kérjük ennél fogva Nagyméltóságodat, hogy mindenek előtt a Bibics-alapra hártott építési kölcsön-tartozások visszafizetésére vonatkozó évi törlesztési terv megállapításánál, az Ő Felsége által szentesítve rendszeresített 40 ösztöndíjhely javadalmazására kellő évi 8100 frtnyi jövedelemrészt szabadon hagyni s ennél fogva az üresedésben levő ösztöndíjhelyek betöltésére az 1876. évi január hó 26-án 29. közgyűlési sz. s ugyanazon évi július hó 3-án 286. közgyűlés sz. alatt tett felterjesztésünkben kért adatokat részünkre megküldeni méltóztassék.

Kelt Arad megye törvényhatósági bizottságának Aradon, 1878. évi február 25. és 26-án tartott közgyűléséből. Tabajdy, alispán.“¹⁾)

A minister keveset törődve eme felterjesztéssel, sietett a bekebelezést foganatosítani s beíratta a telekkönyvbe, melynek *B. tulajdonlapján* eddig ez állott: „Bead. 1876. nov. 20. 19,041. sz. a. Arad sz. kir. város közönségének 1876. aug. 9-én tartott közgyűléséből 9733—339. sz. a. kelt engedély alapján az 5101. sz. tjkönyvben Arad sz. kir. város birtokáról leírt és itten A + 1 alatt bevezetett ingatlanságra nézve a tulajdonjog

1. A tanulmányi alap javára bekebelezetetik.“

a következő bekebelezési pontot: „Bead. 1878. jun. 15. 7835. sz. a. Trefort Ágoston m. kir. vall. és közokt. minister ő méltósága által Budapesten 1878. évi június hó 5-én 12.362. sz. a. kiállított bekebelezési engedély alapján a tulajdonjog az A + 1 alatti ingatlanosságra nézve.

2. A „Bibics-alap“ javára bekebelezetetik.“

De ezzel egyidejűleg a telekkönyv *C. teherlapjára* is rávezette-tett, hogy: „Beadv. 1878. év június hó 15. 7835. sz. a. Trefort Ágoston vall. és közokt. minister úr által Budapesten 1878. június 5-én 12.362. szám a kiállított bekebelezési engedély alapján a zálogjog 265.653 frt 58 kr., — további 5729 frt 35 kr. tőke és 5% kamatai erejéig az A + 1 alatti ingatlanra:

1. A „Tanulmányi alap“ javára; 13.000 frt tőke és 5% kamat erejéig

2. A „Széchenyi-Kolnits“ alap; 16.005 frt 28 $\frac{1}{2}$ kr. tőke és 5% kamatai erejéig

3. Az „Alap-alap“; 8.000 frt tőke és 5% kamat erejéig

4. A „Kassai tápintézeti alap“ és 6.900 frt tőke és 5% kamat erejéig

5. Az „Általános tápintézeti alap“ javára bekebelezetetik.“

Ezek szerint a Bibics alap csak most lett az épület tényleges birtokosa, csakhogy az épület azonnal 315,288 frt 21 $\frac{1}{2}$ krral lett megterhelve, mely adósság után 5%-ot fizetett az alap, s melyből 265,653 frt 58 kr. azon összeg, mely 1874. évi 34,611. sz. a. min. rendelet folytán az építési költségből a tanulmányi alapra terhelőleg átruháztatott (Lásd 227. oldalon). Ingatlanokban az alapnak tehát, az épületet az 227. oldalon közlött kivonatban feltüntetett 465,356 frt 98 krra becsülve, 150,068 frt 76 $\frac{1}{2}$ krnyi vagyona volt. Feltéve, hogy az ugyanazon kivonatban kimutatott 549,625 frt 56 krnyi cselekvő tőke-vagyon is érintetlen, ez idő szerint az alap összes vagyona

¹⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

699,694 frt $32\frac{1}{2}$ kr. volt, a mi több volna az 1870. év kezdetén kimutatott összegnél (Lásd 218. oldalon), de még mindig nem adja a jelzett kivonatban (Lásd 228. o.) az 1873. év végével tiszta cselekvő vagyonként kimutatott 719.688 frt 20 krnyi összeget. Ma e vagyon, mint e dolgozat végén ki fog tűnni, approximative számítva körülbelül 425,000 frt, tehát még annyi sem, mint a mennyi volt az 1868. év márcziusában a ministerium által kimutatott (Lásd 197. o. 1. jegyzet.) s a megye által átengedett alap 559.259 frt $4\frac{1}{2}$ krnyi állománya.

V. *A megoldás.*

A megye, mely az alap átengedését kétoldalú szerződésnek tekintette, „mely csakis mindkét fél belenyugvásával változtatható meg¹⁾ közel két évig várt feleletet ez utóbbi felterjesztésére; de hiába, s miután időközben az ösztöndíjasok száma alig 15 volt²⁾ és a 3325—1878. sz. alatt közlött királyi elhatározásról az ösztöndíjas helyek leszállításáról említés nem tétetett, Ormos Péter, a ki időközben alispánná lett, 1879. okt. 15-én 11518. sz. a. kelt átiratában megkérte a törvényhatósági bizottságot, hogy ez az állomáshelyek betöltése ügyében „figyelemmel az ügy kezdeményezésétől a mai napig történetekre Ő cs. és ap. kir. Felségehez feliratot intézni és kieszközölni méltóztassék azt, hogy a *megye törvényes jogaiba visszahelyeztetvén, ezen jogaiban jövőre ne háboríttassék.*“³⁾

Ezzel szemben a megyei állandó választmány okt. 26-án tartott üléséből 171. sz. a. azt javasolta, hogy forduljon a megye inkább újra a ministerhez s a hozzá intézendő feliratot a megye főispánja (Tabajdy Károly) s a megyebeli orsz. képviselők s a netalán hozzájuk csatlakozni akaró más bizottsági tagok nyújtsák át személyesen.⁴⁾

A nov. 3. és 4-én tartott közgyűlés ez utóbbi álláspontra helyezkedvén, át is nyújtotta 334. sz. a. a következő feliratot:

Nagym. vall. és közokt. m. kir. Min. Úr!

Az aradi lyceum építési költségeinek, s illetőleg az e czímen keletkezett kölcsöntartozásoknak a Bibics-alapra történt áthárítása ügyében m. é. február hó 13-áról 3325. sz. a. kelt intézményére még ugyancsak m. év február hó 25-én 22—1878. közgy. sz. a. kelt felterjesztésünkben volt alkalmunk kérni Nagyméltóságodat, hogy miután az 1868. évi május hó 22-én 8080. sz. a. indítványozott legfelsőbb kir. elhatározás s az ez által szentesített 567—1867. sz. törvényhatósági határozat szerint 40 ösztöndíj hely feltétlenül fentartott, — a Bibics-alapra átvitt építési költségek, s illetve kölcsöntartozások visszatérítésére nézve oly törlesztési tervet méltóztassék meg-

¹⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics. 11518 - 1879. sz. a.

²⁾ U. o.

³⁾ U. o.

⁴⁾ U. o.

állapítani, hogy az alapítványi jövedelem megfelelő része a fentartott ösztöndíjak fizetésére szabadon hagyassék s hogy ennél fogva az üresedésben lévő ösztöndíjhelyek betöltése tekintetében mielőbb pályázat nyitassék.

E felterjesztésünkre választ nem kaptunk — pedig, hogy a törlesztési terv megállapításához részünkről is hozzászólhassunk, ugyanazon alkalommal kértük egyszersmind Nagyméltóságodat arra is, hogy az e tekintetben szükséges adatokat s nevezetesen, hogy mennyi a Bibics-alapítvány jelenlegi tőkéje és évenkénti kamatjövedelme, s mennyi a Bibics-alapra áthárított kölcsöntartozások összege, — velünk a már netán kidolgozott törlesztési tervvel együtt közölni méltóztassék.

Az alapítónő végrendelete, *mely az alapítvány gondozását ránk bízá* — meleg érdeklődéssel köt bennünket az építkezési költségek s illetve kölcsönök által megtámadott alapítvány rendezésének kérdéséhez s kötelességünkké teszi, hogy a kölcsön-törlesztési terv megállapításánál az alapítvány eredeti rendeltetését, az ösztöndíjak adományozását megőrizni igyekezzünk.

Engedje meg azért Nagyméltóságod, hogy a bekezdésben idézett felterjesztésünk kapcsán ismételve kérjük Nagyméltóságodat, hogy a törlesztési terv végleges megállapításánál e megyét meghallgatni s ennél fogva módot nyújtani méltóztassék nekünk az iránt, hogy az alapítvány cselekvő és szenvedő állapota felől teljesen tájékoztatva, Nagyméltóságodnak a törlesztési terv iránti szándékaihoz tüzetesen hozzászólhassunk — annyival inkább, *minthogy tudva azt, hogy az alapítványnak az adományozásra fentartott 40, s a lyceumi tanárok fizetésére jelajánlott 99 ösztöndíjnak megfelelő összegnél nagyobb évi jövedelme is volt* — nem tartjuk lehetetlennek így oly kölcsön-törlesztési terv megállapítását, melylyel a Bibics-alapra átvitt kölcsön-tartozások, a fentartott ösztöndíjak rövidsége nélkül tervszerű törlesztésre találhassanak.

Ugyanezért, hogy a kérdéshez tüzetesen hozzászólhassunk s esetleg határozott javaslatot tehezzünk, kérjük Nagyméltóságodat, hogy a célba vett törlesztési tervre nézve, úgy a törlesztésre kellő időtartam kitüntetésére is alkalmas tabelláris összeállítást készíttetni s azt, valamint és általában a 22—1873. közgy. sz. felterjesztésünkben az alapítvány tőkéje és évi kamatjövedelme s tartozásaira vonatkozólag kért adatokat s végre az alapítvány utolsó évi számadásainak kivonatát nekünk megküldeni méltóztassék.

Arad megye törv. bizott. 1879. nov. 3. s 4-én tartott közgyűléséből. Ormos alispán.¹⁾

Ez nagyon is sok kívánság és követelés volt egyszerre. Trefort természete ezt be nem tudta venni s legjobbnak tartotta, ha nem is felel rá. Ám a megye nem azért volt megye, hogy oda engedje a maga igaz jussát. Egymásután küldözgette felterjesztéseit a minis-teriumba. 1882. július 2-án az alispán távollétében Szathmáry Gyula főjegyző (a jelenlegi alispán) értesíti 7592. sz. a. a törvényhatósági bizottságot, hogy „a megye pártfogása alatt álló Bibics-féle ösztöndíj

¹⁾ Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

alapnak a reá utalt lyceum-építési költségek törlesztése útján esz-
közlendő reintegrálása s ezzel kapcsolatban az üresedésben levő ösztöndíj állomások betöltése iránt, mivel az ismételt felterjesztésekre válasz nem érkezett, június 20-án 6359. sz. a. elnöki úton tétetett újabb felterjesztés¹⁾ és ugyancsak július hó 10-én maga a közgyűlés is megújította 235. sz. a. ezen kérelmet.²⁾

A sok felterjesztés — úgy látszik — terhére kezdett lenni az ilyenektől irtózó miniszternek és bekövetkezett a végmegoldás. A vil lámcsapásnál is váratlanabb volt a leirat, melylyel az ideges miniszter 1882. augusztus 25-én 23,311. sz. a. meglepte a megyét s melyben lakonikus rövidséggel, de érthető szavakkal tudtára adja a megyének, hogy:

„Múlt hó 10-én tartott közgyűléséből 235. sz. a. kelt felterjesztésére hivatkozálag szükségesnek látom a közönséget arra figyelmeztetni, hogy a Bibics-alapítvány tekintetében a közönséget eredetileg csak a növendékek felvételének, illetőleg a felveendő növendékek kijelölésének joga és pedig nem is feltétlenül, hanem a rektor, vagy a szent-annahai convictusi kormányzó, — esetleg a kegyesrendi tartományfőnök meghallgatásával illette, míg jelenleg kormányi megerősítéstől függőleg csakis az ösztöndíjak adományozásának joga illeti.

Ezen betöltési jogon túl a közönséget sem a felügyelet vagy végrehajtás tekintetében, sem a költségvetésnek és alapítványi helyek számának megállapítására vonatkozólag semmi nemű jog meg nem illeti és az alapító végrendelete értelmében a közönség arra igényt nem tarthat. A mi az ösztöndíjasok számát illeti, 1878. évi február 13-án 3325. sz. a. kelt rendeletemre hivatkozálag megjegyzem, hogy Ő cs. és ap. kir. Felsője 1878. évi febr. 1-én kelt legfelsőbb elhatározásával megengedni méltóztatott, hogy a megye közönségének kérelmére felállított lyceum költségei folytán a Bibics-alapra nehezedő terhek törlesztéséig az ösztöndíjaknak 1868. május 12-én kelt legmagasabb elhatározásában megállapított száma huszonötre, szükség esetén még kevesebbre szállíttassék le. Trefort.“³⁾

A megye összes jogainak ilyen határozott kétségbe vonása, sőt azok teljes negálása bármily kellemetlenül érinthette a törvényhatóságot, még sem riasztotta vissza attól, hogy még egy s — úgy látszik — utolsó kísérletet ne tegyen jogai megóvása érdekében. Ormos Péter, a megye alispánja, mint a Bibics alapítványi küldöttség elnöke, a küldöttségnek szept. 9-én tartott üléséből 1—1882. sz. a kiindulva amaz elvből, mely szerint a megye „pártfogói joga mellett egyszersmind kötelességeket is ismer“ kifejti, hogy „miután a piarista atyák kezelése alatt szervezendő volt convictus nem létezik s így az ezen tanító rend részére fentartott jogok is szünetelnek, világos, miszerint az ösztöndíjak adományozása mellett az alapítvány

1) Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

2) U. o.

3) Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

fenntartása is a megye pártfogása alatt áll s ennél fogva az alap megóvása felett örködni kötelessége is. S e jogot s kötelességet a végrendelet további pontjai alapján sem vitathatni el, sőt ellenkezőleg a 10 pontból, mely a végrendelet végrehajtásával a megye alispánját rendeli ki — egyenesen az következik, hogy az alapítvány kezelése is a megyét illetné.¹⁾ Javasolja tehát, hogy a megye „pártfogói joga terjedelmének a 23,311. sz. rendeletben foglalt megtámadása ellen óvást emelve“ szorgalmazza a 22—1878. és 334—1879. közgy. sz. alatt tett felterjesztések elintézését.²⁾

És a megyénk 1882. szeptember 28. és 29-én tartott közgyűlése 297. sz. a. fel is írt a ministerhez és jogaira támaszkodva, most már követeli, hogy a „lyceum építése költségei által megtámadott alap reintegrálására oly törlesztési terv állapíttassék meg, hogy az adományozásra fenntartott ösztöndíjakra kellő alapítványi jövedelem mindenestre szabadon maradjon s hogy a jelenleg élvezetben álló ösztöndíjasok számát és neveit, valamint az alapítvány állására és a reintegrálás mikéntjére vonatkozó számadatokat a megyével közölni, másfelől pedig az üresedésben levő ösztöndíj állomások betöltése iránt a pályázatot kiíratni méltóztassék.³⁾

Erre a minister — úgy látszik — már nem is felelt; a levéltárban legalább nincsen ennek nyoma, míg másrészt maga a megye is abban hagyván a vitatkozást, azóta megelégszik azzal, hogy az időközben 20-ra apadt ösztöndíj-állomás egy-egy megürülő helyére az ajánlást megteheti. És ezzel végére értem az alap történetének, melynek vázolásában úgy véltem leginkább megőrizhetni a teljes objectiv álláspontot, ha magam helyett az eredeti okmányokat szóltatom meg egész terjedelmükben, eleget téve ezzel egyszersmind azon ministeri rendeletnek, mely az egyes intézetek millenniumi történetében lehetőleg nagy számmal kívánta az eredeti okmányok közlését. De e történet befejezésével nem ért még véget a megoldás, mert a megye hallgatása aligha jelenti annak beleegyezését azon viszonyokba, melyekbe az alap jutott s melyek ma ép oly kellemetlenek a misteriumra, mint a megyére nézve.

Hogy maga az alap mily nagy — nem érkező újabb időben a megyéhez számvevőségi kimutatás — csak approximatív állapíthatom meg a rendelkezésemre álló adatok alapján, mely számítás ily körülmények közt semmi esetre sem követelheti a megdönthetetlen helyesség igényét. De, hogy a pénz kérdésen kívül még egyéb, különösen jogi jellegű kérdések tisztázandók, az a közlött okmányok

1) Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

2) U. o.

3) Megyei levéltár. Fasc. Bibics.

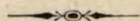
ből világosan kitűnik. Az alap állománya ma a következőleg áll: az épület értéke 400 000 frtra vétetik. Erre telekkönyvileg be van táblázva 315,000 frt, így az alap tiszta vagyona fekvőségekben 145,000 frt. A ministerium kezelése alatt 280,000 frt áll, a mi összesen 425,000 frtot tesz ki.

Az Országgyűlésre betáblázott tartozások után az alap 5%-ot fizet, a mi 15,750 frtot tesz ki, az egész épület jövedelme pedig 23,504 frt (igazgatási lakás 300 frt, áll. főreáliskola lakbérére 5000 frt, áll. tanítóképezde lakbérére 4000 frt, pinczehelyiségekért 1204 frt és a főgymnasium lakbérégyenértéke 13,000 frt), marad tehát 7754 frt, a miből 5000 frt levonandó az épület után fizetendő adó, mely 1893-ban p. o. 5 frt volt, úgy, hogy a tiszta jövedelem csak 4869 frt, mely összeg is csak akként érhető el, hogy a főgymnasium lakbérégyenértéke 13,000 frtban állapíttatik meg, holott nincs hazánkban középiskola, a mely oly magas lakbért fizetne s holott a főgymnasium ezen magas lakbér fejében a tanítás céljaira szolgáló kevesebb számú teremmel rendelkezik, mint az ugyanazon épületben elhelyezett s csak 5000 forint lakbért fizető állami főreáliskola. Így ezen 4869 forintnyi jövedelem, tekintve még azt is, hogy az épület fenntartása is nagyobb összeget vesz igénybe, tulajdonkép nincs is meg, úgy hogy a 145,000 frtnyi fekvőségre az alap még rá is fizet, nem hogy az valamit is jövedelmezne. Ez maga is elég bizonyíték arra nézve, hogy az alapnak ingatlan birtokba való befektetése, a mire sem az alapítónő, sem a megye soha nem is gondolt, szerencsétlen gondolat volt, mert a még megmaradt s a ministerium kezelése alatt álló 280,000 frt (az alap 1867. évi állományát 533,126 frtot véve 108,000 frttal többnek kellene lenni) kamatai semmi esetre sem fedezhetik a 20 ösztöndíjas állomás s a tanárok fizetéseinek együttes költségeit s így bekövetkezett az állami segélyezés szükségessége, mely az 1896. évi költségvetés tárgyalásakor került először a törvényhozás elé, mely alkalommal az aradi főgymnasiumnak nyújtandó évi 10,000 forintnyi államsegély meg is szavaztatott s ezzel az intézet Bibics-alapi jellege is kétségessé vált. Tekintve azt, hogy az épületben elhelyezett állami tanítóképezdének kilátásba helyezett kiköltöztetése ismét 4000 forinttal fogja csökkenteni az alap jövedelmét, miután a képezde által elfoglalt helyiségekre a gymnasiumnak amúgy is égető szüksége van, az állami segélyezés folytatólagos és nagyobb mérvű szükségessége is fog bekövetkezni s ez még komplikáltabbá fogja tenni az intézet jellegét. A jövőnek ezen nem nagyon kecsegtető állapotja már most is indokoltá teszi azon kérdés feltevését, mikép oldhatja majd meg a ministerium végleg ezen ügyet? S felmerülvén a kérdés, a magam részéről is csak azt mondhatom, hogy a végső megoldás nem lehet más, mint ha a ministerium reintegrálván ezen „Árad várme-

gye páratlan kincsét“ képező egykor oly gazdag alapot, annak tetemes kamatait egy, az alföld szükségleteit kielégítő internatus felállítására fordítja — eleget tévén ezzel a halhatatlan emlékű alapítónő nemes intenióinak s igazi rendeltetésének adván át a nagyterjedelmű épületet, melyet alkotója, a modern Magyarország első közoktatásügyi ministere, br. Eötvös József másnak, mint internatusnak nem is szánhatott.

TARTALOM.

ELSŐ RÉSZ.

	Lap szám
Az intézet története.	
I. Az intézet minoritarendi igazgatók alatt 1745—1800	9
II. Az intézet világi igazgatóság alatt 1800—1832	26
III. Az intézet a minoritarend vezetése alatt 1832—1873	33
IV. A Bibics-alapi kir. főgymnasium	45
V. Függelék:	
1. <i>Püspöki consensus a latin iskola megnyitásához</i>	53
2. <i>A minoritarend mint az iskola fentartója</i>	54
3. <i>Az ország tanügyi felosztása 1776-ban</i>	55
4. <i>Gr. Károlyi Antal főigazgatónak egy levele 1777-ből</i>	68
5. <i>Aradmegye felirata 1795-ből</i>	69
6. <i>Legfelsőbb elismerés a gymn. épület helyreállításáért 1801-ből</i>	72
7. <i>Az intézet vezetése a minoritákra bízatik 1816-ban</i>	73
8. <i>Br. Eötvös miniszter levele Fábry főigazgatóhoz 1848-ból</i>	73
9. <i>Szerződés Aradváros és a minoritarend közt 1851-ből</i>	74
10. <i>Emlékirat a lyc. épületben felállítandó tanintézetek tárgyában</i>	75
VI. Kimutatások és állapotrajz.	
1. <i>Főigazgatók, igazgatók, tanárok</i>	81
2. <i>Az áll. főreáliskola tanárai 1874—91</i>	85
3. <i>A gymnasium tanári testülete 1895—93-ban</i>	86
4. <i>A hitoktatók</i>	90
5. <i>A rendkívüli tárgyak tanárai</i>	91
6. <i>A tanárok irodalmi működése 1873-tól</i>	92
7. <i>Az értesítőekben megjelent értekezések 1851-től</i>	101
8. <i>Szertárak.</i>	
a) Orczy-Vásárhelyi könyvtár	102
b) Tanári könyvtár	104
c) Iljuszági könyvtár	106
d) Természettani szertár	110
e) Természettrajzi szertár	113
f) Történelem-földrajzi szertár	114
g) Régiségtár	115
h) Pénz- és éremgyűjtemény	116
i) Philologiai gyűjtemény	116
j) Rajzszertár	117
k) Testgyakorlat, tornaszertár	118

9. <i>Önképzőkör</i> (ének, zene)	120
10. <i>Gyorstörökör</i>	125
11. <i>Ifjusági segélyző egyesület</i>	127
12. <i>Alapítványok</i> :	
a) <i>Bonnaz Sándor-alapítvány</i>	135
b) <i>Fehér-Fényes alapítvány</i>	136
c) <i>Bogdánffy Gyula-alapítvány</i>	136
d) <i>Nagy S. és neje Kaszap E. alapítvány</i>	138
e) <i>Nagy S. segélyző egyesületi alapítványa</i>	139
f) <i>Hanthó Lajos-alapítvány</i>	140
g) <i>Ujlaki József János-alapítvány</i>	141
h) <i>Bohus Zsigmond-alapítvány</i>	142
i) <i>Pless Jenő-alapítvány</i>	144
j) <i>Dániel József-alapítvány</i>	145
<i>Magyar nyelv terjeszt. alap</i>	146
13. <i>Az intézet vagyoni állapota 1894-95</i>	146
14. <i>Az épület (tervrajzokkal)</i>	148
15. <i>A használt tankönyvek</i>	154
16. <i>Az isk. és házi dolgozatok 1893-91 és 1894-95-ből</i>	
a) <i>A magyar nyelvből</i>	155
b) <i>A görög nyelvet helyettesítő irodalomból</i>	157
17. <i>Kimutatás azon tanulókról, kik a görög nyelvet helyettesítő tárgyakat tanulták</i>	158
18. <i>A tanulók statisztikája 1796-1895</i>	159
19. <i>A reálisk. tanulók statisztikája 1874-91</i>	161
20. <i>Az érettségi vizsgálatot tett tanulók jegyzéke 1852-1895</i>	162
21. <i>Az 1796. évi tanulók névjegyzéke</i>	168
22. <i>Az 1895-96. évre beírt tanulók jegyzéke</i>	170

MÁSODIK RÉSZ.

A Bibics-alap története. Kara előzől.

I. <i>Az alap viszontagságai</i>	179
II. <i>Az alap állami kez. alatt</i>	196
III. <i>Az alap mint há. tulajdonos</i>	209
IV. <i>Az alap jellegén. megváltoztatása</i>	226
V. <i>A megoldás</i>	229

